МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

СОЮЗ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ

ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»

Дідківська Г.В., Нікітін Ю.В., Мірошниченко С.С., Курбатова І.С., Бодунова О.М., Гмирін А.А., Завидняк І.О.,Лугіна Н.А., Мудряк Т.О., Топчій В.В., Драган О.В.

За загальною редакцією Топчія В.В.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Навчальний посібник

Конспект лекцій

Ірпінь – 2021

Схвалено Вченою радою Навчально – наукового інституту права Університету ДФС України (протокол № 9 від 3 лютого 2021 року)

Рецензенти:

Матвійчук В. К., перший проректор ВНЗ « Національна академія управління», доктор юридичних наук, професор.

Завидняк В. І., д.ю. н. доцент, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики університету державної фіскальної служби України.

За загальною редакцією:

В.В. Топчія, доктора юридичних наук, професора, професора кафедри кримінального права та кримінології Університету ДФС України, заслуженого юриста України

Автори: Дідківська Г.В., **доктор юридичних наук, доцент,** Нікітін Ю.В. **доктор юридичних наук, професор,, Мірошниченко С.С. доктор юридичних наук, доцент,** Курбатова **І.С.**, **доктор юридичних наук**, Бодунова О.М. ***кандидат юридичних наук*, Гмирін А.А.** ***кандидат юридичних наук*, Лугіна Н.А.** ***кандидат юридичних наук, доцент*, Завидняк І.О.** ***кандидат юридичних наук, доцент*, Мудряк Т.О.** ***кандидат юридичних наук, доцент*, Топчій В.В. доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, Драган О.В.**, **доктор юридичних наук, викладач Бірюкова І.Г.**

Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник. Конспект лекцій

Навчальний посібник підготовлений колективом авторів кафедри кримінального права та кримінології Університету ДФС України. Його мета – надати допомогу студентам у вивченні основних понять Особливої частини кримінального права.

Посібник містить зміни теоретичних та законодавчих положень галузі кримінального права, враховує зміст інших законів та підзаконних нормативних актів, зокрема постанов Пленуму Верховного Суду України.

Рекомендований для студентів, курсантів, педагогічних та науково – педагогічних працівників юридичних закладів України.

Список основних скорочень

АРК – Автономна Республіка Крим

ВР України – Верховна Рада України

ВС України – Верховний Суд України

ОГПУ – Офіс Генерального прокурора України

ДФС – Державна фіскальна служба України

ЄС – Європейський суд з прав людини

ЗО – Злочинна організація

КВК – Кримінально – виконавчий кодекс України

КЗпП – Кодекс законів про працю України

КК – Кримінальний кодекс України

КМ України – Кабінет Міністрів України

КПК –Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

КУ – Конституція України

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

ОГ – Організована група

ПВС України – Пленум Верховного Суду України

Зміст

Передмова 6

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Поняття і значення Особливої частини кримінального права. Основи кваліфікації кримінальних правопорушень. 7

Тема 2. Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України. 18

Тема 3. Кримінальні правопорушення проти особи. 35

Тема 4. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових а інших особистих прав і свобод людини і громадянина 88

Змістовий модуль 2.

Тема 5. Кримінальні правопорушення проти власності. 101

Тема 6. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. 118

Тема 7. Кримінальні правопорушення проти довкілля. 138

Змістовний модуль 3.

Тема 8. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності. 154

Тема 9. Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва. 192

Тема 10. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту. 204

Тема 11. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення. 221

Тема 12. Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. 235

Змістовний модуль 4.

Тема 13. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. 265

Тема 14. Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж імереж електрозв'язку та кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. 288

Тема 15. Кримінальні правопорушення проти правосуддя. 307

Тема 16. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). 352

Тема 17. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. 374

Повний перелік кримінальних проступків 376

Передмова

Кримінальне право України – одна з фундаментальних та обов'язкових навчальних дисциплін, для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня у вищих навчальних закладах юридичного спрямування. Вона передує вивченню інших наук кримінально-правового циклу – кримінології, криміналістики, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального права. Передумовою прийняття нового Кримінального кодексу України була Конституція України 1996 року. Кримінальний кодекс України прийнято у 2001 році.

Вагоме значення у процесі вивчення цієї дисципліни мають підручники, навчальні посібники, монографії оскільки вони розраховані на осіб, які здобувають той чи інший рівень освіти. Дані лекції ґрунтуються на працях відомих українських науковців, зокрема П.П. Андрушка, В.І. Антіпова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, П.С. Берзіна, В.І. Борисова, В.К. Грищука, Г.В. Дідківської, О.О. Дудорова, О.М. Джужі, М.І. Колоса, О.М. Костенка, В.В. Кузнецова, В.М. Куца, Є.В. Лащука, С.Я. Лихової, О.М. Литвинова, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, В.К. Матвійчука, С.С. Мірошниченка, А.А. Музики, В.О. Навроцького, Ю.В. Нікітіна, В.І. Осадчого, М.І. Панова, А.В. Савченка, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.В. Топчія, В.П. Тихого, В.І. Тютюгіна, М.І. Хавронюка, П.В. Хряпінського, В.В. Чернєя, В.І. Шакуна, Є.В. Фесенка, П.Л. Фріса, Н.М. Ярмиш та ін.

Структурно конспект лекцій складається з 17 тем у яких розкрито зміст основних термінів Особливої частини Кримінального права України, наведено їх коротку характеристику. Також він містить питання для самоконтролю та список рекомендованих джерел. Конспект лекцій розрахований на бакалаврів, магістрантів, здобувачів третього освітньо-накового рівня (PhD), викладачів юридичних закладів вищої освіти, науковців, а також працівників правоохоронних органів, суду, прокуратури та інших правоохоронних органів.

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Поняття і значення Особливої частини кримінального права. Основи кваліфікації кримінальних правопорушень.

Мета теми: ознайомитися з поняттям та значенням Кримінального права України (Особлива частина). Визначення методики аналізу конкретних складів кримінальних правопорушень, наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень.

План лекційного заняття:

1. Поняття, система і значення Особливої частини кримінального права України.

2. Методика аналізу конкретних складів кримінальних правопорушень.

3. Наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень.

4. Конкуренція норм.

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, система і значення Особливої частини кримінального права України

Особлива частина кримінального права – це система норм, що встановлюють, які саме конкретні суспільно небезпечні діяння (дія чи бездіяльність) є кримінальними правопорушеннями, та які види покарань і в яких межах можуть бути застосовані до осіб, що їх вчинили. Норми Особливої частини розташовані за певною системою та у певній послідовності в окремих двадцяти розділах КК України, у межах статей **109-447.**

Система Особливої частини кримінального права побудована головним чином за родовими об'єктами кримінальних правопорушень. **Назви** відповідних розділів Особливої частини КК здебільшого прямо вказують на **цей об'єкт** (наприклад, **розділ I** називається **«Кримінальні правопорушення основ національної безпеки України»**, а тому родовим об'єктом усіх кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом, є основи національної безпеки**, розділ XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя»** передбачає, що родовим об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність правоохоронних органів у частині застосування передбачених кримінальним процесуальним законом затримання,

приводу, домашнього арешту, тримання під вартою особи під час досудового розслідуванн. Систематизація всіх кримінальних правопорушень за їх родовим об'єктом має важливе значення. Насамперед, сама система побудована таким чином, щоб забезпечити виконання завдань, визначених у ч.1 ст. 1 КК, а саме – «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінальних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальних правопорушень».

Всі норми Особливої частини КК за своїм змістом поділяються на три групи:

1) заборонювальні (забороняють певні суспільно небезпечні діяння під загрозою застосування кримінального покарання за їх вчинення, наприклад, ч. 1 ст. 109 КК);

2) роз'яснюючі норми (розкривають значення деяких понять і термінів, що вживаються у кримінальному законі, наприклад, ч. 1 ст. 401 КК, або – примітки до ст.185 КК);

3) заохочувальні (стимулюючі) (встановлюють умови звільнення особи від кримінальної відповідальності за конкретне кримінальне правопорушення, наприклад, ч. 3 ст. 263 КК, або ч.4 ст.112 КК).

Норми Загальної та Особливої частини кримінального права як певні підсистеми КК перебувають у щільній і нерозривній єдності. При кваліфікації діянь, вирішенні питань, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності та покарання, можуть застосовуватися водночас норми обох частин.

Правозастосовна практика: позиція, яка формується упродовж більш чи менш тривалого часу і яка відзначається стабільністю, якої в типових ситуаціях дотримується переважна більшість працівників правозастосовних органів.

Практика виявляється як: а) постанови Пленуму Верховного Суду України з тих чи інших категорій кримінальних справ; б) узагальнення (огляди) застосування законодавчих норм стосовно певних категорій кримінальних правопорушень; в)листи, роз'яснення, відповіді на запитання, що надходять до правоохоронних органів; г) методичні вказівки щодо розслідування, розгляду окремих категорій кримінальних справ.

2. Методика аналізу конкретних складів кримінальних правопорушень

Методика аналізу конкретних складів кримінальних правопорушень передбачає *звернення до певних методів, прийомів і способів, що вже апробовані та вивчені задля здійснення відповідної юридичної характеристики таких складів*. Враховуючи досвід викладання кримінального права, можна сформулювати низку рекомендацій, спрямованих на найбільш оптимальний аналіз конкретних складів кримінальних правопорушень.

Загалом можна виділити дві групи питань, які мають бути розкриті у процесі юридичного аналізу конкретних складів кримінальних правопорушень.

До першої групи відноситься загальна характеристика окремого виду кримінальних правопорушень. Вивчаючи цю групу питань, важливо засвоїти родове поняття (визначення) кримінальних правопорушень, передбачених певним розділом, приділивши особливу увагу їх **суспільній небезпечності та родовому об'єкту посягання**. Розглядаючи суб'єкт групи кримінальних правопорушень, що вивчаються, треба встановити вік, з якого настає кримінальна відповідальність за їх вчинення, та які із кримінальних правопорушень (чи може всі) характеризуються, крім загальних, ще й додатковими ознаками (спеціальний суб'єкт). Якщо група кримінальних правопорушень, що вивчаються, чи якась їхня частина має спільні (однакові) кваліфікуючі ознаки, то їх зміст доцільно засвоїти саме на цьому етапі.

Друга група питань стосується вивчення конкретних складів кримінальних правопорушень певного розділу. Методична схема їх вивчення може бути представлена у вигляді питань, які треба з'ясувати під час аналізу кожного конкретного складу кримінального правопорушення. Системність їхнього аналізу забезпечується певним порядком (черговістю) їхнього розгляду.

Аналізуючи конкретне кримінальне правопорушень, передбачене відповідною статтею Особливої частини КК України, пропонується дотримуватися такої послідовності (схеми):

1) визначити суспільну небезпеку кримінального правопорушення, його місце в системі Особливої частини кримінального права;

2) дати законодавче або теоретичне (за відсутності законодавчого) визначення кримінального правопорушення, що характеризується (приміром, що таке «вбивство», «зґвалтування», «крадіжка», «неправомірна вигода»тощо);

3) розкрити об'єкт кримінальних правопорушень, а також предмет і специфіку потерпілого, якщо вони зазначені у кримінально-правовій нормі;

4) вказати на ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень (суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, місце, час, спосіб, обстановку, засоби і знаряддя вчинення кримінальних правопорушень) та підкреслити, яким за

конструкцією об'єктивної сторони є даний склад (матеріальний, формальний або усічений);

5) розглянути суб'єкт кримінальних правопорушень (фізична особа, осудність, вік кримінальної , наявність ознак спеціального суб'єкта);

6) охарактеризувати суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, визначивши форму та вид вини, а також мотив, мету та емоційний стан (якщо вони присутні у цьому кримінальному правопорушенні);

7) проаналізувати кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень (якщо вони є);

8) відмежувати аналізований склад кримінальних правопорушень від інших і суміжних складів, наприклад, державної зради від шпигунства, крадіжки від грабежу, контрабанди (ст. 201 КК) від контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК). При цьому необхідно робити посилання на положення відповідних постанов Пленуму Верховного Суду України, наводити приклади із судово-слідчої практики, моделювати ситуації тощо.

3. Наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень

Головним у змісті та призначенні Особливої частини кримінального права є кваліфікація кримінальних правопорушень. Термін «кваліфікація« походить від латинських слів – «qualis» (якість) та «facio» (роблю). Як поняття права, кваліфікація означає оцінку юридичного факту на відповідність правовим нормам, віднесення дій особи до певних нормативних актів**. Кваліфікувати кримінальне правопорушення** – це встановити: наявність чи відсутність відповідності, ознак фактично вчиненого діяння, ознакам складу кримінального правопорушення, що передбачений певною статтею КК.

Тобто *кваліфікація кримінального правопорушення вирішує питання*: чи є у фактично вчиненому діянні ознаки складу кримінального правопорушення. Тож, кваліфікація кримінального правопорушення полягає у пошуку (визначенні) статті (статей, їх частини або пунктів) КК, які передбачають відповідальність за скоєне суспільно небезпечне діяння.

В залежності від суб'єктів розрізняють **види кваліфікації** кримінальних правопорушень:

• офіційна (легальна)

• неофіційна (доктринальна)

У широкому розумінні кваліфікація кримінальних правопорушень – це:

1) результат кримінально-правової оцінки діяння органами дізнання,

досудового розслідування, прокуратури та судового слідства, внаслідок чого констатовано, що вчинене є кримінальним правопорушенням, визначена норма(и) кримінального закону, яка(і) передбачає(ють) відповідальність за скоєне, встановлена відповідність між юридично-значущими ознаками посягання і ознаками кримінального правопорушення, передбаченими законом і процесуально закріплений висновок про наявність такої відповідності (професор В. Навроцький);

2) кримінально-правова оцінка вчиненого діяння, вибір і застосування до нього тієї кримінально-правової норми, яка найбільш повно описує його ознаки (професор М. Коржанський). У процесі кваліфікації встановлюються фактичні обставини, що мають значення для кваліфікації (фактичний склад кримінального правопорушення), здійснюється їх співставлення з юридичним складом кримінального правопорушення, задіюється правосвідомість особи, яка репрезентує правозастосовчий орган і відбувається тлумачення кримінального закону. Все це загалом має вплинути на висновок щодо відповідності фактичних обставин скоєного діяння юридичному складу кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що **кваліфікація кримінального правопорушення** – це й певна пізнавально-оцінювальна діяльність, розумовий процес, при якому використовуються певні прийоми та беруться до уваги особливості певних кримінально-правових ситуацій (конкуренція кримінально-правових норм, множинність кримінальних правопорушень тощо). У процесі кваліфікації встановлюються фактичні обставини, що мають значення для кваліфікації (фактичний склад кримінального правопорушення), здійснюється їх зіставлення з юридичним складом кримінального правопорушення, задіюється правосвідомість особи, яка репрезентує правозастосовчий орган, і відбувається тлумачення кримінального закону. Все це загалом має вплинути на висновок щодо відповідності фактичних обставин скоєного діяння юридичному складу кримінального правопорушення.

Зміст кваліфікації кримінального правопорушення полягає в тому, що вона:

1) здійснюється уповноваженими на те органами держави – дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду;

2) проводиться у відповідній процесуальній формі, а її результати закріплюються в актах вказаних вище органів;

3) тягне правові наслідки як для осіб, дії яких кваліфікуються, так і для державних органів;

4) спрямована на оцінку суспільно небезпечної поведінки особи, тому визначається кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за скоєне діяння.

Наукові основи кваліфікації кримінального правопорушення охоплюють

розгляд положень щодо принципів, передумов, підстав, структури, видів, функцій, правил кваліфікації та юридичного закріплення її результатів.

Кваліфікація кримінального правопорушення ґрунтується на певних загальних положеннях – принципах. Принципи кваліфікації кримінального правопорушення – це система науково обґрунтованих, стабільних, свідомо застосовуваних, найбільш загальних положень, на підставі яких здійснюється вибір кримінально-правової норми, котра передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме цієї норми та процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною нормою.

Уявляється, що кваліфікація кримінального правопорушення має здійснюватися з дотриманням таких принципів:

1) законність;
2) офіційність;
3) об'єктивність;
4) точність;
5) індивідуальність;
6) повнота;
7) вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються;
8) недопустимість подвійного інкримінування;
9) стабільність.

Передумовами (наукові основи) правильної кваліфікації кримінального правопорушення є такі вимоги:

1) грунтовного вивчення та розуміння особою, що застосовує кримінально-правові норми, засад кримінального права, кримінально-правової політики держави та судово-слідчої практики;

2) правильного з'ясування та тлумачення змісту кримінального закону, всіх ознак конкретної кримінально-правової норми;

3) повного й усебічного дослідження фактичних ознак учиненого суспільно небезпечного діяння;

4) застосування правил кваліфікації кримінального правопорушення, вироблених теорією та практикою, при обґрунтованому поєднанні ознак кримінального правопорушення, що встановлені законом, із ознаками вчиненого діяння.

Підстави кваліфікації кримінального правопорушення:

• фактична – обставини справи, наявні в реальній дійсності, що стали відомі правоохоронним органам і були процесуально закріплені, – де, коли, ким, за яких обставин, у який спосіб, із використанням яких знарядь або засобів вчинено неправомірне діяння, які шкідливі наслідки воно спричинило,

• ким вчинене, яким чином виявилося суб'єктивне ставлення особи до скоєного тощо;

• нормативна (юридична) – юридичний склад кримінального правопорушення, що міститься в кримінально-правовій нормі.

Кримінально-правова теорія та судово-слідча практика виробили правила кваліфікації кримінального правопорушення. Основні з них такі:

1) усі фактичні ознаки вчиненого мають відповідати юридичним ознакам складу кримінального правопорушення;

2) ознаки вчиненого кримінального правопорушення слід відмежовувати, відокремлювати від суміжних складів кримінальних правопорушень;

3) до вчиненого кримінального правопорушення завжди повинна застосовуватися та кримінально-правова норма, яка найбільш повно охоплює його ознаки;

4) за наявності у вчиненому діянні ознак загальної та спеціальної норм застосовують спеціальну норму;

5) кваліфікований склад кримінального правопорушення має пріоритет (перевагу) перед основним складом, а особливо кваліфікований – перед кваліфікованим і поглинає його;

6) діяння, при якому заподіяння шкоди додатковому безпосередньому об'єктові посягання є способом, складовою частиною заподіяння шкоди основному об'єктові, кваліфікується як одне кримінальне правопорушення діяння, при вчиненні якого шкода додатковому об'єктові заподіюється факультативно, кваліфікується як сукупність кримінальних правопорушень;

7) спосіб учинення кримінального правопорушення не утворює сукупності кримінальних правопорушень, якщо він є обов'язковою, необхідною та невід'ємною ознакою певного діяння;

8) кожна наступна стадія завершення кримінального правопорушення поглинає попередню: склад закінченого кримінального правопорушення поглинає склад замаху, а склад замаху поглинає склад готування до цього кримінального правопорушення;

9) умисел завжди поглинає необережність, а будь-який вищий ступінь вини поглинає нижчий;

10) при конкуренції самостійної норми та норми про співучасть у більш тяжкому кримінальному правопорушені застосовується норма про співучасть тощо.

Процесуальне закріплення кваліфікації:

• Виклад фактичних обставин справи
• Складання формули кваліфікації
• Юридичне формулювання обвинувачення за результатами кваліфікації

Норми Загальної частини КК, що вказуються у формулі кваліфікації:

• ч. 1 ст. 14 КК (готування до кримінального правопорушення);
• ч. 2 ст. 15 КК (закінчений замах на кримінальне правопорушення);
• ч. 3 ст. 15 КК (незакінчений замах на кримінальне правопорушення);

• ч. 3 ст. 27 КК (організатор);
• ч. 4 ст. 27 КК (підбурювач);
• ч. 5 ст. 27 КК (пособник);
• у деяких випадках вказуються частини ст.28 КК.

У формулі кваліфікації вказуються лише та частина, що найбільш обтяжує відповідальність.

Однак при формулюванні обвинувачення вказуються усі ознаки як основного, так і кваліфікуючого складу.

Наприклад, особа з проникненням у житло (ч.3 ст.185) вчинила крадіжку у великих розмірах (ч.4 ст.185). У формулі кваліфікації вказується лише ч.4 ст.185 (крадіжка у великих розмірах).

4. Конкуренція норм

Термін «конкуренція« походить від лат. «concurrere», яке має такі значення: 1) збігатися, зводитися; 2) швидко наближатися; 3) одночасно відбуватися; 4) суперечити.

А. Герцензон визначав конкуренцією, як наявність двох або кількох законів, які однаковою мірою передбачають караність певного діяння. Вирішення конкуренції – це розв'язання питання про те, яка з кримінально-правових норм, що конкурують, має бути застосована в конкретному випадку. Конкурують між собою кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за умисне вбивство (ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 115, ст. 116 та ст. 118 КК України), за зловживання службовими повноваженнями (статті 191 ч.2, 364, 365, 368 та 366 КК України), за посягання на життя особи з мотиву помсти за її службову діяльність (ст. 112, п. 8 ч. 2 ст. 115 і ст. 348 КК України та ін.), за посягання на статеву свободу жінки (статті 152, 153 та 154 КК України), за посягання на відносини власності (статті 185, 186, 187, 188, 189, 190 КК України) та деякі інші.

На цій основі вчений запропонував таке визначення:

конкуренція кримінально – прав норм – це зумовлена наявністю в кримінальному законодавстві принаймні двох кримінально-правових норм, спрямованих на врегулювання одного питання, нетипова ситуація в правозастосуванні, коли при кримінально-правовій оцінці одного суспільно небезпечного діяння на застосування претендують дві (або більше) функціонально пов'язані чинні кримінально-правові норми.

Поряд з цим **від конкуренції** кримінально-правових норм треба відрізняти їх **колізію**, що є результатом неузгодженості між деякими нормами закону, дублювання норм. За тлумачним словником, колізія – це «зіткнення протилежних поглядів, прагнень, інтересів».

Отже конкуренція кримінально – правових норм не є їх колізією (видом колізії), а колізія кримінально – правових норм не є видом їх конкуренції . Проблема визначення видів конкуренції кримінально-правових норм у теорії кримінального права не є остаточно вирішеною.

Розглянемо основні види класифікацій конкуренції кримінально – правових норм .

В. Кудрявцев виділяє два види конкуренції: конкуренцію загальної та спеціальної норм і конкуренцію частини та цілого.

М. Коржанський вказує на три види конкуренції кримінально-правових норм: 1) конкуренцію загальної та спеціальної норми; 2) конкуренцію безпосередніх об'єктів кримінально-правових норм, до якої, на думку вченого, зводиться конкуренція частини й цілого; 3) конкуренцію простих і кваліфікованих складів кримінальних правопорушень.

С. Тарарухін вказує на три види конкуренції кримінально-правових норм: 1) загальної та спеціальної; 2) частини та цілого; 3) частин однієї норми.

В. Малихін визначає сім видів конкуренції, серед яких виділяє конкуренцію загальної та спеціальної норм, спеціальних норм, частини й цілого.

Л. Іногамова-Хегай залежно від періоду регулювання кримінально-правових відносин виділяє чотири види конкуренції: конкуренцію, що виникає під час кваліфікації кримінального правопорушення; конкуренцію при призначенні покарання; конкуренцію при звільненні від кримінальної відповідальності та конкуренцію при звільненні від відбування покарання.

Таким чином ми бачимо, що науковці не однозначні в своїх поглядах, а це говорить про те, що кримінально-правово наука розвивається і потребує подальших удосконалень.

Висновок.

Деякі правила кваліфікації кримінальних правопорушень закріплені безпосередньо в Кримінальному кодексу України, це – ст. 9, ст. 29, ст. 33 і ст. 35 КК. Так, частиною 2 ст. 32 КК встановлено, що «при сукупності кримінальних правопорушень кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу».

У пунктах 9, 10 і 17 Розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» КК сформульовані правила кваліфікації (заміни кваліфікації) діянь у випадках вчинення особою кримінального правопорушення до набрання чинності цим Кодексом, а також у випадках наявності у такої особи не погашеної і не знятої у встановленому законом порядку судимості.

Однак більшість правил кваліфікації кримінальних правопорушень вироблені теорією кримінального права, сприйняті та закріплені судовою практикою.

Наукові основи кваліфікації та конкретні правила кваліфікації кримінальних правопорушень в типових ситуаціях виробляє учення (доктрина), що має назву «теорія кваліфікації кримінальних правопорушень».

Питання для самоконтролю:

1. Що являє собою Особлива частина КК?
2. У чому виявляється єдність Загальної та Особливої частин КК?
3. Які є види кримінально-правових норм Особливої частини КК?
4. Що лежить в основі побудови системи Особливої частини КК?
5. Як визначаються поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень«, його складові характеристики?
6. Яка кваліфікація кримінальних правопорушень визнається офіційною?
7. Які наслідки можуть мати помилки у кваліфікації кримінальних правопорушень?
8. Яку роль відіграє склад кримінального правопорушення у кваліфікації кримінального правопорушення?

Список рекомендованих джерел:

Конституція Українивід 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами, внесеними згідно із Законом № 742-VII від 21.02.2014). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 896 с. URL: http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теорія кваліфікації кримінальних правопорушень: [підручник] (2-е вид. перероб.). / За заг. ред. Є.М. Моісеева та О.М. Джужи. К. : КНТ, 2007. 300 с.

7. Антипов В.І. Кримінально-правова кваліфікація: навч. посіб. / В.І. Антипов, В.В. Антипов. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 120 с.
8. Брич Л. П. Теорія розмежування складів кримінальних правопорушень : монографія / Л.П. Брич. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
9. Бурчак Ф.Г. Квалификация преступлений. 2-е изд., доп. К.: Политиздат Украины, 1985. 120 с.
10. Марін О. К. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. К.: Атіка, 2003.
11. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. К. : Атіка. 1999. 416 с.
12. Антипов В. В. Про деякі питання кваліфікації кримінальних правопорушень при їх повторності або сукупності / В. В. Антипов // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого», НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Всеукр. громад. орг. «Асоц. кримінал. права». Х. : Право, 2013. С. 264-267.
13. Антипов В.І. Кваліфікація кримінальних правопорушень з подвійною (змішаною, складною) формою вини / В. І. Антипов // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С.17-21.
14. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України та норми міжнародного права // Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2018. С.166-170.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін..; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Свченка, В.В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018, 1104 с.
16. Єдиний державний реєстр судових рішень URL:http://reyestr.court.gov.ua/

Тема 2. Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України.

Мета теми: визначення мети, загальної характеристики і видів кримінальних правопорушень в проти національної безпеки України, поняття державної зради, диверсії та шпигунства. Важливо опанувати особливу актуальність, в сучасних умовах становлення демократичних цінностей, норм, що захищають конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканність України.

План лекційного заняття:

1. **Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.**
2. **Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України.**
3. **Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.**
4. **Державна зрада. Поняття державної зради.**
5. **Диверсія.**
6. **Шпигунство.**

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України

Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України є найбільш небезпечними посяганнями на суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, обороноздатність, незалежність держави, її конституційний лад. Без належної кримінально-правової охорони цих суспільних відносин неможливе нормальне функціонування держави та відповідних її інститутів. Без стабільності в суспільстві неможлива й ефективне запобігання та протидія злочинністю, в тому числі і з такими небезпечними кримінальними правопорушеннями, як вбивства, згвалтування, розбої та ін. Тому в КК статті про відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України розміщені в першому розділі Особливої частини.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених у цьому розділі, **є суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України**: її конституційного ладу, суверенітету, територіальної недоторканності, обороноздатності. Іншими словами, родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави (ст. 1 Конституції України).

Родовий об'єкт кримінальних правопорушень: основ національної безпеки України.

Оскільки «ОСНОВИ…» – визначення слід шукати в Конституції України. Однак визначення цього поняття в Конституції відсутнє. Конституція відсилає до законів:

«Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку;»

Судова практика та теорія кримінального права зосереджує увагу на безпосередніх об'єктах конкретних складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки :

- конституційний лад – ст.109, 110-2
- державна влада – ст.109, 110-2
- межи території України – ст.110, 110-2
- державний кордон України – ст.110, 110-2
- суверенітет України – ст.111
- територіальна цілісність та недоторканість України – ст.110, ст.111, ст.114
- обороноздатність України – ст.111, ст.114, ст.114-1
- державна безпека України – ст.111, ст.114
- економічна безпека України – ст.111, ст.114
- інформаційна безпека України – ст.111, ст.114
- життя державного чи громадського діяча – ст.112
- міць держави – ст.113
- законна діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань – ст.114-1.

Це дає підставу для визнання цих кримінальних правопорушень найбільш небезпечними і віднесення їх законодавцем, як правило, до особливо тяжких або тяжких кримінальних правопорушень. Важливість родового об'єкта цих кримінальних правопорушень визначає значною мірою і специфіку їх об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Для деяких кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України чи для деяких їхніх форм (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України) характерна наявність додаткового факультативного безпосереднього об'єкта (наприклад, установлений порядок

виконання представником влади своїх службових повноважень, особисті права та свободи людини і громадянина, життя й здоров'я особи, власність), а для деяких інших (диверсії, посягання на життя державного чи громадського діяча) – додаткового необхідного безпосереднього об'єкта (наприклад, життя та здоров'я особи, власність, довкілля).

Важливе значення для правильної кваліфікації деяких кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України має *предмет* кримінальних правопорушень. Наприклад, предметом диверсії (ст. 113) є: будівлі, споруди й інші обєкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; земельні угіддя, водойми, ліси; стада та колекції тварин, риба, що водиться у ставках чи інших водоймищах; великі пасіки; посіви сількогосподарських або інших культур; лісові масиви тощо. При вчиненні шпигунства (ст. 114) його предметом можуть бути відомості, що становлять державну таємницю, матеріалізовані у відповідному документі чи виробі.

Про потерпілого від цих кримінальних правопорушень спеціально зазначено у ст. 112 КК, це – державний або громадський діяч.

З **об'єктивної сторони** кримінальні правопорушенння проти основ національної безпеки України здійснюються шляхом активної поведінки – дії. При цьому законодавець конструює більшість з них як кримінальні правопорушення з формальним складом, тому вони вважаються закінченими з моменту вчинення самого діяння, незалежно від настання фактичної шкоди основам національної безпеки України (наприклад, державна зрада, шпигунство). Деякі з цих кримінальних правопорушень конструюються як усічені склади – момент їх закінчення переноситься на попередні стадії здійснення кримінального правопорушення – готування чи замах. Так, наприклад, змова на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 (готування), розглядається як закінчене кримінальне правопорушення; посягання на життя державного чи громадського діяча, відповідно до ст. 112 КК вважається закінченим фактично з моменту замаху на вбивство.

Суб'єктами кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України можуть бути фізичні осудні особи, що досягли 16-річного віку (громадяни України, іноземні громадяни чи особи без громадянства). При вчиненні посягання на життя державного або громадського діяча (ст. 112) та диверсії (ст. 113) суб'єктом є фізична осудна особа з 14-річного віку.

Спеціальний суб'єкт є елементом лише двох складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України: у кримінальних правопорушень, передбаченому ст. 111 КК, – це тільки громадянин України, а в кримінальних правопорушень, передбаченому ст. 114 КК, – тільки іноземний громадянин або особа без громадянства. В інших основних складах кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України – суб'єкт загальний. Одночасно кваліфікуючою ознакою кримінальних

правопорушень, передбачених статтями 109 і 110 КК, є вчинення їх спеціальним суб'єктом – представником влади.

Деякі кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, зокрема, передбачені статтями 109, 110, 110-2, 112 КК, можуть мати яскраво виражене політичне забарвлення.

Висока небезпека цих кримінальних правопорушень виражається в ознаках їх суб'єктивної сторони: всі вони вчиняються умисно і, як правило, з прямим умислом, за якого особа бажає заподіяти шкоду основам національної безпеки України. Характерною є і **мета** – заподіяння шкоди цьому об'єкту: особа діє з метою зміни чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, заподіяння шкоди суверенітету, обороноздатності України, зміни її території та ін.

Отже, можна визначити, що кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України це – передбачені кримінальним законом умисні суспільна небезпечні дії, що посягають на конституційний лад, суверенітет і територіальну недоторканність України.

До їх числа законодавець відносить дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність Укра'їни (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); державну зраду (ст. 111); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112); диверсію (ст. 113); шпигунство (ст. 114); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1).

Щодо наукових праць, які висвітлювали проблеми відповідальності за кримінальні правопорушення проти держави, то більшість із них були видані ще до початку 90-х рр. Останніми роками кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України найбільш глибоко й усебічно аналізувались у працях Г. Андрусіва, П. Андрушка, О. Бантишева, В. Грищука, О. Дудорова, О. Корнієвського, С. Лихової, П. Матишевського, В. Навроцького, А. Стрижевської, М. Хавронюка, Є. Фесенка, О. Філонова, В. Шпаченко та ін.

При визначенні видів (груп) кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України слід виходити переважно з положень Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., згідно з яким загроза національній безпеці України може здійснюватися в різних сферах. Залежно від цього розрізняють:

1) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки в політичній сфері: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110);

фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112);

2) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки в інформаційній, економічній, науково-технологічній і воєнній сферах: державна зрада (ст. 111), шпигунство (ст. 114);

3) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки в економічній, екологічній і воєнній сферах – диверсія (ст. 113), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1).

2. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК). Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК).

Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК). Правовою підставою криміналізації цих діянь є ч. 2 ст. 5 Конституції України, відповідно до якої право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і ніхто не може узурпувати державну владу.

Стаття складається з трьох частин, які містять заборонювальні норми. Родовим об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують внутрішню безпеку, захист конституційного ладу та державної влади в країні. **Конституційний лад** – це встановлений конституційно-правовими нормами устрій державних і суспільних інститутів.

Державна влада – це сформована на підставі Конституції та законів України система органів, які уособлюють владу глави держави, законодавчу, виконавчу та судову влади, а також органи місцевого самоврядування та деякі інші незалежні органи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виявляється в чотирьох формах:

1) дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади – це, наприклад, створення із вказаною метою не передбачених законодавством воєнізованих або збройних формувань чи груп, захоплення й утримання будівель або споруд, які належать органам влади, фактичне створення незаконних органів державної влади тощо;

2) змова про вчинення таких дій (ч. 1 ст. 109) – це умисна угода двох або більшої кількості осіб про спільні насильницькі дії, спрямовані на зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади;

3) публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади – це завжди активний уплив на невизначену кількість людей, що має публічний характер (наприклад, проголошення таких закликів на мітингу, демонстрації, зборах тощо);

4) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109) – це ознайомлення з такими матеріалами інших осіб або створення умов для такого ознайомлення (приміром, поширення книг, розклеювання листівок тощо).

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** від моменту вчинення будь-якої з передбачених дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (він може бути з усіченим складом в разі змови про вчинення таких дій або з формальним складом – в усіх інших випадках).

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний, тобто фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку. Якщо громадянин України вчиняє зазначені дії за завданням іноземної держави, іноземної організації, їхніх представників або разом з ними, він буде відповідати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109 та 111 КК (державна зрада у формі надання допомоги вказаному іноземному адресату).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом і спеціальною метою – насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.

Кваліфікуючі ознаки передбачених в ч. 2 ст. 109 КК це дій, які визначені (ч. 3 ст. 109):

• учинення їх особою, що є представником влади (наприклад, народним депутатом, головою суду, працівником прокуратури);

• учинення цих же дій повторно (див. ст. 32);

• учинення їх організованою групою (див. ст. 28);

• здійснення їх із використанням засобів масової інформації (наприклад, по телебаченню, у радіопрограмі, в ЗМІ, Інтернеті тощо).

Розроблення планів змови, підбір засобів і створення інших умов забезпечення наміченої протиправної діяльності, залучення можливих співучасників змови повинні кваліфікуватись як готування до цього кримінального правопорушення. Переговори з метою досягнення згоди щодо насильницького повалення конституційного ладу України чи захоплення державної влади, якщо вони не призвели до бажаних наслідків, до взаємної згоди сторін, слід розглядати як замах на це кримінальне правопорушення.

Покарання за кримінальне правопорушення: за ч. 1 ст. 109 КК – позбавлення

волі на строк від п'яти до десяти років; за ч. 2 ст. 109 КК – обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 3 ст. 109 КК – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст.110 КК).

Територія України – суша, води, надра і повітряний простір, що знаходяться в межах державного кордону України. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною (ч. 3 ст. 2 Конституції України).

Державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору. Державний кордон на місцевості позначається явно видимими прикордонними знаками, форми, розмір і порядок встановлення яких визначається законодавством України і міжнародними договорами України (ст. ст. 1, 3 і 4 Закону «Про державний кордон України» від 4.11.1991 р.).

У відповідності до цієї статті фактично передбачається *два основних складів* кримінального правопорушення*:*

1) умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України;

2) публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

В літературі зустрічається і інша точка зору, що це один склад кримінального правопорушення в двох різних формах. Матеріали із закликами до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Такими можуть бути:

• електронні носії інформації (оптичний диск, флеш-пам'ять тощо);

• паперові видання (газета, брошури, книга тощо);

• будь який інший матеріальний носій інформації (листівка, плакат, лист, інсталяція тощо).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення як безпосередньо дій, спрямованих на зміну меж території чи меж державного кордону є певний спосіб.

ПРИКЛАД:

…за місцем проживання ОСОБА_2... було вилучено десять примірників газети «Новороссия» випуск № 2, та листівка с закликами до проведення референдуму, федералізації… України

Справа № 628/2502/14 – 15 серпня 2014 року Куп'янський міськрайонний суд Харківської області.

Нам потрібно, звернемо увагу на диспозицію статті «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України». Це:

Ч.1. ст.110 КК. – **Умисні дії**, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України...».

Конституція України в ст. 73 зазначає –

«Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України.

Стаття 74. Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії».

Відповідні до цього діяння вчиняються:

1. Без згоди Українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі (без проведення такого референдуму або шляхом фальсифікації його результатів).

2. Характеризується антиконституційними діями у чотирьох формах:

• дії, спрямовані на зміну меж території України;

• дії, спрямовані на зміну меж державного кордону України;

• публічні заклики до вчинення таких дій;

• розповсюдження матеріалів із закликами до вказаних дій.

Публічний заклик – це: активний вплив (усно чи письмово, з використанням радіо, телебачення тощо) на *невизначену кількість людей* (слухачів, читачів, глядачів), пов'язаний із схилянням їх до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Поряд з цим потрібно мати на увазі, що непростим є визначення співвідношення між протиправними діями та свободою вираження поглядів (ст.34 Конституції України). У звязку з цим потрібно брати до уваги, що:

• злочинці можуть схиляти осіб до посягання на територіальну цілісність України, «прикриваючись» ст.34 Конституції;

• правоохоронні органи можуть використовувати положення ст. 110 КК для боротьби з політичними опонентами та активістами.

Кожна з чотирьох форм прояву об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення не передбачає обов'язково настання певного наслідку.

Склад кримінального правопорушення є – **формальним**.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення однієї з вказаних дій незалежно чи призвели вони до зміни меж території або державного кордону України.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення у формі дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України і характеризується: – прямим умислом; – спеціальною метою.

Прямий умисел – особа усвідомлює суспільно небезпечний характер зазначених дій та бажає діяти саме в такий спосіб.

Мета – зміна меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення у формі публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення зазначених дій *характеризується*: прямим умислом. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер публічні закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій щодо зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, та бажає діяти саме в такий спосіб.

Суб'єкт кримінального правопорушення – передбачений ч.1 ст.110 КК загальний: громадянин України, іноземець або особа без громадянства – осудні, яким до моменту вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років.

Частиною 2 ст.110 передбачено **кваліфікований** склад кримінального правопорушення. Таким кваліфікуючими ознаками є (варіативно):

• вчинення цього кримінального правопорушення особою, яка є представником влади

• або

• вчинення цього кримінального правопорушення повторно

• або

• вчинення цього кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб

• або

• вчинення цього кримінального правопорушення в поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі.

Дії, поєднані у розпалювання національної чи релігійної ворожнечі полягають у явно вираженому (словесно, письмово чи за допомогою технічних засобів) неприязному ставленні до тієї чи іншої нації з метою створити серед людей національну ворожнечу, викликати у багатьох осіб почуття неприязні до способу життя, побуту, культури, релігії або звичаїв певної нації (раси).

Для складу цього кримінального правопорушення не має значення, чи стверджує винний про риси, не властиві даній нації, або про реально притаманні для неї особливості, які спотворюються і видаються, наприклад, як ознака агресивності, обмеженості, неповноцінності тощо. Саме головне у цьому є те, що – це веде до розпалювання національної чи релігійної ворожнечі, що, у свою чергу, слугує досягненню мети зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.110 КК характеризується:

• прямим умислом;

• спеціальною метою (за винятком вчинення кримінального правопорушення у формі публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами);

Додатково – у випадку вчинення цього кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб кожна особа діє умисно стосовно цієї обставини.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.110 КК: – кваліфікований склад кримінального правопорушення за такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення його представником влади, характеризується спеціальним суб'єктом.

За інших кваліфікованих ознаках суб'єкт загальний – громадянин України, іноземець або особа без громадянства – осудні й яким до моменту вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років.

Частиною 3 ст.110 передбачений **особливо кваліфікуючий** склад кримінального правопорушення, це (альтернативно):

• загибель людей (смерть хоча б однієї людини);

• інші тяжкі наслідки (збройний конфлікт, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, зруйнування або пошкодження будівель, споруд тощо).

З огляду на зазначені особливо кваліфікуючі ознаки, цей склад кримінального правопорушення окрім основного безпосереднього об'єкту (територіальний устрій України) має додаткові факультативні безпосередні об'єкти:

• життя людини;

• здоров'я людини;

• власність.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст.110 КК характеризується:

• діями, зазначеними у ч.1 ст.110 КК;

• наслідками, зазначеними у ч.3 ст.110 КК;

• причинним зв'язком між діями і наслідками.

Суб'єкт кримінального правопорушення, не відрізняється від ознак суб'єкту кваліфікованого складу.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст.110 КК характеризується:виною у формі умислу чи необережності стосовно загибелі людей або інших тяжких наслідків.

3. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (Стаття 110-2 КК України)

Фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку,встановленого Конституцією України,карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 2 років та з конфіскацією майна.

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, крається позбавленням волі на строк від 5 до 7 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна.

Дії, передбачені ч.1 та ч.2 статті 110-2 КК України, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди, караються позбавленням волі на строк від 6 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна.

Дії, передбачені ч.1 або ч.2 ст.110-2, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків, караються позбавленням волі на строк від 8 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна.

Особа,крім керівника організованої групи, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ст. 110-2 КК України, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню кримінального правопорушення, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого кримінального правопорушення.

Фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення.

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення

конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4. Державна зрада. Поняття державної зради

Державна зрада (Стаття 111 КК України)

Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство,надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України,карається позбавленням волі на строк від 12 до 15 років.

Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання протиправного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання.

5. Диверсія

Диверсія (Стаття 113 КК України)

Вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років.

Стаття складається з однієї частини, що містить заборонювальну норму. **Безпосереднім об'єктом** кримінального правопорушення є безпека держави в економічній, екологічній і воєнній сферах відповідно до спрямованості конкретного акту диверсії. Додатковий необхідний безпосередній

об'єкт кримінального правопорушення – життя та здоров'я людини, власність, навколишнє середовище.

Предметом кримінального правопорушення можуть бути:

1) будівлі, споруди й інші об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів або інших великих територій, належне функціонування низки галузей економіки, структур державного управління (електростанції, водо-, нафто-, газо-, нафтопродуктопроводи, мости, дамби, греблі, системи інформаційних комунікацій, вокзали, аеропорти, морські чи річкові порти, метрополітени, підприємства з виробництва грошових знаків України чи інші важливі підприємства, незалежно від форми власності, військові частини тощо), зокрема й підприємства, власне зруйнування або пошкодження яких уже є фактором небезпеки (хімічні, біологічні підприємства, підприємства з виготовлення вибухових матеріалів і виробів, пожежонебезпечні виробництва чи сховища, виробництва з неперервними технологічними процесами в хімічній, мікробіологічній промисловості тощо);

2) земельні угіддя, водойми, ліси тощо;

3) стада й колекції тварин, риба, що водиться у ставках та інших водоймищах, великі пасіки тощо;

4) посіви сільськогосподарських або інших культур, лісові масиви тощо.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виявляється в семи формах, кожна з яких передбачає вчинення суспільно небезпечних дій (зокрема, вибухів і підпалів), спрямованих на:

1) масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю;

2) зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення;

3) радіоактивне забруднення;

4) масове отруєння;

5) поширення епідемій;

6) поширення епізоотій;

7) поширення епіфітотій.

Вибух – це процес вивільнення великої кількості енергії в обмеженому об'ємі за короткий проміжок часу внаслідок миттєвого хімічного розкладання відповідних хімічних речовин або їх сумішей і створення дуже нагрітих газів. Підпал – це свідоме спричинення пожежі через застосування джерела вогню до певних об'єктів.

До інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень або іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування чи пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, можна віднести, наприклад, пошкодження дамби гідроелектростанції, що

спричинило затоплення населеного пункту; вимикання сигналу маяка, наслідком чого стала загибель корабля; пуск ракети, спрямованої на важливий народногосподарський або воєнний об'єкт; поміщення у воду в місці масового відпочинку людей дроту високовольтної лінії електропередач; організація катастрофи; внесення вірусів у комп'ютерні системи для ускладнення їхньої роботи чи знищення накопиченої на магнітних носіях важливої інформації тощо.

Масове знищення людей – це позбавлення життя багатьох людей (конкретна їх кількість визначається зважаючи на обставини справи). Це може бути як декілька тисяч осіб, скупчених у одному місці під час, наприклад, демонстрації, так і декілька десятків осіб, які перебувають, приміром, у будинку посольства, в міському транспорті, дитячому садку, лікарні, відділенні міліції, іншому громадському місці.

Під тілесними ушкодженнями розуміють порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджувальних факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних, а під іншою шкодою для здоров'я людей – неврологічний розлад, втрата працездатності тощо.

До дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, можуть бути віднесені, наприклад, зруйнування чи пошкодження ядерних установок, інших джерел іонізуючого випромінювання, порушення корпуса, оболонки агрегата, вироба, у яких містяться радіоактивні речовини через його розбирання чи підпалювання тощо.

Під масовими отруєннями розуміються заподіяння шкоди життю та здоров'ю великої кількості осіб через отруєння їх. Масове отруєння тварин і рослин має кваліфікуватися за ст. 441 КК як екоцид.

Дії, спрямовані на масове отруєння, полягають у домішуванні токсичних (отруйних) речовин до води, повітря, продуктів харчування, лікарських засобів тощо.

Епідемія – це процес масового поширення заразних захворювань людей (чуми, холери тощо), який відбувається на значній території за порівняно короткий проміжок часу, коли показник інфекційної захворюваності населення певної місцевості та в певний час перевищує звичайний рівень, характерний для цієї інфекційної хвороби, і характеризується відповідною динамікою. Окремі випадки захворювання людей, навіть на особливо небезпечні інфекційні хвороби, екзотичні чи хвороби невиявленої етиології, не можуть визнаватись епідемією. Умисне зараження однієї, двох або кількох осіб венеричною хворобою кваліфікується за ст. 133 КК, а вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби – за ст. 130 КК. Загибель людей у результаті епідемії охоплюється складом цього кримінального правопорушення та додаткової кваліфікації не потребує.

Епізоотія – це процес масового поширення заразних (інфекційних і паразитарних) захворювань (сказу, чуми, ящуру тощо) сільськогосподарських, домашніх, зоопаркових, лабораторних, диких, циркових тварин і хутрових звірів, домашньої та дикої птиці, бджіл, риб, жаб, молюсків, раків, шовкопрядів, інших представників фауни, а також ембріонів, інкубаційних яєць, запліднені ікри, зигот, сперми тощо. Епізоотія характеризується неперервністю на значній території за порівняно короткий проміжок часу.

Епіфітотія полягає у значному поширенні грибкових, вірусних або бактеріологічних захворювань сільськогосподарських рослинних культур, лісових насаджень, водних та інших рослин. Такі захворювання можуть бути спричинені дією шкідників (комах, кліщів, мікроорганізмів) або фітопатогенів (вірусів, бактерій, грибів).

Дії, спрямовані на поширення епідемії, епізоотії чи епіфітотії, можуть полягати в розповсюдженні у будь-який спосіб на території України збудників або переносників відповідних хвороб (гризунів, комах, кліщів тощо) чи у спробі такого розповсюдження.

Кримінальне правопорушення (у будь-якій із його форм) є закінченим з моменту вчинення вибуху, підпалу, затоплення, обвалу або інших дій відповідної спрямованості, незалежно від того, чи фактично настали певні наслідки (наприклад, у результаті вибуху через слабку міцність заряду можуть узагалі не настати якісь помітні наслідки, через дощ може не загорітися підпалене сховище чи отрута виявиться неефективною). Іншими словами, диверсія – це кримінальне правопорушення із формальним складом.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, що досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом і спеціальною метою – ослабити державу. Саме за ознакою спеціальної мети (не беручи до уваги деякі інші ознаки) диверсію треба відмежовувати від таких суміжних умисних кримінальних правопорушень, як, наприклад, умисне вбивство двох чи більше осіб або вбивство способом, небезпечним для життя багатьох осіб, терористичний акт, екоцид тощо.

Покарання за кримінальне правопорушення: позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

6. Шпигунство

1. Передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства,-караються

позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

2. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є державна безпека України в інформаційній, а також політичній, економічній, воєнній і науково-технологічній сферах.

Предметом шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю, які матеріалізовані у відповідному документі чи виробі.

Відомості, що становлять державну таємницю – це інформація у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення. якої може завдати шкоди національній безпеці України і які рішенням державних експертів з питань таємниць визнано державною таємницею та включено до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (ЗВДТ). З моменту опублікування вказаного Зводу (змін до нього) ці відомості підлягають охороні з боку держави як такі, що становлять державну таємницю, хоча б на цей час вони ще не були матеріалізовані.

Зовнішньою (матеріальною) ознакою віднесення документа, виробу або іншого матеріального носія інформації до предметів,, що містять відомості, які становлять державну таємницю, є наданий йому гриф секретності – реквізит матеріального носія таємної інформації, який засвідчує ступінь її секретності («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно»). Строк, протягом якого діє рішення про віднесення інформації до державної таємниці, встановлюється Державним експертом з питань таємниць, але не може перевищувати для зазначених видів інформації відповідно 30, 10 і 5 років. Проте після закінчення зазначеного строку його може бути подовжено.

Конкретні види інформації, яка належить до державної таємниці, перелічені у **Законі України «Про державну таємницю»**. Ними єінформація: 1) у сфері оборони; 2) у сфері економіки, науки і техніки; 3) у сфері зовнішніх відносин; 4) у сфері державної безпеки та охорони правопорядку.

Висновок.

Національна безпека України є ключовою константою забезпечення конституційного ладу та функціонування вищих органів державної влади. В країні існує тільки одна державна влада і вона поширюється на всіх членів суспільства..

Питання для самоконтролю.

1. Яка специфіка об'єктивної та суб'єктивної сторін складів кримінальних правопорушень проти національної безпеки?

2.Які кваліфікуючі ознаки дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади?

3.У чому полягає посягання на життя державного чи громадського діяча та коли вважається це кримінальне правопорушення закінченим?

4.Що таке диверсія? Яким за структурою об'єктивної сторони є це правопорушення?

Список рекомендованих джерел:

1. Конституція Українивід 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами, внесеними згідно із Законом № 742-VII від 21.02.2014). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «НіланЛТД», 2017. – 896 с. URL: http://clc.to/n2bwvA

3. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.

4. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.

5. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.

6. Рубащенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія / М. А. Рубащенко. Х. : Право, 2016. 288 с.

7. Антипов В.І. Топчій В.В. Кримінально-правова кваліфікація посягань на виборчі та референдні права. Вінниця : ТОВ «НіланЛТД», 2017.116с.

8. Гальцова В. В. До проблеми об'єкта і системи кримінальних праовпорушень проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх// Проблеми законності. 2014. Вип. 125. С. 193-201.

9. Павликівський В.І. Принципи криміналізації порушень свободи слова та діяльності журналістів// Вісник Асоціації кримінального права України, 2015, № 1(4). С.208-220.

10.Єдиний державний реєстр судових рішень.URL: http://reyestr.court.gov.ua/

11. Постанови Верховного Суду України.

12. Постанови Вищого спеціалізованого суду України.

Тема 3. Кримінальні правопорушення проти особи.

Мета теми: визначення поняття та видів кримінальних правопорушень в проти життя і здоров'я особи, кримінальних правопорушень проти життя особи, проти здоров'я особи, кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчинюються у сфері медичного обслуговування, загальної характеристики кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

План лекційного заняття:

Вступ

1. **Поняття та види кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи.**
2. **Кримінальні правопорушення проти життя особи.**
3. **Кримінальні правопорушення проти здоров'я особи.**
4. **Кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчинюються у сфері медичного обслуговування.**
5. **Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи, їх загальна характеристика й види.**
6. **Незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Захоплення заручників. Незаконне поміщення в психіатричний заклад.**
7. **Експлуатація дітей. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.**
8. **Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.**
9. **Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи пов'язані з застосуванням насильства. Зґвалтування.**
10. **Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи не пов'язані з застосуванням насильства.**

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

Вступ.

Конституція України у статті 3 закріпила: Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

1.Поняття та види кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи.

Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на життя й здоров'я особи, руйнують і спотворюють ці найцінніші блага, а також наражають на небезпеку заподіяння їм шкоди.

Розглядаючи об'єкт цих посягань, слід пам'ятати, що в розділі II Особливої частини КК об'єднано посягання на два різних родових об'єкти – суспільні відносини щодо охорони життя та суспільні відносини щодо охорони здоров'я особи. Необхідно виходити з того, що кожне кримінальне правопорушення проти життя завжди пов'язаний із заподіянням шкоди здоров'ю, проте не кожне посягання проти здоров'я зашкоджує життю. Наприклад, при вчиненні такого кримінального правопорушення проти життя, як убивство, руйнується і життя, і здоров'я потерпілого, однак заподіяння особі побоїв, мордувань, умисного легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження не призводить до втрати життя, хоча при цьому страждає здоров'я. Суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи також є безпосередніми об'єктами відповідних кримінальних правопорушень.

Життя особи – це особлива форма існування людини (людського організму), що характеризується цілісністю та здатністю до самоорганізації; це найважливіше благо, яке, в разі смерті людини, не може бути відновлено. Здоров'я особи – це стан людського організму, при якому нормально функціонують усі його органи та тканини. Термін «особа» означає окремий індивід, особистість, людину як втілення індивідуального начала в суспільстві.

Деяким кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи властиві додаткові обов'язкові чи факультативні безпосередні об'єкти (наприклад, воля, честь і гідність особи, встановлений законодавством порядок надання громадянам медичної допомоги тощо).

Предметом деяких кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи можуть бути:

• а) відомості про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) та результати такого обстеження (ст. 132 КК);

• б) органи або тканини людини (ст. 143 КК);

• в) кров (ст. 144 КК);

• г) лікарська таємниця (ст. 145 КК) тощо.

Потерпілі від цих кримінальних правопорушень – широке коло осіб, зокрема:

1) заручник, викрадена людина, малолітня дитина, вагітна жінка тощо (при вчиненні умисного вбивства за обтяжуючих обставин);

2) близькі родичі (наприклад, при вчиненні тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження);

3) особа, що перебуває в небезпечному для життя стані (при ненаданні допомоги такій особі);

4) хворий (при ненаданні йому допомоги медичним працівником);

5) пацієнт (при порушенні його прав).

З об'єктивної сторони аналізовані кримінальні правопорушення характеризуються переважно трьома обов'язковими ознаками як: 1) суспільно небезпечним діянням; 2) суспільно небезпечними наслідками; 3) причиновим зв'язком між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками. Звідси більшість з таких кримінальних правопорушень сконструйовано як кримінальні правопорушення з матеріальним складом (усі види вбивств і тілесних ушкоджень; ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані; незаконна лікувальна діяльність тощо). Це означає, що слід встановлювати наявність не тільки суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності), а й суспільно небезпечних наслідків і причинового зв'язку між таким діянням і його наслідками. Однак у розділі II Особливої частини КК є також кримінальні правопорушення з формальним складом (наприклад, погроза вбивством, незаконне проведення аборту, залишення в небезпеці), а тому для їх кваліфікації за об'єктивною стороною слід, як мінімум, встановити зміст самого суспільно небезпечного діяння.

На кваліфікацію кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи можуть упливати такі ознаки їх об'єктивної сторони: а) час вчинення кримінальних правопорушень (наприклад, час пологів або одразу ж після них при вчиненні умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини); б) спосіб вчинення кримінальних правопорушень (наприклад, обман при вчиненні насильницького донорства); в) обстановка вчинення кримінальних правопорушень (наприклад, необхідна оборона при умисному вбивстві, якщо перевищено її межі) тощо.

Диспозиції деяких статей КК України, що описують об'єктивну сторону кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, можуть бути бланкетними (наприклад, ст. 143 «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини») або відсильними (наприклад, ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження»), тому для розуміння сутності цих кримінальних правопорушень необхідно ретельно аналізувати зміст не тільки інших кримінально-правових норм, а й положення

некримінального законодавства, до якого відсилають статті цього Кодексу.

Суб'єктами цих кримінальних правопорушень можуть бути фізичні осудні особи, які досягли 14-річного (статті 115–117, 121 і 122 КК) або 16-річного (решта статей) віку. При вчиненні деяких посягань на життя та здоров'я особи спеціальними суб'єктами кримінальних правопорушень можуть бути: а) медичні, фармацевтичні, а також інші працівники, що за своїми професійними обов'язками мають певний стосунок до хворих або до ліків (ст. 131 КК); б) службова особа чи медичний працівник лікувального закладу, працівник допоміжного персоналу цього закладу (ст. 132 КК); в) особа, що не має належної освіти (ст. 138 КК), тощо.

Керуючись вимогами п. 3 ППВСУ «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2, слід зазначити про таке: у разі, коли до кримінальної відповідальності притягнуто кількох осіб, які діяли спільно з умислом, спрямованим на позбавлення життя потерпілого чи заподіяння шкоди його здоров'ю, належить з'ясовувати і зазначати у відповідних процесуальних документах характер їхніх дій, ступінь участі у вчиненні кримінальних правопорушень кожної з них. Дії осіб, які безпосередньо брали участь у позбавленні життя потерпілого або заподіянні шкоди його здоров'ю, потрібно кваліфікувати за статтями КК України, що передбачають відповідальність за умисне вбивство чи умисне заподіяння шкоди здоров'ю, а дії організаторів, підбурювачів і пособників, які не були співвиконавцями кримінальних правопорушень, – за тими ж статтями з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК. При ексцесі виконавця, тобто коли один із співучасників вийшов за межі домовленості щодо обсягу протиправних дій і вчинив більш тяжкий або інше кримінальне правопорушення (наприклад, при домовленості заподіяти потерпілому тілесні ушкодження позбавив його життя), за це кримінальне правопорушення повинен відповідати лише його виконавець, а інші особи – за протиправні діяння, вчинені ними в межах домовленості.

Із суб'єктивної сторони ці кримінальні правопорушення характеризуються як умисною (наприклад, умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, погроза вбивством), так і необережною (наприклад, убивство через необережність, необережне тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження) формами вини. Деякі кримінальниі правопорушень можуть вчинятися зі складною (змішаною) формою вини (наприклад, доведення до самогубства, зараження вірусом імунодефіциту людини чи вірусом іншої невиліковної хвороби, ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані).

Мотив і мета, а також емоційний стан винного у низці випадків є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, а тому їх встановлення має бути запорукою

правильної і точної кваліфікації цих посягань. Наприклад, спеціальними мотивами, що впливають на кваліфікацію умисного вбивства, є корисливі (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК), хуліганські (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК) мотиви або мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК). Скоєння такого кримінальних правопорушень, як насильницьке донорство (ст. 144 КК) неможливе без мети використання людини як донора. Емоційний стан є обов'язковою ознакою фактично двох кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи: 1) умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК); 2) умисного тяжкого тілесного ушкодження, заподіяного у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК України).

Згідно з п. 3 ППВСУ «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2, особа, яка добровільно відмовилась від убивства потерпілого або заподіяння шкоди його здоров'ю, підлягає кримінальній відповідальності лише за умови, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушень. У цьому разі дії інших співучасників кримінальних правопорушень (відповідно до вимог ч. 1 ст. 31 КК) слід кваліфікувати як готування до кримінальних правопорушень чи замах на той кримінальних правопорушень, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець. Якщо ж відмова мала місце вже після вчинення дій, які особа вважала за необхідне виконати для доведення кримінальних правопорушень до кінця, але його не було закінчено з причин, що не залежали від її волі, діяння належить кваліфікувати відповідно до ч. 2 ст. 15 КК як закінчений замах на кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень який особа бажала вчинити. При цьому треба мати на увазі, що замах на кримінальних правопорушень може бути вчинено лише з прямим умислом (коли особа усвідомлює суспільне небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання).

Як зазначено у п. 27 ППВСУ «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2, відповідно до ст. 76 КПК України для встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень призначення експертизи є обов'язковим. При цьому слід враховувати, що визначення наявності ознак особливої жорстокості, мучення, мордування, катування, знівечення обличчя є компетенцією суду. Встановлювати ж, чи є знівечення обличчя непоправним, необхідно за допомогою судово-медичної експертизи. Водночас треба мати на увазі, що висновки судово-медичних експертиз містять лише медичну оцінку наслідків діяння і саме в такому розумінні вони повинні оцінюватися судами при вирішенні питання про доведеність винуватості особи у кримінальних правопорушеннях, обставин його вчинення

та про його кримінально-правову кваліфікацію. Для з'ясування, чи вчинено діяння в стані сильного душевного хвилювання, суди мають призначати психолого-психіатричну експертизу.

Також кваліфікуючи кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи необхідно враховувати питання про їх повторність, сукупність і рецидив (зокрема, на це орієнтують положення ППВСУ «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7)(3). Так, у разі, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК передбачає у складі кримінальних правопорушень вчинення іншого кримінального правопорушення, не вказуючи на видові ознаки останнього (наприклад, п. 9 ч. 2 ст. 115 КК тощо), вчинення особою таких кримінальних правопорушень належить розглядати як їх сукупність з окремою кваліфікацією кожного із кримінальних правопорушень. За таких умов сукупності не утворюють лише кримінальні правопорушення, які відповідають одному і тому самому складу кримінальному правопорушенні(наприклад, вчинення особою двох умисних вбивств за обставин, що обтяжують відповідальність, одне з яких вчинене з метою приховати інше). Якщо за певне діяння передбачено відповідальність загальною і спеціальною (за об'єктом посягання, суб'єктом кримінального правопорушення тощо) нормами Особливої частини КК, таке діяння кваліфікується, як правило, за спеціальною нормою Особливої частини КК і додаткової кваліфікації за загальною нормою не потребує. У разі, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК не передбачає спричинення відповідним діянням загибелі людини чи інших тяжких (особливо тяжких) наслідків, заподіяння таких наслідків через необережність за певних умов утворює сукупність кримінальних правопорушень і має кваліфікуватись окремо (наприклад, спричинення таких наслідків при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 142 або 144 КК).

У кримінально-правовій теорії кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи поділяються на три групи:

1) кримінальні правопорушення проти життя особи: вбивства (статті 115–119 КК), доведення до самогубства (ст. 120 КК) та погрози вбивством (ст. 129 КК);

2) кримінальні правопорушення проти здоров'я особи: тілесні ушкодження (статті 121–125 і 128 КК); завдання фізичних або моральних страждань (статті 126 і 127 КК); зараження соціальними хворобами (статті 130 і 133 КК);

3) кримінальні правопорушення, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я особи: кримінальні правопорушення у медичній сфері (статті 131, 132, 138–145 КК); інші кримінальні правопорушення (статті 134–137 КК)

2.Кримінальні правопорушення проти життя особи.

Умисне вбивство (ст. 115 КК) передбачає відповідальність за умисне вбивство без кваліфікуючих ознак (ч. 1) та умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками (ч. 2). Закон визначає вбивство як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК). Самогубство чи замах на самогубство не вважаються, тому такі дії не кваліфікуються ні за ст. 115, ні за будь-якою іншою статтею КК України. Натомість дії особи, яка позбавила потерпілого життя зі співчуття до нього або на його прохання чи за наявності його згоди, кваліфікують як умисне вбивство (зазвичай, за ч. 1 ст. 115 КК, якщо відсутні обтяжуючі відповідальність підстави), оскільки в нашій державі медичним працівникам і громадянам заборонено здійснювати еутаназію – умисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань.

Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують охорону життя особи. Життя людини, відповідно до ст. 3 Конституції України, є найвищою соціальною цінністю, а в ст. 27 Основного Закону наголошується, що кожна людина має невід'ємне право на життя й ніхто не може свавільно позбавити людину життя.

Моментом початку життя вважається початок фізіологічних пологів. Кінцевим моментом життя визнається настання біологічної смерті, коли внаслідок повної зупинки серця та припинення постачання клітинам кисню відбувається незворотний процес розпаду клітин центральної нервової системи і смерть мозку. Від біологічної смерті треба відрізняти клінічну смерть, пов'язану із зупинкою серця, після якої життєздатність людського організму зберігається в середньому ще протягом 5–6 (за деякими даними – 6–8) хвилин і її можна, за певних обставин, надаючи медичну допомогу повернути до життя. За цих умов ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником (за наявності підстав) утворює склад кримінальні правопорушення, передбачений ст. 139 КК.

Деякі склади кримінального правопорушення проти життя передбачають наявність особливого потерпілого:

- малолітня дитина (п.2 ч.2 ст.115)
- заручник або викрадена людина (п.3 ч.2 ст.115)
- особа, яка своїми діями (протизаконним насильством, систематичним знущанням чи тяжкою образою) викликала у винного стан сильного душевного хвилювання (ст.116)
- новонароджена дитина (ст.117)

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення включає якнайменш три обов'язкові ознаки:

1) діяння – посягання на життя іншої особи, спрямоване на порушення

функцій чи анатомічної цілісності життєво важливих органів іншої людини. Суспільно небезпечне діяння при вбивстві може виявлятись у дії (наприклад, удар ножем, постріл із пістолета, скидання з висоти, давання отрути тощо) або бездіяльності (наприклад, батьки, щоб позбавити немовля життя, тривалий час не годують його; медичний працівник із тією ж метою не виконує свої професійні обов'язки стосовно хворого тощо);

2) наслідки, що виявляються в біологічній (фізіологічній, незворотній) смерті потерпілого. Особа вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку. Діагностичні критерії смерті мозку та процедура констатації моменту смерті людини визначені в Інструкції щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку (затверджена наказом МОЗ України від 25 вересня 2000 р. № 226). Зокрема, в цьому документі зазначено, що: по-перше, смерть мозку – це повне та незворотне припинення всіх його функцій, які реєструються при серці, що працює, та примусовій вентиляції легенів; по-друге, смерть мозку прирівнюється до смерті людини; по-третє, рішучим для констатації смерті мозку є поєднання факту припинення функцій всього головного мозку з доказом незворотності цього припинення;

3) причиновий зв'язок між указаним діянням і наслідками. Такий зв'язок має бути необхідним, тобто біологічна смерть потерпілого є закономірним результатом діяння винної особи, а не третіх осіб або яких-небудь зовнішніх сил.

За суб'єктивною стороною розрізняють убивства умисні (статті 115–118 КК) і вбивство через необережність (ст. 119 КК). Своєю чергою, умисні вбивства поділяються за ступенем суспільної небезпечності (тяжкості) на три види: просте вбивство, тобто вчинене без обтяжуючих або пом'якшуючих обставин (ч. 1 ст. 115 КК); кваліфіковане вбивство, тобто вчинене за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК), і привілейоване вбивство, тобто вчинене за пом'якшуючих обставин (статті 116–118 КК).

Суб'єктивна сторона умисних вбивств:

Прямий або непрямий умисел – особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності (порушення функцій чи анатомічної цілісності життєво важливих органів іншої людини), передбачає і бажає настання смерті потерпілого або хоча і не бажає але свідомо припускає настання смерті

Ключове питання: яким чином об'єктивно визначити інтелектуальні та вольові моменти вини особи, тобто – що саме ця особа усвідомлює, що передбачає, чого бажає чи що припускає?

«Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2: п.22: «Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя кримінального правопорушення, кількість, характер

і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації кримінальні правопорушення як умисного вбивства значення не має».

Суб'єкт вбивства:

фізична осудна особа, що досягла 14-річного віку (статті 115–117 КК) або 16-річного віку (статті 118 і 119 КК).

Деякі склади вбивств характеризуються спеціальним суб'єктом:

• особа, яка раніше вчинила умисне вбивство (п.13 ч.2 ст.115)

• матір потерпілого (ст.117)

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»:

Мотив і мета кримінальні правопорушення є кваліфікуючими ознаками:

• вбивство з корисливих мотивів (п.6 ч.2 ст.115)

• вбивство з хуліганських мотивів (п.7 ч.2 ст.115)

• вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п.8 ч.2 ст.115)

• вбивство з метою приховати інший кримінальних правопорушення або полегшити його вчинення (п.9 ч.2 ст.115)

• вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п.14 ч.2 ст.115)

Пленум Верховного Суду України «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 п.19 – «у випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, необхідно з'ясовувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати кримінальні правопорушення і дії за тим пунктом ч.2 ст.115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч.2 ст.115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство»

Слідство і суд зобов'язані встановлювати дійсні мотиви і мету по кожному випадку вбивства. Без цього можна помилково кваліфікувати вчинене за ч.1 ст.115, коли в дійсності наявні кваліфікуючі (обтяжуючі відповідальність) мотив та (чи) ціль

Наведемо такий приклад із слідчої та судової практики щодо умисного вбивства, вчиненого в сварці:

Так, вироком Романівського районного суду Житомирської області від

30 січня 2020 р. Ш. було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України.

Судом встановлено, що 26 серпня 2020 р. о 12 год. 20 хв. в приміщенні гаража, належного гр.-ці Т., гр.. Ш., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті особистих неприязних відносин, викликаних виниклою суперечкою із Т., вирішив умисно вбити останню. Реалізуючи свій намір, направлений на умисне протиправне заподіяння смерті Т.. Гр. Ш. у ході суперечки, взявши металеву сковорідку – знаряддя, підійшов до ліжка, де в цей час сиділа Т. і бажаючи цього, наніс останній зі значною силою не менше трьох ударів ребром сковорідки в життєво-важливий орган – голову.

Смерть Т. наступила від закритої черепно-мозкової травми, яка супроводжувалась вдавленим осколковим переломом кісток склепіння черепа з пошкодженням головного мозку. Дана травма має ознаки тяжких, по причині загрози для життя, знаходиться в прямому причинному зв'язку зі смертю, виникла від дії твердого тупого предмета з обмеженою плоскою контактуючою поверхнею.

Суд рахує, що навмисне вбивство було вчинене Ш. на ґрунті особистих неприязних відносин, викликаних виниклою суперечкою між ними. Суд вважає, що Ш., позбавляючи життя Т., діяв з прямим умислом, тобто він усвідомлював суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачав настання суспільно небезпечних наслідків та бажав їх настанн.

Зрозуміло, що способи простого умисного вбивства можуть бути різними і не повинні впливати на кваліфікацію діяння за ч. 1 ст. 115 КК. Однак встановлення способу вбивства має бути обов'язковим завданням, оскільки вчинення вбивства з особливою жорстокістю або способом, небезпечним для життя багатьох осіб, слід кваліфікувати, відповідно, за п.п. 4 або 5 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство за обтяжуючих обставин.

Умисне вбивство за обтяжуючих обставин (кваліфіковане вбивство) слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 115 КК, встановивши хоча б одну з ознак, передбачених у пунктах 1–14 ч. 2 ст. 115 КК. Якщо в діях винної особи таких ознак вбачається декілька, то всі вони мають отримувати самостійну правову оцінку за відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК України.

пункт 1 ч.2 ст.115 КК

Умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п. 1 ч. 2 ст.115 КК за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного.

Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих.

Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК.

Наявність розриву в часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох

або більше осіб значення для кваліфікації кримінального правопорушення за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК не має.

Позбавлення життя однієї особи і замах на вбивство іншої потребують кваліфікації за сукупністю кримінального правопорушення – за ч. 1 або відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 та ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК (вбивство однієї особи і замах на вбивство двох або більше осіб).

Якщо винний, бажаючи вбити декілька осіб, позбавив життя двох із них, а щодо інших умисел не довів до кінця з незалежних від його волі причин, то вчинене кваліфікується за п. 1 ч. 2 ст. 115 та ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК (вбивство двох або більше осіб і замах на вбивство двох або більше осіб).

пункт 2 ч.2 ст.115 КК

Під убивством малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК) розуміється умисне позбавлення життя особи, якій не виповнилося 14 років.

Ця кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати.

Умисне вбивство жінки, яка перебувала у стані вагітності, за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК кваліфікується за умови, що винний завідомо знав про такий стан потерпілої.

Вбивство дитини, яку винний помилково вважав малолітньою, або вбивство жінки, яку винний помилково вважав вагітною, підлягає кваліфікації за сукупністю кримінального правопорушення, передбачених ч. 2 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 та, залежно від обставин справи, за відповідною ч. 1 чи відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК (закінчене вбивство немалолітньої особи і замах на вбивство малолітньої дитини).

пункт 3 ч.2 ст.115 КК

Відповідальність за умисне вбивство заручника настає за умови, що потерпілий був заручником і винна особа це усвідомлювала.

Дії кваліфікуються як умисне вбивство заручника незалежно від того, чи була винна особа причетною до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК (Захоплення заручників). Разом з тим мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із даним кримінальним правопорушення.

пункт 4 ч.2 ст.115 КК

Для притягнення до відповідальності за цим пунктом необхідно встановити наявність не просто жорстокості, яка фактично має місце при будь-якому умисному вбивстві, а особливої жорстокості.

Ознаки особливої жорстокості:

1.Винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому

1.1. або особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням

вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо),

1.2. або особливих психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань,

2.Або вбивство було поєднане із глумлінням над трупом

3.Або вбивство вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань.

Судова практика: виходить з того, що кількість поранень при вчиненні вбивства сама по собі не є тією обставиною, яку суду в будь-якому випадку слід розглядати як свідчення вбивства з особливою жорстокістю. Кількість тілесних ушкоджень необхідно оцінювати у співвідношенні з часом, протягом якого вони завдавались, зі спрямованістю умислу винної особи, мотивом вбивства, конкретними обставинами скоєння кримінального правопорушення.

пункт 5 ч.2 ст.115 КК

Вказівку закону про небезпеку для життя багатьох осіб слід розуміти, як небезпеку спричинення смерті не тільки потерпілому, а ще хоча б одній людині.

При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною. У разі, якщо така реальна небезпека трансформувалася в позбавлення життя й іншої особи (інших осіб), кримінальні правопорушення кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 115 КК (вбивство двох або більше осіб, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб)

пункт 6 ч.2 ст.115 КК

Як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав:

• одержати у зв'язку з цим матеріальні блага чи майнові права для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо),

• уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (наприклад, позбавитися боргу)

• досягти іншої матеріальної вигоди.

При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього кримінального правопорушення.

Якщо умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства, вчиненого з інших мотивів, кваліфікація його дій за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК виключається.

Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних

корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо).

пункт 7 ч.2 ст.115 КК

Як умисне вбивство з хуліганських мотивів дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу.

Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи з інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

пункт 8 ч.2 ст.115 КК

За умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку настає, якщо кримінальне правопорушення вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства. (Близькі родичі – див. п. 1 ч.1 ст.1 КПК). Цей склад слід має конкуренцію з деякими спеціальними складами – вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча (ст.112), працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів (ст.348) тощо. Виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, перепинення правопорушення, повідомлення органів влади про кримінальні правопорушення або про готування до нього). Близькі родичі в розумінні п. 8 ч. 2 ст. 115 КК – це батьки, один із подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки (п. 11 ст. 32 КПК України).

Хуліганство й наступне вбивство особи, яка перепиняла ці дії, належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 296 і п. 8 ч. 2 ст. 115 КК. Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК. Разом з тим, коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, дії винної особи

додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті.

пункт 9 ч.2 ст.115 КК

Умисне вбивство з метою приховати інших кримінальних правопорушень або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст. 115 КК) кваліфікується за цією нормою, незалежно від того, чи був винний причетним до кримінального правопорушення, який приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинений ним кримінальні правопорушення, його дії кваліфікуються за тією статтею КК України, якою передбачено відповідальність за приховуване кримінальне правопорушення, та за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК. Дії винного, який вчинив умисне вбивство з метою приховати кримінальне правопорушення іншої особи, додатково кваліфікувати ще й за ст. 396 КК не потрібно. Якщо вбивство з метою приховання кримінальне правопорушення, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК і за пособництво в тому кримінальному правопорушення, який приховувався. Дії винного кваліфікуються як умисне вбивство з метою полегшити вчинення іншого кримінального правопорушення незалежно від того, було це кримінальне правопорушення вчинене чи ні.

пункт 10 ч.2 ст.115 КК

Умисне вбивство, поєднане зі зґвалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК), відбувається в процесі вчинення зазначених кримінальних правопорушень чи одразу ж після них. При цьому дії кваліфікуються і за ч. 5 ст. 152 або ч. 5 ст. 153 КК або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК. Умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК. У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її зґвалтування чи насильницького задоволення з нею статевої пристрасті неприродним способом з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст. 152 або ст. 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

пункт 11 ч.2 ст.115 КК

Умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК), – це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника).

Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх.

Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцеві дії (наприклад, надати винагороду) – до чи після вбивства,

виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це робити чи ні.

Сторонами такої угоди є не менш ніж дві особи – замовник і виконавець. Проте, їх може бути і більше – декілька замовників, декілька виконавців; до цих кримінальних правопорушень також можуть бути причетними посередники між замовником і виконавцем.

У випадках, коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з метою одержання від замовника грошей, матеріальних цінностей чи інших вигод матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів), дії виконавця кваліфікуються за пунктами 6 і 11 ч.2 ст. 115 КК (вбивство на замовлення з корисливих мотивів).

Замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором кримінального правопорушення (якщо тільки він не є його співвиконавцем). Його дії належить кваліфікувати за відповідною частиною ст.27, п. 11 ч. 2 ст. 115 КК, а за наявності до того підстав – і за іншими пунктами цієї статті (наприклад, за п. 6 – якщо виконавець позбавив особу життя з метою одержання вигод матеріального характеру, за п. 12 – коли вбивство було замовлено групі осіб).

У разі, коли виконавець погодився позбавити потерпілого життя, але з причин, що не залежали від його волі, умисел на вбивство до кінця не довів, дії замовника залежно від конкретних обставин справи кваліфікуються як співучасть у готуванні до умисного вбивства на замовлення чи в замаху на вчинення цього кримінального правопорушення.

пункт 12 ч.2 ст.115 КК

Вчиненим за попередньою змовою групою осіб умисне вбивство вважається тоді, коли в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його виконання.

Група відзначається не лише кількісним показником, але і якісним – наявністю попередньої змови між її учасниками, їх домовленістю щодо спільного вчинення кримінального правопорушення. Попереднім визнається зговір не пізніше, ніж на стадії готування. Така домовленість може бути як відносно всіх обставин майбутнього кримінального правопорушення, так і стосовно загальних питань.

Якщо зговір стосовно позбавлення життя потерпілого мав місце, то за це кримінальне правопорушення несе відповідальність і ті особи, котрі хоча й не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але, будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу.

Вирішальним у визначенні, є особа співвиконавцем чи ні, – являється

взаємозв'язок та взаємна узгодженість з діями виконавця (інших співвиконавців) і загальна їх спрямованість на заподіяння потерпілому смерті:

• застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан;

• надання особі, яка згідно з домовленістю заподіює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час учинення вбивства (у вигляді порад, передачі зброї тощо). За таких обставин фактичний пособник визнається виконавцем.

пункт 13 ч.2 ст.115 КК

Вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство.

Під раніше вчиненим умисним вбивством розуміються не тільки вбивства, кваліфіковані за ст. 115 КК, а й убивства, відповідальність за які передбачена статтями 112, 348, 348-1, 379, 400, ч. 5 ст. 404, ч.2 438, ч.1 ст.442, 443 КК. За винятком вбивства з пом'якшуючими обставинами (статті 116 – 118 КК).

Відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перше кримінальне правопорушення, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником кримінального правопорушення.

Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене вбивство кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК.

Окремо кваліфікуються діяння й у випадках, коли спочатку було вчинено закінчене умисне вбивство, а потім – готування до такого ж кримінального правопорушення чи замах на нього.

При вчиненні декількох умисних убивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК, дії винного кваліфікуються за цими пунктами та за п. 13 ч. 2 зазначеної статті з урахуванням повторності.

пункт 14 ч.2 ст.115 КК

Вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості – винний:

• виявляє своє упереджене, ненависницьке ставлення до потерпілого, через належність останнього до конкретної раси, нації (національності) чи етнічної групи або релігійної конфесії (віровчення)

• прагне помститися потерпілому за його незгоду підтримати відповідну нетерпимість.

Умисне вбивство з мотивів релігійної нетерпимості, як правило, передбачає міжособистісні неприязні стосунки, зумовлені непримиримістю до представників іншої конфесії (цей вид умисного вбивства може поєднувати в собі елементи національної та расової ворожнечі). Релігійна ненависть може стати мотивом до вчинення умисного вбивства особи, що не сповідає жодної релігії, а також атеїста.

Інші посягання на життя (статті 120, 129)

Доведення до самогубства (ст.120 КК)

Відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство настає за умови, що потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок таких альтернативних ознак:

1) жорстокого поводження з ним – безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо);

2) шантажу – погроза наклепом, викриттям, повідомленням відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці та які її компрометують (наприклад, інформація про попереднє сексуальне життя чи про наявність судимості) тощо ;

3) систематичного примушування до вчинення протиправних дій – домагання від іншої особи через погрози, насильство чи іншу подібну поведінку вчинити дії, які заборонені чинним законодавством;

4) систематичного приниження його людської гідності винним – тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним тощо).

Суб'єктивна сторона характеризується умислом або необережністю.

Кримінальне правопорушення є **закінченим** з моменту настання наслідків у вигляді самогубства іншої особи або замаху на самогубство.

Погроза вбивством ст.129 КК

Погроза вбивством передбачає залякування (усне, письмове, жестами, через демонстрацію зброї чи інших небезпечних для життя предметів тощо) іншої особи, котра сприймає такий психічний вплив як реальний і конкретний, такий що може будь-якої миті чи в недалекому майбутньому бути реалізованим.

Для кваліфікації потрібно встановити, що потерпілий мав усі підстави побоюватися того, що вона буде здійснена:

• ступінь сприйняття погрози потерпілим,

• спосіб, характер, місце, час, обстановку та інтенсивність її висловлення,

• характер попередніх взаємовідносин між винним і потерпілим тощо.

Кваліфікуючою ознакою (ч. 2 ст. 129 КК) є вчинення його членом організованої групи. Ця обставина (погроза вбивством від члена організованої групи) має усвідомлюватися як винним, так і потерпілим.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту сприйняття погрози потерпілим.

3. Кримінальні правопорушення проти здоров'я особи.

3.1. Тілесні ушкодження (статті 121–125 і 128 КК).

Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК). В пункті 1.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень від 17 січня 1995 р. вказано, що з медичної точки зору тілесне ушкодження – це порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних. (**Перелік ушкоджень**, що є небезпечними для життя наведено у пю 2.13 вищезазначених Правил). В юридичній літературі дається таке кримінально-правове поняття тілесного ушкодження: це протиправний винний фізичний або психічний вплив на чужий організм, який полягає в порушенні анатомічної цілісності або фізіологічних функцій органів і тканин.

3.2. Завдання фізичних або моральних страждань (статті 126 і 127 КК).

Побої і мордування (ст. 126 КК). Безпосереднім **об'єктом** цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують охорону здоров'я особи.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 126 КК) характеризується активними діями: 1) завданням удару; 2) завданням побоїв; 3) вчиненням інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень. Варто знати, що в розумінні ст. 126 КК удар, побої, інші насильницькі дії та мордування не належать до тілесних ушкоджень і становлять особливий тип кримінального правопорушення проти здоров'я особи.

Удар – це одноразовий різкий вплив на тіло людини за допомогою певного предмета або частини тіла (руки, ноги, голови), що завдає фізичного болю. Побої – багаторазове (два та більше разів) завдання ударів по тілу потерпілого, що не спричинило тілесних ушкоджень. Інші насильницькі дії – це фізичний вплив на людину (крім удару та побоїв), який викликає болісні відчуття (викручування кінцівок, защемлення різних частин тіла будь-якими пристроями, виривання волосся тощо), однак не спричиняє тілесних ушкоджень.

Кримінальне правопорушення є закінчене з моменту завдання удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій.

Суб'єкт – загальний.

Суб'єктивна сторона передбачає встановлення вини у формі умислу (прямого чи непрямого).

3.3. Зараження соціальними хворобами (статті 130 і 133 КК).

Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК). Безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують охорону здоров'я особи, а додатковим обов'язковим чи факультативним – суспільні відносини, що охороняють життя особи.

Необхідною умовою правильної кваліфікації цього кримінального правопорушення є чітке встановлення його об'єктивної сторони, яка полягає: 1) у свідомому поставленні іншої особи у небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) чи вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини (ч. 1 ст. 130 КК); 2) у зараженні іншої особи ВІЛ чи вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу (ч. 2 ст. 130 КК); 3) в умисному зараженні іншої особи ВІЛ чи вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини (ч. 4 ст. 130 КК).

4. Кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчинюються у сфері медичного обслуговування.

4.1. Кримінальні правопорушення у медичній сфері (статті 131, 132, 138–145 КК).

Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК). Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 131 КК) характеризується трьома обов'язковими ознаками: 1) діянням – неналежним виконанням медичним, фармацевтичним або іншим працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного ставлення до них (наприклад, використання нестерильних чи непродезинфікованих медичних інструментів і шприців, переливання потерпілому крові без проведення лабораторної діагностики на наявність ВІЛ-інфєкції тощо); 2) суспільно небезпечними наслідками у вигляді зараження особи вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини; 3) причиновим зв'язком між зазначеними діянням і наслідками.

Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК). Предметом цього виступають відомості про проведення медичного огляду осіб на виявлення зараження ВІЛ або іншої невиліковної інфекційної хвороби та його результати (при цьому варто пам'ятати, що

медичний огляд є добровільним і, за бажанням особи, – анонімним, а тому облік, реєстрація ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД громадян та медичний нагляд за ними мають бути здійснені з дотриманням принципів конфіденційності та поваги до особистих прав і свобод людини, визначених законами та міжнародними договорами України).

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення **полягає** у **розголошенні відомостей про**:

1) проведення медичного огляду особи на виявлення зараження ВІЛ чи вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД);

2) його результати.

Відомості про результати медичного огляду на наявність ВІЛ-інфекції в особи є конфіденційними та становлять лікарську таємницю. Розголошення таких відомостей дозволяється тільки особі, якої вони стосуються, а у випадках, передбачених законом, також законним представникам цієї особи, закладам охорони здоров'я, правоохоронним органам і суду. Порядок оформлення та збереження відповідної медичної документації встановлюється МОЗ України, а облік ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД осіб ведеться обласними (міськими) санітарно-епідеміологічними станціями і обласними (міськими) центрами профілактики СНІДу. **Розголошення відомостей** – це незаконне ознайомлення з ними (усне, через втрату документів чи залишення їх без догляду, у засобах масової інформації тощо) сторонніх осіб або створення умов, які сприяють стороннім особам ознайомленню з відповідними відомостями.

Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту, коли відповідні відомості стали відомі іншій особі, яка не повинна їх знати.

Суб'єкт – спеціальний:

1) службова особа лікувального закладу;

2) допоміжний працівник такого закладу, який самочинно здобув інформацію;

3) медичний працівник.

Об'єднуючим чинником при цьому є те, що відповідні відомості, котрі розголошуються цими особами, мають стати їм відомі у зв'язку з виконанням їх службових або професійних обов'язків. Якщо розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження ВІЛ чи вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби розголошені особою, яка не зазначена в диспозиції ст. 132 КК (наприклад, журналістом, працівником правоохоронного органу, суддею тощо), то таке діяння за наявності підстав кваліфікується за ст. 145 КК.

Суб'єктивна сторона характеризується умислом або необережністю.

Незаконна лікувальна діяльність (ст. 138 КК).

Безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення – суспільні відносини, що охороняють життя та здоров'я особи, а додатковий обов'язковий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують порядок надання громадянам якісних і кваліфікованих медичних допомоги та послуг. Потерпілим від кримінального правопорушення є хворий, тобто особа, котра насправді має певне захворювання, або тільки вважає, що його має, а насправді воно відсутнє.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується заняттям особою, яка не має належної медичної освіти, лікувальною діяльністю, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого.

Заняття лікувальною діяльністю – це професійна діяльність (на постійній чи тимчасовій основі) щодо огляду пацієнтів, їх консультування, встановлення діагнозу, призначення до вживання ліків (у т.ч. трав і настойок), проведення медичних процедур тощо. Належна медична освіта передбачає, що особа має таку медичну освіту, яка дає їй право займатися даним видом лікарської діяльності на професійному рівні. Під тяжкими наслідками для хворого слід розуміти спричинення йому смерті, заподіяння тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження.

Якщо незаконне заняття лікувальною діяльністю як підприємницькою було пов'язане з отримання доходу у великих розмірах, то дії винного кваліфікують за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 138 і ч. 1 ст. 202 КК. Заняття лікувальною діяльністю за допомоги заборонених методів чи засобів кваліфікується за ст. 138 і додатково, залежно від конкретного забороненого методу чи засобу, за статтями 141, 142, 143, 152 чи 155, 314, 315, 324 КК тощо. Проведення аборту особою, яка не має спеціальної медичної освіти, кваліфікується за ст. 134 КК.

Кримінальне правопорушення є закінчене з моменту настання тяжких наслідків для хворого.

Суб'єкт є спеціальним (фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і не має належної медичної освіти).

Суб'єктивна сторона характеризується складною формою вини – умислом щодо незаконної лікувальної діяльності та необережністю щодо наслідків.

Ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК). Потерпілим від цього кримінального правопорушення є хворий (наприклад, особа, яка отримала серйозну травму чи перебуває в іншому явно хворобливому стані, інвалід тощо).

Особливістю об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 139 КК) є те, що вона характеризується бездіяльністю: медичний працівник, який згідно з установленими правилами зобов'язаний надавати допомогу хворому, без поважних причин не робить цього.

Оскільки диспозиція ст. 139 КК має описово-бланкетний характер, то для вирішення питання про наявність або відсутність цього складу кримінального

правопорушення слід вивчити нормативні акти, що визначають порядок надання медичної допомоги.

Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК). Безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення – суспільні відносини, що охороняють життя та здоров'я особи, а додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують встановлений порядок виконання медичними та фармацевтичними працівниками своїх професійних обов'язків. Потерпілим від кримінального правопорушення є хворий.

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 140 КК) характеризується трьома обов'язковими ознаками, що прямо впливають на кваліфікацію вчиненого:

1) діянням – невиконанням чи неналежним виконанням медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення;

2) наслідками у вигляді тяжких наслідків для хворого;

3) причиновим зв'язком між вказаними діянням та наслідками.

Порушення прав пацієнта (ст. 141 КК). Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, що забезпечують охорону життя та здоров'я особи, так і додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт – суспільні відносини щодо охорони встановленого порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів. Крім цього, для складу зазначеного кримінального правопорушення властивий спеціальний потерпілий, яким є пацієнт.

Об'єктивній стороні цього кримінального правопорушення властиві такі ознаки: 1) дії у вигляді проведення клінічних випробувань лікарських засобів: а) без письмової згоди пацієнта чи його законного представника, або б) стосовно неповнолітнього чи недієздатного; 2) наслідки у вигляді смерті або інших тяжких наслідків; 3) причиновий зв'язок між вказаними діями і наслідками.

Лікарськими засобами є речовини або їх суміші природного, синтетичного чи біотехнологічного походження, які застосовуються для запобігання вагітності, профілактики, діагностики та лікування захворювань людей або зміни стану і функцій організму. Це, зокрема: діючі речовини (субстанції); готові лікарські засоби (лікарські препарати, ліки, медикаменти); допоміжні речовини, необхідні для виготовлення готових лікарських засобів; гомеопатичні засоби; засоби, які використовуються для виявлення збудників хвороб, а також боротьби із збудниками хвороб або паразитами; лікарські косметичні засоби та лікарські домішки до харчових продуктів, а також медичні імунобіологічні препарати.

Клінічні випробування лікарських засобів – це здійснення їх перевірки

на пацієнтах з метою встановлення або підтвердження ефективності та безпеки таких засобів.

За законодавством клінічні випробування лікарських засобів проводяться тільки за наявності письмової згоди пацієнта (добровольця) на участь у їх проведенні або письмової згоди його законного представника на проведення клінічних випробувань, якщо таким пацієнтом (добровольцем) є неповнолітній чи недієздатний.

5. Кримінальне правопорушення проти волі, честі та гідності особи, їх загальна характеристика й види.

Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи – це закріплені в розділі ІІІ Особливої частини КК України протиправні суспільно-небезпечні винні діяння.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених в нормах даного розділу, є особиста свобода, честь та гідність особи. Особиста (фізична) свобода людини є найважливішим невід'ємним правом особистості та суспільства. В ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також в ст. 3 Загальної декларації прав людини проголошено, що кожна людина має право на свободу і особисту недоторканість. Положення даних міжнародно-правових актів проголошують, що ніхто не повинен утримуватися в рабстві або в невільному стані, піддаватись неправомірному арештові, затриманню та триманню під вартою.

Пріоритет цього завдання закріплено в Конституції України. На перший погляд може видатися, що об'єктом посягання, включених до розділу ІІІ, є лише суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням фізичної свободи (волі) особи та її конституційного права на особисту недоторканність. Проте в кожному випадку вчинення кримінального правопорушення проти волі особи (крім кримінального правопорушення, передбаченого ст. 148 чинного Кодексу) так чи інакше є посяганням на честь і гідність особи. Конституція України у розділі ІІ закріпила достатньо широкий та різний за своїм змістом перелік природних та невідчужуваних прав людини. До їх числа, зокрема, належать право на повагу до гідності людини (ст.28), право кожної людини на свободу та особисту недоторканість (ч.1 ст. 29). Норми розділу ІІІ КК України спрямовані на охорону цих прав. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, відповідальність за які встановлена цим розділом, є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю, честь та гідність людини.

Відповідно до ст. 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Поняття честі та гідності як моральних категорій суспільства визначені у виданнях енциклопедичного характеру. Стосовно честі і гідності окремої людини – члена суспільства – можна виходити з того, що в кожному випадку з урахуванням принципів та моралі суспільства честь є, насамперед, оцінкою особи з боку суспільства, гідність полягає в самооцінці особи. З урахуванням цього очевидним є те, що будь-яке неправомірне посягання на волю особи принижує її честь або гідність.

Відомо, що головним завданням законодавства про кримінальну відповідальність є охорона соціальних цінностей. Першочергова ж функція чинного Кримінального кодексу полягає в захисті особистих благ людини, її фундаментальних прав і свобод від будь-яких протиправних посягань.

Суспільна небезпека діянь, що розглядаються у цьому розділі, полягає в тому, що вони заподіюють або ставлять під загрозу заподіяння істотної шкоди волі, честі та гідності особи як члена суспільства. Сукупність цих відносин і є **основними безпосередніми об'єктами** вказаних кримінальних правопорушень.

Обов'язковими та факультативними додатковими безпосередніми об'єктами в залежності від форм вчинення кримінального правопорушення та кваліфікуючих ознак, можуть виступати життя та здоров'я особи, відносини власності, авторитет органів державної влади, громадська безпека та ін.

Споконвічно людина прагнула бути вільною. Вільно існувати, вільно обирати місце проживання, професію, дружину (чоловіка) тощо. Реалізувати ж це право їй не завжди вдавалося, оскільки такі природні блага, як воля та особиста недоторканність, постійно піддавалися всіляким обмеженням. Але раніше неможливість або обмежена можливість реалізації людиною цих прав, як правило, були пов`язані з історичною еволюцією української держави і сприймаються як даність, оскільки це хід історії. Хоча вже тоді окремі прояви цього явища поступово піддавалися криміналізації, зокрема, в Руській Правді Ярослава Мудрого, а потім у Воїнському Артикулі 1715 року Петра І, в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1885 року. Окремі сторони цього негативного явища були присутні в історії як України, так і інших держав. Про це свідчить той факт, що в КК Таджицької РСР до 1930 року була норма про відповідальність за викрадення жінки з метою продажу, у КК РРФСР 1926 року знаходилась ст. 232 про відповідальність за сплату та прийняття викупу за наречену, у якій мова йшла, зокрема, про купівлю-продаж жінки з метою одруження.

Серед кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності людини найбільш розповсюдженим на сьогодні є прояви торгівлі людьми. В середині дев`яностих років XX століття міжнародне співтовариство вимушене було визнати, що країни колишнього СРСР є головними постачальниками людей для світової секс – та порноіндустрії.

З цього приводу В.В. Лунєєв зазначив: «Цей вид злочинного «ремесла» (мова йде про торгівлю людьми) став широко поширюватись в Росії, Україні та Білорусі, звідки російських, українських та білоруських жінок вивозять до Західної Європи та США». Не менш небезпечним діянням у сучасному суспільстві є посягання на права дітей, серед них, експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Питання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи, зокрема за торгівлю людьми, розглядалися в роботах І. Бергера, В.А. Бортника, О.О. Володіної, Н.О. Гуторової, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, І.М. Доляновської, В.О. Іваненко, Ю.А. Кармазіна, В.А. Козака, В.М. Куца, Я.Г. Лизогуба, А.М. Орлеана, В.І. Осадчого, В.П. Панова, В.М. Підгородинського, І.В. Пшеничного, О.В. Сапронова, М.І. Хавронюка.

Певна теоретична незавершеність і суперечливість окремих питань кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності призводить до помилок в практичній діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду при розслідуванні та розгляді справ цієї категорії.

З об'єктивної сторони більшість кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності вчинюються шляхом активних дій (викрадення людини – ст. 146 КК, захоплення заручників – ст. 147 КК, підміна дитини – ст. 148 КК, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини – ст. 149 КК тощо). Окремі кримінальні правопорушення, наприклад, незаконне позбавлення волі – ст. 146 КК, незаконне поміщення в психіатричний заклад – ст. 151 може вчинюватися як шляхом дії так і шляхом бездіяльності. Більшість кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи – кримінальні правопорушення з формальними складами, тобто сформульовані таким чином, що вважаються закінченими з моменту вчинення дії. До них, зокрема, відносяться: незаконне позбавлення волі або викрадення особи – ст. 146 КК, експлуатація дітей – ст. 150 КК, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом – ст. 150^1 КК, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини – ст. 149 КК та інші.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення проти волі, честі та гідності особи характеризується умисною формою вини. У більшості випадків умисел прямий. Необхідною ознакою окремих складів кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи є мотив та мета. Так, в ст. 147 КК виділена мета – захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

На наявність мети вказується у ст. 148 КК – злочинне діяння – це підміна

дитини, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів.

Суб'єктом кримінального правопорушення проти волі, честі та гідності особи можуть бути, як правило, фізичні особи, які досягли на момент вчинення кримінального правопорушення 16 років. За захоплення заручників (ст.147 КК) відповідальність настає з 14 років. Деякі із розглядуваних кримінальних правопорушень можуть вчинюватися спеціальними суб'єктами: службова особа – суб'єкт за ч. 2 ст. 149 КК, лікар-психіатр – ст. 151 КК.

6. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Захоплення заручників. Незаконне поміщення в психіатричний заклад.

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК).

Стаття 146 КК містить: два основні склади кримінального правопорушення – незаконне позбавлення волі і викрадення людини (частина 1); кваліфікований (частина 2); особливо кваліфікований (частина 3) склади.

Суспільна небезпечність розглядуваного кримінального правопорушення полягає в тому, що він посягає на гарантовану Конституцією України можливість реалізації свободи та особистої недоторканності, права на невтручання в особисте життя людини, свободу пересування і право на вільний вибір місця проживання та перебування.

Основним безпосереднім об'єктом незаконного позбавлення волі та викрадення людини кримінального правопорушення є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують реалізацію свободи особи (особистої, пересування, вибору місця перебування) та особисту недоторканість. Учасниками (суб'єктами) суспільних відносин виступає людина (потерпілий) як носій біологічних і соціальних якостей та особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, що передбачений ст. 146 КК. Предметом суспільних відносин виступає конституційне право вільного вибору людиною місця перебування, свободи пересування. Соціальний зв'язок полягає в обов'язку осіб не вчиняти дій, що порушують особисту недоторканність, право вибору людиною місця перебування, свободи пересування людини у формі її викрадення або незаконного позбавлення волі, що гарантується Конституцією України.

Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують повагу до гідності людини та відносини особистої безпеки.

Потерпілим цього кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, незалежно від соціального статусу чи вікового цензу.

Однак кримінально-правова охорона осіб, які мають міжнародний захист, передбачена спеціальною нормою у ст. 444 КК.

Об'єктивна сторона (частина 1 ст. 146 КК) характеризується як незаконне позбавлення волі або викрадення людини.

Незаконне позбавлення волі – це дії чи бездіяльність, якими людина проти її волі утримується в певному місці, яке вона не має змоги вільно залишити. Незаконним позбавлення волі є у всіх випадках, коли воно вчиняється не відповідно до Конституції України, законів України, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Склад кримінального правопорушення формальний, а саме кримінальне правопорушення триваючий. Незаконне позбавлення волі визнається закінченим в момент ізоляції потерпілого – вчинення дій (бездіяльності), що виключають можливість вільного переміщення потерпілого з місця, де його тримають проти його волі.

Можливе готування при незаконному позбавленні волі у формі дії як активної поведінки. Наприклад, підшукування приміщення для утримання потерпілого, усунення перешкод, підшукування співучасників тощо. Стадія замаху можлива, наприклад, намагання зачинити особу в приміщенні, але не було доведено кримінальне правопорушення до кінця через замок, який не передбачувано вийшов з ладу. Добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушення оцінюється за правилами ст. 17 КК.

Викрадення людини можливо тільки шляхом вчинення активних дій Викрадення людини – це умисне протиправне заволодіння людиною будь-яким способом (таємним, відкритим, шляхом обману або зловживання довірою тощо), поєднане з переміщенням її з місця перебування. Викрадення людини складається із: 1) заволодіння нею, вчиненого будь-яким способом (в тому числі і шляхом захоплення); 2) переміщення (віддалення) потерпілого з місця його постійного або тимчасового перебування. Можливе також подальше протиправне всупереч її волі і бажанню тримання особи в місці, куди вона була переміщена.

За конструкцією викрадення людини є кримінальним правопорушенням з формальним складом і визнається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечних дій з заволодіння людиною, поєднаного з переміщенням (віддаленням) її з місця перебування. Утримання людини є не обов'язковою складовою викрадення (як можливий варіант подальших злочинних дій), а отже перебуває за рамками розглядуваного складу кримінального правопорушення. Однак тримання людини, здійснювана протягом тривалого часу утворює кваліфікований склад кримінального правопорушення і відповідно ознака «тримання» визнається у даному випадку обов'язковою.

Можливе готування при викраденні людини, наприклад, умисне створення умов для заволодіння потерпілим, усунення перешкод, підшукування

засобів для подолання можливого супротиву потерпілого, підшукування та змова співучасників тощо.

Стадія замаху можлива, наприклад, під час заволодіння потерпілим не був доведений до кінця, внаслідок втручання сторонніх. Добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні оцінюється за правилами ст. 17 КК.

Альтернативними ознаками кваліфікованого складу (частина 2 ст. 146 КК) є вчинення діянь, передбачених частиною 1 цієї статті:

- щодо малолітнього;
- з корисливих мотивів;
- щодо двох чи більше осіб;
- за попередньою змовою групою осіб;
- способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань;
- із застосуванням зброї;
- протягом тривалого часу.

Малолітня особа – це фізична особа, якій не виповнилось 14 років.

Корисливий мотив – винний бажає одержати певні матеріальні блага для себе або інших осіб або уникнути матеріальних витрат чи зобов'язань.

Незаконне позбавлення волі чи викрадення двох чи більше осіб передбачає, що відповідні дії охоплюються єдиним умислом, і потерпілих від цих незаконних діянь постраждає як мінімум двоє осіб. Між викраденнями осіб можливий розрив у часі, але всі епізоди викрадення об'єднані єдністю умислу. Отже, умисел, на незаконне позбавлення чи викрадення двох осіб і більше осіб виникає до початку вчинення першого з протиправних діянь, якщо вони між собою відмежовані у часі.

У випадку реалізації умислу на незаконне позбавлення волі чи викрадення лише до одного потерпілого, за наявності умислу на викрадення двох чи більше осіб, вчинене кваліфікується за частиною 1 ст. 146 КК (викрадення одного з потерпілих) і за частиною 1 чи 2 ст. 15, частиною 2 ст. 146 (замах на викрадення двох чи більше осіб).

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 146 КК, вчиняється за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення (див.: частина 2 ст. 28 КК).

Спосіб, небезпечний для життя чи здоров'я потерпілого це застосування предметів, речовин або фізичної сили, що за своїм характером створюють загрозу заподіяння потерпілому смерті чи тілесних ушкоджень. Обов'язково має враховуватися реальність такої небезпеки, вона не повинна бути уявною, можливість заподіяння шкоди життю чи здоров'ю повинна бути очевидною й явною.

Заподіяння потерпілому фізичних страждань – це застосування такого фізичного насильства, при якому неминуче заподіюється фізичний біль, а також позбавлення потерпілого можливості задоволення життєво-необхідних потреб, шкідливі умови місця його перебування.

На нашу думку, найбільш аргументована пропозиція щодо тлумачення «протягом тривалого часу» – це понад три дні.

Альтернативними ознаками особливо кваліфікованого складу (частина 3 ст. 146 КК) є вчинення діянь, передбачених частинами 1 чи 2 цієї статті організованою групою або таких, або таких, що спричинили тяжкі наслідки.

Вчиненим організованою групою визнається незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи (див.: частина 3 ст. 28 КК).

Тяжкими наслідками цього кримінального правопорушення визнаються позбавлення потерпілого життя, заподіянні йому тяжких тілесних ушкоджень, матеріальних збитків у великих розмірах, самогубство особи, заподіянні потерпілим самому собі тяжкої шкоди здоров'ю, психічне захворювання потерпілого, переривання вагітності тощо.

Суб'єкт аналізованих складів кримінального правопорушення загальний – фізична осудна особа, яка досягла на момент вчинення кримінального правопорушення шістнадцятирічного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Інтелектуальний момент прямого умислу незаконного позбавлення волі полягає в усвідомленні особою того, що вона вчиняє діяння – протиправне тримання людини проти її волі в місці, яке вона не має змоги вільно залишити, а вольовий – у бажанні винної особи вчинити такі дії.

Інтелектуальний момент прямого умислу викрадення людини полягає в усвідомленні особою того, що вона вчиняє дії по заволодінню людиною всупереч її волі, поєднане з переміщенням її в інше місце перебування, а вольовий – у бажанні винної особи вчинити такі дії.

Мотив і мета можуть бути різними (окрім корисливого мотиву, що є кваліфікуючою ознакою) і на кваліфікацію не впливають.

7. Експлуатація дітей. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Принцип 2 Конвенції про права дитини Генеральної Асамблеї ООН (1959 р.) проголошує, що дитині законом та іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист та надані можливості і створені сприятливі умови, які дадуть можливість для повноцінного фізичного, розумового, морального, духовного соціального розвитку в умовах свободи та гідності.

Встановлення кримінальної відповідальності за експлуатацію дітей є імплементацією ст. 34, 36 Конвенції про права дитини.

Об'єктом кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, які гарантують умови нормального розвитку, психічне та фізичне здоров'я дитини, свободу дитини від будь-яких форм експлуатації її праці з метою отримання прибутку.

Дитина, як потерпілий від даного кримінального правопорушення, це особа, яка не досягла передбаченого законом віку, з якого дозволяється працевлаштування. Відповідно до ст. 188 КЗпП України, за загальним правилом, на роботу приймаються особи віком, не молодше 16 років.

За згодою батьків чи одного з них або осіб, що їх замінюють, дозволяється працевлаштування неповнолітніх, які досягли 15 років, а при дотриманні певних умов – 14 років.

Таким чином, потерпілими щодо розглядуваного складу кримінального правопорушення є особи віком до 16 років.

Крім обмеження віку Кзпп передбачає і інші пільгові умови праці для неповнолітніх: це скорочений робочий тиждень, заборона залучати неповнолітніх до праці вночі, понаднормово, у вихідні та святкові дні, а також у шкідливих чи небезпечних умовах.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в експлуатації дитини, тобто у використанні її праці з метою отримання прибутку при порушені норм законодавства про працю щодо неповнолітніх. Виходячи зі змісту аналізованої норми, кримінальне правопорушення з метою отримання прибутку використання праці: 1) малолітніх (осіб до 14 років) за будь-яких умов, так як щодо працевлаштування даної категорії цих осіб в будь-якій народногосподарській сфері законом встановлена заборона; 2) осіб віком від 14 до 16 років при порушенні норм трудового законодавства.

Праця дитини може використовуватись у будь-якій сфері народного господарства: у промисловості, сільськогосподарського виробництва, торгівлі, надання послуг та ін.

Прикладом експлуатації дитини є діяння громадянина Г., який вчинив кримінальне правопорушення *за таких обставин. Г., являючись власником кафе-бару, з метою отримання прибутку, без складання трудового договору, без згоди одного із батьків, без ведення спеціального обліку працівників, які не досягли вісімнадцяти років, без проходження попереднього медичного обліку, в порушення заборони залучення працівників молодше вісімнадцяти*

років до нічних робіт та робіт у вихідні дні, без чітко визначених обов'язків виконання робіт, прийняв на роботу на посаду офіціанта неповнолітню С. визначив їй режим роботи в будні дні з 15-00 год. до 02-00 год. з оплатою 520 грн. за зміну, у вихідні дні з 15-00 год. до 06-00 год. з оплатою 535-540 грн. за зміну.

Потім, користуючись тим, що С. працює у нього неофіційно та тим, що спеціальний облік працівників, які не досягли вісімнадцятирічного віку він не веде, змінив їй оплату праці у вихідні дні з 535-540 грн. на 425 грн. за зміну, внаслідок чого неповнолітня С. в ранньому віці зіткнулась з несправедливістю щодо оплати її праці.

Дії Г. кваліфіковані Високопільським районним судом Херсонської області за ст. 150 ч. 1 КК України як експлуатація дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку.

Залучення дітей до заняття видами діяльності, щодо яких існує спеціальна заборона чи обмеження, утворюють ознаки таких самостійних складів кримінального правопорушення як втягнення неповнолітніх у кримінально-протиправну діяльність (ст. 304); примушування чи втягнення неповнолітніх у заняття проституцією (ст. 303); залучення неповнолітніх до вчинення протиправних діянь, пов'язаних з незаконним збутом наркотичних засобів (ст. 307) тощо.

Кримінальне правопорушення є ***закінчене*** з моменту, коли дитина фактично була залучена до виконання будь-якого виду робіт. Фактичне отримання прибутку винним на визначення моменту закінчення злочинного діяння не вимагає.

Не має значення для кваліфікації кримінального правопорушення також, чи є оплатною праця дитини, а чи ця праця безоплатна і прибуток повністю залишається у винної особи.

Суб'єкт загальний. Це особа, яка досягла 16 років. Експлуатація дітей, при вчиненні таких діянь службовою особою установи, підприємства чи іншої юридичної особи незалежно від форми їх власності, має кваліфікуватись за наявності підстав за статтями 364 чи 365.

Суб'єктивна сторона передбачає вину у формі прямого умислу.

Винний усвідомлює, що експлуатує осіб, щодо праці яких існує заборона чи певні обмеження і бажає використовувати їх працю, маючи на меті отримати прибуток за рахунок такого виду діяльності.

Обов'язковою умовою поставлення особі в вину вчинення діяння є усвідомлення нею неповнолітнього віку потерпілого, праця якого використовується.

Кваліфікованими видами експлуатації дітей (ч. 2 ст. 150) є такі діяння:

1) вчинені щодо кількох дітей;

2) спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини;

3) поєднані з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві.

Експлуатація кількох дітей полягає у використанні праці двох або більше осіб віком до 16 років в різний час або одночасно.

Відповідальність за ***істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини***, які є наслідком її експлуатації, наступає у випадку, коли в результаті використання праці потерпілого останній захворів на тяжку хворобу, значно відстає у своєму фізичному чи розумовому розвитку, тривалий час позбавлений можливості навчатись у школі, коледжі чи інших навчальних закладах.

Для встановлення ***тяжкості шкідливих наслідків*** та їх обумовленості експлуатацією дитини необхідним є проведення комплексної медико-психологічної експертизи щодо стану потерпілого.

Використання дитячої праці в шкідливому виробництві це їх експлуатація: 1) із залученням потерпілого до участі на важких роботах; на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці; на підземних роботах, а також 2) із їх залученням до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми (ст. 190 КЗпП).

8. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості – це суспільно небезпечні діяння, що порушують встановлений у суспільстві порядок статевих відносин і основні принципи статевої моральності, і які виражаються в посяганні на статеву свободу та статеву недоторканність особи.

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості – це сукупна назва кримінальних правопорушення, які пов'язані із задоволенням статевої потреби у формах, що грубо порушують встановлений у суспільстві порядок статевих відносин, основні принципи статевої моральності і, які заподіюють шкоду здоров'ю і достоїнству громадян. Адже принципи статевої моральності відображають пануючі в суспільстві погляди на умови і характер статевих відносин.

До кримінальних правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, норми про відповідальність яких об'єднанні в розділі IV Особливої частини КК України, віднесені:

• зґвалтування (ст. 152);

• насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153)

• примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154);

• статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст.155);

• розбещення неповнолітніх (ст. 156).

Для подальшого з'ясування особливостей кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи важливим є чітке визначення кола діянь, які відносяться до них, а також правильна кримінально-правова характеристика цих діянь.

Родовим об'єктом , норми про відповідальність за які об'єднані в розділі IV Особливої частини КК, є статева свобода і статева недоторканість особи.

Під статевою свободою слід розуміти право дорослої і психічно нормальної особи самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері таких зносин будь-якого примусу. ***Статева недоторканість*** –це абсолютна заборона вступати у сексуальні контакти з особою, яка не є носієм статевої свободи, всупереч справжньому волевиявленню такої особи або ігноруючи його.

Більшість науковців схиляються до того, що при вчинені статевого посягання на дорослу особу об'єктом буде статева свобода, а на неповнолітню – її нормальний статевий розвиток, тобто статева недоторканість.

Додатковим безпосереднім об'єктом цієї категорії кримінальних правопорушень виступає честь, гідність, здоров'я, життя, моральність. Як правило це факультативний додатковий безпосередній об'єкт.

Обов'язковою ознакою складів кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є *потерпілий* від кримінального правопорушення, який може виділятись за певними ознаками, зокрема, за залежністю від винного, недосягненням певного стану або віку. Характерною особливістю КК України 2001 р. є те, що в ньому, на відміну від КК 1960 р., забезпечується універсальний кримінально-правовий захист осіб будь-якої статі у сфері сексуального життя, потерпілими від цих кримінальних правопорушення може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі. До набрання чинності КК 2001 р. насильницькі посягання жінок на чоловіків у доктрині й судовій практиці тлумачились як кримінальні правопорушення проти особи (наприклад, заподіяння тілесних ушкоджень, незаконне позбавлення волі) або як хуліганство.

З'ясовуючи ознаки **об'єктивної сторони** розглядуваних кримінального правопорушення, потрібно мати на увазі, що вона характеризується активною поведінкою винної особи – це фізичні та (або) інтелектуальні дії сексуальної спрямованості. За законодавчою конструкцією ці кримінальні правопорушення здебільшого побудовані як формальні склади. Кваліфіковані види зґвалтування, насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним

способом і статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, передбачені відповідно ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153 і ч. 2 ст. 155 КК, є кримінальні правопорушення з формально-матеріальними складами.

Суб'єктом даної категорії кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 14-річного (за статтями 152, 153 КК) або 16-річного віку (за статтями 154-156 КК). У переважній більшості випадків суб'єкт є *спеціальним* – його ознаки або безпосередньо вказані у законі про кримінальну відповідальність або встановлюються шляхом тлумачення норм закону з урахуванням особливостей об'єктивної сторони того чи іншого кримінального правопорушення та ознак потерпілого. Наприклад, у ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК, відповідно до змін, які були внесені Законом України «Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх» фігурує батько, мати, вітчим, мачуха, опікун, піклувальник або особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, у ст. 154 КК суб'єктом кримінального правопорушення є особа, від якої жінка або чоловік матеріально або службово залежні.

• Із **суб'єктивної сторони** всі кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи характеризуються *прямим умислом*. При цьому психічне ставлення суб'єкта до певних елементів деяких кримінальних правопорушень (наприклад, до малолітнього віку потерпілого від зґвалтування) може набувати вигляду необережної форми вини. Сексуальний мотив, тобто бажання задовольнити статеву потребу, є факультативною, а не обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даних кримінальних правопорушень, які можуть вчинюватись і з інших спонукань.

9. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи пов'язані з застосуванням насильства. Зґвалтування.

Зґвалтування є найбільш тяжким і небезпечним кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості. Воно може завдати серйозної шкоди здоров'ю людини і заподіяти їй глибоку моральну травму. Воно грубо принижує гідність особи, посягає на статеву свободу, а якщо потерпіла особа є малолітньою або не досягла статевої зрілості – на її статеву недоторканість.

• **Зґвалтування** – найбільш розповсюджений серед кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Його питома вага серед інших кримінальних правопорушень протягом досить тривалого часу практично залишалася незмінною: по офіційних статистичних

даних і результатах вибіркових досліджень, зґвалтування складають приблизно 90-95% всіх кримінальних правопорушень даної категорії.

• **Безпосереднім об'єктом** зґвалтування визнається статева свобода та статева недоторканість особи. Практика кримінально-правової боротьби із зґвалтуваннями підтверджує, що об'єктом зґвалтування насправді завжди є статева свобода чи статева недоторканність особи, але не сама по собі, а в органічному зв'язку з фізичним і психічним здоров'ям особи. Тому, очевидно, правильніше казати про посягання на статеву свободу та статеву недоторканність особи у прив'язці до її психічного і фізичного здоров'я, бо статева свобода поза морально-психічних і фізичних цінностей фактично девальвується і в кінцевому рахунку губить той зміст, що його явно має на увазі законодавець.

• Дослідження **безпосереднього об'єкта** зґвалтування свідчить про явно підвищену небезпеку цього кримінального правопорушення в системі кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості і за об'єктивними ознаками кримінального правопорушення, і за ступенем його суспільної небезпеки. У той же час, об'єкт посягання дає підстави казати про те, що кримінально-правова характеристика зґвалтування обов'язково передбачає комплексний підхід з максимальним використанням можливостей багатьох наук, особливо медицини, сексології, психології, бо, зокрема, одним із найважливіших доказів тут є судово-медична експертиза, без якої в більшості випадків неможливо буває установити навіть факт самого кримінального правопорушення.

• ***Додатковим факультативним*** *безпосереднім об'єктом* зґвалтування виступають честь, гідність особи, її здоров'я та життя.

З **об'єктивної сторони** зґвалтування полягає у статевих зносинах із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Склад цього кримінального правопорушення – формальний. Статеві зносини при зґвалтуванні відбуваються проти волі потерпілої від кримінального правопорушення особи. Внаслідок застосування фізичного насильства або погрози ним воля потерпілої особи пригнічується, а при використанні безпорадного стану, коли потерпіла особа не здатна чинити опір, така воля ігнорується.

Для кваліфікації за ст. 152 КК достатньо, щоб статеві зносини супроводжувалися хоча б одним із зазначених в законі способів: застосуванням фізичного насильства, погрозою застосування такого насильства або використанням безпорадного стану потерпілої особи. Одне лише домагання про вступ у статевий зв'язок, якщо він мав місце без застосування фізичного насильства, погрози ним або використання безпорадного стану, не утворює складу цього кримінального правопорушення.

Не є зґвалтуванням і випадки, коли особа вступає у статевий зв'язок, застосовуючи обман або зловживання довірою.

Під *статевими зносинами*, про які йдеться у ст. 152 КК, потрібно розуміти лише природні статеві зносини. Мається на увазі коїтус – сполучення чоловічих і жіночих статевих органів, здатне, як правило, викликати вагітність. Кримінальне правопорушення *є закінченим* з моменту початку статевого акту всупереч волі потерпілої особи. При цьому не вимагається обов'язкової дефлорації (порушення цілісності дівочої пліви), еякуляції (закінчення статевого акту у фізіологічному розумінні) та оргазму. Неприродні статеві зносини, здійснені із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, являють собою насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом і кваліфікуються за ст. 153 КК.

Частина 1 статті 152 КК – основний склад кримінального правопорушення «Зґвалтування» Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування)

Довідково: «Термін «сексуального характеру» означає акт, який має сексуальну конотацію. Він не поширюється на акти, яким бракує такої конотації або відтінку« ст.36 Конвенції.

Оцінка випадків проникнення в тіло іншої особи з використанням НЕ геніталій, а інших частин тіла винної особи?

Довідково: «здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета» ст.36 Конвенції.

Оцінка випадків коли під впливом насильства, погроз тощо з боку винної особи потерпіла особа дає вимушену «згоду« на вчинення стосовно неї дій сексуального характеру з третьою особою?

Довідково: «Мета пп. »с« полягає в охопленні сценаріїв, у яких правопорушник не особа, яка чинить статевий акт, а особа, яка примушує жертву вступити в статевий контакт з третьою особою» Пояснювальна доповідь до Конвенції

Фізичне насильство – це фізичне подолання опору, який чинить потерпіла особа, або насильство, застосоване для упередження очікуваного опору, який обумовлений небажанням вступити із ґвалтівником у статевий зв'язок. Фізичне насильство має бути здатним перебороти дійсний, а не вигаданий (удаваний) опір потерпілої особи. Злочинець може застосувати фізичну силу, різні предмети або навіть зброю, щоб зламати опір. Він може намагатися зв'язати особу, завдати удари, тілесні ушкодження різної тяжкості, здавлювати шию руками або накинутою петлею тощо. Оскільки застосування фізичного

насильства і спричинення внаслідок цього шкоди здоров'ю потерпілої особи є складовим елементом об'єктивної сторони зґвалтування, завдання їй певного виду тілесних ушкоджень потребує встановлення особливостей кваліфікації.

Частина 2 статті 152 КК

• повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153-155

• або щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких (??) відносинах,

• або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку,

• або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності

частина 3 статті 152 КК

• вчинене групою осіб (співвиконавці але не обов'язково кожен сам вчиняє дії сексуального характеру. Достатньо примушувати жертву вступити в статевий контакт з третьою особою)

• або зґвалтування неповнолітньої особи

частина 4 статті 152 КК. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди,

частина 5 статті 152 КК. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки,

частина 6 статті 152 КК. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених частинами четвертою або п'ятою статті 153, статтею 155 або частиною другою статті 156 цього Кодексу, – караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі.

Примітка до статті 152 КК Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Довідково: «Згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин.» ст.36 Конвенції

«… оцінення має визнавати цілий спектр поведінкових реакцій жертв на сексуальне насильство та зґвалтування, але не повинно ґрунтуватися на припущеннях щодо типової поведінки в таких ситуаціях« Пояснювальна доповідь до Конвенції

Чи є обов'язковою ознакою відсутності добровільної згоди є фізичний опір потерпілої особи?

§ 166 рішення у справі «М.С. проти Болгарії» від 4 грудня 2003 р. Європейського суду з прав людини «Згідно з сучасними стандартами й тенденціями в цій сфері…вимагають покарання й ефективного притягнення до

відповідальності за будь-які примусові статеві акти разом з тими, де жертва не чинила фізичного спротиву»

Як оцінювати випадки, коли секс розпочався за добровільною згодою, а продовжився без згоди?

Потерпілий від зґвалтування : як жінка, так і чоловік, незалежно від її (його) попередньої поведінки (в тому числі і аморальної)

Потерпілий від зґвалтування : якщо зґвалтування вчинено жінкою і потерпілим буде особа чоловічої статі, то «генітальне проникнення» відбувається лише у тіло жінки без згоди жінки Декриміналізація Ст.5 КК

Отримання згоди внаслідок обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, завідомо неправдива обіцянка укласти шлюб, сплатити за сексуальну послугу тощо) на вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних з проникненням в тіло іншої особи – відсутній склад зґвалтування.

Отримання згоди внаслідок обману чи зловживання довірою на вчинення дій буцімто НЕ сексуального характеру, пов'язаних з проникненням в тіло іншої особи – є склад зґвалтування.

10. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи не пов'язані з застосуванням насильства.

Зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153-155 КК.

Вирішуючи питання про кваліфікацію зґвалтування за ч. 2 ст. 152 КК потрібно мати на увазі, що зґвалтування вважається повторним, якщо йому передувало діяння, вказане у частинах 1-4 ст. 152 КК. У випадках вчинення особою двох або більше зґвалтувань, кожне із яких містить ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК, кримінальне правопорушення необхідно кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 152 КК. Сукупність кримінальних правопорушень має місце при вчиненні двох чи більше зґвалтувань, відповідальність за які передбачена різними частинами ст. 152 КК, а також при вчиненні в одному випадку замаху на зґвалтування або співучасті в цьому кримінальному правопорушенні, а в другому – закінченого зґвалтування. Дії винного за кожним із вказаних кримінального правопорушення мають кваліфікуватися самостійно. Так, якщо особа перший раз вчинила замах на зґвалтування, а іншого разу – закінчений , її дії кваліфікуються за частинами 2 чи 3 ст. 15 ч. 1 ст. 152 і ч. 2 ст. 152 КК.

Зґвалтування, вчинене без обтяжуючих обставин, а потім повторне його вчинення за наявності ознак ч. 3 чи ч. 4 ст. 152 КК повинні кваліфікуватися

за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 152 КК та відповідно ч. 3 чи ч. 4 ст. 152 КК. У таких випадках кваліфікація дій винної особи за частиною другою цієї статті за кваліфікуючою ознакою повторності не потрібна. Проте ця ознака має бути зазначена у постанові про притягнення особи як обвинуваченого, обвинувальному висновку та у вироку.

Таким чином, відповідно до п. 2 постанови ПВСУ «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7, вчинення особою двох або більше однорідних кримінальних правопорушень може за відповідних умов утворювати сукупність і повторність, повторність і рецидив.

Згідно із ст. 27 КПК України справи про зґвалтування без обтяжуючих обставин порушуються не інакше, як за скаргою потерпілої особи, тому при вчиненні двох зґвалтувань без обтяжуючих ознак приводом до порушення справи за ч. 2 ст. 152 КК є подача скарги потерпілою особою від першого кримінального правопорушенняабо подача скарг обома потерпілими особами. Якщо потерпіла особа від першого кримінального правопорушенняне порушувала питання про притягнення винного (винної) до кримінальної відповідальності, то наступне вчинення ним (нею) зґвалтування іншої потерпілої особи не може розцінюватись як повторне кримінальне правопорушення. У такому випадку, за наявності скарги про порушення справи лише потерпілою особою від другого зґвалтування, дії винного (винної) мають кваліфікуватися за ч. 1 ст. 152 КК.

Ознака повторності виключається, якщо при вчиненні одного зґвалтування винний вступив з потерпілою особою в статеві зносини два або більше разів, тобто за наявності ознак продовжуваного зґвалтування. В останньому випадку потерпіла особа продовжує перебувати під впливом психічної або фізичної дії, її воля паралізована ще при перших статевих зносинах. Тобто, якщо суб'єкт без значної перерви в часі, діючи з єдиним умислом, вчинив два або більше природних статевих акти з однією і тією ж потерпілою особою, то його дії не можуть розглядатися як зґвалтування, вчинене повторно, вони є єдиним продовжуваним кримінальним правопорушенням.

Наприклад, Д. був засуджений за ч. 2 ст. 152 КК України за те, що зґвалтував сплячу Н. і незабаром там же знову вчинив щодо неї таке кримінальне правопорушення *із застосуванням погроз. За протестом першого заступника Голови ВСУ президія Житомирського обласного суду вирок відмінила, вказавши, що ці дії охоплюються ч. 1 ст. 152 КК України(5).*

Зґвалтування, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 153-155 КК є спеціальним видом повторності та окремою кваліфікуючою ознакою цих кримінальних правопорушень. Для визнання кримінального правопорушення повторним

у цьому випадку не має значення стадія вчинених особою кримінальних правопорушень, вчинення їх одноособово чи у співучасті, наявність чи відсутність факту засудження винної особи за раніше вчинений кримінальне правопорушення.

У разі вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а потім зґвалтування чи навпаки щодо однієї й тієї ж потерпілої особи, ці кримінальні правопорушення кваліфікуються самостійно, причому останнє кримінальне правопорушенн кваліфікується з урахуванням спеціальної повторності.

Наприклад, Р. був засуджений за ч. 1 ст. 153 та ч. 2 ст. 152 КК України за те, що, у дворі житлового будинку в м. Ковелі, із застосуванням фізичного насильства, що виразилося у подоланні опору потерпілої Н. шляхом нанесення ударів руками в обличчя та голову і здавлюванні шиї, а також психічного насильства, що виразилося у погрозах продовження нанесення побоїв у разі вчинення нею опору, двічі, до та після згвалтування останньої, вчинив з нею задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Потрібно мати на увазі, що зґвалтування не може бути визнане повторним, якщо судимість за раніше вчинене зґвалтування знята чи погашена у встановленому законом порядку. Ознака повторності також відсутня, якщо до моменту здійснення другого зґвалтування закінчилися строки давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи.

При кваліфікації зґвалтування, вчиненого групою осіб, під таким зґвалтуванням потрібно розуміти співвиконавство у вчиненні кримінального правопорушення, коли кожний з учасників повністю виконує склад кримінального правопорушення або будь-які дії, що складають об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Отже, вчинення згвалтування групою осіб вимагає наявності двох умов у сукупності:

а) участь у вчиненні кримінального правопорушення двох або більше осіб, що діють як виконавці;

б) узгодженість дій учасників групи щодо потерпілої особи.

Дії особи, яка не вчинила і не мала наміру вчинити статевий акт, але безпосередньо застосовувала фізичне насильство, погрожувала його застосуванням чи довела потерпілу особу до безпорадного стану шляхом уведення в її організм проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин з метою зґвалтування її іншою особою, повинні розглядатися як співвиконавство у цьому кримінальному правопорушенні. Дії таких співвиконавців визнаються вчиненими групою осіб і кваліфікуються без посилання на статтю 27 КК.

Якщо співучасник (не співвиконавець) сприяв вчиненню зґвалтування

одній особі, його дії кваліфікуються за ч. 5 ст. 27 і ч. 1 ст. 152 КК (за відсутності інших обтяжуючих обставин).

Якщо допомога надається групі осіб, то такий співучасник повинен відповідати за ч. 5 ст. 27 і ч. 3 ст. 152 КК.

Узгодженість дій учасників щодо потерпілої особи означає, що свідомістю кожного учасника зґвалтування охоплюється об'єктивне сприяння один одному у вчиненні кримінального правопорушення, при цьому не вимагається попередньої згоди між учасниками кримінального правопорушення. Якщо узгодженість відсутня, дії винних не можуть розглядатися як згвалтування, вчинене групою осіб.

Відповідно до роз'яснень абз. 4 п. 9 ППВСУ від 30 травня 2008 р. № 5, якщо винні особи діяли узгоджено та одночасно щодо кількох потерпілих осіб, хоча кожна з них мала на меті і згвалтувала одну потерпілу особу, дії кожної із таких осіб належить розглядати як зґвалтування, вчинене групою осіб. Такий підхід має застосовуватись і у разі вчинення узгоджених дій, направлених на насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо декількох потерпілих осіб.

У разі, коли із групи осіб, які вчинили зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, лише одна особа є суб'єктом кримінального правопорушення, а решта осіб внаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можна розглядати як вчинення кримінального правопорушення групою осіб.

Зґвалтування неповнолітньої особи має місце тоді, коли воно вчиняється щодо осіб у віці від 14-ти до 18-ти років. Зґвалтування особи віком до 14-ти років кваліфікується за ч. 4 ст. 152 КК як зґвалтування малолітньої чи малолітнього. На кваліфікацію згвалтування неповнолітньої (неповнолітнього) не впливають такі можливі фактори, як те, що він (вона) одружений (одружена), має дитину, досяг (досягла) шлюбного віку або статевої зрілості тощо.

У судовій практиці часто виникають труднощі при кваліфікації випадків зґвалтування неповнолітніх віком близько 18-ти років. Пленум Верховного Суду України в абз. 2 п. 10 постанови від 30 травня 2008 р. № 5 зазначив, що за зґвалтування неповнолітньої особи підлягає відповідальності особа, яка знала або припускала, що вчиняє насильницький статевий акт з неповнолітньою особою, чи могла і повинна була усвідомлювати це.

Отже, за змістом постанови щодо факту неповноліття потерпілої особи можлива і необережна вина.

Так, по справі К., засудженого за зґвалтування неповнолітньої за ч. 3 ст. 152 КК України захисник посилався на те, що обвинувачений не знав

справжнього віку потерпілої. Однак суд, обґрунтовуючи застосування ч. 3 ст. 152 КК України, вказав, що потерпіла фактично не досягла 18-ти років, та й за зовнішнім виглядом схожа на підлітка і не справляє враження повнолітньої дівчини, вона худорлява, невеликого росту і, хоча обвинувачений не знав її фактичного віку, він повинен був і міг передбачити, що здійснює зґвалтування неповнолітньої(7).

Водночас, якщо ґвалтівник сумлінно помилявся щодо фактичного віку потерпілої особи, то він не може бути притягнутий за ч. 3 ст. 152 КК.

Зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки.

Особливо тяжкими наслідками, передбаченими частиною четвертою статті 152 КК, відповідно до роз'яснень абз. 1 п 11 ППВСУ від 30 травня 2008 р. № 5 можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок зґвалтування.

Спірним при кваліфікації є питання про те, чи вважати тяжкими наслідками зґвалтування вагітність потерпілої чи зараження її венеричною хворобою. **ППВСУ від 30 травня 2008 р. № 5** у абз. 5 п. 11 чітко вказує, що не є особливо тяжкими наслідками при зґвалтуванні свідоме поставлення потерпілої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, якщо зараження не настало. Такі дії слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами статті 152 КК та частиною першою статті 130 КК. А у абз. 6 п. 11 цієї ж постанови вказується, що не становить особливо тяжких наслідків зґвалтування вагітність потерпілої, а також втрата нею незайманості (дефлорація).

Слід мати на увазі, що відповідальність за особливо тяжкі наслідки зґвалтування настає як тоді, коли винний передбачав їх можливість, так і коли він міг і повинен був їх передбачити. Таким чином, вина особи щодо наслідків може бути як умисною, так і необережною.

Зґвалтування чи замах на це кримінальне правопорушення, поєднані з умисним заподіянням потерпілій особі тілесного ушкодження, визнаного тяжким лише за ознакою небезпечності для життя на момент його заподіяння, не можуть вважатися такими, що спричинили особливо тяжкі наслідки. Такі дії підлягають кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушення, передбачених відповідними частинами статті 152 КК і відповідними частинами статті 121 КК.

Заподіяння при зґвалтуванні тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілої особи, необхідно розглядати як настання особливо тяжких наслідків, передбачених ч. 5 ст. 152 КК, тому не потрібна додаткова кваліфікація за ч. 2 ст. 121 КК.

У разі, коли при чи замаху на таке кримінальне правопорушення смерть потерпілої особи настала внаслідок її власних дій (наприклад, вона вистрибнула з транспортного засобу під час руху й отримала ушкодження, від яких настала смерть), дії винного охоплюються частиною 5 статті 152 КК і додаткової кваліфікації за статтею 119 КК не потребують.

При вирішенні питання про відповідальність за умисне вбивство за обтяжуючих обставин дії особи, яка в процесі зґвалтування або замаху на це кримінальне правопорушення скоїла умисне вбивство, треба кваліфікувати за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК і відповідно за частинами 2 або 3 ст. 15 і ч. 5 ст. 152 КК або ч. 5 ст. 152 КК, як такі, що спричинили особливо тяжкі наслідки. У випадках, коли вбивство з метою приховати зґвалтування вчинено через деякий час (при наявності розриву в часі), дії винної особи повинні бути кваліфіковані за відповідною частиною ст. 152 і п. 9 ст. 115 КК як вбивство з метою приховати іншого кримінального правопорушення.

Зґвалтування неповнолітньої особи має місце в випадках, коли потерпіла особа не досягла 14-ти років.

При кваліфікації потрібно розмежовувати готування до зґвалтування або замах на це кримінальне правопорушеннявід добровільної відмови від доведення його до кінця, що відповідно до статті 17 КК виключає відповідальність за такі дії. Для визнання відмови від доведення цього кримінального правопорушеннядо кінця добровільною необхідно виходити з того, що особа, маючи реальну можливість довести кримінальне правопорушеннядо кінця, відмовилась від цього і з власної волі припинила кримінальне правопорушенняні дії. У таких випадках особа підлягає кримінальній відповідальності лише у тому разі, якщо фактично вчинені нею дії містять склад іншого кримінального правопорушення.

Разом з тим потрібно мати на увазі, що не може визнаватися добровільною відмова від зґвалтування, що викликана неможливістю подальшого продовження злочинних дій з причин, незалежних від волі винної особи (наприклад, коли цьому перешкодили інші особи, або винна особа не змогла подолати опору потерпілої особи, закінчити кримінальне правопорушення з фізіологічних причин тощо).

Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Стаття 153 КК передбачає відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Змінена, у порівнянні з КК 1960 р., диспозиція цієї статті вирішує багато проблемних питань, які

досі існували. Таким чином, «неприродність» статевих відносин згідно зі ст. 153 КК 2001 р. характеризує усі девіації, крім нормальних статевих зносин між чоловіком та жінкою. З цього видно, що коли раніше диспозиції статей були сформульовані таким чином, що не охоплювали певні насильницькі дії, то нова редакція охоплює усі насильницькі дії, крім зґвалтування, спрямовані на задоволення статевої пристрасті.

Сучасна наука кримінальної сексології налічує кілька десятків девіацій (відхилень від норми) та випадків нетипової сексуальної поведінки, тобто такої, яку неможливо віднести ні до нормальної сексуальної поведінки, ні до девіації. З іншого боку, описати у кримінальному законодавстві усі можливі випадки задоволення статевої пристрасті неприродним способом та охопити усі ці випадки одним складом кримінального правопорушення, хоча б на тій підставі, що кожний (неприродний) спосіб задоволення статевої пристрасті відмінний від іншого за ризиком настання тяжких наслідків, обсягом моральної шкоди, неможливо. Якщо, наприклад, в одному випадку злочинець скоює акт імісії, тобто вводить статевий член у природні отвори тіла людини для задоволення статевої пристрасті, а у іншому задовольняє цю пристрасть шляхом вчинення садистських дій без акту імісії, то згідно з формулюванням ст. 153 КК задоволення статевої пристрасті шляхом вчинення садистських дій у такому випадку за суб'єктивною ознакою підпадає під диспозицію цієї статті.

Вбачається, що у разі такого широкого розуміння «задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом» КК України буде схожим на медичний посібник або підручник з сексології.

Отже, при спробі чітко викласти диспозицію ст. 153 КК українські законодавці намагались охопити певні гомосексуальні та гетеросексуальні насильницькі статеві контакти, які посягають на статеву свободу та статеву недоторканність особи, а склалася ситуація, коли усі дії, вчинені на сексуальному ґрунті, можна за суб'єктивною ознакою кваліфікувати за цією статтею.

Об'єкт цього кримінального правопорушення аналогічний об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 152 КК України «Зґвалтування», який ми розглядали вище.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняполягає у задоволенні статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Під задоволенням статевої пристрасті неприродним способом потрібно розуміти будь-які дії сексуального характеру незалежно від гетеро – або гомосексуальної спрямованості (крім природного статевого акту), які здатні задовольнити статеву пристрасть чоловіка або жінки.

Це, зокрема: мужолоство, тобто один із видів чоловічого гомосексуалізму – аногенетальний сексуальний контакт чоловіка з чоловіком (педерастія), лесбіянство, тобто форма задоволення статевої пристрасті жінки шляхом вчинення нею різноманітних дій сексуального характеру з особою жіночої статі, орогеніальний контакт жінки з чоловіком або чоловіка з чоловіком, аногенитальний контакт чоловіка з жінкою, сурогатні форми статевих зносин, які імітують природний статевий акт, садиські дії сексуального характеру, сексуальний мазохізм.

Садизмом називають навмисне заподіяння болю чи приниження іншої людини для одержання сексуального задоволення. Цей термін походить від імені французького письменника маркіза де Сада (1740-1814), що багато писав про жорстокість як спосіб одержання сексуального задоволення. Мазохізмом називають сексуальне задоволення, одержуване від болю чи приниження, заподіюваних партнером. Термін походить від імені австрійського письменника, барона фон Захер-Мазоха (1836-1905), у романі якого «Венера в хутрах» (1888) детально описане задоволення, що доставляється болем.

Кримінальна караність даної поведінки визначається не так званою неприродністю способів задоволення статевої пристрасті, можливою гомосексуальною спрямованістю чи аморальністю дій, описаних у ст. 153 КК, а їх насильницьким характером, в результаті чого відбувається посягання на статеву свободу і недоторканість, нормальний розвиток неповнолітніх.

Поняття фізичного насильства, погрози його застосування та використання безпорадного стану розглянуто вище при характеристиці зґвалтування.

Кримінальне правопорушення вважалося закінченим з моменту початку вчинення дії сексуального характеру, спрямованої на задоволення статевої пристрасті, при цьому не вимагається, щоб сексуальний контакт був завершений у фізіологічному розумінні.

На сьогодні, у відповідності до змін КК України ст. 153 ККУ передбачає кримінальну відповідальність за сексуальне насильство. У широкому значенні слова під сексуальним насильством слід розуміти зґвалтування, сексуальне рабство, примусове оголення, приниження сексуального характеру та інші дії сексуального характеру. Психологиня Емілі Наґоскі звертає увагу на одну важливу прикмету насильства цього типу: «сексуальне насильство часто не схоже на те, як ми собі уявляємо «насильство»; дуже рідко тут застосовується пістолет або ніж, здебільшого не проявляється «агресія» у звичному значенні цього слова. Це примус і позбавлення людини-жертви вибору стосовно того, що з нею станеться. Жертви не «борються», бо загроза надто несподівана, від неї неможливо втекти, і їхні тіла обирають «завмерти«, бо це стресова реакція, яка максимізує шанси вижити...»

У законодавстві багатьох країн цю особливість не було враховано.

Наприклад, зґвалтування зазвичай визначали як статевий акт, здійснений із застосуванням примусу, а доказом примусу мали бути сліди боротьби, синці тощо.

Якщо жертва не чинила опір через стан ступору, загрозу фізичного насильства чи перебувала в непритомному стані, злочин зґвалтування було непросто довести і цим часто користувалися адвокати кривдників.

Донедавна такий підхід простежувався і в українському законодавстві. Однак у 2015–2020 роках було проведені громадські обговорення і внесено важливі зміни. Поняття «сексуальне насильство» нарешті визначено і формалізовано з погляду права.

Визначення сексуального насильства в українському законодавстві

Законодавство, використовуючи засоби юридичної техніки, конструює різні механізми захисту прав осіб, постраждалих від таких дій, диференціюючи відповідальність в окремих нормах закону. Саме тому відповідальність за правопорушення, які зазіхають на сексуальну недоторканність і свободу, встановлено в різних статтях Кримінального кодексу України (ст. 152 ККУ передбачає відповідальність за «Зґвалтування», ст. 153 ККУ – «Сексуальне насильство», ст. 154 ККУ – «Примушування до вступу у статевий зв'язок» та ін.). Наприклад, ст. 152 ККУ суміжна зі ст. 153 ККУ, диспозиція якої відрізняється від ст. 152 ККУ способом вчинення кримінального правопорушення (обов'язковою ознакою об'єктивної сторони ст. 152 КК України виступає спосіб учинення дій сексуального характеру – «вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи»).

Диспозиція ст. 154 ККУ звучить так: «Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою». Однією з ознак для розмежування складів злочинів, передбачених ст.ст. 153 і 154 ККУ, без сумніву, виступатиме кінцева мета вчинення таких насильницьких дій. Згідно з буквальним тлумаченням ст. 154 ККУ кінцевою метою винної особи виступатиме «здійснення особою, до якої застосовується примушування, акту сексуального характеру з іншою особою«, тобто особа, яка вчиняє протиправні дії, передбачені ст. 154 ККУ, не має наміру вступити в сексуальні відносини з потерпілою/потерпілим. Тоді як згідно зі ст. 153 ККУ дії винної особи спрямовано безпосередньо на потерпілу/потерпілого. Крім того, якщо в диспозиції ст. 153 ККУ йдеться про «дії сексуального характеру», то диспозиція ст. 154 ККУ містить поняття «акти сексуального характеру», що, як можна припустити, за своєю суттю ширше й охоплює не лише дії сексуального характеру, передбачені ст. 153 ККУ, а й акти сексуального характеру в широкому розумінні (зокрема вагінальне, анальне або оральне проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета).

Слід також звернути увагу на принципову новацію – зміну формулювання

«із застосуванням примусу» на «без добровільної згоди потерпілої особи». Це зумовлено необхідністю якнайповніше захистити права потенційних потерпілих від насильницьких сексуальних відносин, а також утвердити в кожному індивідуальному випадку правило, згідно з яким отримання безумовної згоди на статеві зносини обов'язкове.

У зазначеній редакції норми з'явилися внаслідок того, що 11 січня 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 06.12.2017, що викликало чимало дискусій серед громадськості. Не заглиблюючись в особливості полеміки, хочу звернути увагу на ст. 153 ККУ, якою встановлено кримінальну відповідальність за вчинення «сексуального насильства». Відповідно до ч. 1 ст. 153 ККУ, під сексуальним насильством слід розуміти «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи». Так, ця стаття ККУ регламентує відповідальність за насильницькі акти сексуального характеру, які відбуваються без проникнення в тіло іншої особи.

Як приклад Ганна Маляр наводить насильницьку стимуляцію статевих органів іншої особи, вестибулярний коїтус, сім'євипускання на зовнішні геніталії жінки, міжстегновий коїтус тощо. За результатами аналізу звіту «Війна без правил», який склала коаліція правозахисних організацій «Справедливість заради миру на Донбасі», слід виокремити як приклад сексуального насильства в розумінні ст. 153 ККУ, такі дії: примус до спостереження за сексуальним насильством (у широкому розумінні), сексуальні домагання, примусове оголення та утримання особи в роздягнутому вигляді, обшук особами протилежної статті, примус до спостереження за оголеними людьми тощо. Серед ознак таких дій можна виділити наступні: посягають на статеву недоторканність та свободу; насильницький характер; відбуваються без добровільної згоди потерпілої особи; відбуваються без проникнення в тіло іншої особи.

Перелік дій сексуального характеру не вичерпний. Психологиня Емілі Нагоскі, аналізуючи наслідки вчинення сексуального насильства, зазначає, що «травму не завжди спричиняє якийсь один випадок. Травма виникає як реакція на постійні страждання чи неминуче насильство».

Аналізуючи диспозицію ст. 153 КК України, доходимо висновку, що пасивна поведінка сексуального характеру не вважатиметься кримінально протиправною в розумінні цієї статті, адже законодавцем криміналізовано лише «дії сексуального характеру», які за своєю суттю є активною фізичною поведінкою і не можуть проявлятися в бездіяльності.

Як показують результати моніторингу судових рішень за ст. 153 ККУ

свідчать, що судова практика станом на сьогодні ще не сформована, зважаючи на фактичну відсутність вироків за вказаною статтею. Зафіксовано одне притягнення до відповідальності за ст. 153 ККУ – вироком Лубенського міськрайонного суду Полтавської області в травні 2019 року. Згідно з обставинами цієї справи, особа (чоловік), «будучи в стані алкогольного сп'яніння, зняв із себе весь одяг разом із спідньою білизною», після чого «застосувавши фізичну силу, стягнув із ліжка за ногу свою малолітню доньку..., яку в подальшому завів до вітальні житлового будинку, де вклав на розстелений диван поряд із собою та примусив мастурбувати його оголений чоловічий статевий орган». Суд кваліфікував такі дії за ч. 4 ст. 153 ККУ як вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство), вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди.

Важливо звернути увагу на міру відповідальності в разі притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення сексуального насильства. За загальним правилом, якщо це простий склад злочину у вигляді вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи, відповідальність за такі дії карається позбавленням волі на термін до п'яти років. Якщо є певні додаткові обставини, то законодавець передбачає таку міру відповідальності: якщо кривдник попередньо вчиняв злочини, передбачені ст. 152–155 ККУ, або вчинив сексуальне насильство щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності, то такі дії караються позбавленням волі на термін від трьох до семи років. У випадках вчинення сексуального насильства групою осіб або щодо неповнолітньої особи такі дії караються позбавленням волі на термін від п'яти до семи років. Якщо особа не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди, то відповідальність за сексуальне насильство – покарання у вигляді позбавлення волі на термін від п'яти до десяти років. Якщо вчинене сексуальне насильство спричинило тяжкі наслідки, то особу можуть притягнути до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі на термін від 10 до 15 років.

Також, відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) від 07.12.2017, сексуальне насильство – це одна з форм домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини,

примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканності особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Як бачимо, це широке юридичне визначення поняття «сексуальне насильства». За допомогою такого визначення, даного в Законі, є можливість якнайповніше зрозуміти всі види поведінки, що їх охоплюватиме поняття «сексуальне насильство» За вчинення таких дій передбачено різні види відповідальності. Наприклад, вчинення дій, які охоплюватиме ст. 153 ККУ і про які йшлося раніше, матиме наслідком притягнення особи до кримінальної відповідальності. Якщо такі дії не охоплено ст. 153 ККУ, але вони підпадають під розуміння сексуального насильства, визначеного Законом, то до особи, яка вчинила такі дії, застосовуються такі види відповідальності, як цивільна у вигляді відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок такого насильства.

Суб'єктом вчинення злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці від 14 років (ч. 2 ст. 22 ККУ). Очевидно, що таке діяння вчиняється з умисною формою вини.

Об'єкт злочину аналогічний об'єкту зґвалтування, тобто статева свобода і статева недоторканність особи; додатковими об'єктами можуть бути здоров'я, воля, честь і гідність. Потерпілими від злочину можуть бути як жінка, так і чоловік.

Суб'єкт злочину аналогічний суб'єкту зґвалтування, тобто це особа, яка досягла 14-річного віку. Крім того, співвиконавцем цього злочину є особа, яка бере безпосередню участь у подоланні опору потерпілої особи; дії цього співвиконавця кваліфікуються за ч.2 без посилання на статтю 27 (про співучасть).

Об'єктивна сторона злочину характеризується будь-якими протиправними діями сексуального характеру, які не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи, супроводжуються насильством і вчиняються без добровільної згоди потерпілої особи.

До дій сексуального характеру належать різноманітні дії сексуального характеру, спрямовані на збудження та/або задоволення статевої пристрасті винної особи, які, як правило, передбачають її фізичний контакт із тілом іншої (потерпілої) особи, але не означають проникнення в це тіло[1]. Відсутність проникнення в тіло іншої особи відмежовує сексуальне насильство від зґвалтування.

Відповідно до примітки до статті 152, добровільна згода є результатом вільного волевиявлення особи з урахуванням супутніх обставин. Саме відсутність добровільної згоди є визначальною ознакою, яка характеризує дії сексуального характеру як злочин «сексуальне насильство»

Якщо злочин вчиняється відносно особи, яка не досягла чотирнадцяти

років, наявність її добровільної згоди не має значення для кваліфікації дій сексуального характеру як сексуального насильства (частина 4 статті 153).

Злочин є закінченим з моменту початку вчинення дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті. При цьому необов'язково, щоб статевий акт було завершено в фізіологічному розумінні.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом (у таких країнах, як Хорватія та Швеція, подібний злочин може вчинятись і з необережності). Мотиви та мета значення для кваліфікації не мають.

В Україні за статтею 153 призначається покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років. За сексуальне насильство, вчинене щодо: подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, а так само вчинене повторно або особою, яка раніше вчиняла згвалтування, примушування до вступу у статевий зв'язок або статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку – від трьох до семи років позбавлення волі. Той самий злочин, учинений групою осіб, вчинений щодо неповнолітньої особи (від чотирнадцяти до або вісімнадцяти років) – від п'яти до семи років позбавлення волі. У разі настання тяжких наслідків – від десяти до п'ятнадцяти років позбавлення волі. Дії сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, вчинені щодо малолітньої особи (до чотирнадцяти років) караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років, а якщо вчинені особою, яка раніше вчиняла окремі злочини проти статевої свободи і недоторканності малолітніх та неповнолітніх, – позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі.

За аналогічні злочини в інших країнах передбачена кримінальна відповідальність за 132 статтею Кримінального кодексу Російської Федерації, 111 статтею Кримінального кодексу В'єтнаму («згвалтування», стосується як природного, так і неприродного), статтями розділу «сексуальні злочини» (127 – 144) «Акту злочинів від 1961 року» Нової Зеландії тощо.

В Новій Зеландії за різні злочини, які належать до сексуальних злочинів без добровільної згоди, призначаються різні покарання, зокрема:

За насильство (стаття 128А) – позбавлення волі на строк до 20 років.

За статевий акт, поєднаний з погрозою (стаття 129А) – позбавлення волі на строк до 14 років.

За статевий акт з неповнолітньою особою, яка є залежним членом сім'ї (стаття 131) – позбавлення волі на строк до 7 років.

У В'єтнамі кримінальна відповідальність передбачена за статтею 141 за «застосування насильства або погрозу його застосування або використання безпорадного стану для вчинення статевого акту або інших актів

сексуального характеру без добровільної згоди»; можливе покарання – від двох до семи років позбавлення волі. В разі наявності низки обставин, що обтяжують покарання (серед яких подальша вагітність або часткова інвалідність потерпілої особи, вчинення злочину групою осіб чи щодо групи осіб, інцест тощо), покарання сягає від семи до п'ятнадцяти років позбавлення волі. За наявності низки особливо обтяжуючих покарання обставин (серед яких тяжка шкода здоров'ю, смерть чи самогубство потерпілої особи тощо) покарання призначається в межах від дванадцяти до двадцяти років позбавлення волі. За вчинення злочину щодо неповнолітнього (від 16 до 18 років) покарання призначається від п'яти до десяти років позбавлення волі (від семи до п'ятнадцяти – щодо неповнолітнього від 13 до 16 років або щодо особи до 13 років незалежно від добровільної згоди (стаття 142)). Крім того, можливе призначення додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до п'яти років.

Висновок.

Серед напрямів державної діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини важливу роль відіграють заходи захисту прав і свобод, у тому числі притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у посяганні на життя та здоров'я. При кваліфікації посягань на життя та здоров'я особи слід взяти до уваги необхідність використання норм низки законодавчих і підзаконних актів України, зокрема: Основи законодавства України про охорону здоров'я; Закони України «Про екстрену медичну допомогу», «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ».

Питання для самоконтролю.

1. Як визначається умисне вбивство в КК?
2. З якого віку може наставати кримінальна відповідальність за вбивство?
3. Які є види вбивств?
4. Що являє собою особлива жорстокість при умисному вбивстві?
5. Що являє собою замовлення на вчинення умисного вбивства?
6. За яких обставин пом'якшується відповідальність за умисне вбивство?
7. Як визначається в КК тяжке тілесне ушкодження?
8. Які тяжкі тілесні ушкодження вважаються небезпечними для життя в момент їх заподіяння?
9. Якими ознаками характеризується легке тілесне ушкодження?

10. Чим відрізняються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 139 і 140 КК?
11. Які досліди над людиною слід визнавати незаконними?
12. Які порушення порядку трансплантації органів або тканин людини можуть бути віднесені до злочинних?
13. За яких умов проведення аборту визнається незаконним і тягне за собою кримінальну відповідальність?
14. Який стан особи визнається небезпечним для її життя згідно із ст. 135 КК?
15. За якими ознаками відрізняються кримінальні правопорушення, передбачені ст. 135 та ст. 136 КК?
16. Що являє собою незаконне позбавлення волі людини?
17. Коли діяння у формі незаконного позбавлення волі та викрадення людини вважаються закінченими?
18. Яку мету переслідує суб'єкт, захоплюючи заручників?
19. Які можуть бути мотиви та мета вчинення торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини?
20. Що виступає як мета використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом?
21. Хто може бути суб'єктом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом?
22. Які ознаки становлять об'єктивну і суб'єктивну сторони незаконного поміщення в психіатричний заклад?
23. Як визначено в КК згвалтування?
24. Які дії є основною кваліфікуючою ознакою об'єктивної сторони складу згвалтування?
25. Яка обставина є обов'язковою характеристикою суб'єктивної сторони згвалтування?
26. Чи є насильство чи обман обов'язковими ознакам згвалтування?
27. Хто не може бути суб'єктом заготування?
28. Як визначено в КК примушування до вступу в статевий зв'язок?
29. Як відмежовується згвалтування з використанням погроз від примушування з використанням погроз до вступу в статевий зв'язок?
30. Яка особа визнається такою, що не досягла статевої зрілості?
31. Яким чином можуть бути вчинені розпусні дії за ст. 156 КК?
32. Якими ознаками відрізняються склади кримінальних правопорушень, передбачені ст.155 і ст.156 КК?

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.URL: http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусомімунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» в редакції від 23 грудня 2010 р.
7. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р.
8. Перелік груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.02.2013 № 104.
9. Порядок проведення тестування на ВІЛ-інфекцію та забезпечення якості досліджень, у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від17.09.2012 N 718.
10. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. N 6.
11. Діагностичні критерії смерті мозку та процедура констатації моменту смерті людини, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2013 № 821.
12. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 N 179.
13. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950р., ратифікованою Україною 17липня 1997 р.
14. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких,нелюдських або таких, що принижують гідність,видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р.,ратифікованою УРСР 26 січня 1987 р.
15. Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижуєгідність, поводженню чи покаранню від 28

листопада 1987 р., ратифікована Україною 24 січня 1997 р.
16. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р.
17. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»
18. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону»
19. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» Аналіз судової практики розгляду кримінальних справ про умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками (Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України)/
20. Судова практика у справах про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України)
21. Єдиний державний реєстр судових рішень URL:http://reyestr.court.gov.ua/

Тема 4. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина

Мета теми:визначити узагальнену характеристику кримінальних правопорушень проти виборчого права та права брати участь у референдумі. Відмежування понять недоторканності житла та недоторканості приватного життя.

План лекційного заняття:

1. **Узагальнена характеристика кримінальних правопорушень проти виборчого права та права брати участь у референдумі.**
2. **Порушення недоторканості житла громадян та порушення недоторканості приватного життя.**
3. **Узагальнена характеристика кримінальних правопорушень проти трудових прав.**

Список рекомендованих джерел

1. Узагальнена характеристика кримінальних правопорушень проти виборчого права та права брати участь у референдумі.

Злочинність, пов'язана з реалізацією громадянами виборчого права, останніми роками набуває в Україні загрозливих масштабів, що нерідко є перешкодою для визнання результатів виборів об'єктивними. За фактами порушень виборчих прав громадян лише під час виборчих перегонів 2004 – 2005 рр. порушено 1610 кримінальних справ (1297 – передано до суду), протягом кампанії з виборів Президента України 2009–2010 рр. – понад 1,5 тис. справ. За даними Державної судової адміністрації України, якщо з 2001 по 2004 р. за порушення законодавства про вибори до кримінальної відповідальності притягнуто 23 особи, то протягом 2005–2008 рр. – 796. Кримінальні правопорушення, пов'язані з реалізацією виборчого права, становлять низку різних за об'єктом кримінально-правової охорони діянь, що потребує комплексних заходів протидії. Різке збільшення кількості порушень виборчого процесу в період виборчих кампаній, враховуючи підвищену увагу до цих фактів з боку громадськості, є чинником, що ускладнює оперативну обстановку як загалом по країні, так і в окремих регіонах.

Статті, в яких передбачено відповідальність за порушення виборчих прав та права на участь у референдумі вирізняються високим ступенем бланкетності. Тому для з'ясування змісту ознак, що складають об'єктивну сторону цих складів кримінальних правопорушень, необхідно проводити наступних нормативних актів:

• Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квітня 2004 р.

• Закон України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р.

• Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 2004 р.

• Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р.

• Закон України «Про Державний реєстр виборців« від 22 лютого 2007 р.

• Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах« від 5 липня 1994 р.

• Закон України «Про Центральну виборчу комісію« від 30 червня 2004 р.

• Постанова ЦВК «Про Порядок виготовлення та передачі комісіям з всеукраїнського референдуму бюлетенів для голосування при проведенні всеукраїнського референдуму за народною ініціативою 16 квітня 2000 року« від 23 березня 2000 №4

• Постанова ЦВК «Про Роз'яснення щодо порядку підрахунку голосів на дільницях для голосування та складання протоколів комісій з всеукраїнського референдуму про результати підрахунку голосів« від 9 березня 2000 р. № 32.

Стаття 157. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 157 КК України, є суспільні відносини, які виникають при реалізації громадянами свого виборчого права та права на участь у референдумі; реалізації права на участь в роботі ініціативної групи референдуму, виборчої комісії та комісій референдуму; нормальній діяльності виборчої комісії та комісії з референдуму.

Додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняможе виступати здоров'я особи, власність, нормальна діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій.

Потерпілими від кримінального правопорушеннявідповідно до диспозиції ст. 157 КК України є: громадянин України, який наділений право обирати і бути обраним або має право на участь у референдумі; інший суб'єкт виборчого процесу; член виборчої комісії; член комісії з референдуму; член ініціативної групи з референдуму; офіційний спостерігач.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняпередбаченого ст. 157 КК України виражається у таких формах: перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень; ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин; втручання службової особи з використанням службового становища у здійснення виборчою комісією чи комісією з референдуму їх повноважень, установлених законом.

Під ***перешкоджанням*** в ст. 157 КК України слід розуміти діяння спрямовані на створення перешкод, спрямованих як проти здійснення громадянами свого виборчого права, права на участь у референдумі, так і проти діяльності виборчої комісії, комісії з референдуму, ініціативної групи референдуму та ін. Перешкоджання реалізації громадянами будь-якого із зазначених прав буде мати наслідком кримінальну відповідальність. Зокрема, кримінально караним є створення перешкод при реалізації ініціативи проведення референдуму, реєстрації ініціативних груп, збору підписів на підтримку ініціативи проведення референдуму, ведення агітації з питань референдуму тощо. Перешкоджання роботі виборчої комісій може полягати в зриві її засідання, блокуванні приміщення комісій тощо.

2. Порушення недоторканості житла громадян та порушення недоторканості приватного життя.

Стаття 162 КК України. Порушення недоторканності житла

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 162 КК України є право людини на недоторканність житла та іншого володіння. Право людини на недоторканність житла та іншого володіння гарантовано ст.30 Конституції України. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

Предметом кримінального правопорушення може бути житло або інше володіння особи.. Інше, крім житла, *володіння особи* – це земельні ділянки, гаражі, погреби, будівлі господарського, призначення, відокремлені від житлових будівель, будь-які інші об'єкти, щодо яких особа здійснює право володіння. **Потерпілими** від кримінального правопорушенняможе бути – громадяни України, іноземці або особи без громадянства.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення може полягати у формі: 1) незаконного проникнення до житла чи іншого володіння особи; 2) незаконного проведення в них огляду чи обшуку; 3) незаконного виселення; 4) інших дій, що порушують недоторканність житла громадян.

Під ***незаконним проникненням*** до житла чи іншого володіння особи слід розуміти будь-яке вторгнення у житло (інше володіння), здійснене всупереч волі законного володільця, за відсутності визначених законом підстав чи в порушення встановленого законом порядку.

Незаконним вважається обшук, здійснюваний особами, які не мають на це права або вчинений із порушенням КПК, тобто особами, що за певних умов мають на це право, але в цьому випадку не були наділені необхідними повноваженнями (відсутність постанови суду щодо проведення обшуку).

Незаконний огляд – це проведення такої слідчої дії, як огляд житлового приміщення чи іншого володіння особи з недотриманням вимог щодо підстав його проведення або з порушенням процесуального порядку його проведення (проведення з іншою метою, ніж це передбачено кримінально-процесуальним законодавством, без понятих, без складання протоколу та ін.).

На відміну від обшуку, *огляд* житлового приміщення за чинним законодавством може бути проведений без рішення суду і санкції прокурора. Однак згідно з п. 13 Перехідних положень Конституції України такий порядок передбачається змінити, і огляд житла також стане можливим лише за вмотивованим рішенням суду.

Незаконне виселення має місце у разі, якщо воно здійснюється без законних підстав, тобто без судового рішення, що вступило в законну силу. Оскільки, відповідно до ч. 3 ст. 47 Конституції України ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. Незаконним є також виселення, що здійснене не уповноваженими на те особами.

До інших дій, що порушують недоторканність житла громадян, може бути віднесено самовільне вселення до чужого житла, тимчасове використання житла без згоди його власника, незаконне проведення виїмки та ін.

Кримінальне правопорушення передбачений ст. 162 КК України має формальний склад і вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї з указаних у цій статті дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 162 КК України) є вчинення його: 1) службовою особою; 2) із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування.

Під насильством слід розуміти фізичне насильство, як небезпечне, так і безпечне для життя і здоров'я потерпілого, в тому числі й таке, що заподіяло потерпілому легкі тілесні ушкодження. Погроза застосування насильства виражається в залякуванні потерпілого застосуванням до нього фізичного насильства. При цьому, погроза має бути реальною, тобто сприйматися потерпілим як така, що може здійснитися.

Стаття 163 КК України. Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер

Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є закріплене в ст. 31 Конституції України право громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. **Предметом кримінального правопорушення**– відомості, що передані чи передаються

громадянам шляхом листування або телефонних розмов, а також повідомлення громадян, які передаються або були передані телеграфом або іншим засобом зв'язку, а також через комп'ютер і становлять таємницю громадянина (громадян).

Відповідно до ч.1-2 ст. 306 Цивільного кодексу України листи, телеграми та інші види кореспонденції є власністю адресата. Вони можуть використовуватися, зокрема, шляхом опублікування лише за згодою особи, яка направила їх та адресата. Якщо кореспонденції стосується особистого життя іншої фізичної особи, для її використання потрібна згода цієї особи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення може проявлятися у порушення таємниці: 1) листування; 2) телефонних розмов; 3) телеграфних повідомлень; 4) інших повідомлень, що передаються засобами зв'язку чи через комп'ютер.

Порушення таємниці полягає у вчиненні будь-яких дій, що полягають у незаконному ознайомленні з відомостями та повідомленнями приватних осіб, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без згоди громадянина або з недотриманням встановленого законом порядку ознайомлення з такими відомостями чи повідомленнями, або їх неправомірному розголошенні.

Засоби зв'язку – це спеціальне технічне обладнання, що використовується для організації зв'язку. Про поняття *комп'ютер* (див. коментар до ст. 361 КК України).

Способи передачі інформації можуть бути різними: листування, телефонні розмови, телеграфна чи інша кореспонденція. *Листування* – це будь-які види поштової кореспонденції: листи, посилки, бандеролі та ін. Тобто це ті послуги які надаються установами зв'язку громадянам або юридичним особам. Під ***телефонними розмовами*** слід розуміти розмови між особами, які відбуваються за допомогою будь-якого телефонного зв'язку, що здійснюється за допомогою провідних чи електромагнітних систем.. *Телеграфна кореспонденція* – це повідомлення, що передаються телеграфом. Під *іншою* ***кореспонденцією*** слід розуміти різні види повідомлень, наприклад отримані по телетайпу, телефаксу або іншим чином.

Кримінальне правопорушення вважається закінченимз моменту фактичного ознайомлення третьої особи із змістом приватної кореспонденції, телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень громадянина, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Мотиви та мета кримінального правопорушення можуть бути різними (помста, користь, цікавість тощо) і на кваліфікацію не впливають.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний. При цьому, не є суб'єктом цього кримінального правопорушення особа, яка завідомо для

одного з учасників розмови знаходиться поряд з відкритою кабіною телефону-автомата, в його службовому кабінеті, квартирі, автомобілі та ін.

В ч. 2 ст. 163 КК України передбачено **кваліфіковані види** даного кримінального правопорушення, а саме:

1) вчинення його щодо державних чи громадських діячів;

2) службовою особою;

3) з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації.

Під використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, слід розуміти застосування будь-яких приладів, апаратури, технічних засобів, призначених для фіксування, розшифровки запису або відтворення різної інформації.

Стаття 182 КК України. Порушення недоторканності приватного життя

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є право громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Відповідно до ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без й згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Предметом кримінального правопорушенняє конфіденційна інформація про особу. Відповідно до ст. 30 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. конфіденційною інформацією закон визнає відомості, які є у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. **Потерпілим** від кримінального правопорушенняможе бути будь яка особа, без згоди якої збиралася або розповсюджувалася вказана конфіденційна інформація.

З об'єктивної сторони порушення приватного життя полягає у неправомірному втручанні в особисте чи сімейне життя особи, порушенні таємниці особистого чи сімейного життя, які можуть проявитись у таких формах: 1) незаконне збирання конфіденційної інформації про особу; 2) незаконне зберігання такої інформації; 3) незаконне її використання; 4) незаконне поширення конфіденційної інформації про особу; 5) поширення її у публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації.

Під *незаконним збиранням* конфіденційної інформації про особу слід розуміти отримання не уповноваженим на це суб'єктом конфіденційної інформації про приватне життя іншої особи без її згоди. Незаконне *зберігання такої*

інформації – це будь-які умисні дії, пов'язані з перебуванням конфіденційної інформації у володінні винного, незалежно від тривалості зберігання. Незаконне використання конфіденційної інформації – це застосування цих відомостей без згоди потерпілого. Незаконне поширення конфіденційної інформації – це повідомлення (розповсюдження) такої інформації хоча б одній третій особі. *Публічний виступ* – це виступ на заходах публічного характеру (зборах, конференціях, з'їздах, мітингах, симпозіумах, круглих столах тощо). *Поширення інформації у творі*, що публічно демонструється, означає повідомлення конфіденційної інформації про особу у плакатах, гаслах, картинах, фотографіях тощо, які виставлені (вивішені) для публічного ознайомлення, демонстрація відеокасети та ін. *Оприлюднення конфіденційної інформації у засобах масової інформації* передбачає використання суб'єктом з цією метою преси, радіомовлення чи телебачення.

Склад кримінального правопорушення– формальний. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення описаних у цій статті дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення– загальний. У разі коли недоторканість приватного життя було порушено службовою особою в результаті службової недбалості, то за наявності підстав для того вчинене можна кваліфікувати за ст. 367 (425) КК України.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушенняхарактеризується прямим умислом.

3. Узагальнена характеристика кримінальних правопорушень проти трудових прав.

Стаття 170 КК України Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє право громадян на свободу об'єднання у професійні спілки, політичні партії, громадські організації.

Професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Профспілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів.

Політична партія – це зареєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має за мету сприяти формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Громадською організацією є об'єднання громадян, створене для

задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів.

До *органів* цих організацій належать вищі статутні органи управління (загальні збори, конференції, з'їзди тощо), створювані ними виконавчі органи (центральні комітети, комітети, пленуми, президії тощо) та інші органи, через які ці організації здійснюють свої повноваження(1)[…с.451].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається в дії або бездіяльності, що перешкоджає здійсненню законної діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів.

Перешкоджання може виражатися в ігноруванні законних рішень профспілок або прийнятті рішень без згоди профспілкових органів, якщо така згода необхідна. Щодо політичних партій і громадських організацій перешкоджання може полягати також в забороні провести партійні збори, різні заходи політичного, культурно-масового, іншого характеру.

Перешкоджання повинно порушувати лише законну діяльність профспілок, партій, громадських організацій або їх органів. Законною визнається така діяльність об'єднання громадян, яка не суперечить Конституції та законам України і здійснюється відповідно до впливі на журналіста, його рідних чи близьких, знищенні або пошкодженні його майна, обмеженні або позбавленні його прав чи законних інтересів (позбавлення премії, істотне зменшення розміру гонорару, звільнення з роботи чи переведення на іншу роботу, відмова оприлюднювати підготовлені ним матеріали). Необхідною ознакою таких дій для кваліфікації їх за ч. 2 ст. 171 КК України є причинна обумовленість такого переслідування виконанням журналістом професійних обов'язків або його критикою фізичних (не обов'язково самого винного) чи юридичних осіб.(2)

Обов'язковою умовою кваліфікації переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків чи критику за ч. 2 ст. 171 КК України є вчинення таких дій службовою особою або групою осіб за попередньою змовою.

Кримінальне правопорушенняважається закінченимз моменту вчинення відповідних дій, передбачених ст. 171 КК України.

Суб'єктом кримінального правопорушення може визнаватися як загальний так і спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення– службова особа.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Стаття 172 КК України. Грубе порушення законодавства про працю

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє трудові права людини, які включають право на працю, на гарантовану заробітну плату, на відпочинок.

Потерпілим від цього кримінального правопорушенняє працівник.

Працівником є особа, на яку поширюється законодавство України про працю і яка є відповідною стороною трудових правовідносин.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається у: 1) незаконному звільненні працівника з роботи; 2) іншому грубому порушенні законодавства про працю.

Звільнення працівника з роботи вважається незаконним якщо воно здійснено без законних на це підстав або з порушенням встановленого порядку звільнення.

Під іншим грубим порушенням законодавства про працю треба розуміти істотне порушення або створення загрози такого порушення трудових прав громадян (незаконне притягнення працівника до матеріальної або дисциплінарної відповідальності, ненадання відпустки тощо).

Вважається закінченим: у разі незаконного звільнення з роботи – з моменту фактичного припинення трудових відносин з конкретним працівником; у разі іншого грубого порушення законодавства про працю – з моменту фактичного вчинення такого діяння незалежно від його наслідків.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний, службова особа, якій надано право приймати працівника на роботу (поновлювати на роботі), звільняти його з роботи або документально оформляти його прийняття (поновлення, звільнення), вирішувати питання щодо надання відпустки тощо, а також громадянин-підприємець, який використовує найману працю і має визначені вище права щодо найманих працівників.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. В ч. 1 ст. 172 КК України обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушенняє наявність особистих мотивів (заздрощі, помста, особисті неприязні стосунки).

Кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушенняє його вчинення щодо неповнолітнього, вагітної жінки чи матері, яка має дитину віком до 14 років або дитину-інваліда.

Дитина-інвалід – дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту.

Стаття 173 КК України. Грубе порушення угоди про працю

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє трудові права людини, які включають право на можливість заробляти собі на життя працею, право не бути примушеним до праці, право громадян України на піклування і захист з боку держави під час роботи за кордоном.

Потерпілим від кримінального правопорушенняє працівник, з яким укладено угоду про працю.

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення полягає в

грубому порушенні угоди про працю шляхом обману чи зловживання довірою або примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою.

Угода про працю – це укладений відповідно до закону між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою трудовий договір (письмовий чи усний, а також трудовий контракт), за яким, зокрема, працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цим договором, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи.

Способами вчинення кримінального правопорушення, як обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є: обман; зловживання довірою; примус до виконання роботи, не обумовленої угодою.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим кримінальне правопорушеннявважається з моменту грубого порушення угоди про працю.

Суб'єкт кримінального правопорушення може визнаватися службова особа підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, окремий громадянин-підприємець, інший громадянин, який уклав з працівником угоду про працю, або уповноважені ним особи.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Кваліфікуючою ознакою цього кримінального правопорушення є порушення угоди про працю стосовно громадянина, з яким укладено угоду щодо його роботи за межами України.

Стаття 174 КК України. Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку

Об'єктом кримінального правопорушенняє право працівника на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Потерпілим від цього кримінального правопорушенняє працівник, який відповідно до закону має право на страйк.

В ст. 44 Конституції України зазначено, що ніхто не може бути примушений до участі або неучасті у страйку. При цьому, законодавством забороняється певним категоріям працівників брати участь у страйку. До них належать працівники органів прокуратури, суду, органів внутрішніх справ, органів державної влади, військовослужбовців усіх військових формувань, державних службовців.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення може проявлятися у таких формах:

1) примушування до участі у страйку;

2) перешкоджання участі у страйку.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про порядок вирішення колективних

трудових спорів (конфліктів)» під страйком розуміється тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту). Тобто, участь у страйку має бути добровільною.

Способами такого примушування та перешкоджання участі в страйку є: насильство, погроза застосування насильства, інші незаконної дії.

Під *примушуванням* до участі у страйку розуміється домагання від потерпілого взяти участь у страйку шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій

Перешкоджання участі у страйку – це вчинення фізичного чи психічного насильства або інших незаконних дій, які утруднюють або унеможливлюють участь працівника, що має право на страйк, у законному страйку.

Для визнання кримінального правопорушеннязакінченим не вимагається, щоб в результаті вчинення винним дій потерпілий взяв участь (у разі примушування) або не взяв участі у страйку (у разі перешкоджання).

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення дій, передбачених у ст. 174 КК України .

Суб'єкт кримінального правопорушення передбачений ст. 174 КК України загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Стаття 175 КК України. Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом оплат

Об'єктом кримінального правопорушення є конституційне право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, і на своєчасне її отримання, а також право на соціальний захист, у тому числі право на отримання пенсій та інших видів соціальних виплат.

В ч. 7 ст. 43 Конституції України визначено, що право громадян на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Тому безпідставна невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат громадянам вважається кримінальним правопорушенням.

Потерпілими від кримінального правопорушенняє громадяни, яким має виплачуватися заробітна плата, стипендія, пенсія чи інша установлена законом виплата.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 175. КК України утворює безпідставна невиплата громадянам заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат більше ніж за один місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності.

Безпідставність невиплати має місце в тих випадках, коли об'єктивно відсутні причини, що не дозволяють зробити виплати.

Кримінальне правопорушення вважається закінченимз моменту, коли сплив останній строк виплати заробітної плати, стипендії, іншої установлено законом виплати громадянам та її невиплата становить більше ніж за один місяць.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний. Ним може бути лише керівник підприємства, установи або організації незалежно від форми власності. Інші службові особи підприємств, установ, організацій, а так само приватні особи можуть нести кримінальну відповідальність за цією статтею лише як співучасники.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення є вчинення описаного у ч. 1 цієї статті діяння внаслідок нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат.

Нецільовим слід визнавати використання зазначених коштів на будь-які заходи, не пов'язані з їх виплатою як заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат (наприклад, для придбання сировини, обладнання, техніки, різних товарів, оплату оренди, послуг, на будівництво чи ремонт приміщення тощо).

Частина 3 ст. 175 встановлює, що ***особа звільняється від кримінальної відповідальності***, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснена виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам.

Список рекомендованих джерел.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами, внесеними згідно із Законом № 742-VII від 21.02.2014) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Кримінальний кодекс України від 12 серпня 2015 р.підстава 629-19 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 629-VIII від 16.07.2015) // URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
3. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД«, 2017. 896 с.URL: http://clc.to/n2bwvA
4. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.

5. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
6. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
7. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 16.08.2015, підстава 613-19 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 629-VIII від 16.07.2015) //URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
9. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (2002–2020). – URL: http://www.scourt.gov.ua\

Змістовний модуль 2.

Тема 5. Кримінальні правопорушення проти власності.

Мета теми: визначення загальної характеристики і видів кримінальних правопорушень проти власності. Визначення понять крадіжка, грабіж и розбій

План лекційного заняття:

1. **Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти власності. Система кримінальних правопорушень проти власності.**
2. **Крадіжка, грабіж, розбій.**
3. **Вимагання.**
4. **Шахрайство та заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.**
5. **Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.**

Висновки.

Питання до самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти власності. Система кримінальних правопорушень проти власності.

Кримінальні правопорушення проти власності – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що, порушують право власності, спричиняють майнову шкоду приватній особі, колективу чи державі й учиняються, зазвичай, із корисливих мотивів.

Родовим і безпосереднім об'єктом цих кримінальних правопорушень є врегульовані законом суспільні відносини власності, передусім, відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном.

Додатковими необхідними безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень, які вчиняються з використанням насильства чи погрози його застосування (насильницький грабіж, розбій, вимагання, погроза знищення майна), можуть бути здоров'я, життя, психічна чи фізична недоторканність особи. При знищенні або пошкодженні майна **додаткові факультативні безпосередні об'єкти** – громадський порядок, громадська безпека, довкілля тощо.

Важливе значення при кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності має предмет, до якого належать: чуже майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи (наприклад, речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо), а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія (абз. 1 п. 2 ППВСУ «Про судову практику у справах про кримінальні правопорушення проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10).

Майно – це речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру (наприклад, грошові кошти, цінні папери, особисті речі, побутова техніка, предмети домашнього господарства, продуктивна робоча худоба тощо).

Фізичні ознаки майна характеризуються тим, що вказані предмети та речі можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити тощо (людина як фізична особа не може бути предметом кримінальних правопорушень проти власності, а тому її викрадення, а також інше незаконне заволодіння слід кваліфікувати за відповідними статтями розділів ІІІ або ХХ Особливої частини КК).

Економічні ознаки полягають у тому, що майно повинно:

• а) мати мінову та споживчу вартість;

• б) бути відокремлене від природного середовища чи бути створене заново;

• в) бути здатним задовольняти потреби людини та суспільства.

Юридичними ознаками майна є те, що воно має:

• а) бути чужим для винного;

• б) належати за правом власності іншому суб'єктові права власності;

• в) не належати до предметів кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК.

Чужим визнається майно, що не перебуває у власності чи законному володінні винного.

Розмір чужого майна, яким заволоділа винна особа в результаті вчинення відповідного кримінального правопорушення, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається у грошовій оцінці. Вартість викраденого майна визначається за роздрібними (закупівельними) цінами, що існували на момент вчинення кримінального правопорушення, а розмір відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків – за відповідними цінами на час вирішення справи в суді (зокрема, слід звертатися до Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116). За відсутності зазначених цін на майно його вартість може бути визначено шляхом проведення відповідної експертизи.

Слід зазначити, що саме вартість чужого майна як предмета кримінальних правопорушень проти власності є критерієм розмежування кримінально-караного викрадення чужого майна від дрібного викрадення такого майна. Останнє розглядається як адміністративне правопорушення (ст. 51 КУпАП), якщо здійснюється шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати. При цьому, з урахуванням положень Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна викрадення чужого майна» від 4 червня 2009 р., «викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян» (ч. 3 ст. 51 КУпАП)(2). Зауважимо, що цей Закон було опубліковано 25 червня 2009 р. і саме з цієї дати він набрав чинності (тобто, з цього моменту дрібним викраденням – крадіжка, шахрайство, привласнення чи розтрата – є викрадення чужого майна, вартість якого не перевищує зазначеного вище розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян).

Навпаки, **не є предметом кримінальних правопорушень проти власності**:

1) природні багатства в їх природному стані (надра, ліс на корені, риба й інші водні тварини в природних водоймах, звірі в лісі тощо). Їх незаконне знищення, пошкодження, вилов належать до кримінальних правопорушень проти довкілля (ст.ст. 240, 246, 248 і 249 КК);

2) вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої чи радіоактивні матеріали (ст. ст. 262–267 КК);

3) транспортні засоби (ст. 289 КК);

4) тіло (останками, прахом) померлого, урна з прахом померлого, предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого (ст. 297 КК);

5) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори (ст.ст. 308, 312 КК та ін.);

6) офіційні чи приватні документи (паспорти або інші важливі особисті документи), що не мають грошової оцінки та мінової властивості, штампи й печатки (ст. 357 КК);

7) військове майно (ст.ст. 410, 411 КК та ін.);

8) речі, що знаходяться при вбитих чи поранених на полі бою (ст. 432 КК) тощо.

Деякі особливості предмета мають склади шахрайства і вимагання. При вчиненні зазначених кримінальних правопорушень предметом їх можуть виступати не лише майно, а і право на майно чи будь-які дії майнового характеру – у випадку вимагання. Право на майно можуть отримати шахрай чи вимагач в результаті дій самого потерпілого, який їх вчиняє, під впливом погроз вимагача або будучи введеним в оману шахраєм. Право на майно може бути закріплене в таких документах як заповіт, довіреність, цінних паперах тощо.

Такі документи або встановлюють право на майно або ж звільняють від обов'язків майнового характеру.

Вчинення кримінального правопорушенняпроти власності шляхом шахрайства чи вимагання дає можливість фактично заволодіти майном або правом на майно і разом з тим не створює і не може створити законні підстави для набуття винною особою права власності на таке майно. Як зазначається в статті 328 ЦК право власності набувається з підстав, що не заборонені законом. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не випливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

До дій майнового характеру, які може вчиняти потерпілий на користь вимагача, практика відносить безоплатні послуги у виді ремонту приміщень, транспортного засобу, побутових приборів, перевезення вантажів чи пасажирів, будівництво різних об'єктів тощо.

Не можуть бути предметом кримінальних правопорушень проти власності такі матеріальні речі, які перебувають у природному стані, як-то: ліс на корені, звірі, риба і інші водяні тварини у природних водоймах.

Протиправне заволодіння документами, які дають право на одержання майна за наявності мети використати їх саме для цього слід кваліфікувати як приготування до розкрадання (викрадення товарного чеку, багажної квитанції, жетона гардероба).

Предметом кримінальних правопорушень проти власності не можуть

бути вогнепальна зброя (крім мисливської), бойові патрони, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини їх аналоги та прекурсори, військове майно. Названі та деякі інші матеріальні об'єкти можуть бути предметом кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями інших розділів Особливої частини КК. Разом з тим, предметом кримінальних правопорушень проти власності можуть бути пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети чи револьвери, пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, ракетниці, а також вибухові макети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не мають у собі вибухових речовин і сумішей.

Не може бути предметом кримінального правопорушення проти власності майно, на яке вчиняється посягання одним з подружжя, і яке знаходиться у сумісній власності цього подружжя. Натомість предметом кримінального правопорушенняпроти власності виступає майно, яке є особистою власністю одного із подружжя: яке набуто ними до шлюбу; набуте в результаті дарування чи спадкування; набуте за особисті кошти; речі індивідуального користування (шуба, коштовності тощо).

Не є предметом кримінальних правопорушень проти власності об'єкти інтелектуальної та промислової власності. Вони відносяться до предметів кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями 176 і 177 КК.

Певні особливості має предмет кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями 194-196 КК. Це нерухоме майно, яке не може бути предметом, наприклад, крадіжки чи грабежу.

Об'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень проти власності вчинюється шляхом активних дій. Незаконне привласнення чужого майна (статті 191 і 193 КК), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК), а також порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК) можуть вчинюватись і шляхом бездіяльності.

Склади переважної більшості кримінальних правопорушень проти власності сконструйовані як матеріальні, тобто обов'язковою ознакою об'єктивної сторони таких складів є суспільно небезпечні наслідки у виді матеріальної шкоди у певному розмірі та причинний зв'язок між такими наслідками і суспільно небезпечним діянням.

Розмір матеріальної шкоди, як ознаки відповідного складу кримінального правопорушення, вираховується кратно до розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (примітки до ст. 185, 188-1, 192, 197-1 КК).

Відповідно до пункту 5 підрозділу 1 розділу XX «перехідні положення» ПК «якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний

мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року».

Момент закінчення таких кримінальних правопорушень визначається моментом настання зазначених наслідків. Крадіжку і грабіж потрібно вважати закінченими з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (пункт 4 постанови ПВС України №10).

Такий кримінальне правопорушення як розбій (ст. 187) має усічений склад, в якому момент закінчення цього кримінального правопорушення перенесений на стадію замаху.

Суб'єкт більшості кримінальних правопорушень проти власності загальний – фізична, осудна особа, яка досягла 14 років (склади кримінальних правопорушень, передбачені статтями 185-187, 189, частина 2 ст. 194 КК) або 16-ти років (склади кримінальних правопорушень, передбачені статтями 188, 190, 192, 193, 194-1, 195, 196, 198, частиною 1 ст. 194 КК). Натомість лише ***спеціальний суб'єкт*** може вчинити кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191 і 197 КК.

Суб'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень проти ***власності*** характеризується наявністю прямого умислу, корисливих мотиву і мети, що означає усвідомлення особою суспільної небезпечності посягання на чужу власність, передбачення спричинення своїми діями потерпілому матеріальної шкоди і бажанням незаконного заволодіння чужим майном з метою задоволення корисливих спонукань.

Корисливі мотив і мета як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони більшості складів кримінального правопорушенняпроти власності полягає в тому, що на вчинення суспільно небезпечного посягання на власність спонукає прагнення особи до наживи (мотив кримінального правопорушення), шляхом протизаконного обернення чужого майна на свою користь чи користь іншої особи (мета кримінального правопорушення). Заволодіння у такий спосіб чужим майном дає реальну можливість особі протиправно володіти, користуватись і розпоряджатись таким майном як своїм власним.

2. Крадіжка, грабіж, розбій.

Крадіжка (ст. 185 КК). Крадіжка – це таємне викрадення чужого майна. **Предметом** цього кримінального правопорушенняє чуже майно. На думку

окремих дослідників (зокрема, В.В. Кузнецова), конкретними предметами саме крадіжки можуть виступати: а) рухоме та нерухоме майно (подільне й неподільне, споживне й неспоживне, головне та належне, складне), а також тварини (тварини є особливим об'єктом цивільних прав і на них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом); б) речі з особливим правовим режимом (частково вилучені з цивільного обігу); в) валюта, цінні папери, інші валютні цінності, інші документи (квитки різних лотерей, телефонні картки тощо).

Об'єктивна сторона крадіжки (ч. 1 ст. 185 КК) обов'язково включає такі ознаки:

1) дію (таємне, незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення чужого майна);

2) наслідок, який полягає в заволодінні чужим майном;

3) причиновий зв'язок між дією та наслідком;

4) *спосіб* учинення кримінального правопорушення, що характеризується таємністю.

Викрадення вважається *таємним,* якщо воно здійснюється:

1) за відсутності власника чи іншої особи;

2) у присутності власника або іншої особи, але непомітно для них;

3) у присутності власника чи іншої особи, але винний не усвідомлював цього моменту та вважав, що діє таємно від інших осіб (наприклад, дії винного фіксує камера спостереження в супермаркеті, а на екрані телевізора охоронець бачить їх);

4) у присутності власника або іншої особи, що через свій фізіологічний або психічний стан (сон, сп'яніння, малолітство, психічне захворювання тощо) чи інші обставини не усвідомлюють факту протиправного вилучення майна та не можуть дати йому належної оцінки;

5) у присутності інших осіб, на потурання яких він розраховує з певних підстав (родинні зв'язки, дружні стосунки, співучасть у вчиненні кримінального правопорушеннятощо), однак вчинюване за таких обставин викрадення перестає бути таємним, якщо такі особи дали підстави винному засумніватися щодо їх «мовчання» про його дії;

6) особою, що не була наділена певною правомочністю щодо викраденого майна, а за родом діяльності тільки мала доступ до цього майна (комбайнер, сторож, стрілець воєнізованої охорони та ін.).

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона – *прямий умисел* і корисливий *мотив*. Корисливий мотив – означає, що винний, викрадаючи чуже майно, прагне одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або іншої особи, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (наприклад, одержати спадщину, позбавитися

боргу, звільнитися від платежу), тосягти іншої матеріальної вигоди тощо.

Цей мотив – завжди суспільно негативний.

Кваліфікуючі ознаки – повторність; за попередньою змовою групи осіб.

Особливо кваліфікуючі ознаки – проникнення у житло, інше приміщення чи сховище; – із завданням значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 185); – у великих розмірах (ч. 4 ст. 185); – в особливо великих розмірах; – організованою групою (ч. 5 ст. 185).

Грабіж (ст. 186 КК). Грабіж – це *в*ідкрите викрадення чужого майна у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винної особи, яка у свою чергу усвідомлює, що її дії помічені і оцінюються як викрадення.

Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушенняє врегульовані законом суспільні відносини власності, а якщо при грабежі застосовується насильство, а **додатковими необхідними безпосередніми об'єктами –** здоров'я, психічна чи фізична недоторканність людини. **Предметом** кримінального правопорушенняє чуже майно.

Грабіж – це *відкрите викрадення чужого майна.* Обов'язковими ознаками **об'єктивної сторони** цього кримінального правопорушення(ч. 1 ст. 186 КК) є:

1) дія (відкрите, незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення чужого майна);

2) наслідок, який полягає в заволодінні чужим майном;

3) причиновий зв'язок між дією та наслідком;

4) *спосіб* вчинення кримінального правопорушення, що характеризується відкритістю.

Викрадення вважається *відкритим*, якщо воно:

• здійснюється в присутності власника чи іншої особи, та винний усвідомлює, що ці особи розуміють сутність його злочинних дій;

• учиняється винним, який помиляється та вважає, що його бачать, а фактично його дії не були помічені власником або іншою особою;

• були помічені власником чи іншою особою і, незважаючи на це, продовжуються винним з метою заволодіння майном або його утримання.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 14 –річного віку.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел і корисливий мотив.

Розбій (ст. 187 КК). Розбій як кримінальне правопорушення проти власності – це напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Це кримінальне правопорушенняє найнебезпечнішим серед усіх посягань на власність.

Основним безпосереднім об'єктом розбою є врегульовані законом

суспільні відносини власності, а його **додатковими необхідними безпосередніми об'єктами –** життя, здоров'я, психічна чи фізична недоторканність людини. **Предметом** кримінального правопорушенняє чуже майно.

Об'єктивна сторона розбою (ч. 1 ст. 187 КК) полягає в *нападі з метою заволодіння чужим майном, поєднаному із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, що зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.*

Під *нападом* за статтею 187 КК слід розуміти умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства, зазначеного в частині першій цієї статті. Напад може бути як відкритим (зустріч на вулиці), так і таємним (із за рогу, засідки, спини). Тут характерні – раптовість, агресивність, швидкість.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14 – річного віку.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел, корисливий мотив і спеціальна мета – заволодіти чужим майном.

Кваліфікуючі ознаки (ч.2 ст. 187) : за попередньою змовою групою осіб (див. коментар до ст. 28, 185 КК): особою, що раніше вчинила розбій або бандитизм (див. коментар до ст. 32, 185, 257 КК).

Особливо кваліфікуючі ознаки: коли напад поєднано із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187 КК); спрямований на заволодіння майном у великих розмірах: спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах: учинений організованою групою: поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК).

3. Вимагання.

Вимагання (ст. 189 КК). Вимагання – це вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є врегульовані законом суспільні відносини власності, передусім, відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. **Додаткові необхідні безпосередні об'єкти** кримінального правопорушення – здоров'я, психічна чи фізична недоторканність людини, її особиста свобода. **Додаткові факультативні безпосередні об'єкти** кримінального правопорушення – це

життя, честь і гідність людини тощо. **Предметом** вимагання можуть виступати чуже майно, право на майно та дії майнового характеру.

З **об'єктивної сторони** це кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 189 КК) виявляється у *вимозі* передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру: зпогрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами; з погрозою обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб; із погрозою пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною; або з погрозою розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Типовим прикладом вимагання є такий, зокрема:

Вироком Луцького міськрайонного суду Волинської області від 1 лютого 2019 р. встановлено, що Х., 18 жовтня 2018 р., приблизно в 19 год.,переслідуючи корисливу зацікавленість, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись на сходинковій площадці сьомого поверху відповідного будинку в м. Луцьку, шляхом залякування, що виразилось в погрозі застосування фізичного насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я та із застосуванням такого насильства до неповнолітнього З., що виразилось в нанесенні потерпілому ударів руками в обличчя, що спричинило йому легкі тілесні ушкодження, незаконно вимагав в нього передачі у його володіння грошей в сумі 630 грн., які останній не передав, так як грошей в той час не мав...

Таким чином, Х. вчинив кримінальне правопорушення*, передбачений ч. 1 ст. 189 КК України, оскільки він умисно незаконно вимагав передачі йому чужого майна з погрозою насильства над потерпілим.*

Отож, *діяння* виявляється *в незаконній вимозі* – викладеній у рішучій формі пропозиції винного до потерпілого (власника, особи, у віданні чи під охороною яких перебуває майно) про передачу чужого майна, права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру.

Спосіб вимагання – це погроза заподіяння потерпілому чи його близьким родичам певної шкоди, характер якої може бути різним. При цьому погроза має бути дійсною, а не уявною. Сама форма погрози вирішального значення не має. Вона може бути висловлена усно, письмово, телефоном, через електронну пошту, через інших осіб тощо.

Погроза при вимаганні може стосуватись як самого потерпілого, так і його близьких родичів. Близькими родичами відповідно до п. 11 ст. 32 КПК України є батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки.

Стаття 189 КК називає чотири види погроз:

1) погроза насильством;

2) погроза обмеження прав, свобод або законних інтересів;

3) погроза знищенням чи пошкодженням майна;

4) погроза розголошення відомостей, що їх потерпілий чи його близькі бажають зберегти в таємниці.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14 – річного віку.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел, корисливий мотив. Вожночас винний має на меті незаконно одержати чуже майно, право на нього чи домогтися вчинення потерпілим дій майнового характеру.

Кваліфікуючими ознаками є: повторність, за попередньою змовою групи осіб з використанням свого службового становища; з погрозою вбивста чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень; із пошкодженням або знищенням майна; а також завдання значної шкоди потерпілому.

Якщо винна особа при вчиненні погрожувала потерпілому позбавленням життя або заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, то її дії за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 189 КК. При цьому погроза вчинення вбивста, висловлена під час вимагання, повністю охоплюється диспозицією ч. 2 ст. 189 КК і додаткової кваліфікації за ст. 129 КК не потребує.

Особливо кваліфікуючі ознаки: коли вимагання поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоровя особи; завдало майнової шкоди у великих розмірах (ч. 3 ст. 189 КК); завдало майнової шкоди у особливо великих розмірах; вчинене організованою групою; поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження (ч. 4 ст. 189 КК).

4. Шахрайство (ст.190 КК) та заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст.192 КК).

Шахрайство (ст. 190 КК). Шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Сутність цього кримінального правопорушення у тому, що через шахрайські дії потерпілий (власник, володілець, особа, у віданні чи під охороною якої перебуває майно) передає своє майно чи право на майно винному, вважаючи, що останній уповноважений володіти, користуватися або розпоряджатися ними. При цьому шахрай через обман чи зловживання довірою спонукає потерпілого, викликає в нього впевненість про вигідність або обов'язковість передачі йому майна чи уступки права на нього. Введений в оману, потерпілий сам добровільно передає винному майно чи право на майно.

Предметом шахрайства є чуже майно або право на майно.

Об'єктивна сторона шахрайства (ч. 1 ст. 190 КК) обов'язково включає такі ознаки:

1) дію (обманне або через зловживання довірою, незаконне, безоплатне,

поза волею власника вилучення чужого майна або права на майно);

2) наслідок, який полягає в заволодінні чужим майном або правом на майно;

3) причиновий зв'язок між дією та наслідком;

4) *спосіб* учинення кримінального правопорушення, що характеризується обманом чи зловживання довірою.

Типовим прикладом шахрайства є такий:

У ч. 1 ст. 190 КК зазначено про два *способи* вчинення шахрайства: 1) обман; 2) зловживання довірою.

Згідно абз. 2 п. 17 ППВСУ «Про судову практику у справах про кримінальні правопорушення проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 *обман* (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи *зловживання довірою* (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього.

Варто уточнити, що при обмані відбувається повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування, замовчування інформації про факти, повідомлення про які було обов'язковим, що вводить потерпілого в оману. Шахрайський обман може виявлятися в усній чи письмовій формі або у формі конклюдентних дій, стосуватися фактів і обставин, які відносяться до винного, різних предметів і явищ.

Зловживання довірою полягає у недобросовісному використанні довіри потерпілого, які пов'язані із родинними чи дружніми стосунками, знайомством, спільною діяльністю. *Довірлива передача – обов'язкова складова шахрайства*.

Об'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Об'єктивна сторона – *прямий умисел і корисливий мотив*.

Кваліфікуючі ознаки: *повторність; за попередньою змовою групи осіб; завдання значної шкоди потерпілому.*

Особливо кваліфікуючі ознаки: *у великих розмірах; шляхом незаконних операцій з використання електронно-обчислювальної техніки ; у особливо великих розмірах, організованою групою*.

Вчиненим шахрайства шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (частина 3 ст. 190) не змінює сутності шахрайства, оскільки воно так же характеризується способом обману чи зловживання довірою, але при цьому як засіб вчинення кримінального правопорушеннявикористовується електронно-обчислювальна техніка і її можливості, наприклад, при електронних платежах чи інших безготівкових операціях. Обман в даному випадку може полягати в несанкціонованому проникненні до інформації, яка зберігається чи обробляється в автоматизованих системах. В результаті маніпулювання цією інформацією і використання її

шахрай неправомірно заволодіває чужим майном (грошима).

Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК)

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє відносини власності, а також відносини формування фондів власності.

Предметом кримінального правопорушення є чуже майно, кошти, які мали б надійти власнику, а також неодержаний дохід.

Потерпілими від кримінального правопорушення може бути як власник так і особа, яка володіє майном на законних підставах.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняполягає в отриманні винною особою майнової вигоди за рахунок власника чи законного володільця майна способом обману або зловживання довірою за відсутності ознак шахрайства. При цьому винна особа не вилучає і не обертає протизаконно на свою користь майно, вона лише отримує матеріальну вигоду від використання цього майна. Таку майнову вигоду повинен був отримати власник чи законний володілець майном.

Закон передбачає два способи вчинення кримінального правопорушення– обман і зловживання довірою. Ці два способи за своїм змістом тотожні з обманом та зловживанням довірою при вчиненні шахрайства.

Заподіяння майнової шкоди, як результат використання винною особою чужого майна на свою користь, може відбуватись шляхом:

1) незаконного використання чужого майна;

2) ухилення від сплати обов'язкових платежів;

3) привласнення грошових коштів, що мали б надійти до фондів власника.

Незаконне використання чужого майна має місце, коли без відома власника чи незаконного володільця таке майно використовується винною особою для власної вигоди. Використання, наприклад, автомобільного, залізничного, водного, повітряного транспорту, як засобу перевезення, а тракторів, грейдерів, бульдозерів, екскаваторів, автокранів і інших будівельних механізмів – для виконання відповідних робіт. Зазначені і інші випадки несанкціонованого з боку власника використання чужого майна, яке було на законних підставах довірено винній особі, використовувалось останньою у власних корисливих цілях, спричиняючи таким чином майнову шкоду власнику чи законному володільцю майна.

Ухилення від сплати обов'язкових платежів. Обов'язок сплачувати певні платежі державі, окремим організаціям чи громадянам може ґрунтуватись на вимогах закону, цивільно-правових договорах, тощо. Особа не просто ухиляється від сплати таких платежів, наприклад, комунальних, а використовуючи підроблені документи незаконно отримує пільги на оплату житла, проїзд у транспорті.

Привласнення грошових коштів, що мали б надійти до фондів власника.

Таке привласнення можливе при надходженні грошових коштів до фондів власника, що сплачуються організаціями чи окремими громадянами за надані їм певні послуги, через певних відповідальних осіб. Наприклад, водій автобуса чи провідник залізничного транспорту за перевезення пасажирів, у яких не виявилось квитка, отримують і привласнюють відповідну грошову винагороду. Аналогічне привласнення грошових коштів можливе при наданні комунальних, видовищних і інших послуг.

Оскільки в якості обов'язкової ознаки аналізованого складу кримінального правопорушеннязакон передбачає наслідки у виді значної шкоди, то даний склад відноситься до числа матеріальних, а фактичне заподіяння такої шкоди визначає момент закінчення кримінального правопорушення. Як значна визнається шкода, яка у п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 192 КК).

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний – фізична осудна особа, що досягла 16-ти річного віку. Це може бути працівник певного підприємства або приватна особа.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, корисливими мотивом і метою. Особа усвідомлює суспільну небезпечність протиправного заволодіння чужим майном, яке повинно було надійти до фондів власника чи законного володільця майном, передбачає спричинення матеріальної шкоди останнім і, керуючись корисливими спонуканнями, бажає незаконно заволодіти чужим майном з метою розпорядитись ним як своїм.

5. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК).

1.Привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в п віданні, –

• карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох .років, або позбавленням волі на строк до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2.Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем –

• карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3.Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, –

• караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4.Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах, –

• караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

5.Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, –

• караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є відносини власності.

Предметом кримінального правопорушення є чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному володінні.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення, передбачений ст. 191, може бути вчинений у формі:

1) привласнення чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні;

2) розтрати такого майна зазначеною особою (ч. 1 ст. 191);

3) привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191).

Привласнення полягає у протиправному і безоплатному вилученні (утриманні, неповерненні) винним чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з наміром в подальшому обернути його на свою користь чи користь третіх осіб. В результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти і користуватись вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище.

Розтрата передбачає незаконне і безоплатне витрачання (споживання, продаж, безоплатну передачу, обмін, передачу в рахунок погашення боргу тощо) винним чужого майна, яке йому ввірене чи перебувало в його відданні. В результаті розтрати винний поліпшує майнове становище інших осіб шляхом безпосереднього споживання ними незаконно вилученого майна, позбавлення їх за рахунок витрачання такого майна певних матеріальних витрат, збільшення доходів інших осіб.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел і корисливий мотив.

Кваліфікуючі ознаки – повторно; за попередньою змовою групи осіб.

Особливо кваліфікуючі ознаки – у *великих розмірах* (п. 3 примітки до ст. 185 КК); *в особливо великих розмірах* (див. п. 4 примітки до ст. 185 КК); *організованою групою* (ч. 3 ст. 28КК).

Висновок.

Протиправне заволодіння чужим майном у той чи інший спосіб як кримінально каране діяння необхідно відмежовувати від аналогічних діянь, які формально містять ознаки крадіжки, шахрайства чи іншого складу кримінального правопорушення(за винятком грабежу і розбою) але в силу малозначності відповідно до частини 2 ст. 11 КК не становлять суспільної небезпеки, коли вони не заподіяли і не могли заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству, державі. Такі дії повинні знаходити моральний осуд, але вони не можуть тягти відповідальність за кримінальним кодексом в силу їх явної малозначності. Разом з тим, слід мати на увазі, що адміністративне законодавство, зокрема ст. 51 КАП, передбачає адміністративну відповідальність за дрібне викрадення чужого майна, якщо воно вчинено шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати. Таке викрадення визнається дрібним, якщо вартість майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Питання для самоконтролю.

1. Що є предметом кримінальних правопорушень проти власності?
2. Яка різниця між об'єктом і предметом кримінальних правопорушень проти власності?
3. Які кримінальні правопорушення належать до групи корисливих, пов'язаних з незаконним вилученням і обертанням чужого майна?
4. Які кримінальні правопорушення проти власності належать до корисливих?
5. Чим відрізняється грабіж від крадіжки?
6. Які обов'язкові ознаки розбою?
7. Як відмежовується розбій від насильницького грабежу? Момент закінчення розбою.
8. Як відмежовується вимагання від насильницького грабежу та розбою?
9. За якими ознаками розмежовуються привласнення та розтрата майна?
10. Що таке шахрайство? Які способи шахрайства передбачені у законі?
11. Чим відрізняється заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою від шахрайства?
12. Які об'єктивні та суб'єктивні ознаки є обов'язковими для складу привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї?
13. Як відмежовується це кримінальне правопорушення від крадіжки?

14. Що є предметом придбання або збуту майна, завідомо здобутого злочинним шляхом? Яка суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення?
15. Які кримінальні правопорушення проти власності належать до групи некорисливих кримінальних правопорушень?
16. У чому полягає специфіка їх об'єктивної та суб'єктивної сторін?

Список рекомендованих джерел.

1. Конституція Українивід 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами, внесеними згідно із Законом № 742-VII від 21.02.2014) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Кримінальний кодекс України від 12 серпня 2015 р.підстава 629-19 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 629-VIII від 16.07.2015) // URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
3. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД«, 2017. 896 с.URL: http://clc.to/n2bwvA
4. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
5. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с
6. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с
7. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 16.08.2015, підстава 613-19 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 629-VIII від 16.07.2015) //URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
9. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (2002–2020). – URL: http://www.scourt.gov.ua\

Тема 6. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

Мета теми: визначення поняття та загальної характеристики і видів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Ухилення від сплати податків

План лекційного заняття:

1.Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

2.Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення.

3.Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері економічних інтересів держави.

4.Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Висновки.

Питання до самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Вивчення слідчої та судової практики з цієї категорії кримінальних справ та аналіз спеціальної і загальної юридичної літератури свідчать про те, що у працівників ОВС виникають суттєві складнощі при кваліфікації різних кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язані з недосконалістю чинного кримінального законодавства, різними тлумаченнями кримінально-правових понять.

Залежно від видового об'єкта кримінального правопорушення проти порядку здійснення господарської та пов'язаної з нею діяльності, передбачені розділом VII Особливої частини КК, пропонується класифікувати, виділивши кримінальні правопорушення проти:

системи грошового обігу, фондового ринку і порядку обігу деяких документів (ст.ст. 199, 200, 216*, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 232-1, 232-2);

системи оподаткування і системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (ст.ст. 204, 212, 212-1);

бюджетної системи (ст.ст. 210, 211);

порядку переміщення предметів через митний кордон України (ст. 201)**;

порядку зайняття господарською діяльністю (ст.ст. 203-1, 203-2, 205, 205-1, 206, 206-2, 209, 209-1, 213, 227);

прав кредиторів (ст.ст. 219, 222);

засад добросовісної конкуренції (ст.ст. 229, 231, 232);

порядку приватизації (ст. 233).

Останнім часом науковці достатньо багато полемізували навкруги визначення поняття родового об'єкту кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, зокрема визначали:

• нормальну господарську діяльність;

• суспільні відносини у сфері економіки (економічної діяльності);

• весь конгломерат відносин, що складаються в процесі руху коштів, речей, прав, дій у сфері цивільного обороту країни;

• існуючу систему господарювання;

• суспільні відносини, що утворюють систему господарювання;

• функціонування державної фінансової системи.

На *користь системи господарювання*, як родового об'єкту господарських кримінальних правопорушень, схиляється також і В.О. Навроцький, але, конкретизуючи при цьому, що *система господарювання включає в себе*: 1) сукупність галузей виробництва і праці, в яких створюється суспільний продукт, та в яких відбувається його розподіл та обмін. Це промисловість, сільське господарство, транспорт, зв'язок, торгівля, обслуговування тощо; 2) принципи діяльності, на основі та з використанням яких функціонують окремі галузі виробництва, праці та народне господарство в цілому.

Очевидно, що судження науковців з приводу родового об'єкта далеко не однозначні. Ця неоднозначність обумовлюється невідповідністю окремих положень закону про кримінальну відповідальність, положенням чинного господарського законодавства. Зокрема*, Господарській кодекс України (ГК) визначає предметом свого регулювання господарські відносини*, що витікають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 1). Під ***господарською діяльністю*** у ГК (ст. 3) розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають ціновану визначеність. Разом з тим, відповідно до ст. 4 цього Кодексу, *фінансові відносини*, що виникають у процесі формування бюджетів усіх рівнів, взагалі *не можуть бути* предметом регулювання ГК. *Тобто, діяльність, що пов'язана з формуванням бюджетів та їх виконанням (мобілізація, розподіл, перерозподіл й використання) не вважається господарською.* Однак, кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері державних фінансів, зокрема, Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)

(ст. 212), Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210), перебувають у розділі «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК.

Зазначена вище колізія положень КК і ГК дали обґрунтовану підставу Н.О. Гуторовій, яка досліджувала проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів, ***визначити родовим об'єктом*** *розглядуваних кримінальних правопорушень державні фінанси як сукупність відносин, які складаються у процесі фінансової діяльності держави щодо мобілізації, розподілу, перерозподілу й використанню централізованих та децентралізованих грошових коштів суспільного призначення..*

Наведені факти є безумовним свідченням того, що кримінальні правопорушення, вчинювані в сфері формування та виконання бюджетів усіх рівнів мають стати предметом подальших наукових досліджень для вирішення проблеми встановлення їх місця в системі Особливої частини КК.

Про те, за існуючого стану законодавства, **родовим об'єктом** кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності можна визначити суспільні відносини, що виникають в процесі виробництва всією сукупністю галузей господарства суспільного продукту, його розподілу та обміну, виконання робіт та надання послуг вартісного характеру, а також в процесі формування та виконання бюджетів від результатів господарювання.

Наведене визначення поняття родового об'єкта виглядає дещо узагальненим через зазначені обставини, тому, для більшої конкретизації в залежності від галузі виробництва або виду діяльності, в господарських кримінальних правопорушеннях виділяють ще и видові об'єкти, за якими і визначається їх система. Як окремі напрямки або галузі, що потребують кримінально-правового захисту від злочинних проявів можна визначити наступні **групи суспільних відпочин**, **що існують в межах всієї сфери господарювання**: суспільні відносини у сфері кредитно-посередницької та банківської діяльності; суспільні відносини зовнішньо-економічної діяльності; суспільні відносини у сфері підприємницької діяльності; суспільні відносини у сфері приватизації; суспільні відносини у сфері державних фінансів; суспільні відносини у сфері споживчого ринку.

Особливістю при кваліфікації кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності є їх розгалужена суспільна небезпека, що проявляється у здатності завдавати **шкоди** декільком об'єктам одночасно. Наприклад, кримінальне правопорушенняу сфері підприємницької діяльності (ст. 203[1] КК Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва) може вчинятися з одночасним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК).

Таке одночасне завдання шкоди двом або більше видовим об'єктам потребує сукупної кваліфікації кримінальних правопорушень.

На рівні **безпосереднього об'єкта**, у разі завдання суспільно-небезпечним діянням шкоди *основному та додатковому об'єктам*, кваліфікуюче значення *має лише* **шкода**, що завдається основному безпосередньому об'єкту, суспільна небезпека від завдання шкоди додатковому об'єкту вважається нею врахованою і тому сукупної кваліфікації таке діяння не потребує. Наприклад, при ухиленні від сплати податків додатковим безпосереднім об'єктом завжди виступають відносини власності, але кримінальне правопорушеннякваліфікується лише за відповідною частиною ст. 212 КК.

При кваліфікації господарських кримінальних правопорушень слід враховувати тенденцію сучасної економічної злочинності до розповсюдження не лише в економіці, а ще й у владі та політиці, яка втягує у сферу своїх інтересів державний апарат, проникає у сфери влади та управління. Але шкода цим відносинам заподіюється не кожного разу і тому авторитет органів влади та управління виступає факультативним безпосереднім об'єктом і у разі поєднання з основним безпосереднім об'єктом, вчинене потребує сукупної кваліфікації.

Майже половина кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності мають *бланкетні* диспозиції. Правильна кваліфікація цих кримінальних правопорушень неможлива без звернення до інших законодавчих та нормативних актів, за допомогою яких розкриваються об'єктивні і суб'єктивні ознаки цих кримінальних правопорушень. У необхідних випадках слід обов'язково звертатися до положень ГК, Митного кодексу України, Законів «Про банкрутство», «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», «Про захист прав споживачів» та інших.

Із загальної кількості кримінальних правопорушень, про які йдеться у розділі VII Особливої частини КК, **більше половини є предметними**, тобто такими, що містять вказівку на наявність предмета кримінального правопорушеннябезпосередньо у диспозиції статті. В таких випадках, **предмет кримінального правопорушення** набуває значення обов'язкової ознаки складів цих кримінальних правопорушень і підлягає обов'язковому встановленню та доведенню. Відсутність предмета кримінального правопорушенняв такому разі свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення. В деяких випадках предмет кримінального правопорушеннязаконодавцем пов'язується с наслідками кримінального правопорушеннята розглядається як поріг криміналізації діяння. Наприклад, при контрабанді предметом кримінального правопорушення, зокрема, виступають предмети, які порушили порядок переміщення через митний контроль і митного оформлення предметів або стягнення передбачених законодавством платежів. У разі

вчинення продовжуваного кримінального правопорушення, виникають суттєві труднощі у встановленні фізичних параметрів предмета кримінального правопорушення, оскільки такий соціальний показник як неоподатковуваний мінімум доходів громадян є вкрай нестабільним.

Тому, при кваліфікації предметного господарського кримінального правопорушення, коли предмет кримінального правопорушенняформується не одночасно, а протягом певного часу, потрібно розподіляти загальний час на періоди, в яких закон визначав неоподатковуваний мінімум доходів громадян тією чи іншою сумою, підрахувати їх кратність, відповідно, за кожний період, після чого скласти і встановити остаточний розмір.

З об'єктивної сторони переважна більшість кримінального правопорушенняпроти порядку здійснення господарської та пов'язаної з нею діяльності вчиняються шляхом дії (наприклад, виготовлення підроблених грошей, контрабанда, шахрайство з фінансовими ресурсами). Об'єктивна сторона окремих з цих кримінального правопорушенняможе виявлятись і в бездіяльності (умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, приховування інформації про діяльність емітента тощо). Серед розглядуваних кримінального правопорушення зустрічаються кримінального правопорушенняз формальним складом (зокрема, фіктивне підприємництво, порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом), матеріальним складом (доведення до банкрутства, ухилення від сплати податків і зборів, незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару тощо), а також із формально-матеріальним складом (наприклад, незаконне використання інсайдерської інформації).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення проти порядку здійснення господарської та пов'язаної з нею діяльності, як правило, характеризується умислом. При цьому обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони окремих кримінального правопорушенняє мотив або мета (наприклад, обов'язковою ознакою виготовлення підроблених грошей є мета збуту, а обов'язковою ознакою дій, спрямованих на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, – мета розголошення чи іншого використання цих відомостей).

Суб'єкт частини аналізованих кримінального правопорушенняє спеціальним (службова особа суб'єкта господарської діяльності, фізична особа – підприємець, особа, яка зобов'язана сплачувати податки і збори, особа, якій комерційна або банківська таємниця стала відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, тощо).

2. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення.

З урахуванням того, що використання готівки є сприятливим підґрунтям для ведення тіньового бізнесу, цивілізовані держави намагаються (зокрема, шляхом поширення чекової форми розрахунків і розрахунків за допомогою платіжних карток) максимально зменшити кількість операцій з готівкою та обсяг готівкової маси в обігу.

Розвитку ринку платіжних карток сприяє глобальний характер сучасної економіки.

Динамічне запровадження новітніх електронних платіжних систем, вдосконалення банківських технологій, роблячи більш зручним проведення грошових розрахунків у діловому житті і побуті і скорочуючи витрати з обслуговування готівкового обігу, водночас сприяє поширенню протиправної поведінки, активізує діяльність злочинних угруповань, які спеціалізуються на вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних з емісією і використанням платіжних інструментів.

За оцінками фахівців, у світовому масштабі за допомогою платіжних карток систем Visa і MasterCard злочинці щорічно заволодівають приблизно 5 млрд доларів США.

Предметом аналізованого кримінального правопорушення є **підроблені**:

1) документи на переказ;
2) платіжні картки;
3) інші засоби доступу до банківських рахунків;
4) електронні гроші (електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу особами, відмінними від тієї особи, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі).

Не визнаються предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 200 КК:

• векселі та інші цінні папери (їх підроблення має кваліфікуватись за ст. 199 або ст. 224 КК);
• дисконтні, клубні, телефонні картки;
• **не підроблені**, а втрачені (наприклад, викрадені) платіжні картки.

Справжній документ, на якому відсутні сліди будь-якої підроблення, є антиподом підробленого документа, про використання якого йдеться у ст. 200 КК України *(більш досконалий підхід втілено у ст. 196 КК КНР, присвяченій шахрайській діяльності з кредитними картками. В ній встановлено відповідальність за використання як підроблених і недійсних карток, так і*

карток, належних іншим особам, без їх відома).

Якщо шляхом використання чужої непідробленої платіжної картки здійснюється незаконне заволодіння грошовими коштами, вчинене треба кваліфікувати як кримінальне правопорушенняпроти власності.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у:

• підробленні електронних грошей і засобів доступу до банківських рахунків;

• придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту підроблених документів на переказ або платіжних карток;

• збуті чи використанні вказаних підроблених документів або карток;

• неправомірному випуску або використанні електронних грошей.

Підроблення електронних грошей або засобів доступу до банківських рахунків означає як повне виготовлення вказаних засобів, так і фальсифікацію справжніх предметів. Конкретний спосіб підроблення (дописка, зрізування та наклеювання літер і цифр, термічна обробка, переписування магнітної смуги, з використанням спеціального обладнання тощо) визначається тим, який саме платіжний інструмент підроблюється і на якому матеріальному носії він існує (паперовому, електронному, іншому). За наявності підстав підроблення платіжного засобу потребує додаткової кваліфікації за ст. 361 або ст. 362 КК.

Створення предмета, який не має схожості зі справжнім документом чи платіжною карткою за основними реквізитами, але надає доступ до банківського рахунку, може кваліфікуватись за ст. 361-1 КК як створення шкідливого програмного чи технічного засобу, призначеного для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Під використанням підроблених документів на переказ та платіжних карток треба розуміти вчинення з їх допомогою різноманітних незаконних дій – здійснення переказу грошей неналежним ініціатором, одержання грошей у готівковій формі через банкомат, касу банку, іншої фінансової установи або пункту обміну іноземної валюти, проведення оплати за придбані товари, у т.ч. тих, купівля яких здійснюється в системах електронної комерції, одержання інформації про стан банківського рахунку тощо.

Випуск або використання електронних грошей визнаються неправомірними, якщо ці дії вчиняються усупереч вимогам Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» або нормативно-правовим актам НБУ (наприклад, випуск електронних грошей здійснюється банком, який не бере на себе зобов'язання з погашення електронних грошей, або банком, який до початку випуску електронних грошей не узгодив із НБУ правила використання електронних грошей).

Характер описання предмета та об'єктивної сторони кримінального

правопорушення, передбаченого ст. 200 КК, дозволяє стверджувати, що випадки протиправного доступу до банківських рахунків через глобальну мережу Інтернет, ***коли замовлення товарів здійснюється без реальної присутності платіжної картки***, ***диспозицією аналізованої кримінально-правової заборони*** не охоплюються. Тому як відповідне посягання на власність треба розцінювати заволодіння коштами шляхом використання під час придбання товарів в інтернет-магазинах не безпосередньо платіжних карток, а лише їх реквізитів – номеру картки, дати, до якої вона чинна, імені та адреси держателя.

Підроблення засобів доступу до банківських рахунків, вчинене з метою використати підроблені предмети для обманного заволодіння чужими грошима, має кваліфікуватись не лише за ст. 200 КК, а й як готування до того чи іншого кримінального правопорушення проти власності.

У разі, коли в результаті використання підроблених документів на переказ або платіжних карток відбувається заволодіння чужими грошовими коштами, вчинене залежно від обставин справи потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінального правопорушення, передбачених ст. 200 і ст. 185 або ст. 190 КК.

Можливі ***зловживання з боку законних держателів платіжних карток диспозицією*** ст. 200 КК не охоплюються і за наявності до цього підстав можуть розглядатись як кримінального правопорушення проти власності.

Натомість ст. 148 КК Швейцарії («Зловживання чековими і кредитними картками») передбачає покарання для того, хто будучи неплатоспроможним або не бажаючи платити, використовує надану йому чекову або кредитну картку для того, щоб отримати майнову вартість послуги і в такий спосіб заподіяти майнову шкоду особі, яка склала документ. У ст. 211 КК Грузії йдеться про зловживання чеком або кредитною карткою, що заподіяло істотну шкоду тому, хто видає готівку. Стаття 196 КК КНР окремою формою шахрайської діяльності з кредитними картками визнає зловмисне перевитрачання. Під ним розуміються ситуації, коли володілець кредитної картки перевищує встановлену суму або строк з метою незаконного привласнення грошей і крім того, не повертає їх навіть після відповідної вимоги банку-емітенту.

3. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері економічних інтересів держави.

Серед учених відсутня одностайна думка щодо визначення поняття «економічне кримінальне правопорушення». Кримінальні правопорушення у сфері економіки і бізнесу називають економічними. Як зазначає К.Гуцалова, застосовували різні терміни, зокрема: «кримінальні правопорушення у сфері

економіки», «економічна злочинність», «кримінальні правопорушення економічного характеру». Проте до цього складу більшість учених відносила загальні господарські кримінальні правопорушення (в тому числі екологічні), кримінальні правопорушення у сфері промисловості, сільського господарства, торгівлі та побутового обслуговування .

Пропонується рівнозначно застосовувати такі поняття, як «економічна злочинність» і «кримінальні правопорушення у сфері економіки», оскільки ці явища є однаковими за змістом, а також тому, що ознаками, притаманними економічній злочинності, є:

1) єдність суб'єктів господарювання;

2) посягання на порядок управління економікою;

3) завдання значних збитків державі, суспільству та окремим громадянам;

4) тривалий характер;

5) характеризується високою латентністю, що зумовлено як природною латентністю, так і значними складнощами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки;

6) характеризується тісним зв'язком з організованою злочинністю, корупцією, тіньовою економікою та іншими негативними явищами в суспільстві;

7) більше ніж інші види злочинності здатна становити спосіб життя певної частини населення, формуючи напівкримінальний менталітет .

В свою чергу є і *інші погляди*. Так П.Панченко пропонує розрізняти:

1) кримінальні правопорушення у сфері економіки – переважно господарські кримінальні правопорушення, вчинювані в різних сферах;

2) економічну злочинність – господарські кримінальні правопорушення та розкрадання;

3) кримінальні правопорушення економічного характеру – інші діяння, що пов'язані зі спричиненням матеріальної шкоди чи отриманням матеріальної вигоди .

Поряд з цим О.Яковлєв розглядав поняття «економічні кримінальні правопорушення» і «кримінальні правопорушення у сфері економіки» як тотожні. На його думку, економічні кримінальні правопорушення (наприклад, розкрадання, крадіжки, хабарництво) – це кримінальні правопорушення корисливі, майнові і разом з тим це кримінальні правопорушення у сфері економіки; а економічна злочинність – це сукупність корисливих посягань на власність, порядок управління народним господарством, що вчиняються особами, які займають певні соціальні позиції в структурі економіки та виконують повноваження, пов'язані з цими позиціями .

Л.Бертовський та В.Образцов розглядають економічні кримінальні правопорушення як наслідок *порушення комплексу основних принципів здійснення економічної діяльності*, наприклад, таких як принцип добросовісної конкуренції, принцип добропорядності суб'єктів економічної діяльності,

принцип заборони явно кримінальних форм поведінки, принцип здійснення економічної діяльності на законних підставах. З урахуванням цього вони визначають економічні кримінальні правопорушення як передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, які здійснюються у будь-якій формі власності і посягають на суспільні економічні відносини. Б.Волженкін вважає, що *сферою здійснення економічних кримінальних правопорушень* є «економіка, яка розуміється як сукупність виробничих (економічних) відносин з приводу виробництва, обміну, розподілу і споживанняматеріальних благ».

С.Мазур підтримує подібну точку зору, але вважає за необхідне визначити більш детально зміст поняття економічні відносини. На його думку, кримінальним правопорушенням у сфері економічної діяльності є суспільно небезпечне діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення шкоди суспільним відносинам, які складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних й інших благ та послуг, і забезпечують інтереси правильної підприємницької та іншої економічної діяльності в державі.

Зарубіжний дослідник О.Дементьєва, узагальнюючи численні характеристики економічної злочинності американських та західноєвропейських спеціалістів, визначає економічну злочинність *як протиправну діяльність, що завдає шкоду економічним інтересам держави, приватного підприємництва та громадян (споживачів)*, постійно чи систематично здійснюється з метою збагачення в межах і під прикриттям законної економічної діяльності юридичними та фізичними (що діють від імені та в інтересах юридичної особи) особами.

О.Дементьєва визначає ознаки економічної злочинності як:

1) корисливий характер кримінальних правопорушень. Їх метою є одержання вигоди в результаті присвоєння економічних ресурсів з порушенням принципу еквівалентності. Така ознака визнається обов'язковою. При цьому кримінальне правопорушенняможе бути скоєно з метою одержання особистої вигоди, в інтересах третіх осіб або організації;

2) відбуваються в процесі професійної діяльності;

3) здійснення з використанням правових форм економічних відносин повноцінними суб'єктами економічних відносин;

4) анонімність жертв;

5) наявність двох суб'єктів – юридичної (злочинність корпорацій) і фізичної особи (злочинність за видом зайнятості), що діють від імені та в інтересах підприємства. Юридична особа є суб'єктом кримінального правопорушення лише в тих країнах, де законодавством передбачена кримінальнавідповідальність юридичних осіб (напр. в США, Франції);

6) значний збиток, що заподіюється економічним інтересам держави, приватного підприємництва і громадян;

7) множинний характер;

8) перерозподіл матеріальних благ як наслідок економічних кримінальних правопорушень;

9) тривалий, систематичний характер;

10) здійснення без використання насильства;

11) велика відстань між жертвою і злочинцем;

12) складність визначення персональної відповідальності;

13) нематеріальний характер жертв;

14) неочевидність факту скоєння кримінального правопорушення;

15) високий рівень латентності.

О.Литвак звертає увагу на такий аспект, як обов'язковий зв'язок економічних кримінальних правопорушень з посадовими кримінальними правопорушеннями, і пропонує таке визначення: економічна злочинність – це сукупність навмисних корисливих кримінальних правопорушень, що вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств і установ, незалежно від їх форм власності, шляхом використання посадового становища і місця роботи.

Найбільш докладну характеристику терміну «економічні кримінальні правопорушення» в українській науковій літературі надав В.Попович. Він розглядає це поняття як одне з *джерел утворення тіньової економіки в межах розробки спеціальної теорії детінізації економіки*, її категоріального апарату, придатного об'єктивно відобразити та дати наукове пояснення економічним, криміногенним та іншим юридично значимим аспектам технологій тіньового фінансово-господарського обороту речей, прав, дій.

Економічні кримінальні правопорушення – це діяння (дії чи бездіяльність), здійснені з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-правових інструментів, організаційно-регулятивних та контрольно-управлінських прав і повноважень, які з корисливих чи інших протиправних мотивів (підрив репутації, безкорисливе розголошення комерційної таємниці і та ін.) посягають на відносини, які охороняються кримінальним законом і пов'язані з фінансово-господарськими, організаційно-регулятивними, технологічно-обліковими і цивільно-правовими операціями щодо цивільного обороту коштів, речей, прав, дій.

Економічна злочинність – це сукупність економічних кримінальних правопорушень, здійснених в сфері цивільного обороту за певний період часу з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-господарських і цивільно-правових інструментів, організаційно-регулятивних, контрольно-управлінських прав і повноважень. Економічна злочинність характеризується кількісними і якісними показниками, але за технологією вчинення ця категорія кримінальних правопорушень водночас має латентний характер.

Законодавство України поступово приводиться у відповідність до сучасної

політики держави та суспільних потреб. Новий Кримінальний кодекс України був прийнятий Верховною Радою України 5 квітня та набрав чинності 1 вересня 2001 року, замінив собою Закон України (УРСР) 1960 року. В ньому особливе місце займає розділ VII «Кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності», де найбільшою мірою знайшли відображення ті негативні явища, які супроводжують процеси економічних реформ в Україні і широко використовується такий термін для їх визначення, як «господарські кримінальні правопорушення».

4. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє суспільні відносини, що забезпечують легітимне функціонування системи оподаткування України, тобто додержання встановленого порядку оподаткування фізичних і юридичних осіб.

Згідно зі ст. 6 ПК податок – це обов'язків, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до КК.

Збором (платою, внеском) є обов'язків платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами , органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Відповідальність за ст. 212 КК може наставати лише за сукупності обов'язкових умов, коли:

• не сплачені податки, збори, інші обов'язкові платежі належать до системи оподаткування і введені в установленому законом порядку;

• об'єкт оподаткування передбачений відповідним законом;

• платник податку, збору, іншого обов'язкового платежу визначений як такий відповідним законом;механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), їхні ставки та пільги щодо оподаткування визначені законами про оподаткування.

Таким чином **об'єктивна сторона кримінального правопорушення** характеризується трьома ознаками: діянням у вигляді ухилення від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів); наслідками у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних (ч.1), великих (ч.2), особливо великих (ч. 3) розмірах; причинного зв'язку між вказаними діями і наслідком.

Предмет кримінального правопорушення є податки, збори (обов'язкових платежів).

Способ кримінального правопорушення не конкретизовано. Однак ключовим є податкове зобов'язання за звітний період яке відображене у податковій звітності.

Сума податкового зобов'язання є об'єктом контролю податкових органів.

За змістом ст. 212 КК відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що належать до системи оподаткування, введені в установленому законом порядку і зараховуються до бюджетів чи державних цільових фондів, настає лише у разі, коли це діяння вчинено **умисно**. *Мотив для кваліфікації останнього значення не має.*

Зазначеною статтею передбачено кримінальну відповідальність не за сам факт несплати в установлений строк податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а за **умисне** ухилення від їхньої сплати. У зв'язку з цим суд має встановити, що особа збіралася не сплачувати належні до сплати податки, збори, інші обов'язкові платежі у повному обсязі чи певну їх частину.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212 КК, характеризується наявністю трьох обов'язкових ознак:

1) діянням – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування;

2) суспільно небезпечними наслідками – фактичне ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних (частина 1), великих (частина 2) або особливо великих (частина 3) розмірах;

3) причинним зв'язком між зазначеними діяннями і наслідками.

Діяння у даному разі – це дія (активна поведінка) чи бездіяльність (пасивна поведінка), спрямована на повне або часткове ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), які повинні сплачуватись підприємствами, установами, організаціями, приватними підприємцями та іншими платниками. Тобто – відмова суб'єкта кримінального правопорушеннявід виконання покладеного на нього податковим законодавством зобов'язання зі сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Відповідальність за ст. 212 КК може наставати лише за сукупності умов, коли:

• не сплачені податки, збори, інші обов'язкові платежі, що входять у систему оподаткування і введені в установленому законом порядку;

• об'єкт оподаткування передбачений відповідним законодавством;

• платник податку, збору, іншого обов'язкового платежу визначений в законодавстві;

• механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), їх ставки та пільги щодо оподаткування визначені законами про оподаткування.

Способи ухилення можуть бути різними (наприклад, неподання документів, пов'язаних із обчисленням та сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів чи державних цільових фондів (податкових декларацій,

розрахунків, бухгалтерських звітів і балансів тощо); приховування об'єктів оподаткування; заниження цих об'єктів; заниження сум податків, зборів (обов'язкових платежів); приховування факту втрати підстав для одержання пільг з оподаткування; подання неправдивих відомостей чи документів, що засвідчують право фізичної особи на податковий кредит або на податкову соціальну пільгу.

Основний, кваліфікований і особливо кваліфікований склади кримінального правопорушення(частини 1-3 ст. 212 КК) є матеріальними і кримінальне правопорушеннявважається закінченим в момент фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів, які мали б бути сплачені у строки та в розмірах, передбачених законодавством, а саме – з наступного дня після настання строку, до якого мав бути сплачений податок, збір чи інший обов'язковий платіж, що вважається узгодженим і підлягає сплаті. Якщо закон пов'язує строк сплати з виконанням певної дії, то кримінальне правопорушеннявважається закінченим з моменту фактичного ухилення від сплати (див.: пункт 15 постанови ПВС №15).

Ухилення від сплати податків є триваючим кримінальним правопорушенням, тому з моменту юридичного закінчення кримінального правопорушенняособа продовжує ухилятися від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) і тільки при настанні певних подій це кримінальне правопорушенняфактично припиняється (наприклад, сплата податкової заборгованості, засудження особи за це кримінальне правопорушення, або її смерть).

Суспільно небезпечними наслідками ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) виступає фактичне ненадходження до бюджетів або державних цільових фондів коштів у значних (частина 1), великих (частина 2) або особливо великих (частина 3 ст. 212 КК) розмірах.

Передбачений ст. 212 КК кримінальне правопорушенняслід кваліфікувати як вчинений у значних, великих чи особливо великих розмірах, коли сума, що фактично не надійшла до бюджетів чи державних цільових фондів, утворилася внаслідок несплати як одного податку, збору (обов'язкового платежу), так і різних їх видів у розмірах, передбачених приміткою до зазначеної статті. При визначенні розміру коштів, що не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів унаслідок ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), не враховують нараховані чи сплачені у зв'язку з цим штрафи й пеню (пункт 11 постанови ПВС №15).

Відповідальність за частиною 2 ***(кваліфікований склад кримінального правопорушення)*** та за частиною 3 ст. 212 КК ***(особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення)*** настає при наявності хоча-б однієї з вказаних в них кваліфікуючих ознак.

Відповідно до пункту 18 постанови ПВС №15 така кваліфікуюча ознака

умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), як вчинення цього кримінального правопорушення за *попередньою змовою групою осіб*, застосовується лише в разі, коли в ньому брали участь як співвиконавці дві особи чи більше, які попередньо, до вчинення діяння, домовилися не сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі) до бюджетів чи державних цільових фондів або ж сплатити їх не в повному обсязі.

Дії керівників підприємств, установ, організацій, які віддали підлеглим службовим особам наказ, вказівку, розпорядження підписати чи подати до податкових органів недостовірні (фальсифіковані) звіти, баланси, декларації, розрахунки або не сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі) взагалі чи сплатити їх не в повному обсязі, а також дії службових осіб, які виконали такі незаконні наказ, вказівку чи розпорядження, мають кваліфікуватися за ст. 212 КК як дії виконавців цього кримінального правопорушення, вчиненого за попередньою змовою групою осіб.

За цією ж ознакою можуть бути кваліфіковані, зокрема, дії службових осіб одного й того ж підприємства, установи, організації, на яких покладено відповідальність за правильність обчислення і сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та за достовірність відповідної звітності (наприклад, керівник і головний бухгалтер юридичної особи – платника податку, які підписують документи, що подаються до органів державної фіскальної служби).

Дії службових осіб різних суб'єктів господарської діяльності чи громадян-підприємців потрібно кваліфікувати як вчинені за попередньою змовою групою осіб у випадках укладення ними цивільно-правових і господарських договорів, згідно з якими кожна зі сторін ухиляється від сплати належних із неї податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів чи державних цільових фондів. Якщо ж згідно з укладеним договором це має зробити лише одна зі сторін, то дії службової особи іншої сторони чи громадянина-підприємця, що підписали такий договір, необхідно кваліфікувати як пособництво ухиленню від сплати податків, виконавцем якого є службова особа суб'єкта підприємництва чи громадянин-підприємець, які не сплатили обов'язкових платежів.

Умисну несплату декількома громадянами – фізичними особами податків, зборів (обов'язкових платежів), які повинні сплачувати їх сумісно, необхідно також кваліфікувати за ознакою вчинення за попередньою змовою групою осіб (частина 2 ст. 212 КК).

Обов'язок сумісної сплати податку, збору (обов'язкового платежу) двома фізичними особами і більше може бути передбачений законом чи договором, зокрема, у таких випадках:

• при сплаті державного мита за посвідчення цивільно-правової угоди, якщо її стороною, яка повинна його сплатити, є дві особи або більше (наприклад, коли вони продають квартиру, що належить їм на праві спільної

сумісної чи часткової власності, або ж тоді, коли вони спільно купують її);

• при сплаті державного мита за двосторонніми цивільно-правовими угодами, згідно з якими воно має бути сплачене обома сторонами (наприклад, за договором купівлі-продажу покупець і продавець за домовленістю сплачують кожен певну частину державного мита);

• якщо об'єкт оподаткування (нерухоме майно, транспортні засоби та інші самохідні машини й механізми, земля тощо) належить на праві спільної сумісної чи часткової власності декільком особам.

Вчинення кримінального правопорушення особою, *раніше судимою за ухилення від сплати податків*, *зборів (обов'язкових платежів)* має місце у випадках його вчинення особою, яка була судима за ст. 212 КК або ст. 148-2 КК 1960 р. за умови, що судимість за це кримінальне правопорушенняне була знята або погашена у встановленому законом порядку.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний:

1) службова особа підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, яка відповідно до чинного законодавства і локальних документів уповноважена забезпечити внесення податків, зборів (обов'язкових платежів), підписувати і подавати до контролюючих органів документи податкової звітності, розпоряджатись банківським рахунком і підписувати фінансові документи (керівники та особи, котрі виконують обов'язки керівників підприємств та організацій, головні (старші) бухгалтери, їхні заступники або інші працівники бухгалтерій, які виконують функції головного бухгалтера). Такими особами можуть бути як службові особи платників податків, так і службові особи податкових агентів;

2) особа, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи;

3) будь-яка інша особа, яка зобов'язана сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі), – фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), які відповідно до податкового законодавства є платниками податків або податковими агентами.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює суспільну небезпечність ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), передбачає його суспільно небезпечні наслідки у виді ненадходження коштів до бюджетів або державних цільових фондів і бажає настання цих наслідків.

Про умисний характер поведінки порушника податкового законодавства можуть свідчити такі обставини:

• складання і використання підроблених документів;

• ведення «подвійного» (офіційного та неофіційного) обліку товарно-матеріальних цінностей (так звана подвійна бухгалтерія);

• наявність у місцях реалізації документально неоформленої продукції;

• не оприбуткування готівкової виручки, отриманої за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги;

• заниження обсягу реалізованих товарів;

• укладання фіктивних угод;

• не відображення у документах об'єктів оподаткування;

• необґрунтоване завищення валових витрат;

• нез'явлення протягом встановленого строку зареєстрованого суб'єкта підприємництва до податкового органу для взяття на облік як платника податків тощо.

Про наявність умислу на ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів можуть свідчити: відсутність податкового обліку чи ведення його з порушенням установленого порядку; перекручування в обліковій або звітній документації; неоприбуткування готівкових коштів, одержаних за виконання робіт чи надання послуг; ведення подвійного (офіційного та неофіційного) обліку; використання банківських рахунків, про які не повідомлено органи державної податкової служби; завищення фактичних затрат, що належать до собівартості реалізованої продукції, тощо.

Слід розмежовувати ухилення від сплати обов'язкових платежів і несвоєчасну їхню сплату за відсутності умислу на несплату.

Особа, яка не мала наміру ухилитися від сплати зазначених платежів, а не сплатила їх з інших причин, може бути притягнута лише до встановленої законом відповідальності за порушення податкового законодавства, пов'язані з обчисленням і сплатою цих платежів. Відповідно до законодавства з питань оподаткування зазначене діяння є фінансовим (податковим) правопорушенням, відповідальність за яке може наставати, зокрема, за підпунктом 17.1.1 п. 17.1 ст. 17 Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (далі – Закон № 2181-III) – у разі, коли несплата пов'язана з неподанням платником податкової декларації у визначені законом строки, або ж за п. 11 ч. 1 ст. 11 Закону від 4 грудня 1990 р. № 509-XII «Про державну податкову службу в Україні» (далі – Закон № 509-XII) – якщо несплата зумовлена відсутністю податкового обліку, веденням його з порушенням установленого порядку, неподанням чи несвоєчасним поданням платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) та іншими порушеннями податкового законодавства, відповідальність за які передбачена цим пунктом зазначеної статті Закону № 509-XII.

Якщо податкова декларація була подана, а податки не сплачені своєчасно через відсутність коштів на рахунку платника, то ці обов'язкові платежі вважаються ***податковим боргом*** *(недоїмкою) і стягуються з нарахуванням*

штрафних санкцій (штрафу) та пені згідно із Законом № 2181-III.

Слід мати на увазі, що платник податку, активи якого не перебувають у податковій заставі, не несе кримінальної відповідальності за умисне несвоєчасне виконання податкових зобов'язань за відсутності умислу на ухилення від сплати податку, оскільки згідно з підпунктом 3.1.1 п. 3.1 ст. 3 Закону № 2181-III платники податків самостійно визначають черговість і форми задоволення претензій кредиторів за рахунок активів, вільних від заставних зобов'язань забезпечення боргу. До того ж слід враховувати, що активи платника податків можуть бути примусово стягнені в рахунок погашення його податкового боргу виключно за рішенням суду.

У преамбулі Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» зазначено, що цей Закон є спеціальним законом з питань оподаткування, який встановлює порядок погашення зобов'язань юридичних або фізичних осіб перед бюджетами та державними цільовими фондами з податків і зборів (обов'язкових платежів), нарахування і сплати пені та штрафних санкцій, що застосовуються до платників податків контролюючими органами, зокрема за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності, та визначає процедуру оскарження дій органів стягнення. Також він встановлює спеціальний порядок нарахування, оскарження нарахування, процедуру сплати та примусового стягнення, яка може застосовуватися лише щодо податків і зборів (обов'язкових платежів), сплата яких передбачена законами з питань оподаткування, тобто він не регулює питання застосування та стягнення фінансових санкцій за порушення порядку застосування реєстраторів розрахункових операцій.

Висновок.

Диспозиції норм розділу VII Особливої частини КК носять бланкетний характер. Передусім через зв'язок відповідних норм КК із положеннями регулятивного законодавства. Все це свідчить про те, що змістовно уяснити та правильно застосовувати норми розділу VII Особливої частини КК можливо лише при ретельному опрацюванні відповідних норм цивільного, господарського, бюджетного, податкового законодавства.

Питання для самоконтролю.

1. Яке значення для кваліфікації контрабанди (ст. 201 КК) мають спосіб вчинення дій, предмети кримінального правопорушеннята їх вартість?
2. Чим відрізняється ухилення від сплати податків (ст. 212 КК) від їх несвоєчасної сплати?
3. Яке значення предикатного діяння для визначення предмета та суб'єкта легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом?
4. За якими ознаками приховування стійкої фінансової неспроможності

(ст. 220 КК) відрізняється від фіктивного банкрутства (ст. 218 КК)?
5. Яким є співвідношення шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК) з шахрайством як кримінальним правопорушенням проти власності (ст. 190 КК)?
6. Як розмежовуються ухилення від сплати податків (ст.212 КК) від надання завідомо неправдивої інформації з метою одержання пільг щодо податків (ст.222 КК)?

Список рекомендованих джерел.

1. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
5. Андрушко П.П. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення господарської діяльності. К.: Юрінком Інтер, 2007. 288 с.
6. Антипов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контрою (теоретико-методологічне узагальнення). Монографія – Вінниця: ДП МКФ, 2006. 1040 с.
7. Берзін П.С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 229 КК України: Монографія. К., 2005. 316 с.
8. Берзін П.С. Наслідки у складах кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. К.: КНТ, 2007. 392 с.
9. Брич Л.П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: Монографія. К.: Атіка, 2000. 288 с.
10. Дудоров О.О. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. К.: Юридична практика, 2003. 924 с.

11. Дудоров О.О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти: Монографія. К.: Істина, 2006. 648 с.
12. Заруба П.І. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері приватизації: Монографія. К.: Атіка, 2007. 220 с.
13. Панов М.М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків: Монографія / Наук. ред. В.І. . Борисов. Харків: Право, 2009. 184 с.
14. Сингаївська І.В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: Монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. 358 с.
15. Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності: Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 320 с.
16. Чупрова Е.В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии. М.: Волтерс Клувер, 2007. 208 с.
17. Антипов В.І. Проблемні питання узгодженості норм кримінального закону та фіскального законодавства. / В.І. Антипов // Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі [Текст] : зб. тез доп. Всеукр. на-ук.-практ. інтернет-конф., 26 квіт. 2016 р. / [редкол.: В. В. Топчій та ін.] ; Держ. фіск. служба України [та ін.], Ун-т держ. фіск. служби України, Навч.-наук. ін-т права, ГО «Всеукр. асоц. кримін. права», Каф. кримін. права та кримінології. Вінниця:ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С.22-31.
18. Антипов В.І. Шахрайство як ознака кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності // Тенденції та перспективи розвитку податкової системи України: матеріали науково-практичної конференції. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2008. С. 301-306.
19. Антипов В.І. Стаття 212 Кримінального кодексу України та практика Європейського суду з прав людини // Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки: збірник тез доповідей ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (23 листопада 2018 р. : у 2-х ч. Ч.2. Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. С.13-15.
20. Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності [Текст] / за ред. П. П. Пилипчука. К. : Праксіс, 2006. 1176 с.
21. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.04.2003 р. №3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності»

22. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 08.10.2004 р. №15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів»Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.04.2005 р. №5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»
23. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 р. №8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил»
24. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. №15 «Про судову практику в справах про банкрутство»
25. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/

Тема 7. Кримінальні правопорушення проти довкілля.

Мета теми: визначення поняття і видів кримінальних правопорушень проти довкілля, кримінальних правопорушень проти встановленого порядку використання землі та її надр, проти встановленого порядку використання тваринного світу.

План лекційного заняття:

1. **Поняття і види кримінальних правопорушень проти довкілля.**
2. **Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку використання землі та її надр.**
3. **Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку раціонального використання водних об'єктів атмосферного повітря.**
4. **Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку використання рослинного світу.**
5. **Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку використання тваринного світу.**

Висновки.

Питання до самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття і види кримінальних правопорушень проти довкілля.

За своїм **безпосереднім об'єктом усі** кримінальні правопорушення проти довкілля можуть бути поділені на такі *групи*: 1) кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238 і 253 КК); 2) кримінальні правопорушення у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (статті 239, 239-1, 2392, 240, 241 і 254 КК); 3) кримінальні правопорушення у сфері охорони водних ресурсів (статті 242, 243 і 244 КК); 4) кримінальні правопорушення у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу (статті 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252КК).

Серед норм, які складають розділ VIII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти довкілля», доцільно виділити дві групи: по-перше, норми, що встановлюють відповідальність за посягання на навколишнє середовище в цілому та носять загальний характер; по-друге, норми, що охороняють окремі елементи чи об'єкти довкілля. До першої групиналежать статті 236–238 КК та ст. 253 КК, де закріплені загальні склади кримінальних правопорушень проти довкілля. Норми другої групи встановлюють відповідальність за посягання на окремі види об'єктів довкілля і побудовані за принципом та структурою загальних норм, з виділенням у них способів злочинного посягання, характеристики охоронюваного природного об'єкта та наслідків.

Оскільки більшість статей, якими передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля, є бланкетними, необхідно ретельно з'ясовувати, яким саме законодавством регулюються правовідносини, пов'язані з використанням та охороною відповідного природного ресурсу (землі, надр, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу тощо) (див. постанову ПВС України «Про судову практику у справах про кримінальні правопорушення та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17 (далі – постанова ПВС України №17).

До законодавства про охорону навколишнього середовища відносяться, зокрема, такі Закони України: від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища», від 16 жовтня 1992 р. «Про охорону атмосферного повітря» (в редакції Закону від 21 червня 2001 р.), від 8 лютого 1995 р. «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», від 30 червня 1995 р. «Про поводження з радіоактивними відходами», від 9 лютого 1995 р. «Про екологічну експертизу», від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ», від 16 червня 1992 р. «Про природно-заповідний фонд України», від 22 лютого 2000 р. «Про мисливське господарство та полювання», від 9 квітня 1999 р. «Про рослинний світ», від 7 лютого 2002 р. «Про Червону книгу України», від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення».

Більшість складів кримінальних правопорушень проти довкілля сконструйовані як *матеріальні*, тобто передбачають заподіяння реальної шкоди

тим чи іншим природним об'єктам, здоров'ю і життю людей тощо. У випадках, коли таку шкоду важко визначити кількісно, треба використати оціночні ознаки: великі шкоди та інші тяжкі наслідки. Інколи характер шкоди можна визначити, виходячи з особливих властивостей предмета посягання, скажімо, рідкісні тварини, занесені до Червоної книги. При деяких посяганнях на природу встановити, а тим більше довести розмір заподіяної шкоди дуже важко або навіть неможливо. Наприклад, забруднення моря шкідливими речовинами може завдати шкоди різним видам живих організмів, здоров'ю людей, зіпсувати пляжі та інші місця відпочинку. Частка цієї шкоди може виявитись відразу, частка – через певний проміжок часу і зовсім в іншому місці. У подібних випадках як критерій криміналізації треба брати не розмір заподіяних збитків, а масштаб впливу на навколишнє середовище, який визначається кількістю шкідливих речовин, викинутих у море, річку, атмосферу.

Екологічним законодавством передбачаються такі **способи (методи) обчислення шкоди,** заподіяної екологічними правопорушеннями: *нормативний* – це визначення розмірів плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього природного середовища; *витратний* – відповідальність за порушення екологічного законодавства; *таксовий* – застосування такс для обчислення розміру шкоди заподіяної внаслідок незаконного природокористування; *розрахунковий* – обчислення збитків, заподіяних природним ресурсам і народному господарству порушенням правил використання та охорони природних ресурсів. Одним із нормативно-правових актів щодо визначення збитків у екологічній сфері є Порядок визначення плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього природного середовища, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 січня 1992 р. № 18. Він визначає єдині на території України правила встановлення плати за викиди й скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та розміщення в ньому відходів промислового, сільськогосподарського, будівельного та іншого виробництва, а також стягнення відповідних платежів з підприємств, установ та організацій.

Треба враховувати також критерії криміналізації, що стосуються змісту самого діяння та ситуації його скоєння. Це такі ознаки, як спосіб, знаряддя і засоби вчинення посягання на природу, та місце, час і обстановка даного посягання. Так, підвищену суспільну небезпеку становить незаконне полювання на тварин способом масового знищення звірів, або за попереднім зговором групою осіб.

Під знаряддями кримінального правопорушення у багатьох статях про відповідальність за посягання проти довкілля треба розуміти предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися їх власником чи співучасниками кримінального правопорушення для незаконного полювання, рибальства, порубки дерев тощо, а також для полегшення вчинення зазначених дій:

рушниці, вибухівка, рибальські сіті, транспортні засоби (останні можуть бути визнані знаряддям кримінального правопорушенняне тільки тоді, коли вони використовувалися безпосередньо в процесі полювання чи рибальства, а й коли без їх використання вчинення кримінального правопорушення було б неможливим чи надто складним).

Значна кількість відповідних норм міститься нормативних актах, затверджених постановами Кабінету Міністрів України: від 25.03.1999 р. «Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами», від 28.08.2013 «Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку», від 25.03.1999 «Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» тощо.

Непоодинокими є випадки, коли для уточнення змісту ознак кримінальних правопорушень необхідно звертатися до відомчих правил, інструкції, положень. Це, наприклад, Інструкція із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ питних і технічних підземних вод, затверджена наказом Державної комісії по запасах корисних копалин від 4 лютого 2000 р.

Під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля слід завжди брати до уваги необхідність їх відмежування від відповідних адміністративних правопорушень. В більшості випадків таке відмежування проводиться на підставі того, що до ознак складів кримінальних правопорушень проти довкілля на відміну від адміністративних правопорушень належать певні наслідки, які значно підвищують суспільну небезпечність діяння. Інколи підставою криміналізації виступають спосіб, знаряддя і засоби, місце, час і обстановка вчинення посягання на довкілля.

Родовим об'єктом розглядуваних кримінальних правопорушень є відносини, які регулюють діяльність фізичних осіб, суб'єктів госпорядування та органів державної влади щодо збереження довкілля, його науково обґрунтованого раціонального використання, охорону нормального екологічного стану біосфери.

За **безпосереднім об'єктом** кримінальні правопорушення проти довкілля можуть бути поділені на такі групи:

1) загальні кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238 і 253 КК);

2) кримінальні правопорушення в окремих сферах охорони (захисту) довкілля: землі, надр, атмосферного повітря, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу (усі інші статті розділу VIII особливої частини КК).

Суб'єктами кримінальних правопорушень проти довкілля можуть бути особи, які досягли 16-річного віку. У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення службових осіб, які вчинили їх із використанням свого службового становища, їх дії

за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, крім ст. 238, ч. 2 ст. 248 КК (п. 3 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17).

2. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку використання землі та її надр.

Забруднення або псування земель (ст. 239 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє встановлений порядок використання земель, **додатковим –** життя і здоров'я особи. **Предметом** кримінального правопорушеннявиступає земля (земельні ресурси), тобто верхній шар земної поверхні в межах зони аерації, тому поняття «землі» збігається з поняттям «ґрунт», який розглядається як мінерально-органічне утворення, поверхневий шар землі, що характеризується родючістю.

Об'єктивною стороною кримінального правопорушення, то остання полягає у порушенні винною особою спеціальних правил, що призвело до забруднення земель (це накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок діяльності людини пестицидів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких значно перевищує природний фон на даних землях, що призводить до їх кількісних або якісних змін, при цьому зміни можуть бути зумовлені не лише появою в зоні аерації нових речовин, яких раніше не було, а й збільшенням вмісту речовин, характерних для складу незабрудненого ґрунту, у порівнянні з даними агрохімічного паспорта на землі сільськогосподарського призначення) або псування земель (це порушення природного стану земель без обґрунтованих проектних пропозицій, погоджених та затверджених у встановленому порядку; забруднення їх хімічними та радіоактивними речовинами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами; порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель способами, що погіршують їх природну родючість) будь-якого цільового призначення і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Небезпека для життя людей означає створення реальної можливості загибелі хоча б однієї людини, а *небезпека для їх здоров'я* – це створення реальної загрози здоров'ю людей чи здоров'ю майбутніх поколінь (поширення захворювань, зменшення тривалості життя в регіоні, поява каліцтв чи видимих відхилень у розвитку дітей тощо). *Небезпека для довкілля* – це

загроза заподіяння шкоди рослинному і тваринному світу (знищення або пошкодження рослин, падіж худоби тощо), їх масове захворювання або загроза настання інших тяжких наслідків (можуть виражатись у масовій загибелі тварин, птиці, рибних запасів, лесів, багаторічних рослин, спричиненні значної матеріальної шкоди земельним ресурсам і в кожному окремому випадку визначаються, виходячи з конкретних обставин справи).

Необхідною умовою кваліфікації таких діянь є встановлення *причинового зв'язку* між порушенням спеціальних правил і настанням суспільно небезпечних наслідків. Порушення спеціальних правил, що спричиняє забруднення або псування земель, може бути вчинене шляхом дії або бездіяльності. Наприклад, зберігання та видалення відходів повинне здійснюватись у місцях, визначених органами місцевого самоврядування, за наявності спеціальних дозволів, у яких визначено обсяги відходів відповідно до встановлених лімітів та умови їх зберігання. У зв'язку з цим самовільне захоронення (складування) промислових, побутових та інших відходів на землях утворює склад цього кримінального правопорушення.

Кримінальне правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 239 КК, визнається *закінченим* з того моменту, коли забруднення або псування земель створило небезпеку для життя, здоров'я людей, або для довкілля. Загроза заподіяння шкоди має бути реальною, очевидною, а негативні наслідки не настають лише завдяки своєчасно вжитим заходам або в силу інших обставин, які не залежать від волі винної особи. Створення вказаної небезпеки слід розглядати як своєрідний різновид суспільно небезпечних наслідків, які хоч і тісно пов'язані з діянням, однак мають самостійний характер. Якщо реальної загрози заподіяння шкоди охоронюваним соціальним цінностям внаслідок порушення спеціальних правил не виникло, вчинене має тягнути адміністративну відповідальність (ст. 52 КУпАП). Забруднення або псування земель може бути умисним (з метою помсти власникові землі) або необережним. Тривале зниження або втрата родючості земель, виведення їх з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту, яке стало результатом безгосподарського використання земель, має кваліфікуватись по ст. 254 КК.

Суб'єктами забруднення чи псування земель є власники землі і землекористувачі, які досягли 16 років, тобто особи, на яких покладено обов'язок виконання спеціальних правил щодо запобігання забруднення і псування земель. Дії *службових осіб* слід кваліфікувати за сукупністю зі кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності (ст.ст. 364 або 365 КК).

За суб'єктивною стороною, необхідно враховувати, що до факту порушення спеціальних правил особа ставиться умисно або необережно, до наслідків – лише необережно (ч. 2 ст. 239 КК), а до можливості їх настання (ч. 1 ст. 239 КК) не виключається й умисел.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення(ч. 2

ст. 239 КК) є спричинення загибелі людей, їх масового захворювання або інших тяжких наслідків.

3. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку раціонального використання водних об'єктів атмосферного повітря.

Забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення– порядок охорони атмосферного повітря, встановлений з метою збереження, поліпшення та відтворення його стану, раціонального використання для виробничих потреб, відвернення і зменшення шкідливого впливу на атмосферне повітря, а також право людини на сприятливе довкілля, а його **додатковим факультативним об'єктом** можуть бути життя та здоров'я особи чи інші блага.

Предметом кримінального правопорушення є атмосферне повітря – природна суміш газів (кисень, азот, аргон, вуглекислий газ, неон тощо), що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень у відкритому просторі над територією України.

З **об'єктивної сторони** це кримінальне правопорушення полягає у забрудненні або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

При цьому *забруднення* означає потрапляння в атмосферне повітря або утворення у ньому шкідливих (забруднюючих) речовин у концентраціях, які перевищують встановлені державою екологічні нормативи. *Інша зміна природних властивостей* – це негативне відхилення від оптимального стану атмосферного повітря в частині його фізичних, хімічних та біологічних властивостей, що негативним чином впливає на здоров'я людини та довкілля.

Порушення спеціальних правил – це порушення нормативів, які встановлюються у галузі охорони атмосферного повітря щодо: екологічної безпеки атмосферного повітря; гранично допустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарними джерелами; утворення забруднюючих речовин, які виводяться у атмосферне повітря при експлуатації технологічного та іншого обладнання, споруд і об'єктів (граничні); використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення; вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел та шкідливого

впливу їх фізичних факторів. Саме порушення може полягати у: вчиненні діянь, які прямо заборонені природоохоронним законодавством (наприклад, експлуатації очисних установок без фільтрів або з їх несвоєчасною заміною, невикористання контрольної апаратури); недотримання підстав, порядку, обсягу, інтенсивності та інших умов викиду забруднюючих речовин і матеріалів (перевищення нормативів гранично допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря; викиди забруднюючих речовин без дозволу спеціально уповноважених державних органів; залпове скидання чи випуск забруднюючих речовин замість регулярного, без використання розсіюючих пристроїв тощо); невиконання чи часткове виконання інших дій, які слід було б виконати в повному обсязі.

Треба звернути увагу, що у цьому складі кримінального правопорушення-терміни «забруднення» та «інша зміна природних властивостей» одночасно позначають і діяння, і суспільне небезпечні наслідки.

Це кримінальне правопорушенняє *закінченим* з моменту, коли внаслідок забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря створено небезпеку для життя, здоров'я людей або для довкілля. Забруднення атмосферного повітря, що не супроводжувалось створенням вказаної небезпеки, тягне адміністративну відповідальність (ст.ст. 78, 79 КУпАП). Якщо забруднення атмосферного повітря є формою екоциду, то такі дії кваліфікуються за ст. 441 КК. Забруднення повітря у межах закритих виробничих приміщень, за наявності до цього підстав, має кваліфікуватися за ст. 271 КК як порушення вимог законодавства про охорону праці.

Суб'єктом, то він є *спеціальним* – це працівник підприємства, установи, організації, у зв'язку з діяльністю якого відбуваються забруднення чи інша негативна зміна атмосферного повітря і на якого покладено правовий обов'язок дотримуватись спеціальних правил з приводу забезпечення чистоти й оптимального стану атмосферного повітря.

Суб'єктивною стороною треба звернути увагу, що вона характеризується умисною або необережною формами вини. Психічне ставлення особи до наслідків, передбачених у ч. 2 ст. 241 КК, може характеризуватися лише необережністю.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення(ч. 2 ст. 241 КК) *є спричинення діянням загибелі людей або інших тяжких наслідків.* Про зміст цих кваліфікуючих ознак див. положення про кваліфікацію кримінального правопорушення, передбаченого статтями 239 КК.

Безгосподарське використання земель (ст. 254 КК).

4. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку використання рослинного світу.

Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК).

Основний безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення– це встановлений порядок охорони і відтворення лісу як важливого екологічного й економічного багатства, тобто порядок використання у господарських, рекреаційних захисних, санітарно-гігієнічних цілях лісів і зелених насаджень та їх охорони. **Додатковими факультативними об'єктами** цього кримінального правопорушенняможуть бути життя і здоров'я особи, громадська безпека, власність, інші блага.

Предмет кримінального правопорушенняє об'єкти рослинного світу: *лісові масиви* (це деревостани та чагарники, що покривають земельні ділянки), *зелені насадження навколо населених пунктів* (це деревно-чагарникові рослини і трав'яна рослинність природного або штучного походження), *вздовж залізниць* (це насадження, зокрема у вигляді захисних смуг вздовж залізниць, автомобільних доріг, каналів, інших водних об'єктів, гідротехнічних споруд, полезахисних лісових смуг тощо),*стерні* (це нижні частини стеблин зернових культур, що залишилися на корені після збирання врожаю), *сухі дикорослучі трави, рослинність або її залишки на землях сільськогосподарського призначення.* Предметом цього кримінального правопорушенняможе бути визнані зелені насадження, розташовані вздовж транспортних магістралей, водних об'єктів, у містах та інших населених пунктах, навколо еколого-небезпечних об'єктів, за умови, що вони не відносяться до лісів. *Предметом кримінального правопорушенняне визнаються* зелені насадження міст та інших населених пунктів за умови, що вони не віднесені до категорії лісів (міські парки, парки культури і відпочинку, ботанічні сади, сади житлових районів, сквери, бульвари, насадження на територіях шкіл, дитячих закладів, спортивних споруд, промислових підприємств тощо, вздовж вулиць, ліній електропередач високої напруги тощо). Знищення або пошкодження зазначених зелених насаджень за наявності підстав слід кваліфікувати як відповідний кримінальне правопорушенняпроти власності.

Об'єктивна сторона слід виходити з того, що вона полягає у *знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом.* Під *знищенням* розуміють повну втрату такими об'єктами свого екологічного, господарського та культурно-естетичного значення, через що вони перестають бути часткою природи, а під *пошкодженням* – заподіяння їм такої шкоди, яка значно погіршує їх якість, зменшує їх цінність, наприклад, коли припиняється ріст дерев і чагарників, коли вони засихають, трухлявіють або хворіють, коли ліс стає непридатним для проживання в ньому диких тварин тощо. Поняття знищення і пошкодження використовуються для позначення одночасно і суспільно небезпечного діяння, і шкідливих наслідків. *Знищення або пошкодження лісових насаджень вогнем* охоплює підпал, тобто свідоме спричинення пожежі шляхом застосування джерел

вогню до лісу, якщо при цьому існувала загроза життю або здоров'ю людей чи заподіяння значних матеріальних збитків; необережне поводження з вогнем, порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки у лісах (розведення багаття у невстановлених місцях, заправка в лісах транспортних засобів пальним тощо). *Інший загальнонебезпечний спосіб* – це такий спосіб знищення або пошкодження лісових насаджень, який за силою свого руйнуючого впливу на флору та негативними для неї наслідками можна прирівняти до пожежі (наприклад, вибух, затоплення, обвал). Знищення або пошкодження лісових масивів у інший, ніж зазначені, спосіб, утворює склад відповідного адміністративного проступку (ст.ст. 65, 65-1, 66, 72 КУпАП). При відмежуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 245 КК (у разі знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем), від знищення або пошкодження лісу внаслідок необережного поводження з вогнем, а також порушення вимог пожежної безпеки в лісах, що призвело до виникнення лісової пожежі або поширення її на значній площі (ч. 2 ст. 77 КУпАП), слід виходити з того, що суспільна небезпека розглядуваного кримінального правопорушеннявизначається не тільки способом, а й кількісними, якісними і вартісними параметрами шкоди, заподіяної лісовим ресурсам.

Кримінальне правопорушеннявизнається *закінченим* з моменту, коли настали вказані суспільно небезпечні наслідки.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушенняхарактеризується умисною або необережною формою вини. Психічне ставлення до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 245 КК) як правило є необережним. Якщо винна особа передбачає і бажає або свідомо допускає настання наслідків у виді позбавлення життя іншої людини або тяжких тілесних ушкоджень, її дії треба додатково кваліфікувати за ст.ст. 115 КК або 121 КК.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення(ч. 2 ст. 245 КК) є спричинення загибелі людей, масової загибелі тварин або інших тяжких наслідків.Про зміст цих кваліфікуючих ознак див. положення передбачені статтями 239 КК.

5. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку використання тваринного світу.

Незаконне полювання (ст. 248 КК).

Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушенняє встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення

тваринного світу суходолу – диких звірів і птахів як невід'ємної складової частини довкілля.

Предмет – дикі звірі та птахи, які охороняються законом і перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах (у штучно створених ізольованих ділянках) у межах мисливських угідь і можуть бути об'єктами полювання. *Не є предметом кримінального правопорушення*: 1) комахи, плазуни, земноводні, риби, водні безхребетні тварини, морські ссавці; 2) шкідливі звірі і птахи, які не охороняються кримінальним законом, хоч їх відстріл і відлов відбувається у встановленому порядку (наприклад, ховрахи, хом'яки, криси, тушканчики, бродячі собаки і коти, сороки, сірі ворони, граки); 3) мисливські тварини у неволі (які утримуються у розплідниках, вольєрах, зоопарках, на фермах тощо). В останньому випадку дії особи, яка незаконно заволодіває дикими тваринами чи птахами, можуть бути кваліфіковані як відповідний кримінальне правопорушенняпроти власності.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається у:

1) порушенні правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду. Цей вид використання тваринного світу здійснюється без належного дозволу, в заборонений час, у недозволених місцях, забороненими знаряддями або способами тощо. Полювання без належного дозволу має місце тоді, коли воно здійснюється самовільно, без належного документа, виданого уповноваженим органом. Незаконність полювання слід вбачати і в тому разі, коли воно відбувається з відступом від умов, зазначених у дозвільних документах, наприклад добування тварин, які не зазначені у ліцензії або понад встановлену у дозволах норму, або в угіддях, не зазначених у дозволі. Полювання в заборонений час означає, що воно здійснюється тоді, коли займатись полюванням на будь-яких тварин заборонено: взагалі (наприклад, у темний період доби (пізніше години після заходу сонця і раніше години до його сходу) або на тварин, які зазнають лиха); у строки, протягом яких забороняється полювати на певних видів диких звірів і птахів. Полювання у недозволених місцях – це полювання у таких місцях, де воно взагалі заборонено, або де для цього потрібен спеціальний дозвіл. Забороненими слід визнавати ті знаряддя і способи, якими полювати взагалі не дозволяється або які заборонено використовувати для відстрілу чи відлову певних об'єктів тваринного світу.

Істотною шкодою у ст. 248 КК, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Такою шкодою, зокрема, можуть бути визнані: зникнення того чи іншого виду тварин у певній місцевості; знищення місць компактного проживання та розмноження звірів і птахів, їхніх жител, споруд; руйнування об'єктів природного середовища; знищення тварин, відтворення яких з урахуванням особливостей або чисельності того чи іншого виду (видів) пов'язане зі значними труднощами;

тощо. Якщо внаслідок незаконного полювання істотна шкода не настала, винна особа за наявності до того підстав може нести відповідальність за ч. 1 або ч. 2 ст. 85 КпАП (абз. 3 п. 10 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17). За незаконне полювання в заповідниках чи на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду або на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, занесені до Червоної книги України, кримінальна відповідальність настає незалежно від того, чи мали місце шкідливі наслідки;

2) незаконному полюванні в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;

3) полюванні на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України.

Загалом під поняттям *«полювання»* розуміють дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і власне добування (відстріл, відлов) мисливських тварин (тобто диких звірів та птахів, які можуть бути об'єктами полювання), що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах (ст. 1 Закону України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III «Про мисливське господарство та полювання»). До полювання прирівнюється перебування осіб: у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами та птахами, або з продукцією полювання; на дорогах загального користування з продукцією полювання або з будь-якою зібраною розчохленою стрілецькою зброєю (ст. 12 названого Закону) (абз. 2 п. 10 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17).

Документами на право полювання є: посвідчення мисливця; щорічна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з позначкою про сплату державного мита; дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка тощо); відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю; паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів з відміткою про допуск до полювання у поточному році у разі їх використання під час полювання. Ліцензія з незаповненими реквізитами, виправленнями, простроченими термінами полювання або не зареєстрована у відповідних журналах, вважається недійсною, а полювання за нею – незаконним. Відстріл та відлов хижих і шкідливих тварин, добування мисливських тварин для наукових потреб або переселення у нові місця перебування може здійснюватись у встановленому порядку поза межами мисливського сезону.

Кримінальне правопорушення вважається *закінченим*:

1) у разі порушення правил полювання (вчинення кримінального правопорушенняу *першій* формі), – з моменту заподіяння істотної шкоди (*матеріальний склад* кримінального правопорушення);

2) у разі вчинення кримінального правопорушенняу *другій* формі, з моменту вчинення дій, що утворюють незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду (*формальний склад* кримінального правопорушення);

3) у разі вчинення кримінального правопорушенняу *третій* формі, – з моменту полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, незалежно від того, чи були фактично здобуті відповідні мисливські тварини (*формальний склад* кримінального правопорушення).

Суб'єкт цього кримінального правопорушення загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Це можуть бути громадяни України, громадяни іноземних держав, особи без громадянства. Іноземці можуть здійснювати полювання на території України відповідно до Правил організації полювання та надання послуг іноземним туристам-мисливцям, затверджених наказом Державного комітету лісового господарства України від 9 вересня 1999 р. № 83 (в редакції наказу від 8 вересня 2000 р. № 101).

Суб'єктивна сторона в його першій формі характеризується умислом щодо діяння та непрямим умислом або необережністю щодо наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди, а в другій та третій формах – лише прямим умислом.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення(ч. 2 ст. 248 КК) є його вчинення:

1) службовою особою з використанням службового становища (дії службових осіб, котрі вчинили їх із використанням свого службового становища не повинні кваліфікуватися також за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності);

2) за попередньою змовою групою осіб;

3) способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу. Під способом масового знищення звірів, птахів, риби, інших видів тваринного світу (ч. 2 ст. 248 та 249 КК) треба розуміти такі дії, які здатні спричинити чи спричинили загибель великої кількості представників дикої фауни, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості чи водоймі, наприклад: застосування отруйних або вибухових речовин, газу, диму, електроструму, автоматичної зброї, спрямування стада тварин на болото, тралення риби за допомогою заборонених прийомів тощо). При вирішенні питання про те, чи здійснювалося незаконне полювання або рибальство способом масового знищення, слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема їхню руйнівну силу, характер взаємодії з оточуючим середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля тощо (п. 13 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17);

4) з використанням транспортних засобів (тобто вертольотів, автомашин, мотоциклів, моторних човнів, тракторів тощо, і при цьому саме ці транспортні засоби застосовувалися для вистежування, переслідування, добування звірів або птахів, наприклад, для підсвічування мішеней фарами автомобіля);

5) особою, раніше судимою за це кримінальне правопорушеннявчинюється особою, яку вже було засуджено за ст. 248 КК, і судимість з неї не знята і не погашена у встановленому порядку).

Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК).

Безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення– встановлений порядок раціонального використання, охорони і відтворення риб та інших об'єктів водної фауни як важливої складової частини навколишнього природного середовища.

Предметом кримінального правопорушення виступають водні живі ресурси, тобто організми, життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді (риби різних видів на всіх стадіях свого розвитку, морські ссавці, ракоподібні і голкошкірі водні безхребетні тварини, молюски, промислові морські рослини і водорості, які використовуються для виготовлення продуктів харчування, добрив, медичних препаратів і які підлягають спеціальному правовому захисту). Предметом кримінального правопорушенняне визнаються: а) водні організми, добування яких нормативними актами не регламентується (планктон, шкідливі види риб, жаби); кормові угіддя, місця зимування, нерестові ділянки, тобто ділянки водних об'єктів, де відбувається розмноження риб та інших водних живих ресурсів; водоплаваючі птахи, а також бобри, ондатри, хохулі, видри, які є хутровими звірами їх незаконний вилов чи відстріл тягне відповідальність за незаконне полювання – ст. 248 КК); б) риби та інші водні живі організми, які завдяки вкладеній праці людини вже не виступають як природні багатства в їх природному стані, а включені у виробничо-трудовий процес і набули внаслідок цього якості товару. Дії осіб, винних у незаконному вилові риби, добуванні водних тварин, що вирощуються підприємствами, організаціями або громадянами у спеціально влаштованих чи пристосованих водоймах, або заволодіння рибою, водними тваринами, відмовленими цими організаціями, підлягають кваліфікації як викрадення або інший кримінальне правопорушенняпроти власності.

Об'єктивна сторона кримінальне правопорушення характеризується сукупністю трьох ознак:

1) діяння – незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (це дії, які полягають у вилученні (ловля, збирання, добування тощо) будь-якими знаряддями (промисловими, любительськими, забороненими) водних живих ресурсів із природного середовища);

2) *наслідки* у вигляді істотної шкоди;
3) *причинний зв'язок* між діянням і наслідками.

Висновок.

Оскільки більшість статей, якими передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля, є бланкетними, необхідно ретельно з'ясовувати, яким саме законодавством регулюються правовідносини, пов'язані з використанням та охороною відповідного природного ресурсу (землі, надр, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу тощо. Також ще існують виробничо-господарські стандарти, які покликані лімітувати параметри виробничо-господарської діяльності певного об'єкта з метою екологічного захисту зовнішнього середовища. До них належать нормативи гранично допустимих викидів (ГДВ) шкідливих речовин і шкідливих фізичних, хімічних, біологічних впливів, а також технологічні, містобудівельні, рекреаційні та інші нормативи господарської діяльності.

Питання для самоконтролю.

1. Хто може бути суб'єктом кримінальних правопорушень проти довкілля?
2. Які особливості кваліфікації дій службових осіб, що вчинили кримінальні правопорушення проти довкілля?
3. Які кримінальні правопорушення проти довкілля можуть бути вчинені умисно, а які – з необережності?
4. У яких кримінальних правопорушеннях проти довкілля обов'язковою ознакою виступають спосіб, місце, час їх вчинення?
5. Що слід вважати під «істотною шкодою», «тяжкими наслідками» у кримінальних правопорушеннях проти довкілля?
6. У чому полягає незаконність порубки лісу?
7. У чому полягає незаконність полювання?
8. Які виділяються види кримінальних правопорушень проти здоров'я населення?

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с. URL: http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с
11. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища. (Кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія / В.К. Матвійчук. К.: Азимут-Україна, 2005. 464 с.
12. Антипов В.В. Порушення правил охорони або використання надр. // Право та управління: електронне наукове видання [Електронний ресурс] / Національний університет державної податкової служби Ук-раїни. 2012. № 1. С.15-27.
13. Єдиний державний реєстр судових рішень URL:http://reyestr.court.gov.ua/

Змістовний модуль 3.

Тема 8. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності.

Мета лекції: *1) опанувати питання щодо відмежування групового порушення громадського порядку від хуліганства, вчиненого групою осіб, та інших; 2) розкриття основоположні для конструкції відповідних складів кримінальних правопорушень понять: громадська безпека, громадський порядок, банда, вогнепальна і холодна зброя тощо; 3)* визначення поняття, загальної характеристики і видів кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.

План лекційного заняття:

1. **Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.**
2. **Бандитизм.**
3. **Загальна характеристика терористичних кримінальних правопорушень.**
4. **Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.**
5. **Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, які вчинені з порушенням правил поводження із загальнонебезпечними речовинами, матеріалами та предметами.**
6. **Поняття, загальна характеристика й види кримінальних правопорушень проти. громадського порядку та моральності.**
7. **Групове порушення громадського порядку і масові заворушення.**
8. **Хуліганство.**
9. **Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти моральності.**
10. **Кримінально-правова характеристика втягнення неповнолітніх у кримінально-протиправну діяльність.**

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти громадської безпеки

Під **кримінальними правопорушеннями проти громадської безпеки** у кримінально-правовій літературі розуміють суспільно-небезпечні, передбачені КК винні діяння (дія або бездіяльність), вчинені суб'єктами кримінального правопорушення, що порушують громадську (загальну) безпеку і створюють загальну небезпеку (умови) загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіюють такі наслідки. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти громадської безпеки передбачена розділом IX Особливої частини КК (статті 255–270-1).

Родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень є **громадська безпека** – це безпека від джерел підвищеної небезпеки, а саме: злочинних організацій, терористичних груп та інших злочинних об'єднань, зброї, предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення – вибухівки, вогню тощо.). Особливістю цих кримінальних правопорушень є те, що вони загрожують індивідуально невизначеному колу осіб (фізичним юридичним особам), а відтак – загрожують усім без виключення.

Ступінь тяжкості кримінальних правопорушень проти громадської безпеки – при кваліфікації кримінальних правопорушень, слід пам'ятати що такі спеціальні види громадської безпеки, як безпека виробництва і безпека руху та експлуатації транспорту, охороняються окремими розділами Особливої частини КК (це, відповідно, X та XI розділи). Застосування зброї масового знищення, її розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування є кримінальними правопорушеннями проти безпеки людства та передбачені XX розділом КК.

На кваліфікацію кримінальних правопорушень проти громадської безпеки впливає ***предмет*.** Наприклад, вогнепальна та холодна зброя, боєприпаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, радіоактивні, хімічні, біологічні та вибухонебезпечні матеріали, відходи та вторинна сировина, легкозаймисті речовини й інші предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Природа зброї та предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення, полягає в тому, що вони є джерелами підвищеної небезпеки для життя та здоров'я людей, майна, довкілля. Здатність знищення, пошкодження навколишнього середовища є їх об'єктивною і основною ознакою. Тому предмети кримінальних правопорушень проти громадської безпеки мають бути придатними руйнувати, спричиняти тілесні ушкодження чи смерть людині, заподіювати значну матеріальну шкоду. У випадку відсутності цієї ознаки, поводження з такими предметами не може спричинити шкоду громадській безпеці.

У випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, радіоактивними, хімічними, біологічними, вибухонебезпечними матеріалами, речовинами, предметами, бойовими припасами, вибуховими пристроями, вибуховими, легкозаймистими або їдкими речовинами, а також

для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням, потрібні спеціальні знання, слід призначати експертизу. Для з'ясування лише придатності предмета до використання за цільовим призначенням достатньо участі експерта.

Щоб запобігти небезпеці спричинення шкоди життю і здоров'ю людей та іншим суспільним цінностям, запобігти нещасним випадкам та вчиненню кримінальних правопорушень із застосуванням зброї та інших небезпечних для оточення предметів існує система правил поводження з ними. Вона передбачає порядок виготовлення, ремонту, придбання, зберігання, носіння, користування, обліку, перевезення, пересилання таких предметів.

При кваліфікації слід враховувати ознаки **об'єктивної сторони** складів кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Більшість з них характеризуються проявом суспільно небезпечного діяння (формальні склади). Деякі кримінальні правопорушення проти громадської безпеки належать до таких, що мають усічені (наприклад, коли мова йде про створення злочинної організації, банди, терористичної організації чи групи тощо) або матеріальні (наприклад, недбале зберігання вогнепальної зброї чи бойових припасів, порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки тощо) склади. Такі кримінальні правопорушення передбачають два види наслідків:

1) створення небезпеки настання тяжких наслідків

2) фактичне заподіяння істотної шкоди (тяжких наслідків) чи шкоди здоров'ю людей або майнової шкоди у великому розмірі.

Для таких кримінальних правопорушень також обов'язковим є наявність причинного зв'язку між діянням та суспільно-небезпечним наслідком.

Заподіяння шкоди життю і здоров'ю, майнової шкоди може також виступати і способом вчинення окремих кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, наприклад, розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (ч. 3 ст. 262 КК), напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК). Беручи це до уваги потрібно наголосити, що в залежності від тяжкості заподіяної при цьому шкоди, такі дії можуть охоплюватись як нормами про відповідальність за кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, так і потребувати кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

На кваліфікацію також впливають і суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом IX Особливої частини КК.

Суб'єкт описаних кримінальних правопорушень, як правило, загальний, тобто фізична осудна особа з **16 років**. Але за бандитизм (ст. 257 КК), терористичний акт (ст. 258 КК), крадіжку, грабіж, розбій і вимагання предметів, передбачених ст. 262 КК, відповідальність настає з **14-річного віку**. У кримінальних правопорушеннях, передбачених ч. 2 ст. 256, ст. 262 КК, а також кримінальних правопорушеннях, які полягають у порушенні певних

правил, суб'єктом кримінального правопорушенняможе бути службова особа чи особа, що наділена відповідними повноваженнями щодо конкретних джерел загальної небезпеки.

На відміну від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи та власності (передбачені, відповідно, розділами II та VI Особливої частини КК), кримінальні правопорушення проти громадської безпеки посягають не на життя, здоров'я, власність окремих осіб, не на особисту фізичну та майнову безпеку, а на загальну безпеку невизначеного кола осіб. Тому реальне заподіяння шкоди, як правило, не є обов'язковою ознакою більшості кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, саме тому законодавець формулює переважно формальні склади кримінальних правопорушень у цьому розділі.

Суб'єктивна сторона майже всіх кримінальних правопорушень проти громадської безпеки характеризується умислом. Посягання, що полягають у порушенні певних правил, учиняються зі змішаною формою вини. Деяким кримінальним правопорушенням проти громадської безпеки притаманна спеціальна мета. Наприклад, при створенні злочинної організації (ст. 255) метою є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення; при бандитизмі (ст. 257) – напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб; при нападі на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточуючих (ст. 261), – захоплення, пошкодження чи знищення цих об'єктів тощо**.**

Щодо підслідності кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, відповідно до ч. 2 ст. 112 КПК, у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст.ст. 259–265, 266–270 КК досудове слідство провадиться органами внутрішніх справ України. Відповідно ж до ч. 5 ст. 112 КПК, у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 255–257 КК, досудове слідство провадиться тим органом, який порушив кримінальну справу (альтернативна підслідність).

Зважаючи на специфіку безпосередніх об'єктів і джерел підвищеної небезпеки, всі кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, можна поділити на **чотири види (групи):**

1) кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю злочинних організацій (ст.ст. 255–257, 258³, 260);

2) кримінальні правопорушення, пов'язані з тероризмом (ст.ст. 258–258², 258⁴, 258⁵ 259 і 266);

3) кримінальні правопорушення, що порушують правила поводження з предметами, які становлять підвищену суспільну небезпеку (ст.ст. 262–265¹, 267–269);

4) кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням спеціальних правил (ст.ст. 261, 270, 270¹).

2. Бандитизм.

Бандитизм (ст. 257 КК). Високий ступінь суспільної небезпечності бандитизму полягає у вчиненні розбоїв, убивств, згвалтувань, грабежів та інших насильницьких кримінальних правопорушень проти особи та власності.

Бандитизм – це організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі (ст. 257 КК). Бандитизм становить окремий різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої в цьому разі є організація озброєної банди та участь у ній або у вчинюваному нею нападі.

Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки (п. 17 ППВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про кримінальні правопорушення, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13) (3).

Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому не має значення, передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації чи банда одразу була створена як така.

Якщо перший, а також наступні кримінальні правопорушення були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак банди, ці кримінальні правопорушення за наявності до того підстав необхідно визнавати такими, що вчинені організованою групою чи злочинною організацією (тоб-то не бандою).

При кваліфікації бандитизму слід встановлювати **обов'язкові, невід'ємні ознаки** такого стійкого злочинного об'єднання:

1) наявність у неї декількох (трьох і більше) суб'єктів кримінального правопорушення;

2) стійкість;

3) озброєність;

4) загальна мета її учасників – вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян;

5) спосіб вчинення кримінального правопорушення– напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб.

Кількість учасників банди (три і більше) випливає із законодавчого визначення організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК).

Поняття *стійкості* банди відповідає поняттю стійкості злочинної організації (ст.255 КК). *Стійкість банди* полягає в стабільності її існування, здатності протидіяти як внутрішнім так і зовнішнім факторам, злочинне угруповання характеризується стабільним складом, тісними стосунками між його учасниками, єдиними для всіх членів банди правилами поведінки і єдиним підпорядкуванням. Про наявність ознак зовнішньої стійкості можуть свідчити корупційні зв'язки з органами влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів тощо.

Озброєність банди означає наявність зброї хоча б в одного члена банди (при цьому решта учасників банди має знати, що така зброя наявна та може бути застосована під час нападу). Під зброєю слід розуміти пристрої, прилади та інші предмети, конструктивно призначені і технічно придатні для ураження живої або іншої цілі. Зброя може бути вогнепальною, холодною, військовою, мисливською, спортивною, саморобною чи переробленою (наприклад, обріз мисливської рушниці). Треба мати на увазі, що банда може бути озброєна і гладкоствольною зброєю. Про поняття холодної та вогнепальної зброї роз'яснюється у п.п. 4, 8 ППВСУ «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 р. № 3(4). Кухонні та столові ножі, пневматична зброя, ракетниці, сокири, пляшки та каміння, предмети, за допомогою яких намагаються імітувати зброю не відносяться до зброї. Так само непридатна для застосування зброя не утворює ознаку озброєності банди.

Обов'язковість застосування зброї не являється необхідною ознакою складу бандитизму.

Достатньо, щоб зброя знаходилася у розпорядженні учасників банди під час нападів, та вони усвідомлювали можливість її застосування у разі виникнення необхідності.

У випадках, коли для вирішення питання про належність відповідних предметів до зброї, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі необхідно призначати експертизу, яку слід проводити у відповідних експертних установах. Для вирішення лише другого питання достатньо участі спеціаліста.

Метою діяльності банди є вчинення нападів на підприємства, установи, організації або на окремих громадян. Під нападом озброєної банди розуміють дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. Такий напад вважається здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосовували зброї, яка перебувала в їх розпорядженні. Виходячи з цього, організована група або злочинна організація, що відповідає попереднім

ознакам банди, але її учасники не мають на меті вчинення насильницьких кримінальних правопорушень (вчиняють шахрайства, крадіжки тощо), не може вважатися бандою.

З об'єктивної сторони бандитизм передбачає **три форми**:

1) організацію озброєної банди;

2) участь у банді;

3) участь у нападі, вчинюваному такою бандою.

Для кваліфікації дій особи за ст. 257 КК достатньо вчинення нею хоча б одного з цих діянь (за умови, що організацію банди доведено). Суд має з'ясовувати, в якій саме формі особа вчинила бандитизм, та зазначати це у вироку з наведенням відповідних мотивів.

Організація озброєної банди – це будь-які дії, результатом яких стало створення банди. Організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один напад.

Оскільки ст. 257 КК передбачено відповідальність за організацію банди, а не за організаційну діяльність щодо її створення, дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду дійсно було організовано (незалежно від того, чи вчинила банда хоча б один напад (усічений склад). Організаційна ж діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як замах на бандитизм.

Організацією озброєної банди належить визнавати створення як організованої групи чи злочинної організації, що вже озброєні, але ще не вчинили нападів, так і таких стійких об'єднань, які, щоб дістати зброю, вчиняють напади на військовослужбовців, працівників правоохоронних органів тощо. Уже в момент нападу з метою заволодіння зброєю ці об'єднання стають бандою, оскільки в такий спосіб її члени озброюються.

Під *участю в озброєній банді* слід розуміти не тільки безпосереднє здійснення нападів, а й сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукання об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в цьому об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до останнього. Вчинення зазначених дій особою, яка не є учасником банди, належить розцінювати як пособництво у бандитизмі.

Участь у вчинюваному озброєною бандою нападі може брати й особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі у нападі, а лише якимось чином сприяла в його вчиненні, її дії слід

вважати пособництвом. Особи, які не були учасниками банди і не усвідомлювали факту її існування, але в будь-який спосіб сприяли у вчиненні нею нападу, несуть відповідальність за кримінальне правопорушення що охоплювався їхнім умислом.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, котра досягла 14-річного віку. Оскільки законом установлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визнається виконавцем кримінального правопорушення, передбаченого ст. 257 КК, навіть якщо вона в подальшому не брала участі в діяльності банди.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушенняхарактеризується прямим умислом і спеціальною метою здійснення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян.

Для вірної кваліфікації бандитизму слід пам'ятати, що дії, які полягають у незаконному заволодінні вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, їх придбанні, виготовленні, ремонті, або в незаконному заволодінні радіоактивними матеріалами чи їх придбанні, або у виготовленні, ремонті холодної зброї, вчинені з метою організації банди, а також аналогічні дії учасників уже існуючої банди чи збут останніми зазначених предметів належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 257 і ст. 262 або ч. 1 чи ч. 2 ст. 263 КК.

Дії ж учасників банди, пов'язані з незаконним носінням, зберіганням, ремонтом та передачею (один одному) предметів, якими вона озброєна, є складовими елементами бандитизму і додаткової кваліфікації за ст. 263 КК не потребують.

3. Загальна характеристика терористичних кримінальних правопорушень.

Терористичний акт (ст. 258). Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей (ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. №638-IV). Основною сутнісною характеристикою тероризму є залякування терором, насильством, підтримання стану постійного страху. До ознак тероризму відносяться також створення загальної небезпеки, що виникає в результаті вчинення суспільно небезпечних дій або погрози такими, публічний характер вчинення та мета – прямий або непрямий вплив на

прийняття якого-небудь рішення або відмова від нього в інтересах терористів.

Об'єкт кримінального правопорушення – сукупність суспільних відносин, які регламентують основи забезпечення безпечних умов існування суспільства.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258, виражається в таких формах:

1) застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків;

2) погроза вчинення зазначених дій (ч. 1 ст. 258).

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, вчинюваний в першій формі, характеризується наявністю таких ознак:

• а) застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій;

• б) створення небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків (ч. 1 ст. 258); заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 258); спричинення загибелі людей (ч. 3 ст. 258); в) причиновий зв'язок між зазначеними діями та наслідками.

Під *застосуванням зброї* треба розуміти використання її вражаючих властивостей, при якому заподіюється шкода життю чи здоров'ю людини, знищується чи пошкоджується оточуюче середовище.

Вибух – займання певних об'єктів, яке супроводжується сильним звуком, внаслідок миттєвого хімічного розкладання речовин та створення сильно нагрітих газів.

Підпал – свідоме викликання пожежі де-небудь за допомогою вогню.

Інші дії, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків – застосування радіоактивних, отруйних та сильнодіючих речовин, розповсюдження епідемій та епізоотій, влаштування аварій та катастроф, затоплення, обвали, виведення з ладу життєзабезпечуючих об'єктів, порушення технологічних або виробничих процесів, блокування транспортних комунікацій тощо. Найчастіше терористичні акти вчинюються шляхом вибухів.

Під *погрозою* вчинення, зазначених у ч. 1 ст. 258 КК дій, треба розуміти психічний вплив на людей у формі висловлювання (усно чи письмово) наміру застосувати зброю, вчинити вибух, підпал чи інші дії.

Погроза повинна бути реальною, необхідні підстави, які б свідчили про серйозність та реальність наміру вчинити акт тероризму, наприклад, наявність зброї, вибухових, біологічно небезпечних, радіоактивних речовин, належність осіб до певних терористичних груп чи організацій, факти раніше вчинених ними терористичних актів, виконання підготовчих дій до відключення життєвозабезпечуючих об'єктів або до порушення технологічних

процесів, блокуванню транспортних комунікацій і т.д.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим, якщо мало місце застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій або виникнення загрози вчинення зазначених дій та ці дії створювали реальну небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків.

Створення небезпеки настання зазначених наслідків – це реальна можливість, загроза, значний ступінь ймовірності заподіяння шкоди. Реальність небезпеки настання зазначених наслідків оцінюється на підставі даних про час, місце, обстановку, спосіб вчинення терористичного акту та інших обставин (скупчення людей, транспортних засобів тощо).

Небезпека для життя – реальна можливість загибелі хоча б однієї людини.

Небезпека для здоров'я – загроза заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження одній особі, чи легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності одній чи кільком особам.

Небезпека заподіяння значної майнової шкоди – загроза знищення чи пошкодження майна. Значність майнової шкоди визначається на підставі вартості майна, його кількості, із врахуванням матеріального становища потерпілого.

Небезпека настання інших тяжких наслідків – загроза настання таких наслідків, як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам, серйозні порушення діяльності підприємств, установ, органів влади та управління, тривалі зупинки роботи підприємств, транспорту, хімічне або радіоактивне забруднення навколишнього середовища, поширення епідемій, епізоотій, загострення міжнаціональних відносин тощо.

Суб'єктивна сторона терористичного акту характеризується прямим умислом та зазначеною у ч.1 ст. 258 КК спеціальною метою:

1) порушення громадської безпеки;

2) залякування населення;

3) провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення;

4) вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами;

5) привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста).

Порушення громадської безпеки, як бажаний для винних результат їх дій, виражається в зруйнуванні в певному населеному пункті, регіоні та суспільстві в цілому мікроклімату, що склався, з яким громадяни пов'язують своє спокійне існування, в зміні балансу психологічної рівноваги та стійкості на

користь насильницьких методів вирішення соціальних конфліктів, дестабілізації становища.

Залякування населення пов'язане зі створенням такої соціально-психологічної атмосфери суспільної тривоги, коли основною психологічною домінантою стає страх, невпевненість людей в безпеці свого життя та здоров'я, захищеності прав і свобод, невіра в ефективну роботу правоохоронних органів.

Провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення – підбурювання до таких дій, які можуть потягти за собою настання зазначених подій.

Вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами виражається в спонуканні, підштовхуванні відповідних органів чи осіб до вчинення або невчинення дій, необхідних та вигідних для терористів, заради яких вони застосовують такі витончені способи, для створення такої ситуації, коли відповідні органи чи особи вимушені приймати незаконні рішення для забезпечення безпеки громадян та суспільства.

Привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) – побудити звернути, зосередити увагу громадськості на певних поглядах терориста. *Терорист* – особа, яка бере участь у терористичній діяльності.

Законодавець вказав на вищевикладені цілі як рівнопорядкові. Однак практика свідчить про те, що порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація воєнного конфлікту чи міжнародного ускладнення – це проміжні цілі, які більше характеризують сутність тероризму, ніж його кінцевий результат. Зазначені цілі є способом досягнення кінцевої мети – вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного.

Суб'єктом терористичного акту є особа, якій до вчинення кримінального правопорушеннявиповнилося 14 років.

Кваліфікованими видами терористичного акту, передбаченими ч. 2 ст. 258, є вчинення кримінального правопорушенняповторно, за попередньою змовою групою осіб, заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків.

Особливо кваліфікованим видом терористичного акту, передбаченим ч. 3 ст. 258, є загибель людини. Загибель людини передбачає смерть хоча б однієї особи.

Втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258[1]). Об'єктивна сторона полягає у вчиненні хоча б однієї з таких дій, як втягнення особи

у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту.

Втягнення особи у вчинення терористичного акту – проявляється в діях особи, пов'язаних з безпосереднім психічним чи фізичним впливом на іншу особу і вчинених з метою викликати у неї рішучість взяти участь у вчиненні терористичного акту. Втягнення передбачає дії особи безпосередньо спрямовані на виникнення у іншої особи бажання вчинити терористичний акт.

Примушування до вчинення терористичного акту – це здійснення фізичного чи психічного впливу на особу, спрямованого на те, щоб залучити її, всупереч бажанню, до участі у вчиненні терористичного акту.

Способами примушування є: обман, шантаж, використання уразливого стану особи, фізичне насильство чи погроза його застосування.

Під *обманом* слід розуміти повідомлення неправдивих відомостей або замовчування певних відомостей, які повинні бути повідомлені особою, у результаті чого потерпілий вводиться в оману.

Шантаж – це психічне насильство, яке полягає у погрозі розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти в таємниці.

Уразливий стан – це зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Фізичне насильство може виражатися у нанесенні ударів, побоїв, заподіянні тілесних ушкоджень, позбавленні волі тощо. *Погроза застосування насильства* полягає у залякуванні (усно, письмово, за допомогою конклюдентних дій) потерпілої особи застосуванням фізичного насильства.

Кримінальне правопорушення, передбачений ст. 258[1], вважається закінченим з моменту здійснення винним дій, спрямованих на втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до його вчинення, незалежно від того, чи вчинила терористичний акт особа, яку втягували чи примушували до вчинення цього кримінального правопорушення.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Кваліфікованими видами втягнення у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту є вчинення кримінального правопорушеннящодо кількох осіб, повторно, за попередньою змовою групою осіб або службовою особою з використанням службового становища

Публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258[2]).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняможе бути виражена в таких формах:

1) публічні заклики до вчинення терористичного акту;
2) розповсюдження матеріалів з такими закликами;
3) виготовлення таких матеріалів;
4) зберігання таких матеріалів.

Публічні заклики це відкриті звернення до невизначеної кількості громадян (ці заклики можуть бути на мітингах, демонстраціях тощо).

Розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення терористичного акту означає поширення матеріалів із зазначеними закликами серед широкого кола осіб з метою ознайомлення їх з цими закликами (розклеювання звернень, листівок, плакатів, підкидання в приміщення установ, підприємств, організацій листів, роздавання книг тощо).

Під *виготовленням матеріалів* згаданого характеру розуміється як їх створення, так і технічне відтворення (тиражування тощо).

Зберігання передбачає умисні дії, пов'язані зі знаходженням зазначених матеріалів у володінні винного (в приміщенні, сховищі, іншому місці чи при собі).

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із зазначених дій – проголошення закликів до вчинення терористичного акту, розповсюдження, виготовлення чи зберігання матеріалів із згаданими закликами.

4. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань

Кожна з частин 1-4 статі 260 КК містить ознаки основного складу кримінального правопорушення(формального складу): створення не передбачених законами України воєнізованих формувань або участь у їх діяльності (частина 1); створення не передбачених законом збройних формувань або участь у їх діяльності (частина 2); керівництво не передбачених законами України воєнізованими або збройними формуваннями, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки (частина 3); участь у складі не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян (частина 4).

Частина 5 статті 260 КК містить ознаки кваліфікованого матеріального складу кримінального правопорушеннявідносно основного складу, передбаченого частиною четвертою: участь у складі не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян, що призвело до загибелі людей чи інших тяжких наслідків.

Тільки кваліфікований склад цього кримінального правопорушення-передбачає таку ознаку, як потерпілий від кримінального правопорушення (конкретна особа).

Об'єктом цього кримінального правопорушенняє громадська безпека, як відсутність для індивідуально невизначеного кола осіб неприпустимого ризику загибелі чи настання інших тяжких наслідків від діяльності не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладається на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. (ст. 17 Конституції України).

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань (стаття 47 Конституції України).

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень може проявлятися в таких діях:

1) створення не передбачених законами України воєнізованих формувань;
2) участь у діяльності не передбачених законами України воєнізованих формувань;
3) створення не передбачених законом збройних формувань;
4) участь у діяльності не передбачених законом збройних формувань;
5) керівництво незаконно створеними воєнізованими формуваннями;
6) керівництво незаконно створеними збройними формуваннями;
7) фінансування незаконно створених воєнізованих формувань;
8) фінансування незаконно створених збройних формувань;
9) постачання незаконно створеним збройним формуванням зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки;
10) участь у складі будь-якого із зазначених незаконних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян.

Створення не передбачених законом воєнізованих (частина 1 ст. 260) або збройних (частина 2 ст. 260) формувань означає вчинення будь-яких дій щодо визначення структури, чисельності, порядку створення, дислокації таких формувань, підбір їх учасників, придбання озброєння тощо. Такі формування можуть бути створені у вигляді стрілецького відділення, загону, дружини, сотні та інших груп (наприклад, озброєної групи комерційних, підприємницьких структур чи громадських організацій).

У пункті 1 примітки до ст. 260 КК зазначені якісні критерії щодо незаконного воєнізованого формування, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість, дисципліна, проведення військової, стройової чи фізичної підготовки, тобто те,

що встановлено для військових підрозділів статутами Збройних Сил України.

У пункті 2 примітки до ст. 260 КК зазначені якісні критерії щодо незаконного збройного формування, а саме – озброєність придатною для використання вогнепальною, вибуховою або іншою зброєю. Під вогнепальною слід розуміти будь-яку вогнепальну зброю (у т.ч. – гладкоствольну), а під іншою – ракетну, торпедну, запалювальну, холодну зброю тощо.

В примітці до ст. 260 КК не визначені кількісні критерії воєнізованого та збройного формувань. З огляду на те, що до воєнізованого формування належить формування, яке має ознаки військового, мінімальною кількістю членів незаконного воєнізованого формування слід вважати дев'ять бійців (відповідно до штатної чисельності найменшої організаційної структури військового типу – мотострілкового відділення).

Керівництво не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням (частина 3 ст. 260 КК) – полягає в діях, спрямованих на забезпечення функціонування вже створеного формування, зокрема: опрацювання плану чи заходів здійснення діяльності самого формування; прийняття рішення щодо його виконання: проведення воєнізованих занять або навчання; дача наказів; здійснення контролю за порядком несення служби тощо.

Фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (частина 3 ст. 260 КК) – це протиправна діяльність особи, що призводить до одержання зазначеними формуваннями фінансових ресурсів або матеріальних цінностей (окрім зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки), які використовуються (мають використовуватись) для подальшого функціонування відповідних формувань. Як правило, таку діяльність проводить керівник (один із керівників) формування або за його дорученням – інший їх учасник. Водночас не виключені випадки, коли забезпечення фінансування діяльності формування здійснює особа, яка не є їх учасником (членом).

Постачання не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки (частина 3 ст. 260) може вчинятися будь-яким способом, одноразово чи систематично, платно чи безкоштовно. Це може бути виготовлення такої зброї, її закупівля і передавання, доставка тощо.

Участь у діяльності не передбачених законом воєнізованих (частина 1 ст. 260) або збройних (частина 2 ст. 260) формувань означає безпосереднє входження особи до складу такого формування і виконання певних обов'язків щодо діяльності такого формування. Зокрема, це участь у військовій або стройовій чи фізичній підготовці, яка проводиться у складі відповідного формування.

Напад на підприємства, установи, організації чи на громадян (частина 4 ст. 260) означає встановлення контролю над юридичними чи фізичними

особами із застосуванням до громадян (охорони, персоналу, інших осіб) насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства.

Моментом створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування вважається момент набуття ним усіх якісних (пункти 1 і 2 примітки до ст. 260 КК) і кількісних (див. вище) ознак відповідного формування. Кримінальне правопорушення в інших формах вважається закінченим з моменту вчинення відповідної дії, виписаної у ст. 260 КК. Наприклад, фінансування – в момент отримання незаконним формуванням першої суми грошових коштів.

Можливі стадії готування та замаху на вчинення цього кримінального правопорушенняу формі фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки, а також у формі участі у складі не передбачених законом формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян. Щодо самого створення не передбачених законом формувань – можлива лише стадія замаху. Наприклад, формування не набуло організаційної структури військового типу з причини не досягнення ним необхідної кількості бійців. Стадії готування та замаху не можливі для такої форми цього кримінального правопорушення, як керівництво зазначеними в частинах першій або другій цієї статті формуваннями. Також лише стадія закінченого кримінального правопорушенняхарактерна для кваліфікованого складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 5 ст. 260 КК.

Кваліфікований склад (частина 5 ст. 260) характеризується наслідками, до яких призвела участь особи у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян у складі воєнізованого чи збройного формування. До вказаних наслідків належать загибель людей (хоча б однієї людини) чи інші тяжкі наслідки (заподіяння кільком потерпілим середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі, пошкодження або руйнування приміщень тощо).

Суб'єктивна сторона складів кримінального правопорушення, передбачених частинами 1-4, характеризується прямим умислом: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер створення, керівництва, фінансування воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки, участь у їх складі у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян, і бажає вчинити такі дії.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 5, характеризується двома формами вини, тобто умисна участь у нападі і необережність до настання наслідків такого нападу. Особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій і бажає брати участь у складі воєнізованого або збройного формування у нападі на підприємства, установи,

організації чи на громадян. Особа при цьому передбачає можливість загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, але легковажно розраховує на їх відвернення, або не передбачає можливості настання вказаних наслідків своїх дій, хоча повинна була і могла їх передбачити. Про кваліфікацію умисного заподіяння під час нападу на підприємства, установи, організації чи на громадян смерті людини чи інших тяжких наслідків – див. нижче.

Суб'єкт кримінального правопорушеннязагальний – особа, яка до вчинення кримінального правопорушеннядосягла 16 років. Особа у віці від 14 до 16 років, несе відповідальність за дії, які містять ознаки інших складів кримінального правопорушення, наприклад, за вчинення під час участі у складі воєнізованого чи збройного формування у нападі на підприємства, установи, організації умисного вбивства, умисного тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження тощо (див.: частину 2 ст. 22 КК).

5. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, які вчинені з порушенням правил поводження із загальнонебезпечними речовинами, матеріалами та предметами.

Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК). Кваліфікуючи це кримінальне правопорушення, варто виходити з того, що **основним безпосереднім об'єктом** кримінального правопорушенняє убезпечення від неконтрольованого доступу до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів.

Виділення протиправного безоплатного заволодіння ними в спеціальну норму пояснюється тим, що ці дії порушують громадську безпеку.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 262 КК, виступають:

1) зброя (крім гладко ствольної мисливської);
2) бойові припаси;
3) вибухові речовини;
4) вибухові пристрої;
5) радіоактивні матеріали.

Вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) – це зброя, в якій снаряд (куля, шрот) приводиться в рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої пальної суміші). До зброї, яка е предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 262 КК, належать всі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, а також нетипова

зброя, кустарно виготовлені чи перероблені, а також історичні зразки зброї. Це – гармати, міномети, кулемети, автомати, карабіни, гвинтівки, пістолети та револьвери тощо.

Бойові припаси – це патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші зібрані вироби, споряджені вибуховою речовиною та призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху.

Вибухові речовини – це порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки чи суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

Під *вибуховими пристроями* слід розуміти поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовнішніми джерелами імпульсу для здійснення вибуху (електродетонатор, капсуль-детонатор. вогнепровідний та детонаційний шнури тощо) та засобами управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії), завдяки чому такі пристрої придатні для застосування.

Радіоактивні матеріали – це матеріали, здатні до самовільного поділу, що супроводжується виділенням тепла, а також альфа-, бета – і гама випромінюванням, порядок обігу яких регламентовано спеціальними нормативними актами. Предметом аналізованого кримінального правопорушеннярадіоактивні матеріали є за умови, що кількість речовини та інтенсивність випромінювання настільки великі, що здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини.

Об'єктивна сторона даного кримінального правопорушеннявключає в себе вчинення таких дій щодо вказаних предметів: 1) викрадення; 2) привласнення; 3) вимагання; 4) заволодіння шляхом шахрайства; 5) заволодіння шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 262 КК); 6) розбій (ч. 3 ст. 262 КК).

Розбій з метою заволодіння вибуховим пристроєм кваліфікується за ст. 187 КК.

Оскільки незаконне заволодіння вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями є самостійним складом кримінального правопорушення, подальші їх носіння, зберігання, ремонт, передача чи збут утворюють реальну сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 262 та ч. 1 ст. 263 КК. Так, *вироком Коропського районного суду Чернігівської області від 26 лютого 2008 р. встановлено, що 13 грудня 2007 р., приблизно о 19 год. громадянин А., маючи на меті скоєння крадіжки металобрухту з нежилого домоволодіння померлого, зайшов до господарського сараю, де на полиці виявив обріз мисливської рушниці. Відмовившись від крадіжки майна він таємно від оточуючих викрав даний обріз і заховав біля паркану даного домоволодіння. 14 грудня 2007 р., взявши обріз зі схованки, приніс його до будинку громадянина Б. Приблизно о 12 год. був затриманий співробітниками*

міліції і в ході огляду у громадянина А. під полою кожуха був виявлений обріз мисливської двоствольної рушниці 16 калібру моделі CANONS DARNE 65, виробництва Франції, який згідно висновку експерта № 13 від 14 січня 2008 р. є вогнепальною зброєю. Таким чином, дії А. судом були вірно кваліфіковані як умисне викрадення вогнепальної зброї та незаконне носіння і зберігання вогнепальної зброї без передбаченого законом дозволу за ч. 1 ст. 262 та ч. 1 ст. 263 КК України(1).

Незаконне заволодіння радіоактивними матеріалами та подальше їх носіння, зберігання, використання тощо слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 262 КК і залежно від наслідків – ч. 1 чи ч. 2 ст. 265 КК.

Термінологія, яка використовується у законі для позначення відповідних дій у складі даного кримінального правопорушення, показує, що ці дії є однорідними аналогічним діям, які утворюють об'єктивну сторону кримінальних правопорушень проти власності.

При кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 262 КК слід пам'ятати, що у разі викрадення складових частин, деталей чи вузлів, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, дії винної особи слід розцінювати як закінчений кримінальне правопорушення і кваліфікувати за ч. 1 ст. 262 КК.

Викрадення складових частин і деталей бойових припасів, що містять вибухові речовини (запали, детонатори, підривники, гранати без підривників тощо), теж потрібно кваліфікувати за ч. 1 ст. 262 КК як закінчене викрадення таких речовин.

Якщо винна особа незаконно заволоділа не придатними до використання вогнепальною зброю, бойовими припасами або їх частинами чи деталями, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, помилково вважаючи їх такими, що можуть бути використані за призначенням, вчинене належить розцінювати як замах на заволодіння цими предметами і кваліфікувати за ч. 2 ст. 15 та відповідною частиною ст. 262 КК.

Незаконне заволодіння завідомо несправною вогнепальною зброєю (наприклад, учбовою) і приведення її в придатний до використання за призначенням стан необхідно кваліфікувати як заволодіння чужим майном та незаконне виготовлення вогнепальної зброї. Так само мають кваліфікуватися дії винного й у тому разі, коли для виготовлення придатної до використання зброї частина деталей була ним викрадена, а решта виготовлена самостійно чи придбана будь-яким іншим чином.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення, зчиненого шляхом крадіжки, грабежу, розбою і вимагання, може бути осудна особа, яка досягла 14-річного віку, а у разі його вчинення в інший спосіб – 16-річного віку. Окрім цього, при вчиненні привласнення та заволодіння шляхом

зловживання службовим становищем суб'єкт є спеціальним.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною виною. При цьому особа повинна знати про те, що предмет, яким вона заволодіває, належить до зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіоактивних матеріалів, розуміти небезпечні властивості таких предметів та те, що заволодіння ними здійснюється протиправним способом.

Кваліфікованими видами кримінального правопорушенняє вчинення його: 1) повторно; 2) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 262 КК).

Особливо кваліфікований вид кримінального правопорушення(ч. 3 ст. 262 КК) має місце тоді, коли дії, передбачені ч. 1 або 2 ст. 262 КК, вчинені організованою групою. Особливо кваліфікованим видом вимагання предметів цього кримінального правопорушення(крім вибухових пристроїв) є вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я (ч. 3 ст. 262 КК). Вимагання вибухових пристроїв, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, кваліфікується за ст. 189 КК.

Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК). Визначальною ознакою при кваліфікації таких кримінальних правопорушень є **предмет:**

1) вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської);
2) бойові припаси;
3) вибухові речовини;
4) вибухові пристрої (ч. 1 ст. 263);
5) холодна зброя (кинджали, фінські ножі, кастети) (ч. 2 ст. 263).

6. Поняття, загальна характеристика й види кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.

Суспільна небезпека діянь, що передбачені в XII Розділі Особливої частини КК, полягає в тому, що вони заподіюють або ставлять під загрозу заподіяння істотної шкоди громадському порядку і моральним основам життя суспільства. Сукупність цих відносин і є **родовим та одночасно основними безпосередніми об'єктами** вказаних кримінальних правопорушень.

В. А. Ломако, визначаючи у цій групі родовий об'єкт, поділив умовно ці кримінальні правопорушення на кримінальні правопорушення проти громадського порядку та кримінальні правопорушення проти суспільної моральності. До першої групи відніс ст.ст. 293, 294, 295, 296 КК України, до другої – склади кримінального правопорушення, передбачені ст.ст. 297, 298, 298–1, 299, 300, 301, 302, 303, 304. Подібної думки притримується В. О. Навроцький,

В. М. Стратонов та ін. Отже, науковці схиляються до того, що законодавець, створюючи даний розділ Особливої частини КК України, у ньому об'єднав кримінальні правопорушення, що мають два родових об'єкти: громадський порядок та моральність.

Поняття «громадського порядку» у літературі трактується по–різному. Одні автори (І. М. Даньшін, М. І. Загородніков, С. С. Яценко) розглядають його в двох значеннях: у широкому і вузькому розумінні; інші (В. Т. Дзюба, Н. Ф. Кузнецова та ін.) трактують громадський порядок однозначно, не поділяючи його на види. На думку В. І. Осадчого, громадський порядок – це явище динамічне. Воно обумовлено поведінкою людей у відповідності чи ні з нормами, які регулюють суспільні відносини громадського порядку.

Зауважимо, що на сьогодні законодавство не дає чіткого визначення громадського порядку, і тому окреслити це поняття можна лише на основі теоретичних напрацювань та осмислення суспільних відносин.

У довідковій літературі, під громадським порядком розуміється порядок, який виникає, відбувається в суспільстві або пов'язаний з ним (суспільний). Розглянемо існуючі в юридичній літературі визначення громадського порядку.

У широкому значенні громадський порядок визначається наступним чином.

Так М. І. Загородніков розуміє під **громадським порядком** частину суспільних відносин, що регулюються нормами права, моралі, правилами співжиття і звичаями, які складаються в громадських місцях, а також поза ними, але їх порушення впливає на громадську мораль, і за своїм змістом служать меті охорони особи і прав громадян, громадської моралі, забезпечення громадського спокою, створення нормальних умов для життя і праці громадян, для діяльності державних та громадських закладів і підприємств.

Громадський порядок (І. М. Даньшин) – це порядок вольових суспільних відносин, які складаються в процес усвідомленого і добровільного дотримання громадинами встановлених у нормах права і інших нормах неюридичного характеру правил поведінки у сфері спілкування і тим самим забезпечують злагоджене і стійке життя людей в суспільстві.

Громадський порядок (С. С. Яценко) – «це стан вольових суспільних відносин, врегульованих соціальними нормами, що характеризується обстановкою громадського і особистого спокою, повагою громадської моралі, узгодженістю і структурною організованістю соціальних зв'язків учасників суспільного життя, внаслідок чого створюються сприятливі зовнішні умови громадської корисної діяльності, побуту людей, включаючи сферу спілкування в публічних місцях»).

Громадський порядок (М. Й. Коржанський) – «це сукупність суспільних відносин, що створюються для забезпечення охорони громадського спокою, громадської моральності як умови суспільного життя людей».

Громадський порядок (П. Ф. Гришаєв) – порядок, що регулює відносини

між членами суспільства, відповідно до якого кожний з них зобов'язаний дотримуватися правил у суспільстві, які закріплені як у правових нормах, так і в нормах моралі.

Громадський порядок (В. О. Навроцький) – «це суспільні відносини, які складаються для дотримання членами суспільства прийнятих у ньому правил та норм поведінки».

Громадський порядок (І. М. Копотун) – «це система суспільних відносин, урегульованих нормами права й іншими соціальними нормами (мораль, звичаї, традиції), що забезпечують спокій населення, повагу до суспільної моралі, честі й гідності громадян, а також нормальне функціонування інститутів суспільства й держави».

У вузькому змісті громадський порядок визначається таким чином.

Під **громадським порядком**В. О. Навроцький розуміє суспільні відносини, які стосуються не всіх правил та норм поведінки, а лише тих, які забезпечують спокій у суспільстві, інтереси співжиття людей як членів громади.

Н. Ф. Кузнецова поняття «**громадський порядок**» застосовує в змісті закріпленого в нормах права й моралі певного порядку відносин у громадських місцях, сукупності видів і форм поведінки громадян у суспільстві.

Громадський порядок (В. І. Осадчий) – «це стан суспільних відносин, що складається у громадських та будь–яких інших місцях унаслідок поведінки людей і який реально відображає відповідність такої поведінки вимогам соціальних норм, що їх регулюють. При цьому стан суспільних відносин, що складається в будь–яких інших місцях, характеризує громадський порядок лише за умови його впливу на стан суспільних відносин, який створюється у громадських місцях».

Громадський порядок (Р. П. Олійничук) – «це урегульована нормами права та поставлена під охорону закону про кримінальну відповідальність, сукупність суспільних відносин, що складаються у сфері забезпечення нормальних умов праці, відпочинку, побуту і спокою людей».

Громадський порядок (Г. І. Піщенко) – «це заснована на громадських зв'язках, загальноприйнятих правилах поведінки, моральних принципах сукупність суспільних відносин, найбільш важливі з яких урегульовані нормами права і покликані забезпечити нормальне функціонування державних, громадських та інших закладів, цілісність існуючих в суспільстві форм власності, безпеку, честь, гідність людей, а також нормальні умови їх праці, побуту і відпочинку»(19).

В. Т. Дзюба та В.В. Налуцишин зазначають, що визначення **громадського порядку** у вузькому розумінні фактично зводить його до системи суспільних відносин, що складаються у сфері забезпечення нормальних умов відпочинку, побуту і спокою в громадських місцях. Громадський порядок – це досить широка соціальна категорія, оскільки громадський порядок

складають: правопорядок, державний порядок, порядок управління з одного боку; звичаї, етичні і моральні правила поведінки – з іншого. А тому вони роблять висновок – немає підстав для «вузького» його тлумачення(20).

Вважаємо, що такий висновок, зокрема В.В. Налуцишина заснований на його пропозиції виділяти родовим об'єктом хуліганства громадський спокій як складову частину правопорядку(21).

На підставі вище викладеного можна запропонувати таке поняття **громадського порядку** – це суспільні відносини, які засновані на загальноприйнятих правилах поведінки, моральних принципах, найбільш важливі з яких урегульовані нормами права і покликані забезпечити нормальне функціонування різних установ та підприємств, недоторканість власності, життя та здоров'я, честь та гідність людей, а також нормальні умови їх праці, побуту і відпочинку.

Поняття «моральності» також неоднозначно тлумачиться в теорії кримінального права. При цьому відрізняють терміни «мораль» та «моральність».

У багатьох словниках як філософського, так і мовного спрямування поняття «**моралі»** визначається як одна із форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей; норми, принципи, правила поведінки людей, а також безпосередня людська поведінка (мотиви вчинків, результати діяльності), почуття, судження у людських стосунках. **Моральність** розглядають як етичне поняття, яке в широкому розумінні є синонімом моралі; характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами і принципами; відповідність поведінки людей нормам моралі.

7. Групове порушення громадського порядку і масові заворушення.

Групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК).

Групові дії, які порушують громадський порядок, – це дії значної кількості осіб, звичайно кількох десятків чи навіть сотень. Але, на відміну від масових заворушень, число учасників групового порушення громадського порядку дій в ході вчинення цього кримінального правопорушення істотно не збільшується, вони не зростають кількісно і не перетворюються якісно на активні посягання проти правоохоронюваних благ(1).

Кількість осіб, які беруть участь у групових діях, які порушують громадський порядок законодавством не визначено. На думку М.Й. Коржанського, порушувати громадський порядок може як двоє так і більше суб'єктів кримінального правопорушення, зважаючи на визначення групи осіб за ч.ч. 1 та 2 ст. 28 КК(2). Зважаючи на це, вчений вважає таке положення несправедливим, тому що покарання двом суб'єктам буде однаковим з покаранням

трьом і більше суб'єктам цього кримінального правопорушення. Тому його позиція полягає у тому, щоб групу осіб визнавати у кількості не менше 3 суб'єктів кримінального правопорушення(3). Ця думка є досить важливою для визначення реального ступеня суспільної небезпеки групи осіб, але до внесення змін у кримінальне законодавство залишається тлумачити групу осіб, як дві або більше особи.

Суспільна небезпека таких протиправних дій, як свідчить судова та слідча практика, полягає в посяганні на низку суспільних відносин, які знаходяться під охороною закону про кримінальну відповідальність, зокрема у сфері життя та здоров'я особи, власності, нормальної роботи органів державної влади, підприємств, установ, організацій тощо. Злочинна поведінка такої групи людей є безконтрольною та залежною від зовнішніх факторів, що характеризуються підвищеною суспільною небезпекою. Нерідко такі групові порушення громадського порядку набувають соціально загрозливих форм та тягнуть вчинення більш тяжких кримінальних правопорушень (вбивств на ґрунті національних, расових чи релігійних конфліктів, масових заворушень, хуліганств, знищення, руйнування чи пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини тощо).

Родовим та основним безпосередніми об'єктами кримінального правопорушенняє громадський порядок. **Додатковим обов'язковим об'єктом** цього кримінального правопорушення – є суспільні відносини, які регламентують порядок роботи транспорту, підприємств, установ чи організацій(4).

Під **додатковим факультативним безпосереднім об'єктом** групового порушення громадського порядку слід розуміти життя, здоров'я, честь та гідність людей, відносини власності, громадську безпеку, відносини у сфері господарської діяльності тощо. У цьому контексті є цікавим такий приклад із судової практики.

Прокуратура Чернігівської області 1 березня 2006 р. порушила кримінальну справу №78/00807 по факту групового порушення громадського порядку та умисного знищення і пошкодження майна енергопостачальної компанії «Чернігівобленерго». 22 лютого 2006 р. група осіб, скориставшись ухвалою Солом'янського суду Києва (ВАТ ЕК «Чернігівобленерго» оскаржило ухвалу Солом'янського суду від 21 лютого 2006 р. в установленому порядку в апеляційному суді м.Києва) здійснила спробу силового захвату ВАТ ЕК «Чернігівобленерго». Як з'ясували правоохоронні органи, підприємство намагалися захопити охоронці київської фірми «Стелс–плюс», з якими уклав договір М. Внаслідок злочинних дій нападників, компанії «Чернігівобленерго» були завдані значні матеріальні збитки. В ході розслідування встановлена їх сума, що складає 170 тис. грн. До кримінальної справи долучено 30 заяв працівників компанії «Чернігівобленерго» про отримання тілесних та моральних травм під час спроби силового захвату. За словами керівництва компанії,

захват міг призвести до справжньої катастрофи, оскільки нападники увірвалися в приміщення центральної диспетчерської служби, працівники якої в режимі реального часу управляють процесом енергозабезпечення регіону. У результаті захвату диспетчерської, близько години енергосистема регіону функціонувала без оперативного контролю енергетиків(5).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняполягає в двох формах: 1) організація групових дій; 2) активна участь у таких діях. На думку М. Й. Коржанського, такі форми є способами порушення громадського порядку(6). Подібна позиція щодо розуміння способу вчинення кримінального правопорушення, як форми вираження злочинного діяння, є досить поширеною в теорії кримінального права(7). Вважаємо, що спосіб вчинення кримінального правопорушенняне можна ототожнювати з його формою(8).

Наслідки кримінального правопорушення(за першою формою) можуть полягати у: 1) грубому порушенні громадського порядку; 2) суттєвому порушенні роботи транспорту, підприємства, установи чи організації.

Слід підтримати думку Р. П. Олійничука, що *місце вчинення кримінального правопорушення*(громадське місце) та *обстановка вчинення кримінального правопорушення*(публічно) є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони вказаного складу кримінального правопорушення(9).

Під *організацією вказаних групових дій* розуміється організація вчинення групового порушення громадського порядку або керівництво його підготовкою чи вчиненням, а також створення організованої групи (злочинної організації) для порушення громадського порядку чи керівництво нею, або забезпечення фінансування чи організація приховування злочинної діяльності такої групи (організації).

Активна участь у таких діях полягає у інтенсивному виконанні особою разом з іншими учасниками групових дій вказівок організатора щодо грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи підприємств, установ чи організацій. Дослідження матеріалів судової та слідчої практики дозволило Р. П. Олійничуку класифікувати типові активні групові дії: 1) заклики до громадян не виконувати вимоги представників влади; 2) непокора розпорядженням представників влади; 3) створення значних перешкод для нормальної роботи підприємств, установ чи організацій; 4) блокування роботи транспорту; 5) незаконне пікетування; 6) обмеження доступу громадян до громадських місць(10).

Грубе порушення громадського *порядку* передбачає недотримання встановлених правил поведінки у громадських місцях. Оцінювати порушення як грубе слід з урахуванням кількості його учасників, території, на якій мало місце порушення, важливості нормальної діяльності відповідних об'єктів, кількості потерпілих, часу порушення тощо.

Суттєве порушення *роботи транспорту, підприємства, установи чи*

організації полягає у припиненні їх нормальної роботи на певний час. Це – порушення графіку руху транспорту (як громадського, так і іншого), закриття магазинів, закладів громадського харчування, зрив роботи державних установ, зупинення виробництва. Суттєвість порушення визначається з урахуванням його тривалості, кількості осіб, нормальна робота, навчання, відпочинок або перевезення яких порушені, розміру заподіяних матеріальних збитків тощо.

8. Хуліганство.

Хуліганство (ст. 296). **Суспільна небезпека** таких протиправних дії, як свідчить судова та слідча практика, полягає у негативному їх впливі на цілу низку суспільних відносин, що знаходяться під охороною закону про кримінальну відповідальність, зокрема у сфері життя та здоров'я особи, власності, нормальної роботи органів державної влади, підприємств, установ, організацій тощо.

У кримінально–правовій літературі існує декілька версій появи терміна «хуліганство». Перша версія, умовно назвемо її американською, походить від назви одного з американських індіанських племен, що кочувало між Техасом і Каліфорнією. З цим американським плем'ям індіанців доводилося особливо довго боротися європейським поселенцям у Північній Америці. Тому під «хуліганами» стали розуміти людей, що борються з культурою, мають схильність до глумління над культурою й здебільшого не розуміють її.

Така версія була озвучена й руським вченим П. І. Люблінським, який вказав, що вперше про хуліганів («вуличні араби») заговорили в Америці. Під цими особами розуміли шайки молодих людей, які мали суттєву ознаку – кидати виклик закону і порядку, свої потреби задовольняли шляхом застосування насильства до будь-кого. Жорстокість, агресія, озлобленість до всіх і кожного – суб'єктивні якості цих осіб.

Друга версія має англійське походження. Однак вона має певні варіації: 1) на думку одних вчених, слово «хуліганство» походить від англійського слова «hooligan», під яким з 1890 року почали позначати винятково зухвалих вуличних бешкетників – ґвалтівників з південно–східного кварталу Лондона; 2) дане слово є похідним від прізвища ірландської родини злочинців Hooligan, яка проживала у кінці XVIII столітті в Лондоні; 3) дане слово є похідним від імені ірландця Holly, що організував декілька банд, які тероризували оточуючих; 4) слово «хуліган» є похідним від прізвища братів Холіген, що проживали у Шотландії наприкінці XVIII століття. Це були люди злочинного світу, що відрізнялися варварством і надзвичайним буйством.

Третя версія має русько–французьке походження. Так К. В. Григорян вказує, що термін «хуліган», можливо, походить від давньоруського «хула»

і французького «gens» – люди. Прізвище «хуліган» давали кріпакам, яких бажали образити, принизити.

Четверта версія має руське походження. Слова «хуліган», «хуліганство», як вважають деякі дослідники цього кримінального правопорушення, походить від російського слова «хула», хулити – порочити, засуджувати, сварити.

Наприклад, Я. Бугайський стверджував, що це слово використав вперше Діонео (популярний Лондонський кореспондент Московських ліберальних газет) в одній зі своїх статей, надрукованих у «Російському багатстві».

Також за іншою версією поява даного терміна пов'язувалася з ім'ям Петербурзького градоначальника Фон–Валя, що застосував у 1892 р. суворі заходи проти організованих груп ґвалтівників, яких він у своєму наказі назвав «хуліганами».

У німецькій мові хуліганство охоплюється поняттям «Unfug», а так само «grober Unfug», тобто груба непокора встановленому громадському порядку http://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T13/T13_P2.html – _ftn53.

Родовий та основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення– громадський порядок.

В теорії кримінального права громадський порядок як об'єкт хуліганства розглядається на трьох рівнях: а) як безпосередній об'єкт хуліганства; б) у вузькому розумінні, тобто як об'єкт посягання хуліганських дій, що включає у себе і безпосередній об'єкт хуліганства; в) в широкому розумінні, який може бути порушений не тільки хуліганськими діями, а й іншими кримінальними правопорушеннями або подіями (стихійними лихами).

Його **обов'язковими чи факультативними безпосередніми об'єктами**, в залежності від форми вчинення кримінального правопорушеннята кваліфікуючих ознак, можуть виступати життя та здоров'я особи, відносини власності, авторитет органів державної влади, громадська безпека та ін.

Об'єктивна сторона хуліганства полягає у грубому порушенні громадського порядку, тобто у вчиненні активних дій. КК не пов'язує наявність хуліганства з його вчиненням у громадських місцях. Хоча у практичних співробітників існує домінуюча думка, ніби відповідальність за хуліганство настає лише при вчиненні посягання саме в громадських місцях (так за даними МВС у 2004 р. 75 % зареєстрованих випадків хуліганства припадають якраз на громадські місця).

8. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти моральності.

Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297).

Виникнення цього кримінального правопорушення має власну історію. Кілька тисячоліть тому назад злочинці вилучали цінності з пірамід єгипетських фараонів, місць поховання багатих вельмож, скіфських вождів і т.д. І надалі багаті поховання нерідко піддавалися спустошенню. Історія знає незлічимі наруги над тілами померлих або місцями їхнього поховання через релігійний або расовий фанатизм, політичних міркувань, за мотивами помсти й інших низинних причин.

Аналіз статистичної звітності про стан злочинності на території України свідчить про різке зростання кількості таких суспільно небезпечних діянь і високу їх латентність(1). **Суспільна небезпека** цього кримінального правопорушення полягає в завданні моральної шкоди, насамперед близьким померлих, порушенні громадського спокою, може викликати міжетнічні та міжконфесійні конфлікти, негативно впливає на виховання молоді.

Родовим та основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297, є суспільні відносини в сфері моральних засад суспільства, а саме в частині поваги до померлих та місць їхнього поховання. Згідно ст. 298 ЦК України кожен зобов'язаний шанобливо ставитися до тіла людини, яка померла і до місця поховання людини. У разі глуму над тілом людини, яка померла, або над місцем її поховання члени її сім'ї, близькі родичі мають право на відшкодування майнової та моральної шкоди. Так згідно ст. 31 Закону України від 10.07.2003 р. «Про поховання та похоронну справу» у разі осквернення могил, місць родинного поховання, навмисного руйнування чи викрадення колумбарних ніш, намогильних споруд та склепів відшкодування матеріальних збитків здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету з наступним їх відшкодуванням за рахунок винних осіб згідно із законом http://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T13/T13_P3.html – _edn3.

Тому **обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом** кримінального правопорушеннямоуть бути відносини власності, а **факультативним додатковим безпосереднім об'єктом** – громадська безпека, громадський порядок та ін.

Це кримінальне правопорушення нерідко називають «святотатством». Це пов'язано з тим, що в стародавній Греції особи, які викрадали церковні святі речі, називались «святотатцями», до яких застосовувалось покарання таке ж саме, як до державних зрадників (смертна кара з конфіскацією майна, до того ж поховання злочинця відбувалось за межами країни). До речі, в римському праві термін «святотатство» мав два значення: широке «Sacrilegii instar est rescripto principis obviari» – з лат. – будь-який супротив волі Бога і вузький «Sacrilegium» – з лат. – викрадення святих предметів.

Руське кримінальне законодавство до 1669 року ставилось до так званої церковної татьби, як до кваліфікованого виду крадіжки (татьби). 22 січня 1669 року з'явились статті про слідство, суд та покарання осіб духовного звання, які вказане діяння віднесли до кримінальних правопорушень проти релігії http://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T13/T13_P3.html – _edn6.

По Уложенню про покарання уголовні та виправні 1885 року під святотатством розуміли будь-яке викрадення церковних речей та грошей, а також «покражу грошей з кружок». Це узагальнене визначення, звичайно, не може детально відобразити всі види поведінки, закріплені в ст. 219–235 вказаного законодавчого акту, але воно вказує на такий безумовний факт, що викрадення святих предметів і речей, що належали церкві, було самостійним явищем з відповідною правовою регламентацією http://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T13/T13_P3.html – _edn7. До такого роду святотатства в цьому документі примикає й крадіжка з могил, яка поділяється на два види: розривання могили і крадіжка речей, що знаходяться в труні та на померлому (ст. 234 Уложення), і викрадення предметів, що знаходяться на могилі (ст. 235 Уложення).

Уголовне Уложення 1903 року повернулось до розуміння церковної крадіжки, яке панувало до 1669 року. Слід відмітити, що глава 32 «О воровстве, разбое и вымогательстве», в якій була розміщена ст. 588, яка передбачала відповідальність за церковну крадіжку, так і не була введена в дію (крадіжка з могили теж прирівнювалась до майнового кримінального правопорушення).

Предметами кримінального правопорушення є:

1) могила;

2) інше місце поховання;

3) тіло померлого (останки, прах);

4) урна з прахом померлого;

5) предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання або на тілі померлого (останках, прахові).

В Законі України від 10.07.2003 р. «Про поховання та похоронну справу»запропоновані окремі поняття предметів кримінального правопорушення. Так, згідно ст. 2 згаданого Закону:

1) *Могила* – місце на кладовищі, у крематорії, колумбарії або в іншій будівлі чи споруді, призначеній для організації поховання померлих, де похована труна з тілом померлого чи урна з прахом.

2) *Інше місце поховання* – кладовище, крематорій, колумбарій або інша будівля чи споруда, призначена для організації поховання померлих; *місце почесного поховання* – спеціально відведена земельна ділянка на території кладовища чи за його межами, призначена для організації почесних поховань;*склеп* – підземна або заглиблена в землю капітальна споруда, призначена

для поховання, в межах місця поховання, відведеного у встановленому порядку;*колумбарій* – сховище для урн із прахом померлих; *колумбарні ніші* – спеціально обладнані місця на колумбарії для поховання урн із прахом померлих, що облаштовуються в мурованих стінах або на підготовлених ландшафтних ділянках; *крематорій* – спеціальна інженерна споруда з устаткуванням, призначеним для спалювання трун із тілами померлих;

3) *Тіло померлого (останки, прах)*. Тіло померлого виступає предметом кримінального правопорушеннянезалежно від його стану («свіжий», бальзамований, муміфікований). Слід відмітити, що вітчизняний законодавець свідомо відмовився від вказівки в ст. 297 КК на такий предмет кримінального правопорушення, як труп. Замість цього був визначений інший предмет – тіло (останки, прах) померлого. Така редакційна зміна предмета кримінального правопорушення пояснюється наступним: 1) Закон України «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 р., використовує термін «труп» лише відносно невпізнаних померлих осіб (ст.ст. 16, 30 вказаного Закону); 2) тобто, термін «труп» є більш вузьким поняттям, ніж тіло померлого. Також, на нашу думку, не слід ототожнювати терміни «тіло померлого» з терміном «прах», оскільки не всі дії, які можуть вчинені з тілом померлого, допустимі щодо останків чи праху (наприклад, самовільне «знімання одягу з праху» або «розчленування праху»). Слід зазначити, що тіло померлого є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК, незалежно від проміжку часу, який минув з моменту біологічної смерті людини. Слід також відзначити, що для визначення предмету кримінального правопорушення– тіла померлого, не має значення, громадянином якої країни був покійний, його стать, вік, національність, релігійні та громадські переконання тощо.

На підставі викладеного, *тілом померлого* пропонуємо вважати як ціле тіло, так і його окремі частини будь–якої людини після настання її біологічної смерті(9).

4) *Урна з прахом* – ємність, призначена для збереження праху померлого; кладовище – відведена в установленому законом порядку земельна ділянка з облаштованими могилами та/або побудованими крематоріями, колумбаріями чи іншими будівлями та спорудами, призначеними для організації поховання та утримання місць поховань;

5) *Предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання або на тілі померлого (останках, прахові),* – це будь–які речі, які перебувають в могилі чи на ній, в іншому місці поховання (одяг, індивідуальні речі та прикраси, ордени і медалі, труна, вінки, світильники, вази тощо). До них відносяться *намогильні споруди* – пам'ятні споруди, що встановлюються на могилах та увічнюють пам'ять про померлих.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає:

• вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання, над тілом

(останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого(тобто у будь-яких образливих для пам'яті померлих діях, зокрема розриванні могили, знищенні або зруйнуванні чи псуванні могили, квітника при могилі, пам'ятника, огорожі);

• вчинення незаконного заволодіння (таємно чи відкрито) тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого (квітів, вінків, деталей огорожі, пам'ятника чи відповідної меморіальної дошки, урни з прахом тощо).

Наруга – це образливе ставлення, грубе знущання, демонстрація зневаги до місця поховання чи праху покійного. Форми наруги над могилою, іншим місцем поховання визначені в ст. 2 Закону України від 10.07.2003 р. «Про поховання та похоронну справу». Наруга характеризується як об'єктивним моментом – вчиненням щодо праху чи місця поховання певних діянь, так і суб'єктивним – прагненням зневажити пам'ять про померлого, продемонструвати своє негативне ставлення до суспільних принципів, які панують в цій сфері.

Так 11 серпня 2004 р. близько 20.30 год. К. разом з С., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння на Старообрядницькому кладовищі в м. Житомирі, підійшли до могили із захороненням С.П.І., де С., а потім і К., умисно поламали дерев'яну лавку, що знаходилася поруч із могилою, а після чого даною лавкою почали бити по надгробному хресту, що розташованій на даній могилі, після чого разом руками почали розхитувати даний хрест, намагаючись витягти його із землі. В результаті спільних злочинних дій С. і К. було погнуто надмогильний хрест та пошкоджено дерев'яну лавку. Дії осіб були кваліфіковані за ст. 297 КК в зв'язку з тим, що вони грубо порушили моральні засади суспільства в частині поваги до померлих та місця їх поховання.

Хоча при цьому, під час досудового слідства, так і не були встановлені мотиви цих осіб. До того ж С. свою вину у інкримінованому йому кримінальному правопорушенні не визнав. Це свідчить про зневагу органів досудового слідства до встановлення суб'єктивних ознак наруги над могилою.

Наруга переважно вчиняється шляхом дії. Системний аналіз трьох частин ст. 297 КК дозволяє зробити висновок, що законодавець вважає, що такі кримінальні правопорушення можуть бути вчинені лише шляхом дії. Однак, на нашу думку, не можна виключати її вчинення і через бездіяльність, наприклад, невтручання в поведінку свійських тварин, які, наприклад, розривають могилу, справляють на ній природні потреби. Тому потребує уточнення редакція частин 2 та 3 ст. 297 КК, а саме слід вказати на «ті самі діяння».

Незаконне заволодіння відповідними предметами – це протиправне їх вилучення і звернення на свою користь чи користь інших осіб. Сюди належать,

зокрема, демонтаж і наступний продаж могильних загорож, пам'ятників, плит, а також вінків, квітів, лампад, які знаходяться на могилі.

Момент закінчення кримінального правопорушення визначається з врахуванням змісту вчинюваного діяння. Якщо воно полягає у нарузі, то закінченим це кримінальне правопорушенняє відтоді, коли виконане діяння достатньо вказує на наявність її об'єктивних і суб'єктивних ознак. Коли ж діяння виражається у незаконному заволодінні, то кримінальне правопорушеннязакінчений з моменту набуття винним можливості розпорядитися викраденим на власний розсуд (сховати, продати, подарувати тощо).

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 16–річного віку. Хоча окремі суди не завжди правильно встановлюють вік притягнення до відповідальності за це кримінальне правопорушення

Так вироком Макарівського районного суду Київської області від 30 серпня 2004 р. П., 1989 р. н., засуджено за ст. 297 КК України на 2 роки 6 місяців позбавлення волі. На підставі ч. 4 ст. 70 КК України це вирок та вирок Макарівського районного суду від 5 липня 2004 р. щодо П. постановлено виконувати окремо.

П. визнано винним у тому, що він 13 червня 2004 р. у с. Грузькому Макарівського району Київської області разом із неповнолітнім Ч., 1992 р. н., на місцевому кладовищі викрав з могил Г. та С. алюмінієві огорожі вартістю 370 грн.

У апеляційному та касаційному порядку справа не розглядалась.У клопотанні про перегляд справи в порядку виключного провадження заступник прокурора Київської області порушує питання про скасування постановленого щодо П. судового рішення у зв'язку із неправильним застосуванням кримінального закону, зокрема, оскільки П. не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність за ст. 297 КК України, він просить вирок скасувати, а кримінальну справу закрити за відсутністю в діях останнього складу кримінального правопорушення.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, прокурора, який вважав клопотання обґрунтованим і таким, що підлягає задоволенню частково, судді Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії вважають, що клопотання заступника прокурора підлягає задоволенню.

Відповідно до вимог ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушеннявиповнилося шістнадцять років.

Із матеріалів справи вбачається, що П. народився 23 лютого 1989 р., а кримінальне правопорушенняним було вчинено 13 червня 2004 р., тобто на момент вчинення інкримінованого діяння його вік становив 15 років 3 місяці. Кримінальне правопорушення передбачений ст. 297 КК України, до переліку

кримінальних правопорушень, за які особа може підлягати кримінальній відповідальності у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, не включено.

Таким чином встановлено, що під час вчинення суспільно небезпечного діяння П. не досяг віку, із якого настає кримінальна відповідальність, тому судом його засуджено необґрунтовано.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Мотив вчинення кримінального правопорушення, крім хуліганського та корисливого, на кваліфікацію дій винного не впливає. Ставлення особи до тяжких наслідків (ч. 3 ст. 297 КК), полягає у формі необережності.

Кваліфікуючими обставинами цього складу кримінального правопорушення є:

1) повторність;

2) вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб;

3) вчинення кримінального правопорушення з корисливих мотивів;

4) вчинення кримінального правопорушення з хуліганських мотивів;

5) вчинення кримінального правопорушення щодо братської могили чи могили Невідомого солдата;

6) вчинення кримінального правопорушення поєднане із застосуванням насильства чи погрозою його застосування (ч.2 ст. 297 КК);

7) спричинення тяжких наслідків (ч. 3 ст. 297 КК).

Корисливий мотив при вчиненні таких кримінальних правопорушень полягає в прагненні винного протиправне обернути предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого на свою чи іншої особи користь або отримати майнову вигоду без обернення такого майна на свою користь.

Вчинення кримінального правопорушення щодо братської могили чи могили Невідомого солдата – це нова для вітчизняного кримінального законодавства кваліфікуюча обставина, що ідентифікує спеціальне місце вчинення кримінального правопорушення. У кримінально-правовій літературі включення цієї кваліфікуючої озаки пояснюється врахуванням зарубіжного досвіду. Слід зазначити, що національним законодавством взагалі не передбачено визначення понять «братська могила» та «могила Невідомого солдата». Лише в «Положенні про Державний Протокол та Церемоніал України» (затверджено Указом Президента України від 22 серпня 2002 р.) згадується могила Невідомого солдата (м. Київ) без роз'яснення самого терміна.

Вчинення кримінального правопорушення щодо братської могили (*Братська могила* – групове поховання померлих приблизно в один час, звичайно в результаті бою або масової репресії). Для братських могил характерна відсутність індивідуальних поховань, хоча деякі військові братські могили

власне кажучи представляють із себе цвинтарі з індивідуальними похованнями. Назва «братські могили» підкреслює що ці люди вмерли за спільну справу як брати, хоча іноді застосовується й до масових поховань загиблих у результаті епідемій або просто до непозначених могил незаможних.

Вчинення кримінального правопорушення щодо могили Невідомого солдата. Як правило, такі пам'ятники ставляться на могилі, у якій перебувають останки загиблого солдата, особистість чия невідома й уважається неможливим її встановлення.

10. Кримінально-правова характеристика втягнення неповнолітніх у кримінально-протиправну діяльність.

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, які забезпечують принцип вільного розвитку особистості та умови нормального розвитку і виховання неповнолітніх.

Потерпілими від цього кримінального правопорушенняє неповнолітні незалежно від статі. Поняття ознак відповідного складу кримінального правопорушеннята питання кваліфікації роз'яснюються в постанові Пленуму ВСУ «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у кримінально-протиправну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняполягає у втягненні неповнолітнього у кримінально-протиправну чи іншу антигромадську діяльність.

Форми вчинення кримінального правопорушення(втягнення неповнолітніх):

1) у кримінально-протиправну діяльність;

2) у пияцтво;

3) у заняття жебрацтвом;

4) у заняття азартними іграми.

Судова практика під втягненням неповнолітнього у кримінально-протиправну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох кримінальних правопорушеннях або займатись іншою антигромадською діяльністю.

Під втягненням у пияцтво слід розуміти умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного вживання спиртних напоїв, збудження у нього такого бажання (спільне вживання спиртних напоїв, умовляння їх вжити, пригощання ними, дарування, розрахунок ними за виконану роботу тощо).

Втягнення у заняття жебрацтвом – це умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб як самостійно неповнолітнім, так і спільно з дорослими особами.

Під втягненням у заняття азартними іграми розуміється умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичної гри на гроші чи інші матеріальні цінності, в якій виграш залежить від випадковості (у карти, рулетку, «наперсток» тощо). До числа азартних ігор не належать державні лотереї.

Якщо втягнення неповнолітнього в заняття злочинною діяльністю, азартною грою, жебрацтвом є способом їх експлуатації з метою отримання наживи, то дії дорослого кваліфікуються за статтями 105 і 304 КК. Відповідальність дорослих за втягнення неповнолітніх до заняття проституцією передбачено ст. 303 КК.

Висновок.

Беручи до уваги те, що значна кількість статей розділу IX КК є бланкетними, необхідно вивчати законодавство, яке регулює відповідні правовідносини (правила пожежної безпеки, правила поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами, правила поводження з радіоактивними матеріалами тощо).

Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки загрожують індивідуально невизначеному колу осіб (фізичним юридичним особам), а відтак – невизначеному колу осіб. При кваліфікації кримінальних правопорушень, слід пам'ятати що такі спеціальні види громадської безпеки, як безпека виробництва і безпека руху та експлуатації транспорту, охороняються окремими розділами Особливої частини КК (це, відповідно, X та XI розділи). Застосування зброї масового знищення, її розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування є кримінальними правопорушеннями проти безпеки людства та передбачені XX розділом КК.

Законодавство (кримінальне та інших галузей) не дає чіткого визначення громадського порядку, і тому окреслити це поняття можна лише на основі теоретичних напрацювань та осмислення суспільних відносин.

Хуліганство має обов'язковий мотив – хуліганський (явна неповага до суспільства). Вчиненням кримінального правопорушенняз хуліганських мотивів є умисне вчинене на ґрунті явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само вчинення кримінального правопорушеннябез будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу. Хуліганський мотив може також бути визначений як альтернативна обов'язкова ознака кримінального правопорушення за ст. 299 КК.

Питання для самоконтролю.

1. У яких складах кримінальних правопорушень проти громадської безпеки зброя є предметом кримінального правопорушення, а в яких – засобом вчинення кримінального правопорушення?
2. За створення яких стійких злочинних об'єднань передбачена відповідальність у розділі IX Особливої частини КК?
3. За якими ознаками розмежовують бандитизм від розбою.
4. Як визначені в законодавстві терміни: «тероризм», «терористична діяльність», «терористичний акт», «терорист», «терористичні кримінальні правопорушення»?
5. У чому різниця між незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК) і незаконним поводженням з радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК)?
6. У чому полягає різниця між незаконним поводженням з предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, і порушеннями правил поводження з ними?
7. У яких нормах розділу IX Особливої частини КК передбачені спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, у чому їх суть і відмінність від добровільної відмови від кримінального правопорушення?
8. Які діяння характеризують об'єктивну сторону групового порушення громадського порядку?
9. Які ознаки відмежовують це кримінальне правопорушеннявід масових заворушень та від хуліганства, вчиненого групою осіб?
10. Які ознаки характеризують об'єктивну сторону масових заворушень?
11. У чому особливість суб'єктивної сторони та суб'єкта цього кримінального правопорушення?
12. У чому особливість об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 295 КК, – заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку?
13. Які дії утворюють об'єктивну сторону хуліганства?
14. Що таке особлива зухвалість та винятковий цинізм?
15. У чому особливість мотиву вчинення хуліганства?
16. Які діяння визнаються законом жорстоким поводженням з тваринами і які тварини можуть бути предметом цього кримінального правопорушення?
17. Що є об'єктом і предметом ввезення, виготовлення, зберігання, збуту чи розповсюдження порнографічних предметів?
18. Яка мета його вчинення і які кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення?
19. Які види діянь утворюють об'єктивну сторону втягнення неповнолітніх у кримінально-протиправну діяльність?

20. У чому особливість визнання цього кримінального правопорушення закінченим?

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 896 с. http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. – Луганськ: Елтон-2, 2012. – 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.
6. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. – Харків : Право, 2019. – 1200 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – Х.: Право, 2013. – 1040 с.
8. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Н. Кубальський. – К., 2007. – 199 с.
9. Антипов В.І. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, що здійснюються службовими особами / В.І. Антипов // Проблеми відповідальності за кримінальні правопорушення проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. між-нар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол. Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х. : Східно-регіонал. центр гуманітарно-освітніх ініціатив / НЮАУ ім. Я. Мудрого, Харків. Центр по вивченню організов. злочинності спільно з Амер. Ун-том у Вашингтоні, Інт. вивчення проблем злочинності , 2003. – С. 72-75.
10. Гаврилішин А. П. Відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань: сучасні проблеми практики / А. П. Гаврилішин // Ірпінський юридичний часопис. Серія : право. – 2019. – Вип. 3. – С. 150–155.
11. Кириченко О. В. Суб'єкт завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності / О. В. Кириченко // Вісник Запорізького юрид. ін-ту. – 2004. – Вип. 2 (27). – С. 178-186.
12. Налуцишин, В. Проблеми відмежування хуліганства від суміжних кримінальних правопорушень [Текст] / В. Налуцишин // Вісн. прокуратури. – 2006. – № 5. – С. 46-53.
13. Топчій В.В. Кваліфікація кримінальних правопорушень, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей / В.В. Топчій // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». № 36, Том 2, 2016 р. – С. 100-103.
14. Яцик Т.П. Характерні риси інформаційного тероризму / Т.П. Яцик // Medzinárodnávedeckákonferencia «Ludskéa občiansképráva a slobody: mechanizmus ich implementácie a ochrany v rôznych odvetviach práva». Bratislava, Slovenskárepublika. 19-20 вересня 2014 року.
15. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358 (ред. від 11 жовт. 2013 р.) Режим доступу : URL. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3341-12.
16. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26.04.2002 № 3;
17. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про кримінальні правопорушення, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 №13.
18. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22.12.2006 №10.
19. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2.
20. Єдиний державний реєстр судових рішень URL. http://reyestr.court.gov.ua
21. Конституція Українивід 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами, внесеними згідно із Законом № 742-VII від 21.02.2014) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/

show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
22. Кримінальний кодекс України від 12 серпня 2015 р.підстава 629-19 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 629-VIII від 16.07.2015) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кодексу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
23. Кримінальний процесуальний кодекс України від 16.08.2015, підстава 613-19 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 629-VIII від 16.07.2015) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
24. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (2002–2010). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до постанов : http://www.scourt.gov.ua\
25. *Дудоров О. Порнографія і кримінальний закон: питання кваліфікації, проблеми вдосконалення законодавства // Юридичний вісник України. – 2010. – №49 (7-13 грудня).*
26. *Наклович М.Л.*Кримінально-правова боротьба з хуліганством. – Львів: Вища школа, 2014. – 112 с. С.267 – 292.
27. Піщенко Г. Громадський порядок як об'єкт посягання хуліганських дій // Право України. – 2015. №8.
28. Яценко С.С. Ответственность за преступления против общественного порядка. – Киев.-2011. 189 с.

Тема 9. Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва.

Мета теми: ознайомитися з видами кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва та порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

План лекційного заняття:

1. **Поняття та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва.**
2. **Злочинні порушення загальних правил охорони праці.**
3. **Злочинні порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.**

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1.Поняття та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва.

Згідно ст. 3 Конституції України життя і здоров'я людини, її безпека, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Разом з тим, згідно ст. 43 Конституції України кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці. Захист цих цінностей у сфері виробництва покладено на діючий Кримінальний кодекс України. Розділ X Особливої частини Кримінального кодексу України містить п'ять статей (271 – 275), що регламентують кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені в сфері безпеки виробництва.

Виробництво – це складна соціально-економічна і технічна відносно замкнута система, в основі функціонування якої лежить праця людини, спрямована на отримання суспільно корисного результату.

Безпека виробництва – це система заходів, що ґрунтуються на нормативно-правових актах у сфері тільки виробництва і спрямовані на недопущення чи зменшення ймовірності нещасних випадків, травматизму та на послаблення негативного впливу виробництва на фізичний та психологічний стан працівників.

Порушення вимог законодавства щодо безпеки осіб під час здійснення іншої діяльності (не на виробництві), залежно від конкретних обставин справи, кваліфікується за статтями КК про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, у сфері службової діяльності, проти довкілля тощо.

Нормативно-правові акти, що охороняють безпеку виробництва належать до різних галузей права: екологічного, цивільного, трудового тощо. Але норми саме кримінального права забезпечують охорону відносин, що гарантують безпеку виробництва від найбільш небезпечних посягань.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених **Розділом X Кримінального кодексу України** (кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва) є відносини, що забезпечують безпеку виробництва, які регулюються нормами законодавства про працю, цивільно-правовими нормами та спеціальними нормативними актами.

Бланкетний характер диспозиції даних статей передбачає необхідність звертатися, для розкриття ознак кримінального правопорушення, до інших законів та нормативно-правових актів. На що звертає увагу Постанова ПВС України від 12 червня 2009 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва».

Статтею 271 КК «Порушення вимог законодавства про охорону праці»охоплюються порушення загальних правил охорони праці, тобто тих, які стосуються всіх галузей та видів виробництва, всіх працівників і забезпечують

безпеку осіб, пов'язаних з виробництвом. Такі правила передбачені ЗУ від 14 жовтня 1992 р. №2694-XII «Про охорону праці» (з наступними змінами), від 24 лютого 1994 р. №4004-XII «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (з наступними змінами), від 2 березня 1995 р. №86/95 ВР «Про пестициди і агрохімікати» (з наступними змінами), від 12 грудня 1991 р. №1972-XII «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий та соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» (з наступними змінами) , КЗпП, КЦЗ, відповідних постанов КМУ, відомчих нормативних актів тощо.

Потрібно *звернути увагу*, що порушення спеціальних правил безпеки, які стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою і діють на вибухонебезпечних підприємствах, або у вибухонебезпечних цехах, а також порушення правил ядерної або радіаційної безпеки, безпечного виробництва промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд **ст. 271 КК** не охоплюються та потребують кваліфікації за статтями 272-275 КК (п.6 ППВСУ від 12 червня2009 р. №7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва».

Безпосереднім об'єктом таких кримінальних правопорушень є безпека конкретних видів виробництва. Наприклад, в ст. 272 КК передбачена відповідальність за порушення правил безпеки при проведенні робі т, з підвищеною небезпекою на виробництві, а саме: гірничих, будівельних тощо. Перелік таких робіт згідно з Законом України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. затверджується Державним комітетом по нагляду за охороною праці.

Додатковим безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва є життя і здоров'я людини, власність, нормативно визначений порядок роботи підприємства, установи, організації чи громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності.

Додатковими факультативними об'єктами можуть виступати навколишнє середовище та власність (ст.ст. 272 – 275 КК).

За конструкцією об'єктивної сторони склади кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва характеризуються як кримінальні правопорушення з матеріальним складом.

Злочинне діяння може мати форму як дії, так і бездіяльності.

Суб'єктивна сторона може мати вираження як у формі умислу так і необережності.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, обов'язком якої є дотримуватися правила безпеки виробництва, тобто спеціальний суб'єкт.

Діяння, передбачене ст. 271 Кримінального кодексу України *«Порушення вимог законодавства про охорону праці» посягає на безпечні умови праці*.

Об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що

забезпечують безпеку в сфері забезпечення захисту життя..

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у порушенні техніки безпеки, санітарних норм, інших правил охорони праці. Ст. 271 КК є бланкетною, тобто відсилає до інших актів (закони, укази, інструкції, постанови, правила тощо). Згідно таких актів встановлюються правила безпеки, що регулюють питання охорони праці.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується змішаною або необережною формою вини.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний. Ним може бути службова особа підприємства, установи, організації, яка за посадою зобов'язана була забезпечити на певній ділянці роботи безпечні умови праці або громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності, який був зобов'язаний згідно з законом забезпечити безпечні умови праці на своєму підприємстві.

Санкція ч. 1 ст. 271 КК передбачає відповідальність у вигляді штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на той самий строк.

Ч. 2 ст. 271 КК передбачає більш суворе покарання за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. Під терміном «**загибель людей**» слід розуміти факт настання біологічної смерті однієї чи декількох осіб. Під **іншими тяжкими** наслідками слід розуміти заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості і тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий прстій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць.

Ст. 272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» передбачає відповідальність за порушення суспільних відносин, що забезпечують стан захищеності виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Відповідальність за це кримінальне правопорушеннянастає незалежно від форми власності підприємства, на якому виконуються роботи з підвищеною небезпекою. Не має значення, виконуються такі роботи на підприємстві, що діє на законних підставах, або на підприємстві, яке діє незаконно.*

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК є безпека праці при виконанні робіт з підвищеною небезпекою. Це *діяння* – вчинене особою, яке заборонене актами; наслідки – створення загрози загибелі людей аба загибель людей, інші тяжкі наслідки; *причинний зв'язок* – між порушеннями правил та настанням наслідків; – виробництво, підприємство; обстановка – виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Суб'єктивна сторона порушення правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою характеризується змішаною або необережною формами вини.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка зобов'язана в зв'язку з виконанням службових обов'язків по виконанню робіт з підвищеною небезпекою дотримуватись правил безпеки, тобто спеціальний суб'єкт. Таким суб'єктом можуть виступати службові особи, робітники, а також громадяни, що є суб'єктами підприємницької діяльності.

Санкція ч. 1 ст. 272 КК передбачає штраф від ста до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або без такого.

Ч. 2 ст. 272 КК передбачає більш суворе покарання за те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Ст. 273 КК України передбачає відповідальність за «*Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах*». Такі правила передбачено Законом України від 14 жовтня 1992 року «Про охорону праці». Особливий статус вибухонебезпечних підприємств та вибухонебезпечних цехів пояснюється їх специфікою. При порушенні правил безпеки на таких підприємствах ймовірні нещасні випадки з численними людськими жертвами і значними матеріальними збитками.

Склад кримінального правопорушення утворює порушення на вказаному виробництві встановлених правил безпеки, якщо таке діяння створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 273 КК).

Основним безпосереднім об'єктом порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах є суспільні відносини, що забезпечують стан захищеності виконання робіт на цих підприємствах, у цехах. Відповідальність настає незалежно від форми власності підприємства, на якому працює винна особа.

Додатковим безпосереднім об'єктом є – життя людини, її здоров'я, власність, нормативно визначений порядок роботи підприємства, установи, організації чи громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності.

Кримінальне правопорушення може бути вчинений лише на території вибухонебезпечних підприємств або вибухонебезпечних цехів.

Встановлюють належність підприємства до переліку вибухонебезпечних міністерства, виробничі об'єднання, органи Держгіртехнагляду та деякі інші організації. Вибухонебезпечні підприємства і вибухонебезпечні цехи розрізняються за категоріями небезпеки. Найчастіше до вибухонебезпечних належать підприємства, що активно використовують в процесі виробництва легкозаймисті та вибухонебезпечні речовини, наприклад: бензин, ефір, ацетон, пропан тощо. Також до таких підприємств відносяться заводи і цехи, де виготовляються набої, порох, вибухові речовини:

динаміти, тротил, гексоген і т. ін., а також деякі шахти, через небезпеку вибуху метану та інших легкозаймистих газів.

З моменту створення ситуації на території вибухонебезпечних підприємств або вибухонебезпечних цехів, коли виникає загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого кримінальне правопорушенняважається закінченим.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення може бути виражена у формі як дії, так і бездіяльності. Наприклад, куріння у вибухонебезпечному цеху або невиконання дій, обов'язкових згідно техніки безпеки на підприємстві.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 273 КК може мати змішану або необережну форму вини.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка зобов'язана дотримуватися правил безпеки на вибухонебезпечному підприємстві чи у вибухонебезпечних цехах. Це можуть бути як працівники підприємства чи цеха, лабораторії, шахти та ін., так і сторонні особи, які повинні були усвідомлювати небезпеку невиконання або неналежного виконання правил безпеки на вибухонебезпечних об'єктах.

Санкцією ст. 273 КК передбачені виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

В ч. 2 ст. 273 передбачено відповідальність за ті ж дії, якщо вони спричинили загибель людей або викликали інші тяжкі наслідки.

«**Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки», передбачене ст. 274 КК**, має на увазі порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки, якщо такі дії створили загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого.

Радіоактивними називаються матеріали природного чи штучного походження, які є витоками іонізуючого випромінювання і перебувають у будь-якому стані.

Ядерними матеріалами є уран і торій, а також інші матеріали, які розщеплюються.

Основні питання дотримання радіаційної безпеки регулює Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 274 КК є суспільні відносини, що забезпечують стан захищеності виконання на виробництві робіт з радіоактивними матеріалами.

Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки може виявлятися у неналежному або недбалому зберіганні радіоактивних речовин, допущенні до роботи на ядерних об'єктах осіб, що не мають на це дозволу тощо.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушенняможе мати

змішану або необережну форму вини.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 274 КК є особа, яка зобов'язана дотримуватися на виробництві правил ядерної чи радіаційної безпеки, при чому це може бути як працівник підприємства, чи громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності, так і стороння на ядерному виробництві особа.

Ст. 275 КК передбачає кримінальну відповідальність за «**Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд».**

Об'єктом кримінального правопорушенняє безпека використання промислової продукції і безпека експлуатації будівель і споруд.

Додатковим безпосереднім об'єктом є – життя людини, її здоров'я, власність, нормативно визначений порядок роботи підприємства, установи, організації чи громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення має місце при порушенні правил, що мають забезпечувати безпечну експлуатацію промислової продукції та безпечну експлуатацію будівель та споруд.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення може мати змішану, або необережну форму вини.

Мотив і мета для кваліфікації цього кримінального правопорушення значення не мають.

Суб'єктом кримінального правопорушення – спеціальний, можуть бути: громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, працівники, на яких покладено обов'язок дотримуватися правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд.

2. Злочинні порушення загальних правил охорони праці.

Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-провових актів про охорону праці шляхом дії полягає у вчинках, які заборонені відповідними правилами (наприклад вказівка про проведення певних робіт у шкідливих для здоров'я умовах чи з використанням неналежного обладнання, інструментів) Переважно це кримінальне правопорушення характеризується бездіяльністю, що мас місце при невиконанні дій, які особа повинна була вчинити відповідно до існуючих нормативних вимог (наприклад, незабезпечення індивідуальними засобами захисту, відсутність контролю за проведенням робіт ї дотриманням при цьому правил безпеки праці підлеглими працівниками, допуск до роботи осіб, які не мають відповідної підготовки чи не проінструктовані з питань охорони праці)

Під законодавчими та іншими нормативно-правовими актами про охорону праці, вимоги яких порушуються при вчиненні цього кримінального правопорушення, слід розуміти Закон України «Про охорону праці», КЗП, інші закони України, міжнародні договори, укази Президента України, постанови КМ, відомчі нормативне правові акти (інструкції, положення, правила), а також нормативні акти підприємств (накази, розпорядження керівників підприємств, установ, організацій з питань охорони праці) Ст 271 охоплюється порушення так званих загальних правил охорони праці – тих, які стосуються всіх працівників і спрямовані на попередження заподіяння шкоди будь-яким особам, пов'язаним з виробництвом Порушення спеціальних правил безпеки (які стосуються виконання робіт з підвищеною небезпекою, діють на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах ядерної або радіаційної безпеки) цією статтею не охоплюються і за наявності підстав потребують кваліфікації за ст ст 272-274

Оскільки диспозиція ч 1 ст 271 сконструйована як бланкетна, то при застосуванні цієї статті слід встановлювати не лише те які саме нормативно-правові акти порушено при вчиненні цього діяння, а й конкретно визначити, вимоги яких саме статей, пунктів, параграфів не дотримано винним а також розкрити суть допущеного порушення

Обов'язковою ознакою об'єктивно« сторони цього кримінального правопорушенняє Місце його вчинення Ним с місце, де здійснюється виробництвопідприємство, установа, організація або підприємницька діяльність громадянина – суб'єкта такої діяльності Про поняття такого місця див коментар до ст. 272

Наслідки у вигляді шкоди здоров'ю потерпілого мають місце при заподіянні особі легкого або середньої тяжкості тілесних ушкоджень Про поняття таких тілесних ушкоджень див коментар до ст ст 122, 125 Аналогічні порушення за відсутності передбачених ст 271 наслідків тягнуть адміністративну відповідальність за ч. 2 ст 41 або за ст 93 КАП.

Кримінальне правопорушеннявважається закінченим з моменту заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний. Крім загальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення, він наділений ще й спеціальними ознаками, а саме 1) є службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності Про поняття службової особи див примітки 1 і 2 до ст 364 та Загальні положення до розділу XVII Особливої частини КК, 2) несе спеціальні обов'язки з охорони праці Такі обов'язки покладаються на службових осіб спеціальними наказами адміністрації, посадовими інструкціями, випливають із займаної посади чи в зв'язку із попередньою діяльністю Наприклад, такі обов'язки має керівник підприємства, який

особисто взявся керувати виконанням певних робіт. Громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності несуть обов'язки з охорони праці найнятих ними працівників на підставі закону

Порушення вимог законодавства про охорону пращ службовими особами, на яких не покладено спеціальні обов'язки по охороні праці, чи службовими особами, які працюють у невиробничій сфері (в освіті, науці, медицині), за наявності підстав слід кваліфікувати за відповідними статями розділу XVII Особливої частини КК

Якщо ж такі порушення допущено рядовими працівниками (не службовими особами) то вони, за наявності відповідних наслідків та інших обов'язкових ознак, можуть бути кваліфіковані за статтями про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується, як правило, складною формою вини до самого порушення вимог законодавства про охорону праці особа ставиться умисно (інколи – необережно), а до його суспільне небезпечних наслідків – тільки необережно

У випадку, коли особа не передбачала можливості настання наслідків, вказаних у ч ч 1 і 2 ст 271, у справі має бути доведено, що вона повинна була і могла їх передбачати (наприклад була своєчасно ознайомлена з новими стандартами щодо охорони праці)

Кваліфіковані види кримінального правопорушення(ч 2 ст. 271) мають місце тоді, коли порушення вимог законодавства про охорону праці спричинило:

1) загибель людей,

2) інші тяжкі наслідки

Поняття загибель людей означає смерть хоча б однієї особи До інших тяжких наслідків належить заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження

До інших тяжких наслідків не належить заподіяння матеріальної шкоди незалежно від її розміру (якщо порушення вимог законодавства про охорону праці супроводжується виробничими аваріями), оскільки зі змісту відповідних нормативних актів випливає, що вони спрямовані на охорону лише особи, її життя та здоров'я Заподіяння шкоди майнового характеру має отримувати самостійну кримінально правову оцінку

При встановленні наявності причинного зв'язку слід мати на увазі, що в ряді випадків нещасні випадки на виробництві можуть бути викликані порушеннями правил безпеки чи інших вимог охорони праці самими потерпілими (використання заборонених знарядь праці чи прийомів виконання певних робіт для їх полегшення чи прискорення) Це може вказувати на відсутність причинного зв'язку між діяннями службової особи чи громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності і шкодою, яка настала внаслідок цього. Водночас

кримінальне правопорушення передбачений ст. 271, має місце і у вказаних випадках, якщо службова особа чи підприємець були зобов'язані контролювати виконання робіт і попередити порушення виконавців робіт.

КЗЛ (глчва XI).

Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р

Постанова ПВС№ 6 від 10 жовтня 1982р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці» (п. п. 6-30).

3. Злочинні порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Основним безпосереднім об'єктом розглядуваного кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням безпеки праці під час виконання робіт із підвищеною небезпекою. Додатковим обов'язковим об'єктом кримінального правопорушенняє життя та здоров'я особи.

Потерпілими в результаті злочинних діянь, передбачених ст. 272 КК, можуть бути як учасники виробничого процесу, так й інші особи, які не мають до нього відношення.

Якщо у результаті порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою потерпілими виявилися, наприклад, особи, з якими не укладено трудовий договір, або особи, залучені до виконання відповідних робіт шляхом обману чи зловживання довірою, винна особа має підлягати кримінальній відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами статей 172(173), 272 КК.

Об'єктивна сторона аналізованого кримінального правопорушення характеризується такими ознаками:

1) діянням – порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві;

2) наслідками у вигляді: створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (ч. 1 ст. 272 КК); заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 272 КК); спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 272 КК);

3) причинним зв'язком між діяннями і наслідками;

4) обстановкою вчинення кримінального правопорушення – виконання робіт з підвищеною небезпекою;

5) місцем вчинення кримінального правопорушення – виробництво або будь-яке підприємство.

До робіт з підвищеною небезпекою належать: електрозварювальні,

газополум'яні, наплавочні та паяльні роботи; роботи на кабельних лініях і діючих електроустановках; роботи в зонах дії струму високої частоти, іонізуючого випромінювання, електростатичного та електромагнітного полів; роботи в термічних цехах і дільницях на електротермічних установках підвищеної та високої частоти; виконання газонебезпечних робіт тощо (Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15).

Цілком очевидно, що ст. 272 КК визнає кримінальним правопорушенням не просто порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, а саме порушення тих правил безпеки, які стосуються вказаних робіт.

Дискусійним є питання про те, чи може за ст. 272 КК наставати відповідальність при порушенні правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у зв'язку з підприємницькою діяльністю, яка здійснюється без передбаченої законом державної реєстрації чи без одержання ліцензії на види діяльності, які підлягають ліцензуванню, або з порушенням умов такого ліцензування, а також при зайнятті забороненими видами підприємницької діяльності або діяльності, за яку відповідальність установлено окремими статтями Особливої частини КК. В абз. 1 п. 10 постанови Пленуму на це питання дається ствердна відповідь. Проте правильність такого трактування кримінального закону ВСУ нам видається доволі сумнівною з огляду на таке.

Висновок.

Згідно зі статтею 43 Конституції України кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, а відповідно до ст. 4 Закону України від 14 жовтня 1992 р. «Про охорону праці« пріоритет життя і здоров'я працівників, повна відповідальність роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці є одним із основних принципів державної політики в галузі охорони праці. Сучасне виробництво створює потенційну небезпеку не тільки для зайнятих таким виробництвом працівників, але й для інших (сторонніх) осіб, які знаходяться у сфері впливу можливих виробничих аварій, катастроф тощо.

Питання для самоконтролю.

1. Що являє собою діяння при вчиненні кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва?
2. Які види суспільно небезпечних наслідків передбачені в нормах КК, що забезпечують безпеку виробництва?
3. Які форми вини притаманні суб'єктивній стороні кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва?

4. Хто може бути визнаний суб'єктом кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва?

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД«, 2017. 896 с. http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор«, 2019. 1384 с
11. Борисов В. І., Пащенко О. О. Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки : монографія / В. І. Борисов, О. О. Пащенко. Х. : Вапнярчук Н. М., 2006. 224 с.
12. Антипов В.І. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних

підприємствах або у вибухонебезпечних цехах // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : Право, 2016. – Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право. 2017. С.746-748.

13. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки: постанова ПВС України від 4 червня 2010 року №7 // URL:http://www.scourt.gov.ua/clients/ vsu/vsu.nsf/(documents)/53A64DE284FE4E59C2257AF4004F974C
14. Про практику застосування судами України законодавства у справах про кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва: постанова ПВС України від 12 червня 2009 р. № 7 //URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09
15. Европейская социальная хартия // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К.: Парламентське видавництво, 2000. С. 65-87.
16. Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затвердженим наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15.
17. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http: //reyestr.court.gov.ua/
18. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (2002–2010). URL: http://www.scourt.gov.ua\
19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко (та ін.).; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченко, В.В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Тема 10. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Мета теми: визначення поняття, загальної характеристики і видів кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, незаконного заволодіння транспортним засобом.

План лекційного заняття:

1. **Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.**
2. **Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів.**
3. **Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства.**
4. **Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.**
5. **Незаконне заволодіння транспортним засобом.**

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту передбачена розділом XI Особливої частини КК **(статті 276-292).**

Регулювання відносин у транспортній сфері здійснюється Кодексами України (наприклад, Кодекс торговельного мореплавства України (далі – КТМ), Водний кодекс України (далі – ВК), Повітряний кодекс України (далі – ПК); Законами України (наприклад, Закон України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р., Закон України «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 р., Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 р., Закон України «Про трубопровідний транспорт» від 15 травня 1996 р., Закон України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 р.), постановами КМУ, наказами, правилами (наприклад, Правила дорожнього руху, затверджені постановою Кабінету Міністрів України №1306 від 10 жовтня 2001 р.), тощо. Деякі роз'яснення щодо питань кваліфікації кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту висвітлені в ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про транспорті кримінальні правопорушення» від 23 грудня 2005 р. № 14, а також Про адміністративні правопорушення на транспорті» від 19 грудня 2008 року № 18.

Кримінально-правові проблеми кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту були предметом дослідження вітчизняних вчених, зокрема С.В. Бабаніна, О.О. Балобанова, В.І. . Борисова, С.В. Гізімчука, В.С. Гуславського, В.В. Доненка, В.В. Ємельяненка, В.І. Касинюка, М.Й Коржанського, З.Г. Корчевої, О.М. Котовенка, В.А. Мисливого, О.В. Негодченка, О.М. Опальченка, В.М. Прусса, В.П. Тихого та інших.

Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту – це передбачені законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечні діяння, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують

безпеку руху та експлуатацію залізничного, повітряного, водного, автомобільного, міського електричного, а також магістрального трубопроводного транспорту.

Порушення правил безпеки та експлуатації транспорту – вчинення дій, заборонених нормативними актами, або невиконання (неналежне виконання) вимог останніх. Ці порушення полягають у перевищенні швидкості руху, порушенні правил маневрування, проїзді локомотива на заборонений сигнал семафора, надання дозволу на експлуатацію несправного рухомого складу або суден.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту є суспільні відносини, які покликані забезпечувати безпеку руху та експлуатацію різних видів транспорту.

Додатковим безпосереднім об'єктом даних кримінальних правопорушень може виступати життя і здоров'я особи, власність,екологічна безпека.

Предметом кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту можуть бути: транспортні засоби, колії, шляхи сполучення, споруди на них, транспортні комунікації, вокзали, засоби зв'язку, сигналізації, автоматизації, що забезпечують безпеку руху транспортних засобів.

Деякі статті, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення даної категорії, містять вказівку на *потерпілого* (наприклад, працівники транспорту та близькі їм особи – ст. 280 КК; екіпаж і пасажири судна, з яким відбулося зіткнення, а також зустрінуті в морі або на іншому водному шляху особи, котрі зазнали лиха – ст. 284 КК).

Об'єктивна сторона характеризуються переважно трьома обов'язковими ознаками:

1) суспільно небезпечним діянням;

2) суспільно небезпечними наслідками;

3) причиновим зв'язком між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками.

Переважна більшість з таких кримінальних правопорушень сконструйовано як кримінальні правопорушення з матеріальним складом. Діяння у кримінальних правопорушеннях із *матеріальним* складом виявляються в дії чи бездіяльності особи (деякі кримінальні правопорушення, наприклад, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів можуть бути вчинені лише шляхом дії). Наслідки у статтях цього розділу КК передбачають вказівку на створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків – загибель (смерть) однієї чи кількох осіб, тяжкі, середньої тяжкості тілесні ушкодження, а також велику матеріальну шкоду, інші тяжкі наслідки. Встановлення причинового зв'язку між діянням і наслідками у транспортних кримінальних правопорушеннях передбачає призначення експертизи.

Однак у розділі XI Особливої частини КК є також кримінальні

правопорушення з *формальним* складом (статті 276[1], 278, 280, 284, 285 КК). Наприклад, у ч. 1 ст. 276-1 КК кримінальне правопорушенняє закінченим з моменту вчинення дій, перелічених в статті, зазначеними в ній особами *(членом екіпажу або диспетчером управління повітряного руху (диспетчером служби руху),* у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин (формальний склад).

У багатьох кримінальних правопорушеннях, які містяться в розділі XI Особливої частини КК, діяння виявляється в порушенні певних правил. Це означає, що диспозиції таких статей є *бланкетними*, тому для встановлення факту порушення цих правил необхідно звернутися до численних відомчих нормативних актів, які регламентують поведінку працівника транспорту чи іншого учасника дорожнього руху. Наприклад (Правила технічної експлуатації залізниць України, затверджені наказом Мінтрансу від 20 грудня 1996 р. № 411, Кодекс торгівельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. № 176/95. Дуже важливо точно визначити, які статті, пункти нормативних актів порушені та у чому це порушення виразилося.

Деякі кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту характеризуються обстановкою, яка полягає в русі (пересуванні) транспортних засобів (наприклад, не можна говорити про відповідальність за ці кримінальні правопорушення, якщо рух не відбувається (наприклад, під час ремонту транспортних засобів), а також *способом,* наприклад, самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда стоп-краном чи шляхом роз'єднання повітряної гальмівної магістралі, тощо.

Суб'єктом даних кримінальних правопорушень можуть бути фізичні осудні особи, які досягли 14-річного (статті 277, 278, ч. 2 і 3 ст. 289 КК) або 16-річного віку (решта статей).

Деякі кримінальні правопорушення можуть вчинятися тільки *спеціальними суб'єктами* (наприклад, працівником залізничного, водного чи повітряного транспорту (черговий по станції, машиніст, складач потягів, капітан, пілот, радист тощо) – ст. 276 КК; капітаном судна – ст. 284 КК; особою, яка відповідає за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів – ст. 287 КК).

Суб'єктивна сторона характеризуються залежно від складності її об'єктивної сторони. Кримінальні правопорушення з формальним складом вчинюються з прямим умислом. У кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом необхідно встановлювати психічне ставлення особи до діяння і його наслідків, що має важливе значення для кваліфікації. Переважна більшість кримінальних правопорушень, передбачених даним розділом характеризується змішаною формою вини – *умисел* щодо діяння і *необережність* щодо наслідків. Саме відношення особи до наслідків визначає кримінальні правопорушення цієї категорії, як *необережні*.

2. Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів.

Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє безпека використання шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації.

Додатковими факультативними безпосередніми об'єктами – життя та здоров'я особи, власність, екологічна та громадська безпека.

Предметом злочинного посягання є шляхи сполучення (залізничне полотно на магістральних і під'їзних шляхах, злітні смуги, фарватери, канали, автомобільні дороги), **споруди на них** (мости, пасажирські та вантажні платформи, тунелі, естакади, причали, шлюзи, шлагбауми, тощо), **рухомий** склад, залізничного транспорту, повітряні та водні судна, **засоби зв'язку чи сигналізації** (світлофори, семафори, радіостанції, радіомаяки, радіопеленгатори, локатори тощо).

Об'єктивна сторона включає три обов'язкові ознаки:

1) *руйнування, пошкодження, а також інші дії, спрямовані на приведення зазначених вище предметів у непридатний для експлуатації стан, –*

Руйнування – це повне або часткове їх знищення, що виключає можливість їх подальшого цільового використання (знищення рухомого складу, руйнування залізничних мостів, знищення злітних смуг, затоплення судна, тощо);

Пошкодження – це приведення їх в такий стан, коли вони втрачають здатність до використання за призначенням (обрив телефонних або телеграфних проводів, розгвинчування рейок тощо);

Інші дії, які спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан – це дії, які зашкоджують безпечній експлуатації транспортних об'єктів (вимикання засобів зв'язку чи сигналізації, їх блокування, влаштування перешкод для сприйняття знаків, сигналів та іншої інформації тощо).

2) *наслідки у вигляді настання аварії, можливість настання аварії, порушення нормальної роботи транспорту*, *небезпека для життя людей чи настання інших тяжких наслідків*.

Аварія – цетранспортна подія, яка пов'язана із пошкодженням транспортних засобів або шляхів сполучення (зіткненням суден, сходженням поїздів із рейок, посадка на мілину тощо).

Порушення нормальної роботи транспорту – цепорушення розкладу, графіку руху поїздів чи водних або повітряних суден, ускладнення подальшого пересування пасажирів та вантажів тощо.

3) *причинний зв'язок* між діями і зазначеними наслідками.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту

руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, а також вчинення інших дій, спрямованих на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це спричинило чи могло спричинити аварію поїзда, судна, або порушило нормальну роботу транспорту, або створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків.

Суб'єктом кримінального правопорушенняє фізична осудна особа, що досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується *прямим або непрямим умислом* щодо руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, стосовно ж аварії поїзда, судна або порушення нормальної роботи транспорту чи можливості їх настання *–умислом або необережністю*. Психічне відношення суб'єкта кримінального правопорушеннядо наслідків, які передбачені частинами 2 і 3 ст. 277 КК, має бути *необережним*.

До **кваліфікуючих ознак** кримінального правопорушеннявідносяться дії, якщо вони спричинили потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або завдали великої матеріальної шкоди (ч. 2 ст. 277 КК).

Особливо кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення – якщо вони спричинили загибель людей, тобто смерть однієї або декількох осіб (ч. 3 ст. 277 КК).

3. Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства.

Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ст. 279 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є нормальна робота транспорту і транспортних підприємств.

Додатковим безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення може виступати життя та здоров'я особи, власність, громадська безпека.

Стаття складається із двох окремих складів кримінального правопорушення(ч. 1 і ч. 2).

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 279 КК є транспортні комунікації (шляхи сполучення, споруди на них, засоби сигналізації та зв'язку всіх видів транспорту). *Предметом* кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 279 КК є вокзали, аеродроми, порти, станції та інші транспортні підприємства, установи або організації.

Об'єктивна сторона включає такі обов'язкові ознаки:

1**)** *блокування транспортних комунікацій шляхом влаштування перешкод* (завали, затоплення шляхів, вихід людей на транспортні комунікації тощо);*відключення електропостачання* (припинення подачі енергії, необхідної для забезпечення нормальної роботи транспорту); *іншим способом* (вимкнення

засобів зв'язку чи сигналізації, влаштування перешкод для сприйняття знаків, сигналів) (ч.1 ст. 279 КК);

2**)** *захоплення вокзалу, аеродрому, порту, станції або іншого транспортного підприємства, установи або організації* – це протиправне заволодіння стаціонарними транспортними об'єктами (вокзал, аеродром, порт, станція або інше транспортне підприємство, установа або організація) чи їх окремими частинами і встановлення контролю над ними) (ч. 2 ст. 279 КК);

3) *наслідками* у вигляді: а) *порушення нормальної роботи транспорту*; б) *створення небезпеки для життя людей*; в) *небезпека настання інших тяжких наслідків* (ч.1 ст. 279 КК); *спричинення загибелі людей або інші тяжкі наслідки* (ч. 3 ст. 279 КК);

4) *причинний зв'язок* між діями і зазначеними наслідками.

Зокрема, це підтверджує такий приклад. *Вироком Рівненського районного суду Рівненської області від 21 травня 20019 р. було засуджено В. за ч. 1 ст. 279 КК України та Л. – за ч. 1 ст. 279 КК України. Так, В. та Л. 28 вересня 20018 р. біля 19.00 в смт. Клевань Рівненського району Рівненської області, приймаючи участь у мітингу який відбувся на залізничному вокзалі смт. Клевань Рівненської області в порушення п.п. 3.3 «Інструкції з сигналізації на залізницях України« за допомогою знаків, а саме щита прямокутної форми червоного кольору та із написом «Стоп», які ставлять вимогу «Стій» блокували транспортну комунікацію, порушили нормальну роботу на транспорті, припинивши рух пасажирських поїздів «Київ – Варшава» на 34 хв. та «Луцьк – Київ» на 30 хв. заподіявши збитків Рівненській дирекції залізничних перевезень на 8760 грн.14 коп.*

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується *прямим умислом*. Щодо наслідків, зазначених у ч. 3 ст. 279 КК, вина може бути тільки *необережною*.

Особливо кваліфікуючими ознаками кримінальних правопорушень є:

1) загибель людей; 2) інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 279 КК).

Блокування транспортних комунікацій шляхом пошкодження шляхів сполучення чи транспортних засобів кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень за статтями 277 і 279 КК , а шляхом пошкодження об'єктів магістральних чи промислових нафто-, газо – конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів – за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 279 і 292 КК.

Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст. 280 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє нормальна робота транспорту, безпека його руху та експлуатації, життя та здоров'я особи.

Додатковими факультативними безпосередніми об'єктами даного кримінального правопорушенняє право власності, громадська безпека.

Потерпілими від кримінального правопорушенняможуть бути працівники транспорту (капітани, водії, члени екіпажів, диспетчери, чергові по вокзалу, начальники станцій, портів тощо) чи близькі їм особи (батьки, подружжя, діти, рідні брати та сестри, діди, бабусі, онуки), та інші особи вплив на яких може спонукати до невиконання працівником транспорту своїх службових обов'язків (друзі, кохані).

Об'єктивна сторона полягає в примушуванні, тобто активних діях щодо працівника транспорту з метою домогтися невиконання ним своїх службових обов'язків.

Примушування визнається злочинним посяганням лише тоді, коли воно реалізовується суб'єктом шляхом погрози вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна працівника транспорту чи близьких йому осіб. Погроза, що застосовується як спосіб примушування потерпілого, полягає у психічному насильстві (демонстрація зброї або інших предметів, які використовує винний).

Кримінальне правопорушенняважається *закінченим* з моменту вчинення дій, спрямованих на примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків, незалежно від того, чи досяг винний своєї мети.

Суб'єктивна сторона характеризується *прямим умислом*. До настання наслідків вина виражається у формі *необережності*.

Суб'єктом кримінального правопорушенняє фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушенняє дії, вчинені: повторно; за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 280 КК);

Особливо кваліфікуючою ознакою – 1) організованою групою; 2) поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого; 3) що спричинили загибель людей чи 4) інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 280 КК).

Погроза вбивством – обов'язкова ознака складу кримінального правопорушеннятому додатково кваліфікувати за ст. 129 КК не потрібно. Заподіяння смерті або знищення майна потребує самостійної кримінально-правової оцінки.

Порушення правил використання повітряного транспорту (ст. 282 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє безпека використання повітряного простору України, життя та здоров'я особи.

Об'єктивна сторона включає три обов'язкові ознаки:

1) *порушення особою вимог законодавчих чи інших нормативних актів щодо дотримання правил використання повітряного простору*: порушення пуску ракет (пуск ракет у зоні повітряних польотів); порушенні проведення вибухових робіт; інші дії у повітряному просторі (будівельні, ремонтні, монтажні роботи при обслуговуванні об'єктів, які знаходяться у повітряному

просторі; запуск та переміщення метеорологічних зондів, об'єктів рекламного, спортивного або іншого призначення тощо);

2) *створення загрози безпеки повітряних польотів* (загроза повинна бути реальною і являти собою можливість спричинення середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи загибелі хоча б однієї людини);

3) *причинний зв'язок* між порушенням правил використання повітряного простору і наслідками, що настали, чи реальною загрозою настання таких наслідків.

Кримінальне правопорушенняє закінченим з моменту створення загрози безпеці повітряного польоту (ч. 1 ст. 282 КК), спричинення потерпілому середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження або завдання великої матеріальної шкоди (ч.2 ст. 282 КК), загибель людей (ч.3 ст. 282 КК). Отже склад **кримінального правопорушення є матеріальним**.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – характеризується необережною формою вини до наслідків. Порушення порядку використання повітряного транспорту може бути умисним чи необережним.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення є: спричинення потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження: завдання великої матеріальної шкоди.

Особливо кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення є: спричинення загибелі людей.

4. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. (ст. 286 КК)

Об'єктом кримінального правопорушення є безпека руху та експлуатації залізничного транспорту, життя і здоров'я особи.

Предметом кримінального правопорушення є транспортні засоби (всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, мотоцикли та інші механічні транспортні засоби.

Механічний транспортний засіб – транспортний засіб, що призводиться в рух з допомогою двигунів. У тролейбусів та машин з електродвигуном потужність має бути понад 3 аВт (п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою КМУ від 10 жовтня 2001 р. № 1306).

Не є транспортними засобами рухомий склад метрополітену, фунікулеру, інших видів залізниць (пасажирські і вантажні потяги, локомотиви, дрезини тощо).

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушеннявключає три обов'язкові ознаки:

1) діяння – *порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту*;

2) *наслідки* – у вигляді заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 1) або вони спричинили смерь потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження (ч. 2), загибель кількох осіб (ч. 3);

3) *причинового зв'язку* між порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспотру і зазначеними в статті наслідками.

Порушення правил безпеки дорожнього руху – дія або бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, пов'язана з порушенням однієї або кількох вимог правил безпеки дорожнього руху або інших нормативних актів.

Порушення правил експлуатації транспорту – це вчинення дій або бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, тобто невиконання нормативних актів які регламентують безпечне використання транспортного засобу. Наприклад такі дії можуть полягати, наприклад, у порушенні правил перевезенні людей або вантажу.

Диспозиція банкетна.При кваліфікації слід керуватися іншими нормативними актами (ЗУ від 30 червня 1993 р. № 3353-XII «Про дорожній рух», Правила дорожнього руху, затверджені постановою КМУ від 10 жовтня 2001 р. № 1306).

Відповідальність за ст. 286 КК не залежить від місця, де були допущені порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту.

Кримінальне правопорушення є закінчений з моменту спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 1), смерь потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження (ч. 2), загибель кількох осіб (ч. 3).

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа яка досягла 16 річного віку і керує транспортним засобом, незалежно від того чи має вонп на це право. Може бути і особа яка навчає водінню (майстер виробничого навчання, інструктор).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується необережною формою вини (злочинною самовпевненістю або злочинною недбалістю) щодо наслідків. До самої дії чи бездіяльності, що входить в об'єктивну сторону кримінального правопорушення, винний може відноситися як необережно, так і умисно.

До кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення відносяться дії, якщо вони спричинили смерть потерпілого (загибель однієї людини) або тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 286 КК).

Особливо кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення – спричинили загибель людей, тобто смерть двох осіб (ч. 3 ст. 276 КК).

У разі загибелі двох людей під час різних ДТП винна особа має відповідати за ч. 2 ст. 286 КК.

Порушення правил водіння військовим або експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини утворює склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 415 КК.

Відповідальність за ст. 286 КК настає лише за умови, що винна особа внаслідок порушення певних правил спричинила з необережності потерпілому середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження або його загибель. Якщо ж, винний порушуючи відповідні правила, усвідомлював суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачав суспільно небезпечні наслідки і бажав або свідомо припускав їх настання, ці дії необхідно кваліфікувати за статтями КК, в яких встановлена відповідальність за умисні кримінальні правопорушення проти життя та здоровя особи (п. 8 ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 14).

Стаття 276[1]. Здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин

Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є безпека руху та експлуатації повітряного транспорту.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у здійсненні професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин.

Обслуговування повітряного руху – це забезпечення польотно-інформаційного обслуговування, аварійного чи диспетчерського обслуговування повітряного руху (районного диспетчерського обслуговування, диспетчерського обслуговування підходу або аеродромного диспетчерського обслуговування) (ст. 1 Повітряного кодексу України від 19 травня 2011 р.).

Повітряний рух – це політ повітряних суден або їх рух у зоні маневрування аеродрому (ст. 1 Повітряного кодексу України від 19 травня 2011 р.).

Про поняття «стан алкогольного сп'яніння або вплив наркотичних чи психотропних речовин« див. коментар до ст. 21 КК.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення дій, вказаних в ч.1 даної норми. Отже, склад цього кримінального правопорушенняє формальним.

Суб'єкт кримінального правопорушення – *спеціальний*. Ним є фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку і є членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху).

Член екіпажу повітряного судна – це особа авіаційного персоналу, якій в установленому порядку доручено виконання певних обов'язків на борту повітряного судна протягом виконання політного завдання (п. 2.1.40. Правил видачі свідоцтв авіаційному персоналу в Україні, затверджених наказом Міністерством транспорту України № 486 від 7 грудня 1998 р.)

Диспетчер управління повітряним рухом (диспетчер повітряного руху / диспетчер служби руху) – це особа, яка здійснює диспетчерське обслуговування повітряного руху та має свідоцтво диспетчера служби руху з чинними рейтингами відповідно до наданих прав (п. 2.1.44. Правил видачі свідоцтв авіаційному персоналу в Україні, затверджених наказом Міністерством транспорту України № 486 від 7 грудня 1998 р.)

Суб'єктивна сторона характеризується *прямим умислом*.

5. Незаконне заволодіння транспортним засобом.

Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є **контрольоване** використання автомобільного транспорту.

Додатковим безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення може виступати життя та здоров'я особи, право власності.

Предметом злочинного посягання можуть всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби, які вказані у примітці до ст. 286 КК.

Об'єктивна сторона характеризується діями по незаконному заволодінню транспортним засобом.

Незаконне заволодінню транспортним засобом – це умисне, протиправне вилучення його з будь-якою метою у власника або законного користувача всупереч їх волі (з місця стоянки чи під час руху) шляхом запуску двигуна, буксирування, завантажування на інший транспортний засіб, примусового відсторонення зазначених осіб від керування, примушування їх до початку чи продовження руху тощо. Таке заволодіння може бути вчинене таємно або відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погроз.

Кримінальне правопорушення визнається ***закінченим*** з моменту, коли транспортний засіб почав рухатись унаслідок запуску двигуна чи буксирування *(матеріальний склад),* а якщо заволодіння відбувається під час руху транспортного засобу, – з моменту встановлення контролю над ним*(матеріальний склад)*.

Зокрема, це підтверджує такий приклад. *Вироком Луцького міськрайонного суду Волинської області від 05.03.2009 р. було засуджено С. за ч. 2*

ст. 289 КК України; М. за ч. 2 ст. 289 КК України. Так, С. за попередньою змовою з М. 11 листопада 2008 р., з метою покататися проникли крізь незачинене вікно дверей водія в автомобілі марки «Ауді 100», належному потерпілому Р. та незаконно ним заволоділи. С, знаючи про те, що замок запалювання в даному автомобілі вмикається будь-яким ключем запропонував М. покататися на ньому і надав останньому ключа від замка вхідних дверей свого будинку, яким той запустив двигун автомобіля. Після поїздки цим автомобілем по м. Луцьку вони залишили його на вул. Московській м. Луцька неподалік будинку, у якому проживає потерпілий Р(10) .

Проникнення в кабіну, гараж чи інше сховище, спробу запустити двигун або буксирувати транспортний засіб з метою заволодіння ним необхідно розглядати як замах на вчинення кримінального правопорушення.

Не є незаконним заволодіння транспортним засобом у стані крайньої необхідності, наприклад, для того, щоб терміново доставити тяжко хвору людину до лікарні, приборкати стихійне лихо, усунути іншу небезпеку, яка загрожує людям, інтересам суспільства чи держави (п.15 ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 14 «Про застосування судами України законодавства у справах про деякі кримінальні правопорушення проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті»).

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку (ч. 1 ст. 289 КК), а за частинами 2 і 3 ст. 289 КК – 14-річного віку.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК **не можна визнавати осіб**, які є співвласниками або законними користувачами транспортного засобу; працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, котрі без належного дозволу здійснили поїздку на закріпленому за ними транспортному засобі; а також службових осіб, наділених повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортних засобів.

Суб'єктивна сторона характеризується *умисною формою вини*.

Мотив і мета цього кримінального правопорушення можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають (користь, помста тощо).

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення є дії, вчинені:

1) повторно (тобто вчинення таких дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом або кримінальне правопорушення передбачений ст.ст. 185, 186, 187, 189-191, 162, 410 КК);

2) за попередньою змовою осіб (має місце у випадках, коли дві особи і більше заздалегідь, тобто до початку виконання дій, які становлять об'єктивну сторону кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення, незалежно від того, хто з них керував цим засобом);

3) поєднані із насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства (заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не призвело до короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (нанесення ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння);

4) з проникненням у приміщення чи інше сховище (таємне чи відкрите (із застосуванням погрози чи насильства) вторгнення у приміщення чи інше сховище, у які особа не має доступу із умислом вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом будь-яким способом.

5) якщо вони завдали значної матеріальної шкоди (ч. 2 ст. 289 КК);

Особливо кваліфікуючими ознаками є:

1) організованою групою (поняття організованої групи визначається із врахуванням ст. 28 КК);

2) поєднані із насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства (заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. До останніх, зокрема, слід відносити насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, здушення шиї, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо);

3) якщо вони завдали великої матеріальної шкоди (ч. 3 ст. 289 КК).

Відповідно до частин 2, 3 ст. 289 КК та п. 3 примітки до цієї статті матеріальну шкоду слід визнавати *значною* в разі **заподіяння реальних збитків** (слід виходити з положень п.1 ч.2 ст.22 ЦК, де зазначено, що такими збитками є втрати, які особа зазнала у зв'язку знищенням або пошкодженням речі, а також витрати які вона зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права).

У ч. 4 ст. 289 КК передбачений *спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності* за незаконне заволодіння транспортним засобом, яке здійснюється за наявності сукупності таких умов:

1) особа вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням будь-якого насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства);

2) особа добровільно заявила про це правоохоронним органам;

3) особа повернула транспортний засіб власнику;

4) особа повністю відшкодувала завдані збитки.

У разі вчинення умисного вбивста під час заволодіння транспортним засобом дії винного кваліфікуються за п.6 ч. 2 ст. 115 КК і ч. 3 ст. 289 КК.

Незаконне заволодіння у будь який спосіб деталями, вузлами, агрегатами транспортного засобу без мети заволодіння останнім не утворює складу кримінального правопорушенняі має кваліфікуватись як викрадення предметів (крадіжка, грабіж).

Висновок.

Кримінальне законодавство передбачає в Особливій частині КК окремий Розділ XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту«, що об'єднує норми, які забезпечують кримінально-правову охорону найбільш важливих суспільних відносин у сфері функціонування вітчизняної транспортної системи, що регулюється законами «Про транспорт« (1994), «Про залізничний транспорт« (1996), «Про автомобільний транспорт« (2001), «Про дорожній рух« (1993), «Про міський електричний транспорт« (2004), «Про автомобільні дороги« (2005), «Про трубопровідний транспорт« (1996), Повітряним кодексом України (2011), Кодексом торговельного мореплавства України (1995) та іншими законами, а також підзаконними нормативними актами.

На практиці суспільно небезпечні наслідки можуть бути пов'язані з порушенням правил безпеки руху або експлуатації, допущених незалежно один від іншого декількома суб'єктами. При цьому йдеться не про співучасть, а про так зване «співзаподіяння«, властиве діянням, що вчинюються з необережності. В умовах відсутності в кримінальному законі поняття «необережного співзаподіяння«, підставою відповідальності таких суб'єктів повинна бути наявність у діянні кожного з них усіх ознак відповідного складу необережного кримінального правопорушення. Та обставина, що один суспільно небезпечний наслідок заподіяний спільними діяннями кількох осіб, залежно від внеску кожного з них може бути врахована при призначенні покарання таким особам.

Питання для самоконтролю.

1. Що являє собою система транспортних кримінальних правопорушень?
2. Що є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 277 КК?
3. Чим відрізняється порушення правил повітряних польотів від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 276 КК?
4. Що слід розуміти під транспортними засобами у статтях 286, 287, 289 і 290 КК?
5. Якими нормативними актами регулюються безпека руху та експлуатація автотранспорту та міського електротранспорту?
6. Чим характеризується об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК?
7. Що таке випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів та інші порушення правил їх експлуатації?
8. Які особливості причинного зв'язку складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.287 КК та хто може бути його суб'єктом?
9. У чому виявляється незаконне заволодіння транспортним засобом?
10. Які особи не визнаються суб'єктом незаконне заволодіння транспортним засобом?
11. Які умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення?

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД«, 2017. 896 с. http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного

права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – Х.: Право, 2013. – 1040 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко (та ін.).; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченко, В.В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор«, 2019. 1384 с
11. Мисливий В. А. Кримінальні правопорушення проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В. А. Мисливий. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. 380 с.
12. Мисливий В. А. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху в судовій практиці / В.А. Мисливий // Науковий вісн. Юрид. академії МВС. № 4. 2005. С. 230-236.
13. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки: постанова ПВС України від 4 червня 2010 року № 7 // URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/ vsu/vsu.nsf/(documents) /53A64DE284FE4E59C2257AF4004F974C
14. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі кримінальні правопорушення проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: постанова ПВС України від 23 грудня 2005 р. № 14 (із змінами, внесеними згідно з постановою ПВС України № 18 від 19 грудня 2008 р.) //URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/ (documents)/C89F42877F560775C2257B33004F5A69
15. Европейская социальная хартия // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К.: Парламентське видавництво, 2000. С. 65-87.
16. Про транспорт : Закон України10.11. 1994 р.
17. Про залізничний транспорт : Закон України від 04.11. 1996 р.
18. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.01. 2001 р.
19. Про дорожній рух : Закон України від 28.01. 1993 р.

20. Про міський електричний транспорт : Закон України від 23.12. 2010 р.
21. Про автомобільні дороги : Закон України від 09. 09.2005 р.
22. Про трубопровідний транспорт : Закон України від 15.05. 1996 р.
23. Повітряний кодекс України від 18.12. 2017 р.
24. Кодекс торговельного мореплавства від 23.05. 1995 р.
25. Єдиний державний реєстр судових рішень http://reyestr.court.gov.ua/

Тема 11. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Мета теми: визначення поняття і видів кримінальних правопорушень проти здоров'я населення.

Кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів та іншихпредметів, небезпечних для здоров'я населення.

План лекційного заняття:

1. Поняття і види кримінальних правопорушень проти здоров'я населення

2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та іншихпредметів, небезпечних для здоров'я населення

3. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням наркотичними засобами, а також обладнанням, призначеним для їх виготовлення

4. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних і одурманюючих засобів, а також допінгу.

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття і види кримінальних правопорушень проти здоров'я населення

Кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – це передбачені розділом XIII Особливої частини КК суспільно-небезпечні умисні або необережні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, від дії отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, від впливу радіоактивно забрудненої продукції, а також від поширення епідемій.

Здоров'я як соціальна цінність – це нормальна діяльність організму людини, її фізичне та психічне благополуччя, як родовий об'єкт кримінального правопорушення – сукупність суспільних відносин, що забезпечують повноцінне фізичне та психічне здоров'я необмеженої кількості не персоніфікованих осіб в масштабах будь-яких територіальних одиниць (області, регіону, країни).

Розділ XIII включає суспільно-небезпечні діяння, які за особливостями об'єкту посягання та характером і змістом об'єктивної сторони відносяться до двох категорій: це – кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – це діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів (тоб-то населенню).

Певній групі кримінальних правопорушень властивий **додатковий об'єкт**. Так, при викраденні наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 308 КК) поряд із здоров'ям шкода заподіюється і відносинам власності, а у разі незаконної видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК) порушується нормальна діяльність відповідних установ. Відносини власності та нормальна діяльність підприємств та установ виступають в таких випадках як додаткові об'єкти посягання. (Ст. 325 КК «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням»).

Переважна більшість кримінальних правопорушень даної категорії вимагає встановлення ознак **предмету посягання**. Більшість предметів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, введені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік) у виді Таблиць I-IV, затвердженого постановою КМ від 6 травня 2000 р. № 770 (із змінами, внесеними згідно з постановою КМ №1890 від 12 грудня 2002 р.).

Перелік складається з урахуванням положень і вимог відповідних міжнародних конвенцій та протоколів ООН, він постійно змінюється у зв'язку з доповненням новими видами речовин, потенційна небезпека яких зумовлюється тяжкими наслідками як для здоров'я конкретної

особи, так і для народного здоров'я (здоров'я населення), економіки, для кожної окремої сім'ї та суспільства в цілому.

1.**Наркотичні засоби**– *це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання (списки № 1 таблиць I, II, III Переліку).*

Наркотичні засоби є предметом кримінальних правопорушень, передбачених статтями 305, 307, 308 і 309 КК.

Ознаки наркотичних засобів як предмету кримінальних правопорушень:

1) *медична ознака* характеризує здатність вказаних засобів при їх вживанні викликати наркотичне сп'яніння (ейфорію – хворобливі зміни в організмі людини), а при неодноразовому вживанні й захворювання на наркоманію – стійкий хворобливий потяг до таких засобів.

2) *юридична ознака* означає, що засіб віднесено до наркотичних за поданням Комітету з контролю за наркотиками МОЗ України до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, який затверджується Кабінетом Міністрів України і публікується в офіційних друкованих виданнях

2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та іншихпредметів, небезпечних для здоров'я населення

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (Стаття 305 КК)

Основним об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері забезпечення порядку переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів через митний кордон України та охорони здоров'я населення.

Об'єктивна сторона контрабанди може бути здійснена у двох формах активних дій – переміщення через митний кордон України: а) поза митним контролем або б) з приховуванням від митного контролю.

Незаконне переміщення предметів поза митним контролем – складає перелік наступних дій:

• переміщення через митний кордон України поза місцем розташування митного органу (тобто поза зонами митного контролю),

• переміщення поза часом здійснення митного оформлення,

• переміщення з використанням незаконного звільнення від митного контролю внаслідок зловживання посадовими особами митного органу своїм службовим становищем .

Незаконне переміщення предметів із приховуванням від митного контролю (ст. 352 Митного кодексу):

• їх переміщення через митний кордон України з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів чи способів, що утруднюють їх виявлення,

• шляхом надання одним товарам вигляду інших,

• з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом або таких, що містять неправдиві дані.

Відповідно до п. 37 ст. 1 МК під спеціально виготовленим сховищем (тайником) треба розуміти сховище, виготовлене з метою незаконного переміщення товарів через митний кордон України, а також обладнані і пристосовані з цією ж метою конструктивні ємності та предмети, які попередньо піддавалися розбиранню, монтажу тощо.

Використанням інших засобів чи способів, що утруднюють виявлення предметів, можуть визнаватися, зокрема, приховування останніх у валізах, одязі, взутті, головному вбранні, речах особистого користування, на тілі або в організмі людини чи тварини, а також надання одним предметам вигляду інших (зміна їхніх зовнішніх ознак – форми та стану, упаковки, ярликів, етикеток тощо).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони контрабанди є *місце* вчинення кримінального правопорушення– це митний кордон, тобто межі митної території України, які збігаються з державним кордоном, за виключенням кордонів спеціальних митних зон. Межі території спеціальних митних зон є складовою частиною митного кордону України.

Кримінальне правопорушення визнається **закінченим** з моменту фактичного виявлення у винного під час митного контролю наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів на території України або при спробі перетнути державний кордон України в іншому місці, поза зоною митного контролю.

Якщо вище названі предмети виявлено до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу або особистого огляду тощо), діяння являється замахом на контрабанду і кваліфікується за ст.15 та ст. 305 КК.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і незаконне перевезення або пересилання їх за межі території України необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 307 або ст. 309 і як контрабанда за ст. 305 КК.

Незаконне переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів через митний кордон України в поєднанні з

протиправними наркоопераціями, які були скоєні на її території до вивезення вказаних засобів, утворює сукупність кримінальних правопорушень – за ст. 306 або 309 та ч. 1 ст. 15 і 305; дії, які були пов'язані з їх збутом або використанням для особистих потреб в межах України, і скоєні після контрабанди таких засобів, – за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 305, 307 або 309.

Контрабанда вважається вчиненою *за попередньою змовою групою осіб* (ч. 2 ст. 305 КК) тоді, коли в її здійсненні брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне її вчинення. Діяння кожного із співвиконавців кваліфікуються за ч. 2 ст. 305 КК незалежно від того, яку роль виконувала особа у кримінальному правопорушенні. У разі, коли особа вчинила контрабанду у співучасті з організатором, підбурювачем, пособником, зазначена кваліфікуюча ознака відсутня .

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу: Винний усвідомлює незаконність своїх дій по переміщенню засобів і речовин через митні кордони чи поза митним контролем і бажає в обхід встановлених правил ввезти їх в Україну чи вивезти з неї.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний: це особа, яка на момент вчинення контрабанди досягла 16-річного віку.

Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (Стаття 306 КК)

Об'єктом кримінального правопорушення є визначений законодавством порядок використання правомочними суб'єктами коштів, отриманих від реалізації наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Предметом розглядуваного кримінального правопорушення являються кошти, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у будь-якому вигляді (грошові кошти, матеріальні цінності та ін.)

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють такі діяння як:

а) розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у банках на підприємствах , в установах, організаціях і підрозділах;

б) використання таких коштів для придбання об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб;

в) використання таких доходів (коштів і майна) з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

3. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням наркотичними засобами, а також обладнанням, призначеним для їх виготовлення

Групу злочинних посягань даної категорії становлять склади кримінальних правопорушень, предметом яких являються:

Наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги (ст. 308 КК);

Прекурсори (ст. 312 КК);

Обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313 КК).

Обладнання – апарати, пристрої, прилади, призначені для виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин (конденсаційна труба, генератор пари, прес, необхідні для виготовлення гашишу) або окремі вузли, деталі відповідного агрегату (насос для відсмоктування фільтра при перегонці опію); спеціальна технологічна апаратура, що забезпечує виготовлення напівсинтетичних та синтетичних наркотичних засобів чи психотропних речовин. Використані для виготовлення даних засобів та речовин побутові предмети (кухонний посуд, млинок для кави, м'ясорубка тощо) обладнанням, призначеним для вказаної мети, за змістом закону не визнаються. Таким чином, обладнання – це не будь-яке пристосування, а спеціальна технологічна апаратура, що забезпечує виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень даної категорії передбачає діяння у таких формах, кожна з яких має самостійний характер, зокрема:

- Викрадення;
- Привласнення;
- Вимагання;
- Заволодіння шляхом шахрайства.

Кваліфікований склад кримінального правопорушення за ч. 2 включає такі форми злочинного діяння як:

- Із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- З погрозою застосування такого насильства;
- Заволодіння шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем.

Особливо кваліфікований склад в ч. 3 представлений наступними формами – це розбій з метою викрадення та вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя та здоров'я.

Відповідальність за викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів настає за ст. 308 КК у разі умисного незаконного вилучення цих засобів і речовин з підприємств, установ, організацій

будь-яких форм власності (аптек, баз, складів, лікувально-профілактичних закладів тощо) і в окремих громадян, а також вилучення наркотиковмісних рослин або їх частин з полів господарств чи земельних ділянок громадян до закінчення збирання врожаю. При цьому не має значення, правомірно чи незаконно особа володіла наркотичним засобом, психотропною речовиною або вирощувала наркотиковмісні рослини, які були предметом викрадання.

Якщо ж урожай зібрано й охорону з поля знято, то збирання залишків наркотиковмісних рослин потрібно розглядати як незаконне придбання наркотичних засобів і залежно від мети вчинених дій кваліфікувати за ст. 307 чи 309 КК. Так само треба кваліфікувати збирання залишків цих рослин з городів громадян, а також самосійного маку чи дикорослих конопель.

Викрадання наркотичних засобів чи психотропних речовин та їх наступне зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту або без такої, а так само їх збут утворюють сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ст.308 і ст. 307 чи 309 КК, проте не утворюють ознаки повторності, передбаченої ч.2 ст. 307 чи ч.2 ст. 309 КК. Виготовлення з викрадених наркотиковмісних рослин, наркотичних засобів нового виду наркотику (з коноплі – гашишу, з макової соломи – опію тощо) утворює сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 308 і ст. 307 чи 309 КК.

Викрадення – це незаконне таємне або відкрите вилучення вказаних засобів (речовин) з підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності або окремих громадян. Викрадення вказаними способами матиме місце й тоді, коли незаконне вилучення наркотиків, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та обладнання було здійснено у юридичних чи фізичних осіб, які й самі незаконно ними володіли, тобто з порушенням вимог Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів».

Привласнення – це утримання і обернення таким шляхом на свою користь наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, які були ввірені винному або знаходилися у його віданні у зв'язку з професійною діяльністю, тобто перебували у законному володінні цієї особи. Утримання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у своєму особистому розпорядженні особою для себе або інших осіб з метою протиправного використання; невиконання вимог щодо їх повернення у термін, передбачений правилами зберігання, обліку, відпуску і використання, чи вимог про знищення.

Вимагання полягає у вчиненні дій, схожих за зовнішнім проявом до діянь, передбачених статтею 189 КК. Зокрема, це незаконна вимога передачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також обладнання для їх виготовлення з погрозою (у письмовому вигляді, усно, по телефону, через інших осіб тощо) здійснення в майбутньому вбивства або застосування насильства до потерпілого чи його близьких родичів,

обмеження прав або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Така вимога може супроводжуватись і реальним пошкодженням чи знищенням майна.

Під заволодінням наркотичними засобами, психотропними речовинами чи їх аналогами *шляхом шахрайства* слід розуміти заволодіння такими способами, як обман або зловживання довірою.

Заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами чи їх аналогами *шляхом зловживання службової особи свої службовим становище передбачає* таку поведінку, за якої особа використовує своє службове становище всупереч інтересам служби і обертає таким шляхом ці засоби або речовини на свою користь або на користь інших осіб.

Зміст посягання у формі насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, та насильства, небезпечного для життя та здоров'я, розкривається у постанові Пленуму Верховного Суду «Про судову практику у справах про кримінальні правопорушення проти власності» №10 від 6 листопада 2009 року.

Момент закінчення кримінального правопорушення – це скоєння хоча б однієї з перерахованих злочинних дій.

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту:

• Привласнення – незаконного утримання і обернення в своє розпорядження;

• Викрадення шляхом крадіжки, грабежу, шахрайства – коли винна особа заволоділа засобами, речовинами або їх аналогами чи іншими предметами і має реальну можливість розпорядитися чи користуватися ними (заховати, передати іншим особам, вжити).

Вимагання – з моменту вимоги передати винному предмети незалежно від того, передав їх потерпілий вимагателю чи ні.

Розбій – з моменту нападу, поєднаного із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою такого застосування.

Умисне вбивство, вчинене при розбійному нападі з метою заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами, прекурсорами чи обладнанням або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, утворює сукупність кримінальних правопорушень: ст. 115 чи ч. 2 ст. 121 та ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 312 або ч. 3 ст. 313 КК.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу.

Суб'єкт кримінального правопорушення – *загальний:* це особа, яка

досягла 16-річного віку (при вчиненні злочинного діяння у всіх формах, крім привласнення, де суб'єкт *спеціальний:* особа, якій володар передав засоби чи предмети в установленому законом порядку під звітність (матеріально відповідальні працівники аптек, аптечних складів (баз), медичних закладів, лабораторій і підприємств, де засоби чи їх аналоги виробляються, зберігаються чи постачаються за цільовим призначенням та ін.).

4. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних і одурманюючих засобів, а також допінгу

Основним об'єктом кримінального правопорушення є відносини у сфері охорони здоров'я, що забезпечують порядок введення медичними працівниками наркотичних чи психотропних лікарських засобів в організм людини без її згоди. **Додатковим об'єктом** є здоров'я людини.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у незаконному введенні будь-яким способом в організм іншої особи проти її волі наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Введення в організм людини проти її волі вказаного засобу або речовини (протиправна наркотизація) здійснюється шляхом фізичного чи психічного примусу особи або її обман, що забезпечує потрапляння в організм речовин, якщо це не викликається медичними показниками (що є необхідним при важких травмах, пораненнях, пологах, до чи після операції). Потрапляння речовин в організм потерпілої особи може відбуватись через ін'єкції препаратів, що містять наркотичні засоби або психотропні речовини, підмішування наркотиків в напої, куріння, дача їх або психотропних речовин під виглядом ліків тощо.

Наприклад, Ленінським районним судом м. Вінниці засуджений громадянин В., який вчинив кримінальне правопорушенняза таких обставин. В. у своїй квартирі, залякавши та примусивши потерпілу Д., яка відмовлялась вживати наркотичні засоби, наносячи їй удари металевою трубою та погрожуючи подальшим насильством, примушував вжити наркотичний засіб – коноплі шляхом куріння, надавши для цього спеціальний прилад для куріння конопель, виготовлений з пластикових пляшок. Примусивши Д. курити, В. незаконно ввів в організм потерпілої проти її волі наркотичний засіб, який згідно висновку експерта є особливо-небезпечним наркотичним засобом, обіг якого заборонено – екстракт канабісу.

Вчинений Д. кримінальне правопорушеннякваліфікований за ч.1 ст. 314 КК України як незаконне введення будь-яким способом наркотичних засобів в організм іншої особи проти її волі.

Введення в організм людини наркотичних засобів як лікарських препаратів у випадках надання особі невідкладної медичної допомоги навіть проти волі цієї особи складу кримінального правопорушення не утворює.

Фізичне насильство – це насильницькі дії (нанесення побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень, фізичне утримання потерпілого з одночасним введенням в його організм наркотику чи психотропної речовини шляхом ін'єкції тощо).

Психічне насильство – загроза негайно застосувати фізичне насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпілого, з метою введення в його організм наркотичного засобу або психотропної речовини.

Введення потерпілого в оману відносно дій, що вчиняє винний (ін'єкція наркотику або психотропної речовини під виглядом ліків, необхідних особі, домішування їх до їжі, напоїв без відома особи тощо).

Кримінальне правопорушеннявважається *закінченим* з моменту, коли в організм іншої особи всупереч її волі введені наркотик, психотропна речовина або їх аналог.

Суб'єктивна сторона – це вина у формі прямого умислу щодо діяння: винний усвідомлює, що незаконно вводить в організм потерпілого наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, і бажає вчинити це діяння (формальний склад кримінального правопорушення).

Вина у формі необережності щодо наслідків: у виді заподіяння середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження або смерті потерпілому.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний: особа, що досягла на момент вчинення кримінального правопорушення16-річного віку.

Кваліфікований склад кримінального правопорушення(ч. 2) – це діяння, передбачені частиною першою, вчинені за наступних обставин:

• якщо вони призвели до наркотичної залежності потерпілого;

• вчинені повторно;

• особою, яка раніше вчинила один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 306 – 312 та 314 – 318;

• вчинені щодо двох чи більше осіб;

• якщо вони заподіяли середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому.

За змістом ст. 1 Закону «Про заходи протидії незаконному обігу...» під *наркотичною залежністю* слід розуміти стан особи, який характеризується хворобливою пристрастю до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що виникла внаслідок їх незаконного введення в її організм. Вирішуючи питання про те, чи призвело до наркотичної залежності потерпілого незаконне введення в його організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, необхідно виходити як з обставин справи, так і з висновку експерта.

Незаконне введення наркотичних засобів або психотропних речовин

двом особам і більше характеризується єдиним умислом винного і вчинюється, як правило, в одному і тому ж місці та без значного розриву в часу. У випадках, коли зазначені засоби (речовини) було незаконно введено двом і більше особам послідовно у часі (в різний період часу) і дії не охоплювались єдиним умислом, вчинене підлягає кваліфікації як незаконне введення в організм наркотичних засобів та психотропних речовин повторно.

Особливо кваліфікований склад кримінального правопорушенняза ч. 3 ст. 314 КК утворюють дії, передбачені частинами першою або другою статті 314 КК, вчинені:

• щодо неповнолітнього;

• особи, яка перебуває в безпорадному стані;

• щодо вагітної жінки;

• якщо дії були пов'язані з введенням в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

• якщо внаслідок таких дій настала смерть потерпілого.

Використання *безпорадного стану* потерпілого як кваліфікуюча ознака незаконного введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів наявна в тих випадках, коли особа за своїм фізичним або психічним станом була неспроможна розуміти характер та наслідки вчинюваних щодо неї дій або чинити опір (через малолітній вік, фізичні вади, розлад психічної діяльності, хворобливий або непритомний стан тощо). Для визнання незаконного введення таким, що вчинене з використанням безпорадного стану, не має значення, винний сам довів потерпілого до такого стану чи останній виник незалежно від його дій.

Кваліфікація за ч. 3 ст. 314 КК за ознакою *настання смерті потерпілого* можлива тоді, коли встановлено, що це сталося саме внаслідок незаконного введення в його організм проти його волі наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. При цьому дії винного мають характеризуватися прямим умислом щодо насильницького введення в організм людини зазначених засобів чи речовин і необережністю щодо настання смерті. Вони повністю охоплюються ч. 3 ст. 314 і додаткової кваліфікації за ст. 119 КК не потребують.

Якщо ж умисел винного був спрямований на позбавлення потерпілого життя, злочинні дії підлягають кваліфікації за ч. 1 або відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 та ч. 2 чи ч. 3 ст. 314 КК.

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (Стаття 315 КК)

Об'єктом кримінального правопорушення є встановлений в суспільстві з метою недопущення поширення наркоманії порядок, відповідно до якого допускається вживання наркотичних засобів або психотропних речовин або їх аналогів.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення реалізується у

формі схиляння певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Під схилянням розуміються будь-які ненасильницькі дії, спрямовані на те, щоб збудити в іншої особи бажання чи добитися від неї згоди вжити наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги хоча б один раз. Конкретний прояв цих дій може бути у таких формах як прохання, пропозиції, умовляння, переконування вжити зазначені засоби, підбурювання до цього обіцянками винагороди або тиск на потерпілого через погрозу відмовитися від продовження дружніх або близьких стосунків тощо.

Висновок.

Кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – це передбачені розділом XIII Особливої частини КК суспільно-небезпечні умисні або необережні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, від дії отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, від впливу радіоактивно забрудненої продукції, а також від поширення епідемій. Здоров'я як соціальна цінність – це нормальна діяльність організму людини, її фізичне та психічне благополуччя, як родовий об'єкт кримінального правопорушення – сукупність суспільних відносин, що забезпечують повноцінне фізичне та психічне здоров'я необмеженої кількості не персоніфікованих осіб в масштабах будь-яких територіальних одиниць (області, регіону, країни). Розділ XIII включає суспільно-небезпечні діяння, які за особливостями об'єкту посягання та характером і змістом об'єктивної сторони відносяться до двох категорій: це – кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Питання для самоконтролю.

1. Які виділяються види кримінальних правопорушень проти здоров'я населення?
2. Які ознаки визначають об'єктивну сторону контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин та лікарських засобів?
3. Хто може бути суб'єктом кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів? Які є особливості кваліфікації дій службових осіб, які вчинили ці кримінальні правопорушення з використанням службових повноважень?

4. Що слід розуміти під великим та особливо великим розміром наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин та лікарських засобів?
5. Які умови та підстави передбачає КК для звільнення особи від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин та лікарських засобів?

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с. URL:http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка.11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с
11. Музика А. А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – Хмельницький : Вид-во Хмельн. ун-ту управління, 2010. 256 с.
12. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України та норми міжнародного права // Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С.166-170.
13. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів // Проблеми пенітенціарної теорії та практики : Щоріч. бюл. К. : КЮІ КНУВС, 2005. С. 24-33.
14. Притула А. Фальсифіковані лікарські засоби як предмет контрабанди. Питання визначення розміру / А. Притула // Вісник прокуратури. 2012. № 4-5. С. 81-86.
15. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори :Закон України від 22.03.2012 р.
16. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними :Закон України від 15.02.1995 р.
17. Про лікарські засоби :Закон України в ред.. на 29.12.2020 р.
18. Про затвердження переліку наркотичних засобів, наркотичних речовин і прекурсорів :Постанова КМ України в ред. від. 17.09.2020 р.
19. Про затвердження Переліків отруйних та сильнодіючих лікарських засобів : Наказ МОЗ від 17.08.2017 р. № 490.
20. Наказ МОЗ «Про затвердження таблиць, невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться незаконному обігу« від 01.08.2000 р. №188 у редакції наказу від 29.07.2010 №634 (далі – Наказ МОЗ № 188).
21. Постанова ПВС України «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення у сфері наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів« від 24.04.2002 р. №4.
22. Єдиний державний реєстр судових рішень URL:http://reyestr.court.gov.ua/
23. Музика А. Про предмет кримінальних правопорушень, пов'язаних з наркоманією // Право України. 1997. №3.

24. Музика А. Загальна характеристика об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, пов'язаних з наркоманією // Право України. 1997. №5. С.67.
25. Наден О. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за умови добровільної здачі наркотичних засобів: спірні питання // Право України. 2011. №5.
26. Фесенко Є. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). К.: Істина, 2011.

Тема 12. Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову тамобілізації.

Мета теми:визначення поняття, загальної характеристики і видів кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. Незаконного переправлення осіб через державний кордон України; Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

1. **План лекційного заняття:**
2. **Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.**
3. **Незаконне переправлення осіб через державний кордон України**
4. **Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.**
5. **Незаконне перетинання державного кордону України та суміжні кримінальні правопорушення.**
6. **Розголошення державної таємниці. Відмежування цього кримінальних правопорушень від державної зради та шпигунства.**
7. **Втрата документів, що містять державну таємницю. Склад кримінальних правопорушень. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування цього кримінальних правопорушень від розголошення державної таємниці.**
8. **Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави.**
9. **Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.**
10. **Ухилення від призову за мобілізацією.**

Висновок.
Питання для самоконтролю.
Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

Відповідно до статті 17 Конституції України «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».Тому родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації загалом є сукупність суспільних відносин, які забезпечують обороноздатність, незалежність, територіальну цілісність та недоторканість України. Разом із тим кримінальні правопорушення, об'єднані вказаним родовим об'єктом, мають різні безпосередні об'єкти.

На підставі викладеного, кримінальні правопорушення, які містяться у розділі XIV КК України, можна поділити на такі чотири групи:

• кримінальні правопорушення, які посягають на відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації (ст. 328-330 КК України). Безпосереднім об'єктом даних кримінальних правопорушень є суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації у різних сферах діяльності держави, тобто відносини інформаційної безпеки. Посягання на цей об'єкт може заподіяти шкоду економічному, військовому, науковому потенціалам України. При єдності об'єкту кримінальні правопорушення, що розглядаються, мають певні особливості у предметі, в об'єктивній та суб'єктивній стороні їх складів, а тому кожен з них вимагає самостійного аналізу;

• кримінальні правопорушення, які посягають на недоторканність державного кордону України, а також безпеку міжнародних польотів (ст. 332 і ст. 334 КК України). Безпосереднім об'єктом цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини у сфері охорони суверенітету України, цілісності і недоторканості її кордонів. Правовою базою для відповідальності за ці кримінальні правопорушення є стаття 2 Конституції КК України, згідно з якою «суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою»;

• кримінальні правопорушення, які посягають на порядок здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю

(ст. 333 КК України). Об'єктом даного кримінального правопорушеннявиступають відносини національної безпеки України, її міжнародного авторитету у сфері дотримання міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях. Суспільна небезпека цього кримінального правопорушеннявизначається і у тому, що ним, у більшості випадків, порушується і недоторканність державного кордону України. Правовою базою для відповідальності за дані кримінальні правопорушення є, згідно Преамбули Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» забезпечення захисту національних інтересів України, дотримання нею міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях.

• кримінальні правопорушення, які посягають на порядок комплектування збройних сил України, що підриває її обороноздатність (ст. 335 – 337 КК України). Загальним безпосереднім об'єктом цих кримінальних правопорушень є відносини з комплектування Збройних Сил України, їхньої бойової підготовки, отже, в кінцевому рахунку, – із забезпечення обороноздатності України. Загальною ознакою об'єктивної сторони кримінальних правопорушень є бездіяльність – ухилення від виконання обов'язку нести військову службу. Правовою базою для відповідальності є ст. 65 Конституції України, яка передбачає обов'язок громадян України захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, а також обов'язок відбувати військову службу відповідно до закону.

Згідно із вищевикладеним, громадянин України, який підлягає черговому призову на строкову військову службу, призову за мобілізацією, військовому обліку або спеціальним зборам, зобов'язаний з'явитися на призовний пункт, у військкомат або інше місце, зазначене у документі (повістці) у зазначений день і час. Невиконання цього обов'язку свідчить про ухилення. Всі ці кримінальні правопорушення вважаються закінченими з моменту неявки у зазначене документом місце і час.

Закон України від 25 березня 1992 року «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» передбачає поважні причини неявки, якими є:

• хвороба призовника, що позбавляє його можливості особисто прибути у відповідний пункт;

• смерть або тяжка хвороба близького родича;

• перешкода стихійного характеру або інші обставини, які позбавили

призовника можливості особисто прибути у за значені пункт і строк.

Суб'єктивна сторона всіх кримінальних правопорушень цієї групи – прямий умисел.

Кримінальна відповідальність за посягання на відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації передбачена у таких складах кримінальних правопорушень:

1) Розголошення державної таємниці (ст. 328). Під розголошенням відомостей, що становлять державну таємницю, слід розуміти протиправне доведення їх до відома сторонніх осіб. Під сторонніми особами слід розуміти осіб, яким ці відомості не повинні бути відомими. Частина 2 ст. 328 КК України передбачає кваліфікуючу ознаку розголошення державної таємниці – спричинення тяжких наслідків. (Наказ СБУ від 21.05.2018 р. №842 «Про затвердження змін до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю»;

2) втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329). Відповідно до цієї статті, особа несе відповідальність за втрату документів або інших матеріальних носіїв таємної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами. Частина 2 ст. 329 передбачає відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки;

3) передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330). Кримінально караною є передача або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям, або їх представникам, економічних, науково-технічних та інших відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі їй у зв'язку із виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства. Частина 2 ст. 330 передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені з корисливих мотивів або такі, що спричинили тяжкі наслідки для інтересів держави, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб.

До кримінальних правопорушень, які посягають на недоторканість державного кордону України, можна віднести такі:

1) незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332). Під незаконним переправленням через державний кордон України слід розуміти переведення, перевезення тощо осіб через умовну лінію, яка визначає межі території України, в обхід загальноприйнятих в Україні та за кордоном правил перетинання кордонів, організацію і керівництво даним процесом, а також сприяння незаконному переправленню осіб через державний кордон

України порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод.

2) порушення правил міжнародних польотів (ст. 334). Закон визначає, що відповідальність настає за вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу, а також недодержання зазначених у дозволі маршрутів, місць посадки, повітряних трас, коридорів або ешелонів.

До кримінальних правопорушень, які посягають на порядок здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, відноситься порушення даного порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю згідно певних списків (ст. 333). Ці порушення є кримінально караними. До кваліфікованих видів даного складу кримінального правопорушення відносяться ті самі діяння, вчинені повторно або організованою групою;

Кримінальні правопорушення, які посягають на комплектування Збройних Сил України:

1) ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335). Призов на строкову військову службу – це передбачений чинним законодавством України спосіб комплектування Збройних Сил та деяких інших військових формувань України. Згідно із Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», служба у Збройних Силах України є державною службою особливого характеру, яка пов'язана із захистом Вітчизни, і є обов'язковою для громадян України, про що свідчить ст. 65 Конституції України;

2) ухилення від призову за мобілізацією (ст. 336). Призову на військову службу під час мобілізації підлягають громадяни, які перебувають у запасі і не заброньовані в установленому порядку на період мобілізації. Своєчасне та швидке проведення мобілізації є запорукою ефективного відбиття воєнного нападу на країну або виконання Україною відповідних міжнародних зобов'язань зі спільної оборони від агресора. Тому ухилення від призову до лави Збройних Сил військовозобов'язаних контингентів в умовах таких, що розпочалися або передбачаються, воєнних дій, створює серйозну загрозу для безпеки держави у сфері оборони;

3) ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст. 337). Відповідно до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», усі військовозобов'язані та призовники підлягають військовому обліку.

Вказані кримінальні правопорушення за своїм характером є близькими до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених розділом I Особливої частини КК. Відповідно до Закону «Про національну безпеки України« від 21.06.2018 р. в п.5 ст. 3 визначено загрози національній безпеці України; ст. 28 – Стратегія воєнної безпеки; ст. 31 Визначення стратегії кібербезпеки; ст. 33

Державна програма у сфері національної безпеки і оборони.

Пріоритетними напрямами державної політики з питань національної безпеки відповідно визначені, зокрема: в інформаційній сфері – вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору; у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України – боротьба з організованими злочинними угрупованнями, у т. ч. міжнародними, які намагаються діяти через державний кордон України, в пунктах пропуску та виключній (морській) економічній зоні України; у сфері державної безпеки – відпрацювання ефективно діючої системи контролю за поставками продукції і технологій оборонного призначення і подвійного використання.

2. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК).

У КК України є лише кілька статей, якими пособницькі чи організаторські за своїм змістом дії визнаються спеціальними видами кримінальних правопорушень. Однією з таких специфічних статей є ст. 332 КК.

З **об'єктивної сторони** передбачений нею кримінальне правопорушення може виявитися у трьох формах: 1) організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України; 2) керівництво незаконним переправленням осіб через державний кордон України; 3) сприяння незаконному переправленню осіб через державний кордон України порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод.

Організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України передбачає виявлення осіб, які бажають незаконно перетнути державний кордон України, підшукування провідників для переправлення їх через кордон, розробку планів такого перетинання, їх реалізацію. Керівництво незаконним, переправленням осіб через державний кордон України – не розпорядження діями осіб, які незаконно перетинають державний кордон України, осіб, які сприяють вчиненню цього кримінального правопорушення, тощо. Організатором і керівником переправлення осіб через державний кордон може бути одна і та сама особа. Якщо ж одна особа здійснювала організаторські дії, а інша – за погодженням з нею безпосередньо керувала їх виконанням, їхні дії підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 332 як вчинені за попередньою змовою групою осіб.

Сприяння вчиненню кримінального правопорушення порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод може полягати у наданні порад і вказівок щодо найбільш зручних маршрутів руху до державного кордону, місця і часу його незаконного перетинання, у наданні транспортних засобів, тимчасового сховища, засобів маскування і засобів приховування

слідів кримінального правопорушення, у відволіканні уваги прикордонних нарядів тощо.

Переправлення через державний кордон України – це дії, спрямовані на переведення, перевезення тощо осіб через умовну лінію, яка визначає межі території України. При цьому всі дії організатора, керівника такого переправлення або особи, яка сприяє йому, можуть бути повністю виконані ще до того, як особи, яких вони переправляють через державний кордон України, перетнули його. Тому вчинений ними кримінальне правопорушенняє закінченим у момент, коли виконано відповідні дії: організаційні дії для переправлення осіб через державний кордон України; дії по керівництву таким переправленням; надані необхідні поради, вказівки чи засоби для незаконного перетинання державного кордону України іншими особами або усунені відповідні перешкоди для цього, незалежно від того, чи фактично опинились певні особи за межами України.

3. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332 – 1 КК).

В'їзд на тимчасово окуповану територію України та виїзд з неї здійснюються через контрольні пункти:

іноземців та осіб без громадянства – за паспортним документом та спеціальним дозволом, виданим територіальним органом ДМС або територіальним підрозділом ДМС у Новотроїцькому чи Геніческому районі Херсонської області;

громадян України – за умови пред'явлення будь-якого документа, визначеного статтею 5 Закону України «Про громадянство України» або статтею 2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України».

В'їзд на тимчасово окуповану територію України громадян України, які не досягли 16-річного віку, здійснюється через контрольні пункти за умови пред'явлення паспорта громадянина України, або паспорта громадянина України для виїзду за кордон, або проїзного документа дитини з дотриманням вимог, передбачених для таких осіб пунктами 3-6 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 (ЗП України, 1995 р., № 4, ст. 92; 2010 р., № 65, ст. 2239).

Виїзд з тимчасово окупованої території України громадян України, які не досягли 16-річного віку, здійснюється через контрольні пункти за умови пред'явлення паспорта громадянина України, або паспорта громадянина України для виїзду за кордон, або проїзного документа дитини у супроводі

одного з батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників або інших законних представників чи в супроводі інших осіб, уповноважених одним із батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників або інших законних представників.

4. Незаконне перетинання державного кордону України та суміжні кримінальні правопорушення.

Частина 1 ст. 332-1 КК містить ознаки основного, частина 2 – кваліфікованого, частина 3 – особливо кваліфікованого складів кримінального правопорушення.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє суспільні відносини особливого правового режиму на тимчасово окупованій території України. Суверенітет України поширюється на всю її територію, територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною (ст. 2 Конституції України). Перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав з порушенням процедури, визначеної Конституцією та законами України, Гаазькими конвенціями 1907 року, IV Женевською конвенцією 1949 року, а також всупереч Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року та іншим міжнародно-правовим актам є окупацією частини території суверенної держави Україна та міжнародним протиправним діянням з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом.

Кваліфікований склад кримінального правопорушення(частина 2 ст. 332-1 КК) характеризується додатковим факультативним об'єктом – відносини у сфері службової діяльності.

Об'єктивна сторона – активні дії в одній з двох форм:

1) в'їзд на тимчасово окуповану територію України в порушення встановленого порядку;

2) виїзд з тимчасово окупованої територію України в порушення встановленого порядку.

В'їзд та виїзд на будь-яку територію являє собою перетинання меж такої території. В частині 1 статті 4 Закону України від 15 квітня 2014 р. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України« (далі – Закон від 15 квітня 2014 р.) встановлений «особливий правовий режим перетину меж тимчасово окупованої території«. Тому місцем вчинення цього кримінального правопорушенняслід визнати не саму тимчасово окуповану територію, а її межі.

Згідно з пунктами 1-3 статті 3 Закону України від 15 квітня 2014 р. тимчасово окупованою територією визначається:

1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій;

2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) повітряний простір над територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 цієї частини.

Таким чином межі тимчасово окупованої території, ***як місце вчинення цього кримінального правопорушення***, частково співпадають з державним кордоном України навколо Кримського півострова, що тимчасово не контролюється Україною. В іншій частині вони є межами (лінією на місцевості) між тимчасово окупованою і неокупованою територіями України і визначаються як адміністративний кордон вільної економічної зони «Крим», що збігається із суходільним адміністративним кордоном між Автономною Республікою Крим та Херсонською областю. (див.: пункт 1.2 ст. 1 та пункт 12.6 ст. 12 Закону України від 12 серпня 2014 р. «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України«.

Використані в диспозиції ст. 332-1 КК терміни «в'їзд» і «виїзд» характеризують не спосіб вчинення дії, а її правовий зміст. ***В'їзд на тимчасово окуповану територію України та виїзд з неї являють собою дії по перетину винною особою меж тимчасово окупованої території будь-яким способом: як колісним транспортом (в'їзд і виїзд в буквальному розумінні слова), так і водним чи повітряним транспортом, а також пішки***.

Такі дії можуть кваліфікуватися за ст. 332-1 КК лише у випадках, коли вони вчинюються з порушенням певного порядку, є незаконними. Це означає, що диспозиція частини 1 ст. 332-1 КК є бланкетною і для з'ясування змісту ознак діяння необхідно звернутися до нормативних актів, що регулюються зазначений порядок.

Статтею 10 Закону від 15 квітня 2014 р. визначені основні підстави законного в'їзду на тимчасово окуповану територію (як вона визначена у ст. 3 цього Закону) і виїзду з неї.

Таким чином, об'єктивну сторону складу цього кримінального правопорушенняутворює:

• перетин громадянином України адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим» через контрольні пункти в'їзду-виїзду без пред'явлення

документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України;

• перетин іноземцем чи особою без громадянства адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим» через контрольні пункти в'їзду-виїзду адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим» без паспортного документу та (або) без спеціального дозволу;

• перетин громадянином України, іноземцем, особою без громадянства (незалежно від наявності чи відсутності у них вказаних вище документів) адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим» через контрольні пункти в'їзду-виїзду коли їм відмовлено в перетинанні адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим» 018 службовою особою підрозділу охорони державного кордону;

• перетин громадянином України, іноземцем, особою без громадянства (незалежно від наявності чи відсутності у них вказаних вище документів) адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим» не через контрольні пункти в'їзду-виїзду адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим»;

• перетин громадянином України, іноземцем, особою без громадянства державного кордону України, який проходить по зовнішній межі територіального моря України навколо Кримського півострова і тимчасово не контролюється Україною (в'їзд чи виїзд через аеропорт Сімферополя, паромну переправу в Керчі, морські порти у Севастополі, Ялті, Керчі, Євпаторії, а також через будь яку іншу ділянку морського чи повітряного кордону вільної економічної зони «Крим»).

17 березня 2015 р. Верховна Рада України постановила «визнати тимчасово окупованими територіями окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких відповідно до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України та відновлення повного контролю України за державним кордоном України» (Постанова № 254-VIII).

В цей же день Верховна Рада України постановила, що «до окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких відповідно до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» тимчасово запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, належать райони або їх частини, міста, селища і села, що знаходяться на територіях, які розташовані між державним кордоном України з Російською Федерацією, урізом води Азовського моря та лінією, яка визначена додатком до цієї Постанови, що відповідає Мінському меморандуму від 19 вересня 2014 року« (Постанова

№ 252-VIII). У зазначеному додатку до цієї постанови містяться найменування населених пунктів, орієнтирів на місцевості, географічні координати, що утворюють лінію яка відділяє окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких тимчасово запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, від іншої території України.

Таким чином межі тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей, як місце вчинення цього кримінального правопорушення, це:

а) лінія між тимчасово окупованою територією та іншою територією України (лінія зіткнення у межах Донецької та Луганської областей);

б) берегова лінія Азовського моря на тимчасово окупованих територіях;

а) державний кордон України з Російською Федерацією між зазначеними лініями.

Підставами для безперешкодного перетину лінії зіткнення через блокпости, контрольні пункти в'їзду-виїзду громадянами України, іноземцями та особами без громадянства є наявність у них документа, що посвідчує особу (паспортного документа та спеціального дозволу фізичній особі. Зазначений дозвіл видається за рішення відповідного підрозділу з питань режиму та економічної діяльності на територіях прилеглих до смуги безпеки через лінію зіткнення про перетин фізичними особами лінії зіткнення в рамках діючих контрольних пунктів в'їзду-виїзду, на підставі якого дані про особу вносяться до електронного реєстру.

Таким чином порушенням громадянам України, іноземцями та особами без громадянства поряду порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї є:

• перетин лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей через блокпости, контрольні пункти в'їзду-виїзду без документа, що посвідчує особу та (або) дозволу фізичній особі;

• перетин лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей не через блокпости, контрольні пункти в'їзду-виїзду (незалежно від наявності чи відсутності документа, що посвідчує особу та (або) дозволу фізичній особі);

• перетин державного кордону України з Російською Федерацією;

• перетин берегової лінії Азовського моря на тимчасово окупованій території Донецької області.

Відсутні ознаки об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення(в'їзду чи виїзду) у випадках незаконного переміщення на тимчасово окуповану територію товарів без супроводу їх фізичною особою або с супроводом їх особою, яка має усі необхідні документи для її в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим в момент незаконного перетину зазначених ліній (кордонів) окупованих територій. Можливі стадії готування (наприклад, підшукування співучасників, вивчення місцевості

тощо) та замаху (наприклад, затримання особи, яка намагається в'їхати до тимчасово окупованої територіях за допомогою підробленого спеціального дозволу). Особливість об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушенняобумовлює ту обставину, що дії фактично усіх осіб, які затримуються на під час виїзду на тимчасово окуповану територію слід кваліфікувати як замах на вчинення цього кримінального правопорушення. Дійсно – поки особа знаходиться на території, яка контролюється Україною, вона не в'їхала на тимчасово окуповану територію, а відтак кримінальне правопорушенняє незакінченим. Якщо ж особа з порушенням встановленого порядку вже в'їхала на тимчасово окуповану територію (наприклад, поза контрольних пунктів та блок-постів, або через контрольний пункт але з підробленими документами), в більшості випадків сам факт вчинення цього діяння залишається не відомим для правоохоронних органів.

Питання звільнення від кримінальній відповідальності при добровільній відмові при незакінченому кримінальному правопорушенні вирішується відповідно до ст. 17 КК.

Частиною другою ст. 332-1 КК передбачені такі ознаки ***кваліфікованого складу*** цього кримінального правопорушення: вчинення його повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища.

Повторність має місце у випадку вчинення двох і більше разів в будь які послідовності діянь, передбачених частинами 1, 2 чи 3 ст. 322-1 КК в межах строку давності притягнення до кримінальної відповідальності та якщо за раніше вчинене діяння особу не було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за раніше вчинене таке діяння не було погашено чи знято (див.: ст. 32 КК). Якщо повторне діяння вчинене організованою групою, кримінальне правопорушенняквалфікується не за частиною 2, а за частиною 3 ст. 232-1 КК з відображенням в процесуальних документах існування ознаки повторності.

Повторним слід вважати діяння у випадках, коли особа спочатку незаконно в'їхала на тимчасово окуповану територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя чи виїхала з неї, а потім незаконно в'їхала на тимчасово окуповану територію Донецької чи Луганської областей чи виїхала з неї. І навпаки – коли особа спочатку незаконно в'їхала на тимчасово окуповану територію Донецької чи Луганської областей чи виїхала з неї, а потім незаконно в'їхала на тимчасово окуповану територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя чи виїхала з неї.

Кримінальне правопорушеннявизнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення (див.: частина 2 ст. 28 КК). За цією ознакою

діяння кваліфікується коли кожен з співучасників перетнув чи намагався перетнути межі тимчасово окупованої території, тобто усі були співвиконавцями кримінального правопорушення.

Не можуть кваліфікуватися за частиною 2 ст. 332-1 КК узгоджені дії кількох осіб, спрямовані на в'їзд на тимчасово окуповану територію України чи на виїзд з неї лише одного з співучасників. В таких випадках особа, яка перетнула (намагалась перетнути) межі тимчасово окупованої території є виконавцем, а інші відповідають як організатори, підбурювачі чи пособники, відповідно за частинами 3, 4 чи 5 ст. 27 КК і частиною 1 (якщо відсутні інші кваліфікуючі ознаки) ст. 332-1 КК. Дії службової особи, яка одержала (прийняла пропозицію, обіцянку) неправомірну вигоду за використанням наданої їй влади чи службового становища для сприяння порушенню порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, кваліфікуються за ст. 368 КК. Дії особи, яка надала неправомірну вигоду вказаній службовій особі кваліфікуються за сукупністю ст. 332-1 та ст. 369 КК.

За частиною 3 ст. 232-1 КК (***особливо кваліфікований склад***) кваліфікуються дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, яка має ознаки, вказані у частині 3 ст. 28 КК. При вчинені порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї організованою групою, усі її учасники підлягають кримінальній відповідальності за ст. 332-1 КК як виконавці незалежно від тієї ролі, яку виконував у кримінальному правопорушенні кожен із них.

Суб'єкт кримінального правопорушеннязагальний – громадянин України, іноземець чи особа без громадянства з 16 років.

Однак одна з форм кваліфікованого складу кримінального правопорушенняхарактеризується ознакою спеціального суб'єкту – порушення службовою особою з використанням службового становища порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (частина 2 ст. 332-1 КК). Для з'ясування кола службових осіб як суб'єктів кваліфікованого складу кримінального правопорушенняв цій формі слід звертатися до їх ознак, що вказані у частинах 3 і 4 ст. 18 КК.

Якщо особа має ознаки службових осіб, що вказані у примітках 1 і 2 до ст. 364 КК, а порушення нею порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї вчинено шляхом зловживання чи перевищення владою або службовим становищем, такі дії охоплюються частинами 2 чи 3 ст. 332-1 КК і не потребують додаткової кваліфікації за статями 364, 364-1, 365, 365-2 КК.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення(частини 1, 2 і 3 ст. 332-1 КК) характеризується умислом та метою заподіяння шкоди інтересам держави.

Умисел є прямим – особа усвідомлює суспільно небезпечний характер

своїх дій і бажає в порушення встановленого порядку в'їхати на тимчасово окуповану територію України чи виїхати з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави.

Виходячи з змісту об'єкту цього кримінального правопорушення, шкода інтересам держави полягає у створені будь-яких перешкод зусиллям держави по звільненню тимчасово окупованих територій.

Встановлення самого факту порушення особою порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї не є достатнім для висновку про наявність мети заподіяння шкоди інтересам держави. Про наявність зазначеної мети у особи, що була затримана під час незаконного в'їзду на тимчасово окуповану територію України чи виїзду з неї, можуть свідчити наявність у неї агітаційної літератури певного змісту, коштів для передачі окупаційним силам, зброї для вчинення терористичного акту тощо. В таких випадках порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави утворює ідеальну сукупність ст. 332-1 КК та готування до вчинення відповідних кримінальних правопорушень: посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); державної зради (ст. 111); терористичного акту (ст. 258) тощо.

Про наявність мети заподіяння шкоди інтересам держави можуть свідчити дії особи вже після її незаконного в'їзду на тимчасово окуповану територію: наприклад, коли вона виступає в органах масової інформації із закликами вчинення вибухів з метою привернення уваги громадськості до її політичних поглядів. В таких випадках порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї утворює реальну сукупність цього кримінального правопорушеннята відповідних кримінальних правопорушень. В наведеному прикладі – публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК).

Якщо ж особа в'їхала на тимчасово окуповану територію без порушення чинних правил але з метою заподіяння шкоди інтересам держави (про що можуть свідчити її наступні після в'їзду на тимчасово окуповану територію дії), це не може бути підставою для кваліфікації вчиненого за ст. 332-1 КК. Наявність мети заподіяння шкоди інтересам держави, як ознаки суб'єктивної сторони, не компенсує відсутність порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, як ознаки об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення.

У випадках, коли особа порушує порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї без мети заподіяння шкоди інтересам держави але з інших злочинних мотивів, вчинене кваліфікується за відповідними

статями КК. Наприклад, за статтею 212 КК слід кваліфікувати дії особи, яка перевозить продукти харчування чи інші товари для їх продажу на окупованій території, або вивозить товари (наприклад, вугілля) з окупованої території і при цьому порушує порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою з ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). За ст. 201 КК кваліфікуються дії особи, яка в порушення встановленого порядку виїжджає з тимчасово окупованої території України через неконтрольовану ділянку державного кордону з метою переміщення через митний кордон України поза митним контролем предметів контрабанди.

Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду без мети заподіяти шкоду інтересам держави та за відсутності ознак інших кримінальних правопорушень тягне адміністративну відповідальність за ст. 204-2 КАП.

5. Розголошення державної таємниці. Відмежування цього кримінальних правопорушень від державної зради та шпигунства.

Розголошення державної таємниці (ст. 328).

Об'єктом кримінального правопорушення є режим державної таємниці, тобто встановлений згідно з вимогами відповідних актів законодавства єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці що забезпечує безпеку держави

Предмет кримінального правопорушення – певним чином матеріалізовані відомості, що становлять державну таємницю. У разі розголошення учасниками кримінального судочинства, попередженими про заборону такого розголошення, даних досудового слідства чи дізнання, які містять відомості, що становлять державну таємницю, відповідальність має наставати за ст. 387. Розголошення таких, що становлять державну таємницю, відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист, вчинене службовою особою, якою прийнято рішення про ці заходи, або особою, яка їх здійснює, або службовою особою, якій ці рішення стали відомі у зв'язку з її службовим становищем, кваліфікується за ст. 381.

В основному за предметом розглядуваний кримінальне правопорушеннявідрізняється від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження невиліковної інфекційної хвороби), 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), 168 (розголошення таємниці усиновлення), 232 (розголошення комерційної таємниці)

У зв'язку з тим, що відповідно до законодавства України не можуть вважатися державною таємницею деякі види інформації (інформація про стан правопорядку, про незаконні дії органів державної влади та їх посадових осіб тощо), розголошення в засобах масової інформації, скажімо, фактів незаконного експорту озброєння, військової техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції є суспільне корисною (чи суспільне нейтральною) діяльністю і не може тягнути кримінальної відповідальності

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушенняпередбачає розголошення певних відомостей, яке полягає у діях (усна чи письмова розповідь стороннім особам, по радіо тощо про зміст таємних документів, про таємні вироби чи інші матеріали, аналогічні публікації у відкритій пресі, демонстрування таємних документів, виробів чи інших матеріалів на зібранні або по телебаченню та інше віддання гласності, обнародування певних відомостей), а в окремих випадках і в бездіяльності (якщо, скажімо, недбале зберігання відповідних документів, виробів чи інших матеріалів створило умови для ознайомлення з ними сторонніх осіб)

Диспозиція ст. 328 є бланкетною для вирішення питань про те, чи становлять державну таємницю ті чи інші відомості, чи є особа такою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо, необхідно звертатися до інших нормативно-правових актів.

Кримінальне правопорушення є **закінченим** з моменту, коли хоча б одна стороння особа була ознайомлена зі змістом документа, виробу чи іншого матеріалу, що становлять державну таємницю.

У зв'язку з тим, що існують різні ступені секретності і відповідні форми допуску до інформації («особливої важливості», «цілком таємної» і «таємної»), розповідь про інформацію більш високого ступеня секретності особі, яка, хоча й має допуск, але не допущена до інформації такого ступеня, також має розцінюватися як розголошення державної таємниці. При цьому наявність допуску в адресата розголошення державної таємниці може бути врахована як обставина, що пом'якшує відповідальність.

Викрадення на підприємствах, в установах чи організаціях офіційних документів, які містять відомості що становлять державну таємницю, з наступним їх розголошенням кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 328 і 357 КК.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Такою визнається особа, що має відповідний допуск (першої, другої або третьої форм) до державної таємниці, наданий відповідно до законодавства України Для кваліфікації кримінального правопорушенняне має значення, були такі відомості довірені вказаній особі (надані за реєстром, іншим обліковим документом) чи стали відомі за

інших обставин (за специфікою служби певні відомості, що становлять державну таємницю, можуть стати відомі такій особі і випадково).

Якщо зазначені відомості випадково стали відомі іншій особі (прибиральниця знайшла втрачений таємний документ, охоронець несподівано підслухав розмову тощо), вона не може нести відповідальність за їх розголошення.

Розголошення державної таємниці в сфері оборони (відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю), вчинене військовослужбовцем або військовозобов'язаним під час проходження останнім зборів, кваліфікується за ч. 1 ст. 422. За ст. 328 вказані особи несуть відповідальність лише у випадку розголошення ними інформації у сфері економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, яка становить державну таємницю. Робітники і службовці ЗС та інших військових формувань України за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, несуть відповідальність за ст. 328.

6. Втрата документів, що містять державну таємницю. Склад кримінальних правопорушень. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування цього кримінальних правопорушень від розголошення державної таємниці.

Втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК). **Об'єкт цього кримінального правопорушення** аналогічний об'єктові кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328 КК.

Предметом кримінального правопорушення є

1) документи, що містять державну таємницю,

2) інші матеріальні носи секретної інформації, що містять державну таємницю,

3) предмети, відомості про які становлять державну таємницю.

Документ – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно, відео, фотоплівці або на іншому носієві. Це можуть бути книги, брошури, рукописи (наприклад, дисертації та автореферати дисертацій, дипломні роботи), окремі листи паперу (скажімо, видані для нотаток під час проведення нарад чи іспитів), карти, схеми, плани, фотонегативи та фотознімки кіно та відео стрічки, магнітні диски тощо.

До *інших матеріальних носіїв* секретної інформації можуть бути віднесені не передбачені законом форми зберігання таємної інформації (незареєстровані у встановленому порядку блокноти «чернетки» тощо, в яких зроблено виписки із відповідних документів)

Предмети, відомості про які становлять державну таємницю, – це

комплекси, системи, засоби окремі агрегати блоки, вузли, прилади, матеріали, хімічні продукти, апаратура, устаткування, макети, зразки та інші матеріальні носи інформації, що становить державну таємницю, які не є документами (зразки зброї, військової та спеціальної техніки, обладнання, палива, сировини тощо).

З **об'єктивної сторони** це кримінальне правопорушення сформульований як кримінальне правопорушенняз матеріальним складом і полягає у двох взаємопов'язаних фактах, перший із яких є причиною, а другий – наслідком:

1) порушення особою, якій було довірено матеріальні носи секретної інформації, що містить державну таємницю, або предмети, відомості про які становлять державну таємницю, встановленого законом порядку поводження із ними

2) втрата зазначених матеріальних носіїв інформації або предметів. Між цими фактами обов'язково має бути безпосередній причинний зв'язок.

Порушення порядку поводження із вказаними матеріальними носіями інформації або предметами містить склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 329, лише у випадку якщо воно стосувалось порядку, встановленого законом, а не будь-яким іншим нормативне правовим актом, і може полягати в недотриманні а) режиму секретності при роботі з відповідними документами чи предметами неправильна організація обліку таємних предметів (скажімо передавання їх іншим працівникам без оформлення у відповідних облікових документах), відсутність належної охорони приміщень де зосереджені таємні документи, недотримання належних умов транспортування таких документів (предметів) (наприклад, пересилання звичайними засобами поштового зв'язку замість фельд'єгерського чи інших спеціальних засобів зв'язку), робота з таємними документами в умовах, що не гарантують їх збереження (скажімо у місцях, які не обмежують вільний доступ до них сторонніх осіб), б) правил таємного діловодства передавання таємних документів на доповідь, ознайомлення чи виконання без належного оформлення, несанкціоноване виготовлення копій таємних документів і т. ін.

Ключовим поняттям в цьому складі кримінального правопорушення є поняття «втрата». Втрата передбачає вихід хоча б одного носія інформації, що містить державну таємницю, або предмета, відомості про який становлять таку таємницю, поза волею особи, якій вони були довірені, із її правомірного володіння – назавжди або на певний час. Кримінальне правопорушення слід вважати закінченим з моменту втрати носія інформації (предмета), незалежно від того, чи ознайомились з ним сторонні особи. Проте, якщо в результаті втрати такого носія інформації (предмета) з ним реально не мали можливості ознайомитися сторонні особи (наприклад, якщо втрата предмета була поєднана з його негайним знищенням), склад цього кримінального правопорушеннявідсутній, адже шкода об'єкту у такому випадку не заподіюється.

У випадках, коли в результаті втрати вказаного носія інформації (предмета) на території режимного об'єкта з ним ознайомились тільки особи, які мали відповідний допуск, це діяння може розглядатися з урахуванням правил ч. 2 ст. 11 як таке, що через малозначність не становить суспільної небезпеки.

Якщо порушення порядку поводження з зазначеними носіями інформації (предметами) не потягло їх втрати, або якщо їх втрата не була результатом порушення вказаного порядку (наприклад, документ викрадено у працівника фельд'єгерського зв'язку під час грабежу чи розбійного нападу), кримінальна відповідальність за ст. 329 виключається.

7. Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави.

Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330). Об'єкт кримінального правопорушення – встановлений режим конфіденційної інформації, що е власністю держави, який забезпечує державну безпеку.

Предмет кримінального правопорушення – економічні, науково-технічні та інші відомості (до останніх можна віднести інформацію в сфері державного управління, громадської безпеки, про кадрову політику, технологічну інформацію тощо), які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, та матеріалізовані в певному документі.

Конфіденційною інформацією, що є власністю держави, має визнаватися інформація, для якої характерна сукупність таких ознак. Так, вона:

а) не є інформацією, яка становить державну, комерційну або іншу таємницю, що охороняється КК (таємницю усиновлення, голосування тощо);

б) не є відкритою інформацією, загальнодоступність якої охороняється законодавством України (скажімо, інформацією, приховування якої являє загрозу життю і здоров'ю людей);

в) є такою, що являє певну цінність та її передавання іноземним організаціям або їх представникам може завдати шкоди державі;

г) є інформацією, порядок обігу та захисту якої визначено відповідними державними органами (міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою Міністрів Автономної. Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями), в яких вона утворюється або у володінні, користуванні чи розпорядженні яких перебуває відповідно до Закону України «Про інформацію»;

д) закріплена на матеріальному носієві інформації .

Наприклад, до вказаної інформації законодавством України прямо віднесені такі відомості, як опис дій, які необхідно виконати для переробки

ядерного матеріалу і створення ядерного вибухового пристрою, відомості про графік і маршрут запланованого перевезення (у т.ч. транзитного) ядерного матеріалу другої і третьої категорій тощо.

Режим конфіденційної інформації, що є власністю держави, її ознаки встановлено нормативно-правовими актами України. Відповідно до них, зокрема, зовнішньою ознакою того, що документ містить вказану інформацію, є наявність грифа «Для службового користування» і номера примірника у правому верхньому кутку першої сторінки, для видань – на обкладинці та на титулі, а якщо документ міститься на магнітному носієві інформації – безпосередньо на ньому або у супровідному документі. Гриф проставляється виконавцем та особою, яка підписує документ, а на виданні – автором (укладачем) і керівником, який підписав видання до друку. Крім того, до конфіденційної інформації, що знаходиться у власності держави, належать відомості, які містяться в усіх документах органу законодавчої влади, вищого органу виконавчої влади та вищих судових органів без грифів обмеження доступу, не опублікованих в офіційних виданнях, з яких знято гриф секретності, а також в тиражованих документах: що вийшли у світ у 1991 р. та пізніше з грифом «Для службового користування» або з нумерацією кожного примірника тиражу; виданих з грифом «Для службового користування» до 199Ї р.; випущених у світ у різний час з іншими обмежувальними грифами (крім грифів «Службова таємниця«, «Таємно», «Цілком таємно», «Особливої важливості»), якщо немає письмової згоди організацій, що їх підготували, або їх правонаступників, розглядати їх як відкриті.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення полягає у діях та може виразитися у таких двох формах:

1) передача іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що містять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави;

2) збирання таких відомостей.

За своїм змістом ці дії аналогічні тим, що вчинюються при шпигунстві (див. коментар до ст. 114 КК). Зміст понять «іноземна організація» та «представники іноземних організацій» у ст. ст. 111, 114 і 330 КК також майже однаковий (за тим винятком, що у ст. 330 поняття «іноземна організація» не охоплює собою поняття «іноземне підприємство» та «іноземна установа»).

Отримання, використання, розголошення конфіденційної інформації, яка є власністю держави, з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця тягне адміністративну відповідальність за ч. 3 ст. 164-3 КАП.

Суб'єкт кримінального правопорушення поряд із загальними має спеціальні ознаки. Категорії працівників, які допускаються до роботи з виданнями з грифом «Для службового користування», визначаються керівниками

організацій. Інші особи (наприклад, журналісти) можуть бути допущені до конфіденційної інформації з грифом «Для службового користування», що є власністю держави, у відповідному порядку (зокрема за письмовим клопотанням керівників відповідних організацій. в яких вони працюють), і факт надання допуску означає, Що вказані відомості довірені їм у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення може бути вчинений тільки з прямим умислом: особа усвідомлює, що передає відповідні відомості іноземній організації чи її представникові, або що збирає ці ж відомості для передачі їм, і бажає це зробити. Обов'язковою ознакою такої форми кримінального правопорушення, як збирання відомостей, що містять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави, є мета їх передачі іноземним організаціям або їхнім представникам.

Від шпигунства (ст. 114) кримінальне правопорушення передбачений ст. 330, відрізняється за своїм безпосереднім об'єктом (а саме за певними елементами суспільних відносин, які його складають), предметом і суб'єктом (у ст. 330 суб'єкт спеціальний).

Кримінальне правопорушення передбачений ст. 330, відрізняється від комерційного шпигунства (ст. 231) за предметом (поняття комерційної таємниці визначено в законодавстві досить чітко), об'єктивною стороною (комерційне шпигунство передбачає поняття «використання відомостей», яке є більш широким, ніж поняття «передача відомостей», а також настання великої матеріальної шкоди; крім того, адресатом отримання відомостей у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 231, може бути будь-яка зацікавлена юридична чи фізична особа, а не тільки іноземні організації чи їхні представники) і за суб'єктом (у ст. 231 він загальний).

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 330, є вчинення його:

1) з корисливих мотивів;

2) повторно;

3) за попередньою змовою групою осіб, а так само,

4) спричинення в результаті його вчинення тяжких наслідків для інтересів держави.

8. Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335). **Об'єкт кримінального правопорушення** – порядок комплектування ЗС та інших військових формувань. Щодо поняття останніх див коментар до ст. 401.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення проявляється в ухиленні від призову на строкову військову службу шляхом дії або так званої змішаної бездіяльності (ухилення від виконання певного обов'язку вчинюється шляхом вчинення активних дій).

Призов на строкову військову службу – це передбачений чинним законодавством України спосіб комплектування ЗС та деяких інших військових формувань України (неконтрактний спосіб комплектування).

Спосіб вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335, може бути різним, але визначення конкретного способу має значення для правильного визначення моменту закінчення кримінального правопорушення. Так, вказані дії можуть полягати в самокаліченні, симуляції хвороби, підробленні документів (зміст відповідних понять див у коментарі до ст. 409), іншому обмані (скажімо, у доведенні до членів призовної комісії завідомо неправдивих відомостей про смерть чи тяжку хворобу близького родича тощо або у свідомому замовчуванні яких-небудь відомостей), а так само в прямій відмові від несення обов'язків військової служби, і в таких випадках кримінальне правопорушенняє закінченим з моменту отримання повного або тимчасового звільнення від військової служби. При цьому самі самокалічення, симуляція хвороби, підробка документів, інший обман можуть за наявності відповідних підстав кваліфікуватися як замах на ухилення від призову на строкову військову службу. У разі ж, якщо наявними є ознаки лише готування. До вчинення цього кримінального правопорушення, то кримінальна відповідальність згідно з ч. 2 ст. 14 виключається.

При ухиленні шляхом бездіяльності, коли призовник без поважних причин не прибуває у строки, встановлені військовим комісаріатом та вказані у повістці, до призовної дільниці для відправлення у військову частину, кримінальне правопорушенняє закінченим з моменту нез'явлення призовника до призовної дільниці. Поважними причинами нез'явлення у даному випадку вважаються такі, що підтверджуються відповідними документами:

а) перешкода стихійного характеру, хвороба громадянина або інші обставини, що позбавили громадянина можливості особисто прибути у вказані пункт і строк;

б) смерть або тяжка хвороба його близького родича.

Незгода призовника з рішенням комісії у справах альтернативної служби про відмову в проходженні ним такої служби та оскарження такого рішення в судовому порядку не звільняють особу від обов'язку з'явитися для проходження строкової військової служби.

Нез'явлення військовозобов'язаного або призовника до військового комісаріату без поважних причин не для відправлення у військову частину у зв'язку з призовом на строкову військову службу, а за іншим викликом тягне адміністративну відповідальність за ст. 210 КАП. За цією ж статтею

військовозобов'язаний або призовник несуть відповідальність за ухилення від подання до військового комісаріату відомостей про зміну місця проживання, освіти, місця роботи, посади, навіть якщо це вчинено ними з метою ухилення в майбутньому від призову на військову службу (адже готування до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335, не тягне кримінальної відповідальності).

Службові особи органів реєстрації актів громадянського стану за неподання військовим комісаріатам відомостей про зміну призовниками прізвища, імені, по батькові, про внесення до реєстрації актів громадянського стану змін про дату і місце їх народження несуть адміністративну відповідальність за ч. 2 ст. 211-6, керівники або інші відповідальні за військово-облікову роботу службові особи за несвоєчасне подання у військові комісаріати документів на жильців, які є призовниками, для оформлення взяття на військовий облік – за ст. 211-5, а за перешкоджання своєчасній явці призовників на збірні пункти чи призовні ділянки – за ст. 211-4 КАП. Якщо ж вказані дії вчинено з метою сприяння призовникові в ухиленні від призову на військову службу, зазначені особи повинні нести відповідальність за пособництво в ухиленні від призову на строкову військову службу (ст. ст. 27 і 335 КК).

9. Ухилення від призову за мобілізацією

Ухилення від призову за мобілізацією (ст. 336 КК**).**

Закон України від 21 жовтня 1993 р. «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (далі – Закон від 21 жовтня 1993 р.) визначає мобілізацію як «комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано» і може бути загальною або частковою, а також цільовою. Цільова мобілізація може проводитись у мирний час – з метою ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій та катастроф. Вид, обсяги, порядок і строк проведення мобілізації визначаються Президентом України в рішенні про її проведення. Під час мобілізації громадяни, які підлягають призову на військову службу, зобов'язані з'явитися на збірні пункти у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних посвідченнях, повістках або розпорядженнях військових комісарів).

Порядок (алгоритм) прийняття рішення про мобілізацію визначений

Конституцією України (пункт 31 статті 85, пункт 20 статті 106) і має таки етапи:

1) Президент України у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України видає указ про мобілізацію (загальну або часткову), яким оголошує мобілізацію та визначає заходи її проведення;

2) Президент України звертається до Верховної Ради України про затвердження указу про мобілізацію;

3) Верховна Рада України протягом двох днів з моменту звернення Президента України приймає закон, яким затверджує відповідний указ Президента про мобілізацію;

4) з дня набрання чинності зазначеного закону набирає чинності затверджений ним указ Президента України про мобілізацію, починається мобілізація (часткова мобілізація), яка серед інших заходів передбачає призов громадян на військову службу.

Станом на 16 лютого 2020 р. в Україні було оголошено і проведено чотири часткові мобілізації (затверджені законами укази Президента України від 17 березня 2014 р. № 303/2014, від 6 травня 2014 р. № 454/2014, від 21 липня 2014 р. № 607/2014, від 14 січня 2015 р. № 15/2015). На підставі вказаних указів на визначених указами територіях здійснювалися призови військовозобов'язаних, у тому числі резервістів.

Відповідно до частини 3 ст. 22 Закону від 21 жовтня 1993 р. під час мобілізації громадяни (крім тих, які проходять службу у військовому резерві) зобов'язані з'явитися до військових частин або на збірні пункти військових комісаріатів у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках або розпорядженнях військових комісарів (військовозобов'язані Служби безпеки України – керівників органів, де вони перебувають на військовому обліку, військовозобов'язані Служби зовнішньої розвідки України – за викликом Служби зовнішньої розвідки України, військовозобов'язані Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – керівників відповідних органів управління центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту). Резервісти зобов'язані з'явитися до військових частин у строки, визначені командирами військових частин, в яких вони проходять службу у військовому резерві.

Військовозобов'язані призиваються на військову службу під час мобілізації після уточнення військовими комісаріатами їх військово-облікових ознак та проходження обов'язкового медичного огляду. Особливості проходження медичного обстеження військовозобов'язаними та резервістами під час мобілізації, на особливий період визначаються Міністерством оборони України спільно з Міністерством охорони здоров'я України.

Не підлягають призову на військову службу під час мобілізації

військовозобов'язані визнані відповідно до висновку військово-лікарської комісії тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я, а також військовозобов'язані певних категорій, вказаних у ст. 23 Закону від 21 жовтня 1993 р. Це, зокрема, чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років, народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, студенти, аспіранти та докторанти, які навчаються на денній формі навчання.

З огляду на викладене та з врахуванням судової практики ухилення від призову за мобілізацією як діяння (дія чи бездіяльність) може проявлятись в трьох формах.

Перша форма діяння – так звана «чиста бездіяльність». Особа, отримавши один з вказаних у частині 3 ст. 22 Закону від 21 жовтня 1993 р. документ (мобілізаційних розпорядження, повістку тощо), не з'являється до військової частини або на збірний пункт військового комісаріату у строки, зазначені в отриманих ним документі.

Друга форма діяння – змішана бездіяльність. Особа, отримавши один з вказаних у частині 3 ст. 22 Закону від 21 жовтня 1993 р. документ (мобілізаційних розпорядження, повістку тощо), змінює місце проживання чи виїжджає за кордон (активні дії) з наступним нез'явленням в установлений час до визначеного місця (бездіяльність). Або особа відкрито відмовляється отримати від уповноваженої особи повістку чи інший документ про мобілізацію, заявляє письмово, усно, через мережу інтернет чи в іншій спосіб про свою відмову від призову за мобілізацією (активні дії) з наступним нез'явленням в установлений час до визначеного місця (бездіяльність).

Третя форма діяння – активні дії. Особа вчиняє самокалічення, симулює хворобу, підробляє чи придбає документи, які дають право на звільнення від призову (наприклад, довідку про навчання в аспірантурі) тощо.

Склад кримінального правопорушення формальний. Кримінальне правопорушення вчинений у перших двох формах («чистаї» бездіяльність та змішана бездіяльність) вважається закінченим в момент закінчення строку, визначеного для прибуття до військової частини або на збірний пункт військового комісаріату та вказаного в отриманому особою документі (мобілізаційному розпорядженні, повістці тощо).

Кримінальне правопорушення що вчиняється активними діями у вигляді самокалічення, вважається закінченим в момент заподіяння каліцтва, яке виключає військову службу. Кримінальне правопорушення що вчиняється іншими активними діями (симуляція хвороби чи підробка документів), вважається закінченим в момент прийняття рішення про звільнення особи від призову за підставами, що не відповідають дійсності.

Стадії замаху і готування можливі лише при вчинені кримінального правопорушенняактивними діями.

Наприклад, симуляція була розкрита, документи визнані підробленими, каліцтво не визнано таким, що виключає військову службу.

Об'єкт цього кримінального правопорушення, а також його об'єктивна і суб'єктивна сторони збігаються з відповідними елементами складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335, Проте, ухилення від призову за мобілізацією в формі бездіяльності полягає в нез'явленні суб'єкта не обов'язково до призовної дільниці, а й безпосередньо до військової частини, військової установи, які зазначені у повістці або наказі військового комісара. Крім того, при ухиленні від призову за мобілізацією можливі й інші способи (наприклад, незаконне отримання так званої «броні»).

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення (на відміну від об'єктивної сторони попереднього кримінального правопорушення) може полягати не тільки у нез'явленні суб'єкта до призовної дільниці, а й безпосередньо до військової частини, військової установи, які зазначені у повістці або наказі військового комісара.

Суб'єктами кримінального правопорушення – спеціальний – громадяни України (у т.ч. й ті, які під час мобілізації перебувають за кордоном) чоловічої або жіночої статі – військовозобов'язані, що перебувають в запасі першої (військовозобов'язані, які перебували на військовій службі й отримали під час її проходження військово-облікову спеціальність) або Другої (військовозобов'язані, які не отримали військово-облікової спеціальності, які проходили військову службу в інженерно-технічних частинах, які взагалі не призивалися на військову службу, а також військовозобов'язані-жінки) категорій (про поняття військовозобов'язаний див. коментар до ст. 401). Особа, яка не має ознак спеціального суб'єкта (наприклад, родич військовозобов'язаного), може нести відповідальність за ст. 336 КК як організатор, підбурювач чи пособник (частина 4 ст. 27 КК).

Щодо вікової ознаки суб'єкта цього кримінального правопорушення, то ним можуть бути особи віком від 18 років до граничного віку перебування в запасі першого або другого розряду (для солдат, матросів, сержантів і старшин – це, відповідно, 35 і 40 років, прапорщиків і мічманів – 35 і 50, молодших офіцерів – 45 і 50, старших офіцерів, крім полковників (капітанів 1 рангу) – 50 і 55, полковників (капітанів 1 рангу) – 55 і 60, вищих офіцерів – 60 і 65 років, для жінок – прапорщиків, мічманів і осіб офіцерського складу – 50, інших військовозобов'язаних-жінок – 45 років), а щодо статевої – то військовозобов'язаними можуть бути лише ті із жінок, які: а) звільнені з військової служби за контрактом у запас; б) мають за спеціальністю медичну підготовку або підготовку, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України, придатні до військової служби за станом здоров'я і віком.

Крім того, у воєнний час за рішенням Президента України можуть бути

призвані на військову службу жінки, які не мають дітей або мають дітей старше 8 років та які у віці від 18 до 40 років пройшли загальне військове навчання.

Перелік осіб, які не можуть нести відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, суттєво відрізняється від переліку осіб, які не можуть нести відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією. Так, не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані;

а) заброньовані на період мобілізації та на воєнний час за органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, а також за підприємствами, установами й організаціями в порядку, встановленому КМ;

б) визнані тимчасово нездатними до військової служби за станом здоров'я – на термін до шести місяців;

в) чоловіки, на утриманні яких перебуває більше чотирьох дітей віком до 16 років;

г) жінки, на утриманні яких перебувають діти віком до 16 років (проте, вони можуть бути призваними тільки за місцем проживання у разі їх згоди);

д) які зайняті постійним доглядом за особами, що його потребують, відповідно до законодавства України; е) які є народними депутатами, депутатами Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Підлягають виключенню з військового обліку особи, визнані військово-лікарськими комісіями непридатними до військової служби, засуджені до позбавлення волі за вчинення тяжких кримінальних правопорушень, які досягли граничного віку перебування в запасі, які припинили громадянство України, а також ті, що не отримали до 36-річного віку військово-облікової спеціальності або спорідненої з нею. Тому такі особи не можуть бути суб'єктами ухилення від призову за мобілізацією. Законами України можуть бути передбачені й інші категорії громадян, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дії чи бездіяльності (симуляції хвороби, нез'явлення на збірний пункт військового комісаріату тощо) і бажає ухилитися від призову за мобілізацією.

Висновок.

Відповідно до статті 17 Конституції України, «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». Тому родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів,

забезпечення призову та мобілізації загалом є сукупність суспільних відносин, які забезпечують обороноздатність, незалежність, територіальну цілісність та недоторканість України. Разом із тим кримінальні правопорушення, об'єднані вказаним родовим об'єктом, мають різні безпосередні об'єкти. Пріоритетними напрямами державної політики з питань національної безпеки відповідно визначені, зокрема: в інформаційній сфері – вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору; у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України – боротьба з організованими злочинними угрупованнями, у т. ч. міжнародними, які намагаються діяти через державний кордон України, в пунктах пропуску та виключній (морській) економічній зоні України; у сфері державної безпеки – відпрацювання ефективно діючої системи контролю за поставками продукції і технологій оборонного призначення і подвійного використання.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке державна таємниця?
2. Які відомості не можуть бути віднесені до державної таємниці?
3. З якого моменту розголошення державної таємниці вважається закінченим кримінальним правопорушенням?
4. Хто може бути суб'єктом розголошення державної таємниці?
5. Яка специфіка суб'єктивної сторони втрати документів, що містять державну таємницю?
6. Хто може бути суб'єктом втрати документів, що містять державну таємницю?
7. У яких діях виявляється об'єктивна сторона незаконного переправлення осіб через державний кордон України?
8. Якими ознаками характеризується суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення– порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї?
9. З якого моменту незаконне перетинання державного кордону України вважається закінченим кримінальним правопорушенням?
10. Що є об'єктом кримінальних правопорушень, які порушують порядок комплектування Збройних Сил України?
11. Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Розмежування від ухилення від військового обліку або спеціальних зборів.

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с. URL:http://clc.to/n2bwvA

2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019.1384 с
11. Антипов В.І. Кваліфікація порушень порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї / В. І. Антипов // Юридична Україна. 2015.№10-12. С.131-139.
12. Лащук Є. Інформація з обмеженим доступом як предмет кримінального правопорушення/ Є. Лащук // Право України. К., 2001. № 3, С. 75-78.
13. Мірошник, Ю. Державна таємниця як складова забезпечення національної безпеки України / Ю. Мірошник // Право України. 2004. № 9. С. 32-34.
14. Міщенко С. М. Застосування законодавства про відповідальність за незаконне перетинання державного кордону України та незаконне

переправлення через нього осіб / С. М. Міщенко, С. А. Солоткий // Вісник Верховного Суду України. 2004. № 3. С. 33-36.
15. Прохніцький О. В. Таємна інформація як предмет кримінального правопорушення/ О. В. Прохніцький // Вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. 2010. № 3. С. 83-86.
16. Самілик Г.М. Участь у кримінальному правопорушенні, передбаченого ст. 255 КК. Європейські амбіції України: правова основа / ЮНЕЖ «De Lege Ferenda» №4.-Х.:ЧП «Стиль-Іздат«, 2016. С.5-7.
17. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»
18. Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України»
19. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03. 1992 р.
20. Про оборону України : Закон України від 06.12. 1991 р. зі змінами 20.09. 2019 р.
21. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12. 1991 р.
22. Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію : Закон України від 21.10. 1993 р.
23. Про державну таємницю : Закон України від 21.01. 1994 р.
24. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р.
25. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки: постанова ПВС України від 4 червня 2010 року № 7 // URL:http://www.scourt.gov.ua/clients/ vsu/vsu.nsf/(documents)/ 53A64DE284FE4E59C2257AF4004F974C
26. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/

Змістовний модуль 4.

Тема 13. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Мета теми: ознайомитися з поняттям і видами кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.Наругою над державними символами. Поняттям Опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві.

План лекційного заняття:

1. **Поняття і види кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.**
2. **Наруга над державними символами .**
3. **Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві.**
4. **Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.**
5. **Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. Склад кримінальних правопорушень. Кваліфікуючі ознаки.**
6. **Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця. Поняття посягання на життя. Склад кримінальних правопорушень.**
7. **Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи. Склад кримінальних правопорушень.**
8. **Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів. Склади кримінальних правопорушень. Кваліфікуючі ознаки.**

Висновок.
Питання для самоконтролю.
Список рекомендованих джерел.

1. Поняття і види кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян

Предметом деяких кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян можуть бути:

1) державні символи України, офіційно встановлені чи підняті прапор або герб іноземної держави (ст. 338);

2) Державний Прапор України (ст. 339);

3) будівлі та споруди (ст. 341);

4) майно працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів (ст. 347);

5) майно, що належить службовій особі чи громадянинові, котрий виконує громадський обов'язок (ст. 352);

6) матеріальні блага та вигоди майнового характеру (ст. 354);

7) майно, що належить винній особі та щодо якого існують цивільно-правові зобов'язання (ст. 355);

8) офіційні документи, приватні документи, що перебувають на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, паспорт або інший особистий важливий документ (ст. 357);

9) підроблені посвідчення чи інші документи, а також печатки, штампи, бланки підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, інші офіційні печатки, штампи, бланки (ст. 358);

10) спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (ст. 359);

11) лінії зв'язку, споруди й обладнання, що входять до складу ліній зв'язку (ст. 360).

Багатьом кримінальним правопорушенням розділу XV Особливої частини КК властивий спеціальний потерпілий (наприклад, представник влади, працівник правоохоронного органу, близькі родичі представника влади чи працівника правоохоронного органу, член громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону, військовослужбовець, службова особа, народний депутат України, депутат місцевої ради, фізична особа, що має цивільно-правове зобов'язання, тощо).

З об'єктивної сторони значна кількість кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян вчинюються шляхом активних дій (наруга над державними символами – ст. 338, захоплення державних або громадських будівель чи споруд – ст. 341; самоправство – ст. 356 та ін.). Деякі із розглядуваних кримінальних правопорушень (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу – частини 2 і 3 ст. 345, погроза або насильство щодо

державного чи громадського діяча – частини 2 і 3 ст. 346, кримінальні правопорушення, передбачені частинами 2 і 3 ст. 350, статтями 347, 348, 351, 352, 354, 360) можуть вчинюватися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності.

Більшість кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян – це кримінальні правопорушення з *формальними складами*, тобто сформульовані таким чином, що вважаються закінченими з моменту вчинення дії чи невиконання певних вимог (бездіяльності). До них віднесені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 338, 339, 341, частинами 1 і 2 ст. 342, статтями 344, 349, ч. 1 ст. 350, статтями 351, 353, 354, частинами 1 і 3 ст. 357, ст. 358 та ч. 1 ст. 359.

Момент закінчення деяких із розглядуваних кримінальних правопорушень пов'язаний з настанням суспільно небезпечних наслідків (*матеріальний склад кримінального правопорушення*). До них належать кваліфіковані склади погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу – частини 2 і 3 ст. 345 (у тому числі і вчинені організованою групою), державного чи громадського діяча – частини 2 і 3 ст. 346, службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок – частини 2 і 3 ст. 350, умисне знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу – ст. 347, службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок – ст. 352, самоправство – ст. 356, умисне пошкодження ліній зв'язку – ст. 360.

Ряд юридичних складів кримінальних правопорушень сформульовано законодавцем як формально-матеріальні, тобто такі, що вважаються закінченими як тоді, коли їх вчиненням заподіяні злочинні наслідки, так і тоді, коли такі наслідки не настали. До них належать: кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 342, ч. 2 ст. 343, ч. 2 ст. 346, частинами 2 і 3 ст. 355, ч. 2 ст. 357, ч. 2 ст. 359 та кримінальні правопорушення, передбачені статтями 340. Кримінальне правопорушення передбачений ст. 348 сформульований законодавцем як усічений.

Як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян можуть фігурувати час (наприклад, час виконання представником влади, передусім працівником правоохоронного органу, службових обов'язків – ст. 342) та спосіб (наприклад, погроза застосування насильства, пошкодження чи знищення майна потерпілого або його близьких родичів – ст. 355) посягань.

Суб'єктом кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян можуть бути, як правило, приватні особи, які досягли на момент вчинення кримінального правопорушення16-ти років. За посягання на працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків,

члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348), захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349), умисне спричинення середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345, 346, 350, а також за кваліфіковані склади умисного знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ч. 2 ст. 347), службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ч. 2 ст. 352), кримінальна відповідальність настає з 14-ти років. Деякі із розглядуваних кримінальних правопорушень можуть вчинюватися службовими особами (ст. 340, ч. 2 ст. 343) або лише службовими особами (ч. 2 ст. 344, ч. 2 ст. 351), чи працівником державного підприємства, установи чи організації (ст. 354).

2. Наруга над державними символами.

Стаття 338. Наруга над державними символами

1. Публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років. (Абзац другий частини першої статті 338 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1441-VI (1441-17) від 04.06.2009)

2. Публічна наруга над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до двох років. (Абзац другий частини другої статті 338 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1441-VI (1441-17) від 04.06.2009)

Ця стаття передбачає два простих склади кримінального правопорушення: частина перша визначає відповідальність за публічну наругу над державними символами України, а частина друга – над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави.

При цьому кримінальна відповідальність за наругу над Державними символами України настає незалежно від того, встановлені, підняті чи виконуються вони офіційно чи ні. Натомість іноземні державні символи визнаються предметом розглядуваного кримінального правопорушеннялише тоді, коли вони встановлені чи підняті офіційно відповідним державним органом України, наприклад, у зв'язку з візитом іноземного урядовця, або ж встановлені на приміщенні (на території) іноземного посольства (консульства, торгового представництва тощо). Крім того, не може бути предметом

цього кримінального правопорушеннягімн іноземної держави. Наруга над ним (наприклад, публічна демонстрація неповаги до іноземної держави при виконанні її гімну під час зустрічі її офіційного представника, нагородження переможця на міжнародних змаганнях, яка супроводжується порушенням громадського порядку) за наявності всіх необхідних ознак може кваліфікуватися як хуліганство.

Одночасна наруга на державними символами України та державними символами іноземної держави утворює ідеальну сукупність кримінальних правопорушень і повинна кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень – ч. 1 та ч. 2 ст. 338.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338, є авторитет державного та суспільного ладу України (ч. 1) та іноземної держави (ч. 2). Додатковим факультативним об'єктом розглядуваного кримінального правопорушеняможе бути внутрішня та зовнішня безпека України.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1, є державні символи України. Згідно зі ст. 20 Конституції України, до них належать: Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, є офіційно встановлені чи підняті державний прапор і державний герб будь-якої іноземної держави.

Гр. О. 08 травня 2020 року близько 15 години, перебуваючи на території Яворівського навчально-виховного комплексу с. Яворівка Драбівського району у присутності працівників педагогічного колективу, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, умисно, зняв з флагштоку Державний Прапор України та кинувши його на землю почав топтати ногами, чим вчинив наругу над державним символом та був притягнутий до відповідальності за ч. 1 ст.338 КК).

Об'єктивна сторона розглядуваних кримінальних правопорушень виражається в активних діях, що полягають у нарузі над їх предметом. Під наругою треба розуміти знищення, пошкодження, спотворення (вчинення непристойних написів чи малюнків, обливання фарбою, затоптування у грязюку тощо), використання не за призначенням тощо. Наруга над Державним Гімном України може полягати у спотворенні його змісту під час виконання, розповсюдженні спотвореного друкованого тексту.

Обов'язковою ознакою цих кримінальних правопорушень є публічний характер вказаних дій. Під публічністю треба розуміти, по-перше, наругу над державними символами у присутності сторонніх осіб (тобто тих, які не є виконавцями чи співучасниками цих кримінальних правопорушень), наприклад, під час демонстрації мітингів, зборів, походів, культурно-масових

заходів (концертів, гулянок), на вулиці перед перехожими. По-друге, вчинення зазначених дій у відсутності інших осіб (таємно), але за умови, що вони стануть відомими невизначеній кількості осіб. Іншими словами, таємний спосіб наруги тільки тоді буде ознакою розглядуваного кримінального правопорушення, коли наслідки таких дій стають очевидними.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення публічної наруги над державними символами – формальний склад кримінального правопорушення.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути особа, яка досягла на момент вчинення кримінального правопорушення16-ти років.

Із **суб'єктивної сторони** кримінальні правопорушення характеризуються умисною формою вини: винна особа усвідомлює не тільки суспільно небезпечний характер вчинюваних дій, а й те, що ці дії підривають авторитет України (ч. 1) чи іноземної держави (ч. 2) і бажає їх вчинити. Психічне ставлення до спричинення шкоди внутрішній чи зовнішній безпеці України може характеризуватися як необережною формою вини, так і непрямим умислом.

Метою наруги над державними символами України та іноземних держав є приниження їх значення, підрив авторитету відповідної держави, демонстрація неповаги до прапора, герба, гімну, а тим самим і до держави.

Стаття 339. Незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні

Підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні без права на цей Прапор – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

Право плавання під Державним Прапором України має судно, яке є державною власністю або перебуває у власності фізичної особи – громадянина України, а також юридичної особи в Україні, заснованої виключно українськими власниками, або судно, яке перебуває у цих осіб на умовах договору бербоут-чартеру (ст. 32 КТМ).

Женевська конвенція про відкрите море від 29 квітня 1958 р. встановила, що судна повинні плавати під прапором тільки однієї держави і не можуть міняти прапор під час плавання чи стоянки, при заході в порт, крім випадків дійсного переходу власності чи зміни реєстрації. Судно одержує право на плавання під прапором України з моменту реєстрації його в Державному судновому реєстрі України або Судновій книзі України і видачі свідоцтва про право плавання під цим прапором (статті 26-34 КТМ).

Суспільна небезпека підняття Державного Прапора України на іноземному судні чи судні, яке не має національної належності, полягає в тому, що у зв'язку з такими діями може бути порушений суверенітет нашої держави, право нашої держави на вилов риби у виключній морській зоні України, можуть вчинюватися незаконні перевезення тощо.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається в активних діях – незаконному піднятті Державного Прапора України на іноземному торговому або іншому судні, а також на українських морських або річкових суднах без належного права на такий прапор.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту незаконного підняття Державного Прапора України на зазначених вище суднах (формальний склад кримінального правопорушення).

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини.

3. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві.

Стаття 340. Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій

Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, якщо це діяння було вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства, – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

Право на проведення цих заходів гарантоване ст. 39 Конституції України, в якій зазначається: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування».

Мітинг – це мирне публічне зібрання громадян для обговорення політичних та інших невідкладних питань життя. Його атрибутом є численна аудиторія, гасла, прапори, оратори, заклики (як усні, так і письмові).

Збори – загальна присутність, як правило, обмеженої кількості людей, об'єднаних спільними політичними або громадськими інтересами; засідання членів будь-якої організації.

Вуличний похід – процесія, проходження вулицями міста з метою демонстрації певного суспільно-політичного настрою, вираження солідарності, протесту або незгоди з будь-чим.

Демонстрація – масове проходження громадян на знак вираження суспільно-політичного настрою (солідарності, протесту, незгоди з будь-чим і т. ін.).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є конституційне право громадян на організацію і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Вчиненням цього кримінального правопорушеннашкода заподіюється також авторитетові органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, які або самі перешкоджали організації чи проведенню зазначених заходів, або не забезпечили їх мирне проведення. У разі, коли незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрації здійснювалось із застосуванням фізичного насильства, додатковим об'єктом може бути життя, здоров'я, гідність потерпілих.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається у створенні перепон (перешкоджанні) громадянам висловлювати свою думку з приводу тих чи інших подій, які відбуваються в державі, шляхом проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій.

Перешкоджання може проявлятися у:

а) забороні проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій шляхом, скажімо, винесення рішення про заборону їх проведення, підкупу організаторів відповідного заходу, погрози застосування до організаторів певного адміністративного заходу тощо. Згідно із ч. 2 ст. 39 Конституції України, «обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей»;

б) забороні проведення зазначених заходів у певному місці, визначеному, згідно із законом, виконавчим комітетом місцевої ради. Орган місцевого самоврядування, який було сповіщено про проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрант, вправі лише запропонувати тим, хто звернувся з повідомленням, інше місце або інший час для проведення відповідного заходу з метою недопущення порушень громадського порядку, масових заворушень тощо у зв'язку, наприклад, із зіткненням колон демонстрантів різних партій, одночасним зібранням в одному і тому ж приміщенні для проведення зборів членів різних колективів;

в) блокуванні вулиць, якими має пройти демонстрація, похід, та місць, де заплановано провести мітинг, збори;

г) незаконній відмові у наданні приміщення для проведення зборів;

г) відключенні освітлення;

д) створенні шумових перешкод на мітингу, зборах;

е) застосуванні фізичного насильства (заподіянні учасникам зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій тілесних ушкоджень, незаконному позбавленні їх волі, нанесенням побоїв тощо) і т. ін.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення

будь-яких зазначених вище дій – формальний склад кримінального правопорушення.

Суб'єктом кримінального правопорушення, вчиненого без насильства, може бути тільки службова особа, а вчиненого із застосуванням насильства – будь-яка особа, яка досягла 16-ти років, у т. ч. і службова.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Стаття 341. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд

Захоплення будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою незаконного користування ними або перешкоджання нормальній роботі підприємств, установ, організацій – карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є встановлений порядок користування будівлями та спорудами, в яких розміщені органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян або їх складові, а також нормальна робота підприємств, установ і організацій, які забезпечують діяльність вищеназваних органів та об'єднань громадян,

Предметом кримінального правопорушення можуть бути будівлі і споруди резиденції Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, міністерств і відомств, судів, органів прокуратури, місцевих державних адміністрацій, політичних партій тощо, а також будівлі і споруди підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, які забезпечують діяльність вищеназваних органів та об'єднань громадян (пошти, телеграфу, телефону, телебачення, транспортного підприємства, енергетичної системи тощо).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається у захопленні, тобто встановленні контролю над всією або частиною території зазначених будівель або споруд. Наприклад, встановлення контролю над пропускним пунктом споруди, що унеможливлює потрапляння на робочі місця людей, які в ній працюють.

Спосіб захоплення на кваліфікацію не впливає. Він може бути насильницький, шляхом обману, відкритий або таємний. Захоплення може супроводжуватися погрозами відносно осіб, що охороняють будівлі (споруди), осіб, які перебувають у будівлях (спорудах) чи біля них, незалежно від того, мають вони якесь відношення до захоплюваних об'єктів чи ні, але які є або можуть бути потенційними супротивниками вчинюваного кримінального правопорушення.

Якщо захоплення державних або громадських будівель чи споруд супроводжувалось насильством щодо осіб, які перешкоджали захопленню, або

навмисним знищенням або пошкодженням майна, скоєне залежно від конкретних обставин справи (особи потерпілого, тяжкості застосованого насильства), співвідношення санкцій відповідних статей КК тощо необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за ст. 341 і статтями, що передбачають відповідальність за інші кримінальні правопорушення проти органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, кримінальні правопорушення проти особи чи проти власності.

Закінченим кримінальне правопорушенняважається з моменту фактичного захоплення частини або всієї будівлі чи споруди. Тривалість їх утримання або незаконного використання на кваліфікацію не впливає.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом та спеціальною метою – незаконного користування захопленими об'єктами або перешкоджання нормальній роботі підприємств, установ, організацій, що в них знаходяться.

4. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. (ст. 342 КК).

Стаття 342 містить кілька складів кримінального правопорушення:

1) Основний (некваліфікований) склад опору представникові влади, крім державного виконавця (ч.1 ст.342).

2) Основний (некваліфікований) склад опору працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування, військовослужбовцю (ч.2 ст.342).

3) Кваліфікований склад діянь, передбачених ч.1 або ч.2 цієї статті (ч.3 ст.342).

Об'єкт кримінального правопорушення: суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність представників влади та інших осіб додатковими факультативними об'єктами особливо кваліфікованого складу кримінального правопорушення(ч.3 ст.342) є здоров'я, воля, честь і гідність потерпілого потерпілий – представник влади, працівник правоохоронного органу, державний чи приватний виконавець, член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовець, уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Потерпілий від кримінального правопорушення:

***Представники влади (ч.1 ст.342)*:** працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості. До представників влади належать, зокрема, народні депутати України, депутати Верховної Ради АРК, депутати місцевих рад, інспектори державних інспекцій та інші.

Працівники правоохоронних органів

Поняття «правоохоронні органи» надано у ч.1 ст.2 Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Це органи:

- прокуратури,
- Національної поліції,
- служби безпеки,
- Військової служби правопорядку у Збройних Силах України,
- Національне антикорупційне бюро України,
- охорони державного кордону,
- доходів і зборів,
- виконання покарань, слідчі ізолятори,
- державного фінансового контролю,
- рибоохорони,
- державної лісової охорони,
- інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Слід мати на увазі, що працівниками правоохоронних органів в розумінні вказаного Закону та як потерпілі у складі розглядуваного кримінального правопорушенняє лише так звані «атестовані« працівники.

Натомість особи, які уклали трудовий договір із СБ, МВС, ДФС і не є атестованими службовими особами цих органів, а становлять їх допоміжний (бухгалтери, юристи) або технічний персонал, не визнаються потерпілими від цього кримінального правопорушення.

Звернути увагу: представники влади та працівники правоохоронних органів можуть визнаватись потерпілими не тільки тоді, коли вони виконували свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, діючи за наказом чи розпорядженням, а й тоді, коли вони діяли в межах своїх повноважень з власної ініціативи (наприклад, припиняли правопорушення у неробочий час).

Члени громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону: громадянин України, який відповідно до закону є членом зареєстрованого у встановленому порядку громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, має посвідчення члена такого формування і відповідну нарукавну пов'язку.

Такими формуваннями виступають, наприклад, спеціалізовані загони (групи) сприяння міліції (див. ст. 1 Закону від 22.06.2000 р. «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»).

Військовослужбовці: це особи, які проходять військову службу, тобто державну службу особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни (Закон «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Військову службу проходять: за призовом (у т.ч. під час мобілізації); за контрактом; а також під час навчання у вищих військових навчальних закладах та у військових навчальних підрозділах цивільних вищих навчальних закладів.

Уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: працівник Фонду, який від імені Фонду, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку (п.17 ч.1 ст.2 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»).

Державний виконавець є представником влади, діє від імені держави і перебуває під її захистом та уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом (ч.2 ст.6 Закону «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»).

Приватний виконавець є суб'єктом незалежної професійної діяльності – це громадянин України, уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом (ст.16 Закону «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення:

Опір – активні дії, які перешкоджають здійсненню відповідними працівниками своїх обов'язків, реалізації повноважень, шляхом застосування до потерпілого фізичної сили. Таким чином обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього кримінального правопорушенняє спосіб його вчинення: застосування до потерпілого фізичної сили (це – спроба вирватися при затриманні, відштовхування потерпілого, хапання і утримання за одяг, перешкоджання законному застосуванню ним сили тощо).

Саме за способом це кримінальне правопорушення потрібно **відрізняти від злісної непокори**.

Злісна непокора (ст.185 КАП): відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника міліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця або відмова, виражена у зухвалій формі за відсутності застосування фізичної сили з боку винної особи.

Ще одна обов'язкова ознака об'єктивної сторони час вчинення кримінального правопорушення: посягання має місце під ***час реалізації наданих потерпілому прав та виконання обов'язків***, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами:

• це час виконання обов'язків щодо охорони громадського порядку членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем;

• це час виконання службових обов'язків іншими потерпілими, вказаними у ч.1 і ч.2 ст.342 (у т.ч. уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – хоча прямо про це в диспозиції ч.2 ст.342 не вказано).

Часом виконання службових обов'язків представником влади, працівником правоохоронного органу є не лише час перебування безпосередньо на службі, але інший, вільний від роботи час (наприклад, під час відпустки), якщо вони діяли з власної ініціативи, але в межах наданих їм прав та повноважень.

Натомість часом виконання службових обов'язків іншими потерпілими є лише час перебування їх на службі (державний виконавець та уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб), або час патрулювання чи інших дій щодо охорони громадського порядку (військовослужбовець, член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону).

Зміст службових обов'язків, під час виконанні яких можливий опір, передбачений законами та підзаконними актами, що регламентують правозастосовні та правоохоронні функції потерпілих. Це зміст обов'язків щодо охорони громадського порядку: несення постової чи патрульної служби, підтримання порядку під час демонстрацій, мітингів, інших масових заходів, при ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха, дії по припиненню або запобіганню порушень громадського порядку, затриманню порушника тощо.

Склад кримінального правопорушення формальний. Тобто за межами складу цього кримінального правопорушеннязнаходяться можливі наслідки опору – припинення потерпілим виконання свої обов'язків, заподіяння шкоди його здоров'ю тощо.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим: в момент застосування фізичної сили до потерпілого.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується ***прямим умислом***. Винний усвідомлює суспільну небезпеку опору особам, вказаним у ст.342, і бажає вчинити опір.

Якщо ж особа не усвідомлює, кому саме вона вчиняє опір, то склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342, відсутній.

Мета і мотиви не є обов'язковими ознаками, можуть бути різними (мета уникнути затримання, мотив презирства до поліції тощо).

Суб'єкт кримінального правопорушення – *загальний*: осудна фізична особа з 16 років.

Особливо звернути увагу: суб'єктом кримінального правопорушення може бути не лише правопорушник, до якого потерпілий пред'явив законні вимоги, але й інша особа, яка активно перешкоджала виконувати ці обов'язки.

Ми розглянули ознаки двох основних складів цього кримінального правопорушення, які передбачені частиною 1 і частиною 2 ст.342 КК.

Частина 3 ст.342 містить кваліфікуючі ознаки, спільні для обох основних складів. Тобто наявність вказаних кваліфікуючи ознак означає необхідність кваліфікувати вчинене не за частиною 1 і не за частино 2, а тільки за частиною 3 ст.342 КК.

Зазначеними кваліфікуючими ознакам є ознаки таки об'єктивної сторони в їх єдності: 1) опір (активна протидія здійсненню потерпілими своїх обов'язків); 2) примушення (фізичний або психічний вплив) потерпілих до виконання явно незаконних дій.

Фізичний вплив – насильство (нанесення удару, побоїв, тілесних ушкоджень тощо).

Психічний вплив – погроза таким насильством.

Незаконними є дії, які суперечать вимогам, що містяться у законах та інших нормативних актах. Наприклад, примушення працівника митниці дати дозвіл на вивезення товарів без митного догляду.

Ознака ***«явність»*** характеризує особливість суб'єктивної сторони кваліфікованого складу кримінального правопорушення– це усвідомлення самим винним того, що він примушує виконати потерпілого незаконні дії.

5. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. Склад кримінальних правопорушень. Кваліфікуючі ознаки.

Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343) чи у діяльність державного діяча (ст. 344)

Стаття 343. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу.

1. Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень – карається штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців.

2. Ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінального правопорушеннячи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою

особою з використанням свого службового становища, – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Стаття 344. Втручання у діяльність державного діяча

1. Незаконний вплив у будь-якій формі на Президента України, Голову Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або його представника, Голову Рахункової палати або члена Рахункової палати, Голову або члена Центральної виборчої комісії, Голову Національного банку України, члена Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України з метою перешкодити виконанню ними службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень – карається штрафом від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені особою з використанням свого службового становища, – караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

(Стаття 344 із змінами, внесеними згідно із Законом N 270-VI (270-17) від 15.04.2008).

Родовий об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини у сфері державного управління (порядок управління), складовою частиною (структурним елементом) яких є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушенняє суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність представників правоохоронних органів та державних діячів.

Потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 343, можуть бути працівники правоохоронних органів, а ст. 344 – державні діячі. Закон дає вичерпний перелік останніх: Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або його представник, Голова Рахункової палати або член Рахункової палати, Голова або член Центральної виборчої комісії, Голова Національного банку України, член Національної ради України з питань

телебачення і радіомовлення, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

6. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця. Поняття посягання на життя. Склад кримінальних правопорушень.

Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345), державного чи громадського діяча (ст. 346), службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350).

Стаття 345. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою групою, – караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років.

Стаття 346. Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча

1. Погроза вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна, а також викраденням або позбавленням волі щодо Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України

чи вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови Рахункової палати, Голови Національного банку України, керівника політичної партії України, а також щодо їх близьких родичів, вчинена у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння особам, зазначеним в частині першій цієї статті, середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи легких тілесних ушкоджень, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років.

3. Умисне заподіяння особам, зазначеним в частині першій цієї статті, тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років. (Стаття 346 із змінами, внесеними згідно із Законом N 270-VI (270-17) від 15.04.2008)

Стаття 350. Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок

1. Погроза вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна загально небезпечним способом щодо службової особи чи її близьких або щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок, застосована з метою припинення діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує, – карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Умисне нанесення побоїв або заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження службовій особі або громадянинові, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю, а також вчинення таких дій щодо їх близьких – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження службовій особі або громадянинові, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю, а також вчинення такої дії щодо їх близьких – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Основним безпосереднім об'єктом розглядуваних кримінальних правопорушень є нормальна робота та авторитет працівника правоохоронного органу (ст. 345), державного і громадського діяча (ст. 346), службової особи (ст. 350) та органів, організацій, установ і підприємств, в яких вони

працюють, а також нормальна громадська діяльність і авторитет громадян, які виконують громадський обов'язок (ст. 350). Додатковим безпосереднім об'єктом кваліфікованих складів кримінальних правопорушень є здоров'я зазначених осіб та здоров'я їх близьких родичів (статті 345 і 346) і близьких їм осіб (ст. 350).

7. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи. Склад кримінальних правопорушень.

Стаття 353. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи

Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь, – карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

Частина 2 ст. 353 передбачає відповідальність за теж саме діяння, пов'язане з використанням форменного одягу чи службового посвідчення працвника правоохоронного органу.

Суспільна небезпека цього кримінального правопорушення полягає в тому, що він порушує суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку використання владних повноважень, звання службової особи. **Об'єктивна сторона кримінального правопорушення** характеризується двома діями в їх сукупності: самовільним привласненням влади або звання службової особи та вчиненням з використанням самовільно привласненої влади чи звання службової особи будь-якого суспільно небезпечного діяння.

Самовільне присвоєння влади або звання службової особи передбачає обманне видання себе за службову особу і використання повноважень такої особи. Спосіб такого видання на кваліфікацію не впливає. На практиці приватні особи найчастіше видають себе за працівника правоохоронного органу (органу внутрішніх справ, податкової служби, прокуратури тощо), іншого органу влади.

При цьому винний може використовувати форменний одяг, пред'явити підроблене посвідчення або дійсне посвідчення іншої службової особи, продемонструвати будь-яку обкладинку під виглядом посвідчення службової особи, використати помилкове сприйняття себе службовою особою оточуючими, вчинює інші дії, спрямовані на те, щоб інші особи сприйняли його за службову особу.

Самовільне привласнення звання представника певної професії (вчителя, лікаря, пожежного, електрика, сантехніка тощо), не пов'язане з

присвоєнням звання службової особи, не є кримінальним правопорушенням. Такі дії можуть бути використані для полегшення вчинення деяких кримінальних правопорушень, наприклад, незаконного лікарювання, для незаконного проникнення у приміщення з метою вчинення крадіжки тощо.

Під **вчиненням будь-яких суспільно небезпечних дій** треба розуміти правопорушення, за які передбачається кримінальна або адміністративна відповідальність. Адже саме таким правопорушенням властива ознака, як суспільна небезпечність. Якщо з використанням самовільно присвоєної влади або звання службової особи вчинено кримінально каране діяння, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за ст. 191КК і статтею КК, яка передбачає відповідальність за це діяння.

Вчинення з використанням самовільно присвоєної влади або звання службової особи не суспільно небезпечних (таких, що не тягнуть за собою кримінальної та адміністративної відповідальності), а також суспільно корисних дій не є кримінальним правопорушенням. Наприклад, особа одягає форму офіцера з метою справити враження на певних людей або видає себе за міліціонера з метою полегшити таким чином припинення порушення громадського порядку.

Гр. Ф. 1 березня 2019 року близько 11 год. 30 хв. біля будівлі №12 по вул. Ленінградській, 37 в м. Сміла, видавши себе за працівника поліції, шляхом обману, заволодів мобільним телефоном « Нокія – 3110», вартістю 8500 грн. та «флеш – карткою» вартістю 400грн., якими користувався гр. Я., чим завдав потерпілому шкоди на 8900 грн. Дії гр. Ф. суд кваліфікував за ч.1 ст. 353 КК України, так як він самовільно присвоїв владні повноваження при вчиненні кримінального правопорушеннята за ч.1 ст.190 КК України, оскільки він заволодів чужим майном шляхом обману http://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T16/T16_P4.html – _ftn8.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини.

Мета – вчинення за допомогою самовільно присвоєної влади чи звання службової особи суспільно небезпечного діяння.

8. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів. Склади кримінальних правопорушень. Кваліфікуючі ознаки.

Стаття 358. Підроблення посвідчення або іншого документа, який видається чи посвічується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою,

яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його як підроблювачем, так і іншою особою, або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, а так само інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут – караються штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Використання завідомо підробленого документа – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Об'єкт цього кримінального правопорушенняза своїм змістом аналогічний об'єктові кримінального правопорушення, передбаченого ст. 357.

Предметом кримінального правопорушення є:

1) посвідчення або інший документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією незалежно від форми власності, громадянином-підприємцем, приватним: нотаріусом, аудитором чи .іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків;

2) печатки, штампи, бланки підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, інші офіційні печатки, штампи, бланки.

Про поняття документ, печатка, штамп, офіційні документи, штампи, печатки див. коментар до ст. 357.

Посвідчення – це документ, який містить відомості про володільця і офіційно посвідчує його особу та (або) правовий статус. Необхідними реквізитами посвідчення, як правило, є фотографія, підпис керівника відповідної установи, підприємства чи організації, який скріплюється їхньою печаткою, а також особистий підпис володільця документа (посвідчення: особи моряка, інваліда, водія, учасника ліквідації аварії на ЧАЕС, пенсійне, судді або працівника правоохоронного органу, біженця, ветерана війни).

Іншими документами можуть визнаватися, зокрема, атестат про повну загальну середню освіту, диплом про закінчення вищого навчального закладу, трудова книжка, рішення суду, виконавчий лист, листок тимчасової непрацездатності, свідоцтво про шлюб або розірвання шлюбу, ліцензія, свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про придбання майна на аукціоні, атестат доцента або професора тощо.

Така характеристика предмета коментованого складу кримінального

правопорушенняяк надання прав або звільнення від обов'язків означає, що з точки зору кваліфікації за ст. 358 документами визнаються письмові акти. При цьому не має значення, якою мовою виконано документ, з якого матеріалу він виготовлений, а також спосіб виконання письмових знаків (від руки, друкарська машинка, комп'ютер, типографський спосіб тощо). Предметом кримінального правопорушенняє ті письмові документи, які посвідчують наявність юридичне значимих фактів і мають своїм джерелом походження підприємство, установу, організацію незалежно від форми власності, громадянина-підприємця, аудитора або іншу особу, яка має право видавати чи посвідчувати відповідні документи. Це можуть бути, наприклад, адвокати, лікарі, які займаються медичною практикою.

Підроблення документів, які мають своїм джерелом походження фізичну, приватну особу, яка не уповноважена видавати чи посвідчувати документи, що надають права або звільняють від обов'язків, а також неіснуючу насправді юридичну особу, складу цього кримінального правопорушенняне утворює. Залежно від. спрямованості умислу винного підроблення вказаних документів за наявності підстав може кваліфікуватися як готування до вчинення відповідного кримінального правопорушення, наприклад до шахрайства за обтяжуючих обставин.

Бланк – це аркуш паперу з відбитком на ньому штампу або документ з частково надрукованим типографським або іншим способом текстом, який для остаточного складання документу потребує подальшого заповнення відповідних реквізитів (наприклад, існують бланки паспортів, трудових книжок, документів про освіту та вчені звання, нотаріальних документів).

Висновок.

Зазначені кримінальні правопорушення істотно порушують суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування органів влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та їх представників; протидіють нормальній діяльності цих органів, послаблюють їх авторитет, заподіюють шкоду життю, здоров'ю, гідності або власності громадян, іншим об'єктам, які охороняються законом. Ряд статей розділу XV КК передбачають відповідальність за перешкоджанням діяльності державних органів, організацій та об'єднань громадян, тобто захищають, серед інших, працівників правоохоронних органів (зв'язок із спеціалізацією студентів/курсантів Університетів). З іншої сторони, ряд статей (ст.340, ст.345-1, ст.351) цього розділу КК можуть бути застосовані до працівників правоохоронних органів вразі порушення ними своїх службових обов'язків. Це обумовлює особливу актуальність ретельного вивчення питань теми.

Питання для самоконтролю.

1. Хто може бути потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК?
2. Які насильницькі кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об' єднань громадян передбачені КК?
3. Які діяння утворюють об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 343, 344 КК.
4. Що слід розуміти під посяганням на життя осіб, зазначених у ст. 348 і ст. 348-1 КК?
5. У чому полягає самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи?
6. Що є предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 357 і ст.358 КК?
7. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 357 КК?
8. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК?
9. Як слід кваліфікувати використання особою документа, який вона сама підробила?
10. У чому відмінність предметів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 357 та 358 КК?
11. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК?
12. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 355 КК?
13. У чому відмінність примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань від вимагання?
14. Які об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 356 КК?

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально – правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 896 с.URL:http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.

4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
11. Антонов, С. Проблемні питання кримінально-правової охорони службової особи, її близьких родичів та громадянина, який виконує громадський обов'язок [Текст] / С. Антонов // Право України. 2006. № 2. С. 120-125.
12. Давидович, І. Окремі питання кваліфікації посягань на працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків [Текст] / І. Давидович, Ю. Кривобок // Прокуратура. Людина. Держава. 2005. № 9. С. 59-69.
13. Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 28 листопада 1987 р., ратифікованою Україною 24 січня 1997 р.
14. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Кучеренко. 2-ге вид. К.: Юрінформ, 1992. С. 36-58.
15. Тучков, С. Кваліфікація підроблення документів [Текст] / С. Тучков // Прокуратура. Людина. Держава. 2004. № 1. С. 45-49.

16. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні« від 21 травня 1997р.
17. Про громадські об'єднання :Закон України від 22 березня 2012 р.
18. Про політичні партії в Україні :Закон України від 5 квітня 2001 р.
19. Про національну поліцію :Закон України від 2 липня 2015 р.
20. Про прокуратуру :Закон України від 14 жовтня 2014 р.
21. Про Службу безпеки України :Закон України від 25 березня 1992 р.
22. Про державний кордон України :Закон України від 4 листопада 1991 р.
23. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей :Закон України від 20 грудня 1991 р.
24. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993р.
25. Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова ПВС України від 26 квітня 2002 р. № 1 //URL: http://www.scourt.gov.ua/ clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/16615720B8E90152C2257AF4005375DD
26. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/

Тема 14. Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж імереж електрозв'язку та кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності.

Мета теми: визначення поняття, загальної характеристики і видів кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж.

План лекційного заняття:

1. **Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.**
2. **Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж.**

3. **Поняття і види кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.**
4. **Кримінальні правопорушення, які посягають на нормальну службову діяльність юридичних особах приватного права.**
5. **Кримінальні правопорушення, які посягають на нормальну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.**
6. **6. Службова недбалість.**

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (комп'ютерні кримінальні правопорушення) – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на суспільні відносини у сфері безпеки комп'ютерної інформації та нормального функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку, заподіюючи їм шкоду чи ставлячи під загрозу заподіяння такої шкоди.

Родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень – урегульовані законодавством суспільні відносини, що забезпечують безпеку комп'ютерної інформації та нормальне функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Безпосередніми об'єктами зазначених кримінальних правопорушень можуть бути: встановлений порядок обробки інформації в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або мережах електрозв'язку; безпека обробки комп'ютерної інформації чи інформації, що передається мережами електрозв'язку; встановлений порядок обігу інформації з обмеженим доступом тощо.

Додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами комп'ютерних кримінальних правопорушень є відносини власності на інформацію, що обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах чи мережах електрозв'язку, а також право користувачів на доступ до зазначеної інформації та користування нею.

Об'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень виявляється в активних діях. Порушення правил експлуатації ЕОМ (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363) може вчинятися шляхом злочинної бездіяльності.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, про які йдеться у статтях 361, 362, 363, 363[1] КК, передбачає не тільки вчинення суспільно-небезпечного діяння, а й настання суспільно небезпечних наслідків. Тож склади цих комп'ютерних кримінальних правопорушень є матеріальними. Склади кримінальних правопорушень, зазначених у статтях 361[1] і 361[2] КК, сформульовано законодавцем як формальні.

Обов'язковою ознакою фактично всіх складів кримінальних правопорушень є *знаряддя* їх вчинення – відповідні програмні й технічні засоби, за допомогою яких вчиняється посягання. Якщо такі засоби є власністю особи, котра вчинила комп'ютерний кримінальне правопорушення(окрім кримінального правопорушення, передбаченого ст. 363 і ч. 1 ст. 363[1] КК), то вони (засоби) підлягають конфіскації згідно з вимогами санкцій до статей 361, 361[1], 361[2], 362, ч. 2 ст. 363[1] КК.

Суб'єкт кримінальних правопорушень – *загальний* (фізична осудна особа 16 років). У деяких випадках суб'єкт може бути *спеціальний* – особа, що має право доступу до інформації, яка обробляється в ЕОМ, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації (ст. 362), або особа, що відповідає за експлуатацію ЕОМ, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 363).

Суб'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень характеризується, переважно умисною виною. Кримінальне правопорушення передбачений ст. 363 КК, має необережну форму вини, що визначається характером ставлення винного до наслідків. Власне ж дія (бездіяльність) при порушенні правил експлуатації ЕОМ може бути як умисною, так і вчиненою з необережності. Створення шкідливих програмних або технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу ЕОМ (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж або мереж електрозв'язку є злочинними за умови, коли ці дії вчинено з *метою використання, розповсюдження чи збуту* таких засобів (ст. 361[1] КК). В інших кримінальних правопорушеннях мотив і мета можуть бути різними – корисливість, хуліганство, помста, заздрість, підрив репутації, приховування іншого кримінального правопорушеннятощо.

Кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку є вчинення таких діянь:

1) повторно;

2) за попередньою змовою групою осіб;

3) заподіянням значної шкоди (ч. 2 ст. 361, ч. 2 ст. 361[1], ч. 2 ст. 361[2], ч. 3 ст. 362, ч. 2 ст. 363[1] КК).

2. Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж.

Основним **безпосереднім об'єктом** кримінального правопорушення, передбаченого ст.361, як і основними безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень передбачених ст. ст. 361[1] – 363[1] є встановлений порядок обробки (збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрації, приймання, отриманні передавання) комп'ютерної інформації у інформаційних (автоматизованих) системах та порядок обробки, в тому числі передавання інформації мережам електрозв'язку (телекомунікаційними системами), а також встановлений порядок доступу до такої інформації.

Додатковим обов'язковим об'єктом цих кримінальних правопорушень є право власності на комп'ютерну інформацію та інформацію, що передається мережами електрозв'язку, в цілому чи його окремі складові частини (елементи) – право володіння, право користування та право розпорядження зазначеними видами інформації.

Предметом кримінального правопорушенняє:

1) електронно – обчислювальні машини (комп'ютери);
2) автоматизовані системи;
3) комп'ютерні мережі;
4) мережі електрозв'язку;
5) комп'ютерна інформація;
6) інформація, що передається мережам електрозв'язку.

Під **електронно-обчислювальною машиною (комп'ютером)** розуміється комплекс електронних та інших технічних пристроїв, за допомогою якого здійснюється автоматична обробка даних. Складовими елементами ЕОМ, є системний блок, монітор та клавіатура. Найбільш типовими різновидами ЕОМ є сервери (потужні комп'ютери, призначені для обробки великої кількості інформації, одночасного функціонування великої кількості програм, забезпечення роботи АС, мереж тощо) таперсональні комп'ютери.

Під **автоматизованою системою** розуміється організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів. Під АС слід вважати сукупність ЕОМ, засобів зв'язку та програм, задопомогою яких ведеться документообіг, формуються, оновлюються та використовуються різного роду бази даних, накопичується та обробляється інформація, яка є результатом наукових спостережень чи

експериментів, збирається, систематизується та оновлюється в електронному вигляді статистична інформація. Оскільки обробка певних даних, як правило, можлива і в результаті роботи одного комп'ютера, то АС – це і окремо взятий комп'ютер разом з його програмним забезпеченням.

Комп'ютерна мережа – це сукупність програмних і технічних засобів, за допомогою яких забезпечується можливість доступу з однієї ЕОМ до програмних чи технічних засобів іншої (інших) ЕОМ та до інформації, що зберігається у системі іншої (інших) ЕОМ, а **мережа електрозв'язку**– сукупність засобів та споруд електричного зв'язку поєднаних в єдиному технологічному процесі для забезпечення інформаційного обміну Про поняття електричного зв'язку див. коментар до ст. 360.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняпроявляється у формі несанкціонованого втручання у роботу ЕОМ, їх систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, наслідком якого є:

1) витік; 2) втрата; 3) підробка; 4) блокування інформації; 5) спотворення процесу обробки інформації або 6) порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Несанкціоноване втручання в роботу ЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж – це проникнення до цих машин, їх систем чи мереж і вчинення дій, які змінюють режим роботи машини, її системи чи комп'ютерної мережі, або ж повністю чи частково припиняють їх роботу, без дозволу (згоди) відповідного власника або уповноважених ни осіб, а так само вплив на роботу АЕОМ за допомогою різних технічних пристроїв, здатних зашкодити роботі машини.

Під **несанкціонованим втручанням в роботу мереж електрозв'язку**слід розумі будь – які (окрім втручання в роботу ЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж, що забезпечують роботу мереж електрозв'язку) вчинені без згоди власника відповідної мережі чи службових осіб, на яких покладено забезпечення її нормальної роботи, дії, внаслідок яких припиняється (зупиняється) робота мережі електрозв'язку або відбуваються зміни режиму цієї роботи.

Оскільки заборонене ст. 361 діяння полягає у втручанні в роботу комп'ютерів і комплексів, робота яких пов'язана з роботою комп'ютерів, то слід вважати, що інформацією, про яку йдеться у статті, головним чином є комп'ютерна інформація. **Комп'ютерна інформація** – це текстова, графічна чи будь – яка інша інформація (дані), яка існує в електронному вигляді, зберігається на відповідних носіях і може створюватись змінюватись чи використовуватись за допомогою ЕОМ. У той же час дія статті поширюється і на передачу каналами зв'язку іншої інформації (наприклад, передачу інформації за допомогою факсу, телетайпу, телексу).

Частиною 1 ст. 361 охоплюються як випадки проникнення (впливу) у працюючу ЕОМ, систему чи мережу (наприклад, проникнення до системи

одного працюючого персонального комп'ютера з такого ж іншого), так і несанкціоноване увімкнення непрацюючої машини і проникнення до неї (вплив на її роботу).

Витік інформації – це ситуація, коли внаслідок певних дій інформація в системі стає відомою чи доступною фізичним та юридичним особам, що не мають права доступу до неї.

Втрата інформації – ситуація, коли інформація, яка раніше існувала в АС, перестає існувати для фізичних або юридичних осіб, які мають право власності на неї, в повному чи обмеженому обсязі.

Підробка інформації – навмисні дії, що призводять до зміни інформації, яка зберігається в АС.

Блокування інформації – припинення доступу до інформації власником чи користувачем внаслідок дій винного.

Спотворення процесу обробки інформації – зміна порядку чи змісту операцій по обробці інформації, що здійснюються за допомогою технічних і програмних засобів, включаючи обмін по каналах передачі даних.

Порушенням встановленого порядку маршрутизації інформації слід розуміти зміну режиму роботи мережі електрозв'язку, внаслідок якої певна інформація, що передавалась потрапляє, чи може потрапити у розпорядження особи, яка за умов нормальної роботи мережі не повинна була отримати дану інформацію.

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, що призвело до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини,а психічне ставлення винного до наслідків у вигляді витоку, підробки, блокування, спотворення процесу обробки інформації чи порушення встановленого порядку її маршрутизації може характеризуватися як умисно так і необережною формою вини.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення є вчинення його:

- повторно
- за попередньою змовою групою осіб
- заподіяння значної шкоди

3. Поняття і види кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Кримінальні правопорушення, склади яких передбачені статтями 364, 364 – 1, 365 – 2, 368 – 369 – 2 розділу XVII Особливої частини КК належать до корупційних діянь.

Їх редакція, а також така особливість покарання за них, як застосування спеціальної конфіскації (ст.96 – 1 і 96 – 2 КК), визначені Законом від 13 травня 2014 року №1261 – VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України».

Суб'єктами виступають: *спеціальний суб'єкт*:

1) службова особа в розумінні ч.3 і 4 ст.18 (ст.ст. 366, 367, ч.1 ст.370)

2) службова особа в розумінні прим.1 до ст.364 (ст.ст. 364, 368, 368 – 2, 369) – (звуження ч.3 і ч.4 ст.18);

3) службова особа юридичної особи приватного права (ст.ст. 364 – 1, ч.ч. 3 і 4 ст. 368 – 3) – (звуження ч.3 і ч.4 ст.18);

4) службова особа (працівник) правоохоронного органу (ч.2 ст.370, ст.365) – (звуження прим.1 до ст.364);

5) особа, яка надає публічні послуги (ст. 365 – 2, ч.ч. 3 і 4 ст. 368 – 4) – (взагалі не службова особа);

6) особа, уповноважена на виконання функцій держави(ст.368 – 2) – (коло визначається окремим Законом);

7) загальний суб'єкт (але він діє стосовно спеціального): (ч.ч. 1 і 2 ст. 368 – 3, ч.ч. 1 і 2 ст. 368 – 4, 369, ст.369 – 2).

Порівняння змісту ч.3 і ч.4 ст.18 зі змістом приміток 1 і 2 до ст.364 дозволяє дійти такого висновку:

По-перше, ознаки представників влади чи місцевого самоврядування в ч.3 ст.18 і в прим.2 до ст.364 повністю збігаються.

По-друге, ознаки посадових осіб іноземних держав, суддів і посадових осіб міжнародних судів тощо в ч.4 ст.18 та в примітці 2 до ст.264 КК повністю збігаються.

По-третє, поняття службової особи, надане у примітці 2 до ст.364, є звуженим відносно поняття, наданого у ч.2 ст. 18КК:

• за змістом ч.2 ст.18 КК до службових осіб належать особи, які виконують організаційно – розпорядчі чи адміністративно – господарські функції на будь яких підприємствах, в установах чи організаціях.

• за змістом примітки 2 до ст.364 КК до службових осіб належать особи,

які виконують організаційно – розпорядчі чи адміністративно – господарські функції лише на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях.

Розглянемо більш детально зміст поняття – службова особа як представник влади:

• **Представники влади** – це працівники державних органів і установ, наділені правом у межах своєї компетенції висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої приналежності чи підлеглості (наприклад, народні депутати України, депутати місцевих рад, керівники державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад Служби безпеки, працівники поліції та податкової міліції, державні інспектори й контролери (у т.ч. органів доходів і зборів), лісничі, військові коменданти, начальники гарнізонів та ін).

• **Представники місцевого самоврядування (збігаються з ознаками представників влади, але поширюються лише на окрему територію).**

Це працівники органів і установ мсцевого самоврядуваня наділені правом у межах своєї компетенції висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої приналежності чи підлеглості (наприклад, депутати місцевих рад, керівники органів місцевого самоврядування).

За спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування: представники громадських організації під час виконання ними обов'язків які надають їм повноваження висувати вимоги обов'язкові для виконання фізичними особами, які їм не підлеглі (наприклад, член громадського формування з охорони громадського порядку під час виконання ним обов'язків з охорони цього порядку).

• **Особа, що обіймає посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій**

Під організаційно-розпорядчими обов'язками слід розуміти функції зі здійснення керівництва трудовим колективом, ділянкою роботи на підприємствах, в установах або організаціях (підбір і розташування кадрів, планування роботи, організація праці, забезпечення трудової дисципліни тощо). Такі функції, зокрема, здійснюють керівники міністерств, підприємств, громадських організацій, їхні заступники та керівники структурних підрозділів або ділянок робіт (наприклад, ректор університету, декан факультету, начальник цеху, майстер дільниці, їх заступники тощо).

• **Особа, що обіймає посаду, пов'язану з виконанням адміністративно-господарських функцій**

Адміністративно-господарські обов'язки охоплюють повноваження з управління чи розпорядження державним, колективним або приватним

майном, яке полягає в установленні порядку його зберігання, переробки, реалізації, контролю за здійсненням цих операцій тощо.

Такі повноваження у тому чи іншому обсязі мають начальники планово -господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, їхні заступники, завідувачі складів, магазинів, майстерень, ательє, відомчі ревізори та контролери тощо.

Можливі ситуації, коли особа визнається службовою як за ознаками виконання, так і організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Наприклад, завідувач складу має кілька підлеглих вантажників.

Можливі ситуації, коли особа виконує за посадою як службові, так і суто професійні обовязки. Наприклад, головний лікар виконує і організаційно-розпорядчі, і адміністративно-господарські, і професійні функції.

Окрему *проблему становлять ситуації*, коли особа під час виконаня професійних функцій, має право і обововязок приймати юридично значущі рішення.

Сімейний лікар лікує і при цьому складає певні документи, зоркема листо тимчасової непрацездатності. Викладач викладає і при цьму складає певні документи, зокрема екзаменаційну відомость.

Особа визнається службовою не тільки тоді, коли вона виконує відповідні функції постійно, а якщо вона виконує їх тимчасово чи за спеціальним повноваженням.

Зміст поняття інших різновидів службових осіб: службова особа юридичної особи приватного права; службова особа (працівник) правоохоронного органу; особа, яка надає публічні послуги; особа, уповноважена на виконання функцій держави.буде розглянутий при аналізі тих складів кримінальних правопорушень, спеціальними суб'єктами яких відповідні особи являються.

4. Кримінальні правопорушення, які посягають на нормальну службову діяльність юридичних особах приватного права.

Об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, які забезпечують встановлений правовий та органзаційний порядок здійснення та надання публічних послуг.

Публічні послуги мають такі ознаками:

1) спрямованість на захист чи забезпечення умов для реалізації суспільних інтересів, прав та інтересів фізичних або юридичних осіб;

2) порядок та форма їх надання визначені державою чи органом місцевого самоврядування;

3) вони породжують наслідки правового характеру.

Публічні послуги аудиторів, нотаріусів, оцінювачів та інших представників приватної сфери можна визначити як послуги, що надаються публічним сектором (тобто органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та орг анізаціями державної та комунальної форми власності), а в окремих випадках – приватним сектором під відповідальність публічного сектору (публічної влади) і за рахунок публічних коштів (тобто коштів державного і місцевих бюджетів).

Публічними можуть вважатися послуги, виходячи з того що:

а) вони є загальнодоступними і тому надаються на звернення будь-якої особи;

б) правом надання таких послуг осіб, які здійснюють певну професійну діяльність, наділяють органи держави чи місцевого самоврядування;

в) такі послуги, на відміну від суто професійних, мають юридично значущий характер, оскільки підтверджують чи посвідчують певні події, явища або факти, які породжують чи здатні породити наслідки правового характеру;

г) при наданні таких послуг зазначені особи також здійснюють організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, але не належать при цьому до службових осіб чи найманих працівників юридичних осіб публічного і приватного права.

Публічні послуги поділяються на: соціальні, житлово-комунальні, медичні послуги та послуги з оздоровлення й відпочинку, освітні послуги, послуги з протипожежного захисту та рятування, транспортні послуги і послуги зв'язку, послуги з фізичної культури і спорту тощо. Переліки платних послуг, які не є адміністративними і які надають органи державної виконавчої влади, державні та комунальні підприємства, установи, організації, затверджує Кабінет Міністрів України. Надання таких послуг можуть здійснювати працівники: державних та комунальних закладів охорони здоров'я, вищих медичних навчальних закладів та науково-дослідних установ; закладів культури і мистецтв, заснованих на державній та комунальній формі власності; архівних установ, що утримуються за рахунок бюджетних коштів; установ і організацій телебачення і радіомовлення, заснованих на державній формі власності; науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції; державної пожежної охорони; аварійно – рятувальних служб; бюджетних установ природно – заповідного фонду; відділів державної реєстрації актів цивільного стану та ін..

Соціальні послуги – це комплекс заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних житєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (особи, що потребують соціальних послуг), з метою поліпшення або відтворення їхньої життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. Такі послуги надають: державні та комунальні спеціалізовані підприємства, установи та заклади

соціального обслуговування, підпорядковані центральним, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування (державні та комунальні суб'єкти); юридичні особи, створені відповідно до законодавства, які не мають на меті отримання прибутку (недержавні суб'єкти), фізичні особи. Безпосередніми суб'єктами їх надання є соціальні працівники – професійно підготовлені фахівці, що мають необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення містить такі ознаки:

1) діяння – використання особою своїх повноважень, наданих в зв'язку зі здійсненням професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, всупереч своїм повноваженням;

2) наслідки – заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, інтересам суспільства чи держави. Істотною шкодою у цій статті є шкода, яка полягає у завданні матеріальних збитків і вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Зловживанням повноваженнями є протиправне використання особою наданих їй повноважень у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності з надання публічних послуг. Зловживанням визнається не будь – яке діяння, а лише таке, яке обумовлено: а) професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг; в) наданими особі повноваженнями.

Характер та обсяг повноважень, коло обов'язків, що визначають компетенцію особи, встановлюється, зокрема, законами, постановами, наказами, положеннями, інструкціями, актами індивідуальної дії та договорами (щодо незалежного посередника).Конкретні форми зловживання повноваженнями особами, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, можуть бути різноманітними і залежать від змісту наданих повноважень та сфери їх використання.

Кримінальне правопорушенняє закінченим з моменту настання наслідків, матеріальний склад кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною чи змішаною формою вини. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони також є: а) мета отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, яка поєднується з корисливим мотивом або б) мета заподіяння шкоди охоронюваним законом інтересам окремих громадян, юридичних осіб, інтересам суспільства чи держави. У цілому кримінальне правопорушеннявизнається умисним.

Суб'єктом кримінального правопорушення є лише особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. До осіб, які надають публічні послуги відносяться є особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але

надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді) під час виконання ними цих функцій.

Кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення передбачена ч.2 ст. 365[2] КК полягає у вчиненні таких дій стосовно:

а) неповнолітньої особи (такої, яка не досягла 18 – річного віку);

б) недієздатної особи (фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Порядок визнання фізичної особи недієздатною встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України. Якщо суд відмовить у задоволені заяви про визнання особи недієздатною і буде встановлено, що вимога була заявлена недобросовісно без достатньої для цього підстави, фізична особа, якій такими діями було завдано моральної шкоди, має право вимагати від заявника її відшкодування);

в) особи похилого віку (під особами похилого віку слід вважати осіб пенсійного віку, а також осіб, яким до досягнення загального пенсійного віку залишилося не більше півтора року (ст. 10 Закону «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні») або

г) повторно (визнається з урахуванням загальних положень ст. 32 КК, вчинення двох або більше таких кримінальних правопорушень, за умови, що за раніше вчинений кримінальне правопорушенняособу не було звільнено від кримінальної відповідальності за обставинами, встановленими законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення не було погашена чи знята, або за раніше вчинений кримінальне правопорушенняне були закінчені строки давності.

При використанні цієї кваліфікуючої ознаки необхідно розмежовувати повторний кримінальне правопорушеннявід продовжуваного кримінального правопорушення, який, у свою чергу, також може складатися з двох або більше тотожніх діянь, але об'єднаних єдинним злочинним наміром.

5. Кримінальні правопорушення, які посягають на нормальну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Під *службовим підробленням* закон розуміє внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, а також складання і видачу завідомо неправдивих документів.

Предметом цього кримінального правопорушення є офіційні документи,

визначення якого наведено у примітці до ст. 358 КК, під *офіційним документом* у цій статті слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь -яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити

Видами офіційних документів є службові та приватні офіційні документи, що містять. Документи, які складаються службовими особами, а також складаються певними категоріями осіб у зв'язку з виконанням ними професійних чи службових обов'язків, є службовими документами.

Предметом кримінального правопорушення, склад якого передбачений ч. 1 ст. 366 КК, при його вчиненні у формі внесення службовою особостдо офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, можуть бути будь -які офіційні документи , в тому числі і приватні офіційні документи, а не лише ті, які походять від органів влади, підприємств, установ та організацій будь -якої форми власності та організаційно – правової форми.

Об'єктивна сторона підроблення полягає в одній з таких дій:

1) внесення до документів неправдивих відомостей;
2) інше підроблення документів;
3) складання неправдивих документів;
4) видача неправдивих документів.

1. Внесення до документів неправдивих відомостей означає поміщення інформації, що не відповідає дійсності, в справжній документ, який при цьому зберігає всі ознаки і реквізити справжнього. При цьому документ можу бути зовнішньо оформлений правильно і мати всі реквізити зовнішнього документа, заповнені в установленому порядку з дотриманням правил їх внесення до документа та посвідчення їх справжності. Але обов'язковим є невідповідність відомостей дійсності.

При визначенні (тлумаченні) змісту поняття «підроблення документів», яке вживається у диспозиції ч. 1 ст. 366, необхідно враховувати, що воно не співпадає за змістом з поняттям «підроблення документа», вжитим законодавцем у диспозиції ч. 1 ст. 358, яка є загальною нормою щодо норми, сформульованої у ст. 366. Поняття «підроблення документа» у ст. 358 більш широке за змістом: під підробленням документа у ст. 358 розуміється

виготовлення фальшивого офіційного документа або внесення в справжній документ неправдивих відомостей чи внесення змін у текст виданого документа, які викривляють зміст фактів, що мають юридичну силу і посвідчуються документом. У ст. 366 як самостійні дії названо внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, які є одним із видів підроблення документів. Складання завідомо неправдивих документів вважається також підробленням, тобто поняттям «підроблення документа« у ст. 358 КК охоплюється і складання підробленого документа, і внесення до офіційного документа завідомо неправдивих відомостей, тобто дії, які у ст. 366 КК виділені як самостійні форми вчинення підроблення документів. Поняття «підроблення документів», яке вживається у ст. 358 КК, та «службове підроблення» вжите у назві ст. 366 КК, за ознаками об'єктивної сторони співпадають.

Службове підроблення в ч.1 ст. 366 є кримінальним правопорушенням з формальним складом, тобто є закінченим з моменту вчинення службовою особою дій, альтернативно передбачених ч. 1 ст. 366. Передбачений ч. 2 ст. 366 склад кримінального правопорушенняє кримінальним правопорушенням з похідними наслідками.

Складом кримінального правопорушення ст. 366, на відміну від ст. 358, не передбачена відповідальність за використання завідомо підроблених документів, тому їх використання як службовою особою, яка їх підробила, так і будь-якою іншою особою, може кваліфікуватися за ч. 3 ст. 358, оскільки предметом передбаченого нею кримінального правопорушенняможе бути не лише документи, підроблення яких утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 чи ч.2 цієї статті, а й документи, підроблення яких утворює склади інших кримінальних правопорушень, в тому числі і передбаченого ст.. 366, за винятком випадків, коли використання певних підроблених документів утворює склади інших кримінальних правопорушень, які є спеціальними щодо складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 358.

2**. Підроблення документів** передбачає повну або часткову зміну змісту документа або його реквізитів шляхом виправлень, підчисток, дописок, витравлювань та іншими подібними способами.

3**. Складання неправдивих документів** – це повне виготовлення документа, що містить інформацію, яка не відповідає дійсності.

4. **Видача неправдивих документів** – це надання фізичним або юридичним особам документів, зміст яких повністю або частково не відповідає дійсності і які були складені службовою особою, яка їх видала, чи іншою особою.

Аналіз зазначених дій свідчить, що за способом свого вчинення підроблення може бути матеріальним – внесення різних змін в справжній документ,

і інтелектуальним – складання неправдивого за змістом, але справжнього за формою документа.

Якщо підроблення було вчинено службовою особою лише як готування до вчинення іншого кримінального правопорушенняабо винний намагався використати підроблений ним документ для вчинення іншого кримінального правопорушення, але не довів його до кінця з причин, що не залежать від його волі, його дії кваліфікуються за сукупністю – за статтями 366, 14 або 15 і тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за відповідний кримінальне правопорушення За сукупністю слід кваліфікувати і випадки, коли підроблений службовою особою документ використовується нею для вчинення іншого закінченого кримінального правопорушення. Однак, якщо підроблення є необхідною ознакою іншого складу кримінального правопорушення(наприклад, ч. 2 ст. 372) або утворює спеціальний склад кримінального правопорушення(наприклад, ч. 2 ст. 158), дії винного додатково кваліфікувати за ст. 366 не потрібно.

6. Службова недбалість (ст. 367 КК).

Об'єктивна сторона. Склад кримінального правопорушення матеріальний і передбачає:

• невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків як дія або бездіяльність;

• наслідок як істотна шкода охоронюваним законам інтересам;

• причинний зв'язок між зловживанням та наслідком.

Кримінальне правопорушення закінчений в момент заподіяння істотної шкоди.

Невиконання службових обов'язків тобто, бездіяльність – невиконання службовою особою дій, які вона безумовно зобов'язана виконати по службі згідно з нормами посадових правил, інструкцій.

Неналежне виконання службових обов'язків це такі дії службової особи в межах службових обов'язків, які виконані не так, як того вимагають інтереси служби, норми посадових правил, інструкцій.

Для кваліфікації діяння за ст. 367 слід встановити, що воно вчинене службовою особою під час виконання владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій.

Діяння, яке полягало у невиконанні чи неналежному виконанні ПРОФЕСІЙНИХ функцій, навіть якщо воно призвело до істотної шкоди, не може розцінюватись як службова недбалість.

Як при невиконанні, так і при неналежному виконанні службових обов'язків слід встановити, що службова особа мала реальну можливість виконати належним чином свої обов'язки.

Визначення можливості (чи неможливості) виконання нею своїх обов'язків здійснюється за допомогою відповідних об'єктивних та суб'єктивних факторів.

До об'єктивних факторів належать зовнішні умови, в які поставлена службова особа (забезпечення чи незабезпечення охорони матеріальних цінностей, наявність чи відсутність транспорту, людських ресурсів).

До суб'єктивних – особливості цієї особи (її фізичні дані, ступінь інтелектуального розвитку, наявність спеціальних знань, досвіду роботи тощо).

Наслідки (альтернативно) :

Істотна шкода за змістом та розміром також, як шкода аналогічним інтересам у складі, передбаченим ст.364 КК.

Це означає, що відсутність матеріального виміру шкоди (неможливість вирахувати її у гривнях) означає відсутність складу цього кримінального правопорушення.

Також відсутній склад цього кримінального правопорушення, якщо шкода матеріальна, але її розмір менше 100 нмдг. Вчинене розглядається в таких випадках як дисциплінарний або службовий проступок.

Висновок.

Досягнення науково-технічного прогресу в галузі високих технологій за останні роки зумовили не тільки стрімкий розвиток і запровадження комп'ютерних систем та мережу у всі сфери людської діяльності, але й появу та поширення нової категорії кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Законами України України «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», прийнятими 2011 р. суттєво змінюється система відповідальності в тому числі і кримінальної за корупційні правопорушення. Прийняті Закони базуються на міжнародно – правових актах, які стосуються протидії корупції, зокрема, на Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. У зв'язку з цим, було змінено назву розділу XVII Особливої частини КК України, який отримав назву «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг» та розширено перелік кримінальних правопорушень віднесених законодавцем до цього розділу.

Питання для самоконтролю.

1. У чому полягають ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності?
2. Які ознаки неправомірної вигоди як ознаки складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг?
3. Як співвідносяться визначення службової особи у частинах 3 і 4 ст.18 та у примітці до ст.364 КК?
4. Яка особа може бути визнана службовою особою публічного права і які категорії (види) цих службових осіб виділяє кримінальний закон?
5. Що таке службове зловживання і перевищення влади або службових повноважень і за якими ознаками відрізняються ці кримінальні правопорушення?
6. Якими ознаками характеризується офіційний документ як предмет службового підроблення?
7. У чому полягає об'єктивна сторона службового підроблення?
8. У чому полягає об'єктивна та суб'єктивна сторона службової недбалості?
9. За якими ознаками службова недбалість відрізняється від службового зловживання?
10. Якими ознаками характеризується об'єктивна сторона складу кримінальне правопорушення передбаченого ст.368 КК?
11. За яких умов одержання неправомірної вигоди визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб?
12. За яких умов одержання неправомірної вигоди визнається поєднаним із вимаганням?
13. Якими ознаками характеризується склад кримінального правопорушення, передбачений ст.368 – 5 КК?
14. У чому полягають ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони провокації підкупу?
15. Якими є предмети кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVI КК?
16. Як кваліфікують правопорушення, в яких комп'ютери виступають засобом заволодіння чужим майном?
17. Як кваліфікують розповсюдження за допомогою комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку матеріалів із закликами до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України?

Список рекомендованих джерел.

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб.

/ за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 896 с. http://clc.to/n2bwvA
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон – 2, 2012.780 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон – 2, 2012. 704 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5 – те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2 – ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
6. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково – практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково – практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
8. Науково – практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4 – е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
9. Науково – практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11 – те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
11. Азаров, Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері комп'ютерної інформації [Текст] : монографія / Д. С. Азаров. К. : Атіка, 2007. 304 с.
12. Бутузов, В. М. Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно – обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [Текст] : наук.-практ. комент. / В. М. Бутузов, С. С. Останець, В. П. Шеломенцев. К. : Друк. МВС України, 2005. 86 с.
13. Карчевський, М. В. Кримінальна відповідальність за незаконне

втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж [Текст] : монографія / М. В. Карчевський. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2002. 144 с.
14. Берзін П. Проблеми кваліфікації банківських комп'ютерних кримінальних правопорушень/ П. Берзін. URL:: // http://www.crime Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренко. 2016, №1. С. 80 – 98.
15. Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В.М. Киричко. Х. : Право, 2013. 424 с.
16. Антипов В.В. Щодо «випадкової» декриміналізації кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності // Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права: матеріали Всеукр. Інтернет – конф., 20 квіт. 2015 р. / Одеса, 2015.
17. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003.
18. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р.
19. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією від 15 травня 2003 р.
20. ЗаконУкраїни «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р.
21. Про державну службу :Закон України від 16 грудня1993 р.
22. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова ПВС України від 26 грудня 2003 р. № 15 //URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/ vsu.nsf/(documents)/ FF7A8C83C1967BEFC2257B3300 5DB231
23. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова ПВС України від 26 квітня 2002 р. № 5// URL: http://www.scourt.gov.ua/ clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/A5E13D360EFCEB3AC2257AF4005 3D256
24. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки: постанова ПВС України від 4 червня 2010 року № 7 // URL:http://www.scourt.gov.ua/clients/ vsu/vsu.nsf/(documents)/ 53A64DE284FE4E59C2257AF4004F974C
25. Єдиний державний реєстр судових рішень URL:http://reyestr.court.gov.ua/
26. Судова практика розгляду справ про кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж

електрозв'язку / Верховний Суд України: інформаційний сервер // URL: http://www.scourt.gov.ua/clients

Тема 15. Кримінальні правопорушення проти правосуддя.

Мета теми:ознайомитися з поняттям, ознаки та видами кримінальних правопорушень проти правосуддя,кримінальними правопорушеннями, які посягають на відносини, що забезпечують належну реалізацію конституційних принципів здійснення правосуддя.

План лекційного заняття:

1. **Поняття, ознаки та види кримінальних правопорушень проти правосуддя**
2. **Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують належну реалізацію конституційних принципів здійснення правосуддя**
3. **Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують охорону життя, здоров'я, власності та особисту безпеку суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників провадження.**
4. **Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків під час здійснення провадження**
5. **Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та припинення злочинних посягань**
6. **Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання судових актів та заходів впливу, що ними призначені.**

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, ознаки та види кримінальних правопорушень проти правосуддя

Визначення поняття «правосуддя» пов'язане із встановленням кола органів, які займаються відповідною діяльністю. З цього питання в теорії кримінального права намітилися принаймні два підходи до розуміння

правосуддя. Суть розбіжностей полягає в тому, чи охоплюється цим поняттям діяльність лише судових, чи й інших правоохоронних органів.

Перша позиція базується на буквальному розумінні слова «правосуддя» як діяльності лише судів з розгляду і вирішення справ, віднесених до їхньої юрисдикції. Для такого розуміння правосуддя є певні підстави. Так, у статті 124 Конституції України визначено, що «Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами», а розділ VIII Конституції України «Правосуддя» регламентує порядок створення і функціонування судової гілки влади. В теоретичних роботах останніх років також чітко простежується точка зору, відповідно до якої судові органи відокремлюються від правоохоронних органів. І законодавець, на відміну від попередніх періодів розвитку кримінального законодавства, сьогодні норми про відповідальність за посягання на судову діяльність, на суддів зосередив у розділі «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», а посягання на діяльність органів внутрішніх справ, прокуратури, служби безпеки передбачає в розділі «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, самоврядування».

Прихильники іншої позиції також апелюють до положень Конституції України. Аргументуючи свою точку зору, вказують на те, що в самій Конституції є підміна двох понять(1). По-перше, те, що в розділі VIII Конституції України називається «Правосуддя», насправді стосується судової влади як однієї з трьох гілок влади. По-друге, суд, як і будь-який державний орган, не є самодостатнім, не може діяти без взаємодії з іншими спеціалізованими державними інституціями, зокрема з тими органами, які готують кримінальні справи до судового розгляду (дізнання та досудового слідства) та які займаються виконанням судових рішень.

Об'єктивність, справедливість та законність правосуддя не можна забезпечити, якщо ці органи діятимуть неправильно, вчинятимуться посягання на їхню діяльність. Тому правосуддя як функція держави здійснюється виключно судами, але забезпечується ефективною діяльністю і спеціальних правоохоронних органів. По-третє, концепція, згідно з якою правосуддя включає виключно судову діяльність, не узгоджується з нормами діючого кримінального законодавства.

У відповідному розділі Особливої частини більшість норм – це норми, які передбачають відповідальність за посягання на правильну діяльність саме не судів, а інших органів.

Більш переконливою слід визнати другу позицію, відповідно до якої правосуддя (в тому значенні, в якому його вживає кримінальне законодавство) – це діяльність як судів, так і органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, а також органів, які відають виконанням судових рішень.

Правосуддя полягає в розгляді і вирішенні конкретних справ. У теорії права безспірним є положення, що правосуддя здійснюється стосовно:

1. кримінальних проваджень – проведення за ними дізнання, досудового слідства, судового розгляду, виконання вироків, постанов, ухвал;
2. цивільних проваджень, які розглядаються судами загальної юрисдикції, – їх судовий розгляд.

Не вирішеним у теорії є питання про те, чи охоплюється поняттям правосуддя розгляд і вирішення цивільних справ спеціалізованими судами, зокрема, арбітражними, а також розгляд і прийняття рішень у так званому порядку адміністративної юрисдикції. Вирішуючи порушене питання, слід, насамперед, насамперед, враховувати положення Конституції України та спеціальних нормативних актів, якими регламентуються статус відповідних органів, порядок прийняття та значення винесених ними рішень.

Є підстави визнавати здійсненням правосуддя діяльність арбітражних судів із розгляду цивільних справ.

Щодо адміністративної юрисдикції, то питання про це вирішується диференційовано. Розгляд справ про адміністративні правопорушення в судовому порядку, розгляд судами скарг на дії адміністративних органів, слід вважати правосуддям. Таке твердження ґрунтується на тому, що суди безспірно виступають органами правосуддя, адміністративні справи розглядають з дотриманням відповідних процесуальних вимог, а прийняте судом рішення має таке саме значення, як у будь-якій кримінальній чи цивільній справі. Діяльність позасудових органів з накладення адміністративних стягнень, вирішення інших органів в адміністративному порядку з вказаних раніше підстав правосуддям не являється.

Правосуддя – *це суспільні відносини, пов'язані з процесуальною діяльністю компетентних державних органів (дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду та органів виконання судових рішень) із розслідування, судового розгляду, прийняття і виконання рішень, вироків, ухвал та постанов у кримінальних, цивільних та адміністративних справах*

Під правосуддям як **об'єктом злочинного посягання** слід розуміти лише діяльність, яка відповідає таким ознакам:

1) правосуддя здійснюється тільки у формах цивільного чи кримінального судочинства, вона регламентована Цивільним процесуальним, Арбітражним процесуальним та Кримінально – процесуальним кодексами України;

2) правосуддя – це лише правозастосовча діяльність, яка полягає в реалізації норм права стосовно конкретних життєвих ситуацій;

3) діяльність із здійснення правосуддя спрямовано на охорону законних прав та інтересів громадян, суспільства, держави в процесі судочинства, при прийнятті рішень, а також при їх реалізації.

Видові об'єкти кримінальних правопорушень визначають особливості суб'єктів відносин, проти яких спрямовані кримінальні правопорушення зазначеного виду, і блага, які належать цим суб'єктам і яким може бути

заподіяна або спричиняється шкода. Зокрема, можна виділити три групи таких суб'єктів:

1) особи як учасники або інші суб'єкти кримінального чи цивільного процесу;

2) органи дізнання, слідства, прокуратури, суди загальної юрисдикції;

3) органи виконання покарань та судових рішень.

Кримінальні правопорушення проти правосуддя посягають на 5 різновидів суспільно корисних благ, які належать переліченим вище суб'єктам:

1) права та інтереси особи, що охороняються законом, якими вона наділена як учасник або інший суб'єкт кримінального або цивільного процесу;

2) інтереси всебічного, повного і неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних справ;

3) безпека, честь та гідність суддів;

4) інтереси своєчасного присікання та розкриття кримінальних правопорушень;

5) інтереси забезпечення неухильного виконання судових рішень та вироків.

2. Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують належну реалізацію конституційних принципів здійснення правосуддя

Завідомо незаконні затримання, привід або арешт (Стаття 371 КК України)

Відповідно до ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Незаконні затримання, привід або взяття під варту порушують важливі конституційні права особи. ***Об'єктом*** кримінального правопорушенняє право людини на особисту недоторканність, в тому числі на неприпустимість її незаконного арешту, приводу або затримання. Крім Конституції України це право закріплює в ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та ст. 5 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 371, знаходить вияв у діях, які призвели до завідомо незаконного затримання або незаконного приводу, а ч. 2 статті – до завідомо незаконного арешту або тримання під вартою. Завідомо незаконним вважається здійснення затримання, приводу або взяття під варту не на підставах або не в порядку, які регламентуються КПК України та Законом України «Про попереднє

ув'язнення» від 30 червня 1993 р., без винесення постанови, санкції судді, за відсутності підстав, при порушенні строків тримання під вартою тощо.

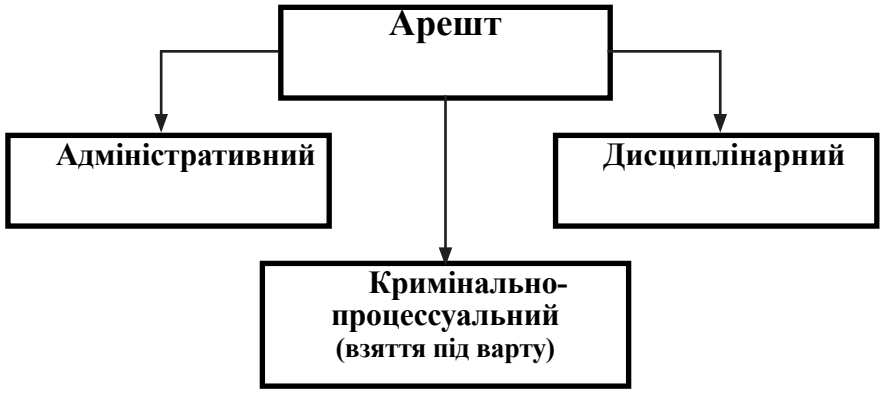
Затримання – тимчасовий запобіжний захід, що може застосовуватись до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі за наявності підстав і в порядку, передбаченому ст. 106, 106 – 1, 115, 149, 165 – 2 КПК України.

Привід – процесуальний захід, який означає примусове доставлення співробітниками міліції обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка до особи, яка здійснює досудове слідство в справі, або в суд, якщо вони без поважних причин не з'являються у вказаний час та місце за викликом. Підстави та порядок приводу регламентовані ст. 70, 72, 135, 136 КПК України.

Частина 2 статті 371 КК передбачає відповідальність за завідомо незаконні арешт або тримання під вартою.

Арешт – вид покарання, яке призначається вироком суду і полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції строком від одного до шести місяців, а також найбільш суворий вид адміністративного стягнення, яке призначається постановою суду на строк до 15 діб.

У разі постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку чи постанови щодо покарання або стягнення у вигляді арешту діє ст. 375 КК. Під арештом слід розуміти санкціоноване суддею тримання під вартою як запобіжний захід.

Арешт як суспільно небезпечне діяння в аналізованому складі кримінального правопорушення може бути вчинено шляхом двох альтернативних діянь:

1) дії – незаконного взяття під варту;

2) бездіяльності – незаконного тримання під вартою особи, стосовно

якої відпали підстави для застосування такого запобіжного заходу, зокрема, тоді, коли спливли встановлені законом терміни перебування під вартою

Взяття під варту – запобіжний захід, що застосовується до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити кримінально – протиправну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень відповідно до ст. 148, 150, 155, 156, 165, 165 – 1, 165 – 2, 165 – 3, 246, 253, 274, 343 КПК України.

Умови взяття під варту	Підстави взяття під варту
Порушено кримінальну справу;	1. Коли є достатні підстави вважати, що обвинувачений перебуваючи на волі:
Кримінальне правопорушення карається позбавленням волі;	• скриється від слідства і суду • перешкодить встановленню істини у справі • займатиметься злочинною діяльністю
Особу визнано обвинуваченим;	2. Для забеспечення виконання вироку
Є санкція суду на тримання особи під вартою як обвинуваченого	3. З мотивів самої тільки небезпечності кримінального правопорушення
Особа не має дипломатичного імунітету	
Отримано згоду на арешт військовослужбовців, депутата, судді	

Для з'ясування того, коли взяття під варту буде законним, слід звернутися до норм чинного КПК України, з яких випливає, що взяття під

варту – кримінально-процесуальний арешт – може бути застосовано за наявності одночасно сукупності передбачених законом умов та хоча б однієї із підстав, зазначених у статтях 148, 155 КПК:

Незаконним арешт (взяття під варту) буде тоді, коли немає хоча б однієї з вище названих підстав або умов правомірності застосування цього запобіжного заходу.

Крім того, арешт буде незаконним, коли спливли строки тримання особи під вартою, визначені ст. 156 КПК України (в цілому, з урахуванням усіх продовжень, тримання під вартою при розслідуванні кримінального правопорушенняне може перевищувати півтора року).

Тримання під вартою – це утримання особи під час досудового розслідування в умовах ізоляції на максимальний термін до 18 місяців.

Незаконні затримання, привід або арешт, як триваючі кримінальні правопорушення, є **закінченими**:

• привід – з моменту доставляння особи до правоохоронного органу або суду;

• затримання або арешт – з початку утримання особи у спеціалізованому закладі;

• тримання під вартою – з моменту тримання під вартою особи, яка підлягає звільненню у зв'язку з відсутністю підстав для подальшого тримання під вартою.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом до вчиненого діяння. Винний усвідомлює завідому незаконність вчинюваного ним діяння, достовірно знає, що привід, затримання, арешт чи тримання під вартою здійснюється протиправно, і бажає вчинити це діяння.

До тяжких наслідків наявна вина у формі необережності.

Мотиви та мета, які переслідувалися при цьому, на кваліфікацію не впливають. Це може бути корисливість, помста, бажання шляхом порушення закону розкрити кримінальне правопорушеннятощо. Необережна вина, якщо при цьому завдано істотної шкоди, може дати підстави для кваліфікації вчиненого за ст. 367.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення(ч. 3 ст. 371 КК) є дії:

• *поєднані із спричиненням тяжких наслідків* (замах на самогубство, самогубство, звільнення з роботи, захворювання на душевну хворобу, заподіяння значної матеріальної шкоди);

• *вчинені з корисливих мотивів* (бажання винного отримати будь-яку вигоду майнового характеру для себе особисто або для інших осіб чи позбутися матеріальних проблем (витрат, необхідності повернути борг, відшкодувати заподіяну шкоду);

• *скоєні в інших особистих інтересах* (помста, заздрість, кар'єризм, бажання розкрити кримінальне правопорушенняшляхом порушення закону тощо).

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути працівник органу дізнання, слідчий, прокурор, суддя, інші службові особи, які наділені правом здійснення заходів процесуального примусу. Приватні особи за вчинення тих же дій відповідають за ст. 146.

Завідомо незаконні затримання або привід, арешт або тримання під вартою у сукупності з притягненням завідомо невинного до кримінальної відповідальності кваліфікуються за ст. 371 і 372.

Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (Стаття 372 КК)

Діяння, передбачені ст. 372, посягають на недоторканність і свободу громадянина. **Основний об'єкт** кримінального правопорушення – це діяльність органів прокуратури, досудового слідства та дізнання по здійсненню кримінального судочинства. Додатковий об'єкт – права та інтереси особи, її честь та гідність.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Злочинне діяння складають такі дії як винесення постанови про притягнення в якості обвинуваченого та пред'явлення особі обвинувачення

Завідомість незаконного притягнення до кримінальної відповідальності має місце у разі відсутності:

• події кримінального правопорушення, за який особа притягується до кримінальної відповідальності;

• складу кримінального правопорушенняу діянні особи, що притягується до кримінальної відповідальності;

• доказів вини особи, яка притягується до кримінальної відповідальності;

• доказів, які свідчать про невинність такої особи.

Кримінальне правопорушення вважається ***закінченим*** з моменту оголошення невинній особі постанови про притягнення її до відповідальності як обвинуваченої за кримінальне правопорушення якого вона не вчинила, незалежно від подальшої долі кримінальної справи (формальний склад кримінального правопорушення). В цей момент слідчий може обрати запобіжний захід, суттєво обмежити права особи, заподіяти значну моральну шкоду, дискредитувати її тощо. Цього цілком достатньо, щоб вважати злочинний задум здійсненим.

Факт винесення постанови про притягнення особи до відповідальності як обвинуваченої з метою оголошення постанови має розцінюватися як готування до кримінального правопорушення(ч. 1 ст. 14 та ст. 372).

Слід звернути увагу на деякі тонкощі кваліфікацій. По-перше, даний кримінальне правопорушенняутворює не лише притягнення до відповідальності

повністю невинної особи, але й особи, відносно якої є підстави щодо притягнення до відповідальності за певний кримінальне правопорушення проте щодо якої службова особа правоохоронного органу безпідставно розширила або посилила обвинувачення. *Наприклад, є підстави вважати, що особа здійснила не поєднаний з насильством грабіж, а її завідомо безпідставно притягають до відповідальності за розбій.*

По-друге, якщо в процесі розслідування з'ясувалася невинуватість притягнутої до кримінальної відповідальності особи, а слідчий свідомо справу не закриває і робить все можливе (вже незаконно), щоб її все-таки завершити обвинувальним висновком, дії останнього можуть кваліфікуватись як службовий кримінальне правопорушення

По-третє, якщо у даній ситуації слідчий пред'явить нове обвинувачення завідомо невинуватій особі, то дії слідчого належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 372.

Навмисне непритягнення винної особи до кримінальної відповідальності, незаконне закриття справи або незаконна відмова у її порушенні зумовлюють відповідальність за ст. 364.

Суб'єкт кримінального правопорушення – слідчий, прокурор, працівник органів дізнання (спеціальний суб'єкт).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, оскільки у диспозиції підкреслюється завідомість притягнення невинного до кримінальної відповідальності. Якщо притягнення невинного до кримінальної відповідальності сталося з необережності чи недбалості слідчого, прокурора чи іншої уповноваженої на те законом особи, вчинене може бути дисциплінарним проступком або кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 367.

Мотиви при вчиненні цього кримінального правопорушення значення не мають (помста, заздрість, кар'єризм, бажання отримати матеріальні вигоди). Якщо скоєння кримінального правопорушення поєднано з отриманням хабара, то відповідальність настає за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 372 і 368.

Кваліфікуючими дане діяння обставинами (ч. 2 ст. 372) є випадки, спричинені:

• обвинуваченням у вчиненні тяжкого (ч. 4 ст. 12) або особливо тяжкого (ч. 5 ст. 12) кримінальних правопорушень;

• штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією

Наприклад, умисне викривлення або неправильне тлумачення фактів, подій, встановлених слідством, штучне створення, знищення або вилучення із справи документів, спонукання експертів до завідомо неправдивого висновку, невідображення у справі доказів, які спростовують обвинувачення тощо.

Якщо притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності

пов'язане з завідомо незаконним затриманням, приводом, арештом або утриманням під вартою, то кваліфікація здійснюється за сукупністю кримінальних правопорушень згідно зі ст. 371 та 372.

Примушування давати показання (ст. 373).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є правосуддя в частині забезпечення доведеності вини, а також конституційне право людини на те, що її обвинувачення не буде ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом. Додатковим факультативним об'єктом кримінального правопорушеннявиступає здоров'я, воля, честь і гідність особи.

Потерпілим від цього кримінального правопорушення є особа, яка згідно з КПК може давати показання при допиті під час дізнання або досудового слідства, – підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняполягає у примушуванні давати показання при допиті. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є також спосіб – незаконні дії.

Допит – це слідча дія, яка полягає у взятті показань у певних учасників кримінального судочинства і фіксації їх у протоколі допиту. Поняттям допиту у ст. 373 охоплюється також і така слідча дія, як очна ставка. Примушування давати показання під час проведення інших слідчих дій (наприклад, обшуку, виїмки) не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 373, і за наявності підстав може кваліфікуватися за ст. ст. 365 або 424.

Під примушуванням у ч. 1 ст. 373 розуміється психічний вплив на особу, яку допитують, з метою отримати потрібні для особи, яка провадить допит, показання. Допит шляхом незаконній: дій має місце, коли він провадиться з використанням шантажу, обману, гіпнозу, з незаконним обмеженням прав потерпілого, його підкупом тощо. Для кваліфікації кримінального правопорушення.не має значення, отримав винний таким шляхом правдиві або неправдиві показання.

Вчинення особою, яка провадить допит, дій, що ґрунтуються на чинному законодавстві (наприклад, багаторазове попередження про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання, правомірне використання тактичних прийомів проведення допиту) не містить складу цього кримінального правопорушення. Не можуть кваліфікуватись за ст.373 і дії, пов'язані з порушенням процесуального порядку ї проведення допиту, якщо вони не були спрямовані на примушування давати показання при допиті.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення незаконних дій при допиті.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний. Ним є особа, яка провадить дізнання (начальник органу дізнання, дізнавач), або досудове слідство (слідчий, начальник слідчого підрозділу, прокурор).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується

умислом.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення є вчинення його:

1) із застосуванням до потерпілої особи насильства;

2) із знущанням над нею.

Під насильством, у цьому випадку слід розуміти здійснення фізичного впливу на особу, яку допитують, що завдало їй фізичного болю або спричинило тілесні ушкодження.

Умисне заподіяння смерті або тяжких тілесних ушкоджень потерпілому потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 373 і відповідною частиною ст. ст. 115 або 121.

Прикладами знущання, передбаченого ч. 2 ст. 373, можуть бути: багатогодинні допити, позбавлення їжі або води, вплив шумом або світлом, насміхання над фізичними вадами потерпілого, образа його релігійних або національних почуттів тощо.

3. Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують охорону життя, здоров'я, власності та особисту безпеку суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників провадження.

Втручання в діяльність судових органів (Стаття 376)

Відповідно до ст. 6, 126, 129 Конституції державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Незалежність судової влади та її рівноправність з іншими гілками державної влади є ознаками правової держави, у якій кожному ґарантується право на оскарження в суді рішень, дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, службових осіб.

Як зазначив Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність суддів» від 12 квітня 1996 р. № 4, нерідко органи виконавчої влади намагаються контролювати діяльність судів, втручаються у розгляд конкретних справ і призначення винним покарань. Трапляються випадки тиску на суддів шляхом шантажу, погроз, застосування фізичного насильства у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя.

Ст. 376 чинного Кодексу захищає незалежність суддів від будь-якого впливу з метою перешкоди відправленню ними правосуддя і є кримінально-правовою ґарантією цієї незалежності.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворює незаконне втручання у розгляд та вирішення будь-яких судових справ у будь-якій

судовій інстанції шляхом впливу на суддів, від рішень яких залежить доля справи. Втручання може бути у вигляді прямої вимоги, вказівки скоїти ті чи інші дії або прийняти те чи інше рішення, погрози, обіцянки надати будь-які блага, організованої критики в засобах масової інформації тощо. Для наявності в діях особи складу кримінального правопорушенняне має значення, в якій стадії процесу і за допомогою яких засобів було здійснено втручання.

Якщо втручання супроводжувалось спробою дати хабара судді, дії винного повинні кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 та ст. 15 і 369. Якщо при втручанні висловлювались щодо судді чи його близьких родичів погрози здійснити насильницькі дії, вбивство, знищення майна, то такі дії необхідно кваліфікувати за ст. 377. Вплив повинен мати місце щодо участі судді у конкретній справі. Якщо вплив на суддю призвів до скоєння ним незаконних дій у справі, то дії особи, яка здійснювала цей вплив, повинні кваліфікуватись як за ст. 376, так і як співучасть у скоєнні кримінального правопорушеннясуддею.

Звернення, які надходять до судів від народних депутатів чи інших представників влади, залежно від їх змісту і характеру, можна розцінювати як:

- супровідні листи до скарг заінтересованих осіб;
- скаргу самого представника влади;
- втручання у вирішення судових справ.

Такі кримінальні правопорушення вчиняються з прямим умислом. Слід обов'язково з'ясувати спрямованість умислу винної особи саме на втручання з метою перешкодити виконанню суддею своїх службових обов'язків. Прохання до судді про прийняття ним того чи іншого рішення у справі в інтересах прохача не утворює складу кримінального правопорушення, за винятком випадків, коли прохання висловлює особа, котра обіймає таку посаду, яка дає можливість вплинути на суддю.

Дії винної особи кваліфікуються як закінчений кримінальне правопорушеннязалежно від того, чи перешкодили вони виконанню суддею службових обов'язків, чи викликали винесення неправосудного рішення.

За ч. 2 ст. 376 кваліфікується втручання у діяльність судді, якщо воно перешкодило запобіганню кримінального правопорушеннячи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинене особою з використанням свого службового становища. Введення цієї частини в статтю є особливо актуальним у зв'язку з тим, що санкції на арешт осіб, які скоїли кримінальні правопорушення, дають судді.

Під використанням службового становища потрібно розуміти як випадки зловживання ним з боку службових осіб, які мають певні повноваження щодо суддів, так і випадки використання службового становища особами, які таких повноважень не мають.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 376,

може бути як приватна особа, яка досягла 16 років, так і службова особа.

В той же час у одному з варіантів кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 цієї статті, відповідальність може нести лише службова особа.

Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (Стаття 379)

Згідно із ст. 127 Конституції України правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні. Вагомими ґарантіями їх незалежності є забезпечення їх особистої безпеки та державний захист. Незалежність і недоторканність суддів ґарантуються Конституцією України та законами України. Коли під час здійснення правосуддя чи у зв'язку з ним виникнуть обставини, що свідчать про наявність небезпеки для життя судді або його близьких родичів, головам судів приписано відповідно до Закону України від 23 грудня 1993 р. «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів« вживати заходів до нормального здійснення правосуддя.

Суди уповноважені контролювати виконання органами внутрішніх справ таких заходів безпеки, як здійснення особистої охорони цих осіб, їх житла, майна, видачі зброї чи засобів індивідуального захисту тощо (див. постанову Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність суддів» від 12 квітня 1996 р. № 4).

Якщо перед розглядом справи надходять дані про те, що під час судового засідання можливе посягання на життя судді, розгляд справи не повинен розпочинатися до здійснення необхідних заходів безпеки. У такому випадку суд має відкласти або зупинити розгляд справи (див. п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві» від 18 червня 1999 р. № 10).

Статтею передбачена відповідальність за намагання переліченими в ній засобами відреагували на рішення по будь-якій з категорій справ. Дії винного можуть торкатись рішення по справі в цілому або в якійсь її частині, можуть стосуватися всіх підсудних у справі (відповідачів, позивачів, осіб, що притягуються до адміністративної відповідальності, тощо) або одного з них. Вони можуть також поєднуватися з вимогами до потерпілого усунутись від участі у справі. Посягання на життя судді можливе у будь-якій стадії процесу, але переважно воно відбувається після закінчення провадження у справі.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 379, має місце у випадках, коли особа вчиняє дії з метою помсти зазначеним особам за прийняте суддею рішення, яке є небажаним для зловмисника. У всіх випадках вчинення кримінального правопорушенняпов'язане зі здійсненням правосуддя, тобто з діяльністю суду по розгляду кримінальних, цивільних,

адміністративних справ. При цьому не має значення, наскільки судовий акт відповідав закону і обставинам справи.

Ст. 379 передбачає відповідальність за вбивство або замах на вбивство судді, народного засідателя чи присяжного (або їх близьких родичів) у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здісненням правосуддя.

Даний кримінальне правопорушеннявизнається закінченим з моменту вчинення дій, спрямованих на заподіяння смерті потерпілому. Суб'єктом кримінального правопорушенняє фізична особа, яка досягла 14 років.

З суб'єктивної сторони діяння може бути вчинене тільки з прямим умислом. Особа усвідомлює, що скоює вбивство або замах на вбивство судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, вона заподіює смерть потерпілому і бажає цього у зв'язку з діяльністю судді, засідателя чи присяжного, що пов'язана із здійсненням правосуддя. Не доведене до кінця вбивство (замах) має ті ж правові наслідки і на кваліфікацію кримінального правопорушенняне впливає, а лише може бути враховане при визначенні міри покарання.

4. Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків під час здійснення провадження

Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (Стаття 380)

Точне і неухильне додержання вимог Конституції і законів України, що регулюють державний захист суддів, працівників судів і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є однією з важливих умов виконання завдань правосуддя.

У відповідності із Законами України «**Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів**» від 23 грудня 1993 р. та «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві«, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя правоохоронні органи забезпечують безпеку суддів, працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також членів їхніх сімей та близьких родичів.

Таке право (за наявності відповідних підстав) мають:

• працівники суду – судді, а також інші працівники суду, які приймають участь у розгляді судових справ, виконанні вироків, рішень і постанов суду (див. ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та п. 5 ст. 32 КПК України);

працівники правоохоронних органів – тобто працівники органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, охорони державного кордону,

державної податкової служби, податкової міліції, державної контрольно-ревізійної служби, державної лісової охорони, митних та інших органів, які здійснюють правозастосовчі або правоохоронні функції (до інших органів відносяться органи і установи Державного департаменту України з питань виконання покарань, відділи Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України).

Захисту підлягають працівники суду і вказаних правоохоронних органів, а також працівники Антимонопольного комітету, які беруть безпосередню участь відповідно:

у розгляді справ у судах; розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення;

оперативно-розшуковій діяльності; виконанні вироків, рішень і постанов судів, постанов органів дізнання, досудового слідства, прокурорів;

охороні громадського порядку і громадської безпеки;

нагляді і контролі за виконанням законів;

контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України (див. ст. 2 Закону України

«Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

Близькі родичі, які підлягають захисту, – це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки.

Члени сім'ї – особи, які проживають разом з працівником суду або правоохоронних органів, учасником кримінального судочинства, з числа вказаних близьких родичів, а також інші особи, що ведуть з ними разом господарство або знаходяться на їх утриманні (див. ч. 2 ст. 2 вказаного Закону, а також п. 11 ст. 32 КПК України).

Державний захист таких осіб здійснюється у зв'язку з намаганням перешкодити виконанню покладених на них законом обов'язків і реалізації наданих прав у сфері кримінального судочинства.

Перешкоджання може здійснюватись у вигляді створення реальної небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна зазначених осіб.

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних справ, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя згідно з ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Окрім вказаного закону забезпечення безпеки таких осіб реалізується за ст. 52-1 – 52-5 КПК України.

Право на забезпечення безпеки у зв'язку з участю у кримінальному судочинстві (за наявності відповідних підстав) мають: особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушенняабо в іншій формі брала участь чи сприяла у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті кримінальних правопорушень; потерпілий та його представник у кримінальній справі; підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; свідок; експерт, спеціаліст, перекладач і понятий; а також члени сімей та близькі родичі перелічених осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається органом дізнання, слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні справи про кримінальні правопорушення, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь вказані особи, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність щодо осіб, які брали участь або сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті кримінальних правопорушень.

Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки або внутрішніх справ, у складі структур яких створені спеціальні підрозділи (див. наприклад, наказ Міністра внутрішніх справ України «Про створення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів» від 23 липня 1997 р. № 467).

Заходи безпеки щодо військовослужбовців здійснюються також командирами військових частин. Відповідні положення з цього приводу зафіксовані у Законах України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а також у ст. 14-1, 52-3 КПК України та ін.

Орган, якому доручено здійснювати заходи безпеки, встановлює перелік необхідних і достатніх заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами і необхідністю усунення існуючої загрози (ч. 4 ст. 52-1 КПК України). Заходами забезпечення безпеки є: особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або до установи органів соціального

захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд та ін.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в невиконанні або неналежному виконанні службовими особами покладених на них обов'язків по прийняттю рішення про застосування заходів безпеки та по їх застосуванню щодо осіб, взятих під захист, що спричинило тяжкі наслідки. Неприйняття рішення по забезпеченню безпеки осіб, які потребують захисту, має місце, коли при наявності необхідних підстав таке рішення не було прийнято. Відповідно до ч. 3 ст. 52-1 КПК України, орган дізнання, слідчий, прокурор або суд, одержавши заяву чи повідомлення про загрозу безпеці особи, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше ніж три доби, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або відмову в застосуванні заходів безпеки. Несвоєчасне прийняття рішення означає, що відповідне рішення про забезпечення безпеки службовою особою у встановлений строк прийнято не було.

Прийняття недостатньо обґрунтованого рішення означає, що при наявності достатніх підстав вважати, що існує реальна небезпека особі, яка потребує захисту, службова особа, від якої залежить рішення про вжиття заходів безпеки, приймає рішення про їх недоцільність або пропонує вжиття заходів, які не забезпечують реальної безпеки особи, що потребує захисту (наприклад, коли потрібна особиста охорона або зміна місця проживання, приймається рішення лише про вилучення з довідкових служб даних про місце проживання (адресу) або про номер телефону та ін.).

Невжиття заходів для безпеки означає, що службова особа органу, який здійснює заходи безпеки, одержавши постанову про застосування конкретних заходів забезпечення безпеки, не виконує відповідного рішення. Несвоєчасне вжиття заходів для безпеки означає, що службова особа застосувала заходи безпеки вже після того, як вони не забезпечили реальну безпеку особи, що призвело до тяжких наслідків. Невжиття достатніх заходів для безпеки означає, що службова особа вжила такі заходи безпеки, які не стали перешкодою для настання тяжких наслідків. При цьому винна особа повинна була і могла усвідомлювати, що вжиті заходи є недостатніми і не забезпечують безпеки особи, взятої під захист.

Склад кримінального правопорушення матеріальний, тобто передбачає необхідність – спричинення тяжких наслідків. Під настанням тяжких наслідків треба розуміти загибель особи, взятої під захист або особи, якою здійснювалися заходи безпеки, а також спричинення тяжких тілесних ушкоджень (див. коментар до ст. 121), значної матеріальної шкоди. Між вказаними діяннями і наслідками повинен існувати причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується необережною формою вини щодо наслідків, саме ж діяння може бути

вчинене як необережно, так і умисно. Умисне потурання злочинові проти осіб, взятих під захист, кваліфікується як співучасть у кримінальних правопорушеннях, що були вчинені проти таких осіб.

Суб'єктом кримінального правопорушення є службові особи суду або правоохоронних органів. За наявності достатніх підстав ці особи можуть нести ще й додаткову відповідальність за вчинення відповідних службових кримінальних правопорушень (перевищення влади або службових повноважень та ін.) за ст. 364, 365 та 367. Керівники військових частин, на яких покладено функції забезпечення виконання заходів безпеки, за невжиття таких заходів, якщо це спричинило тяжкі наслідки, несуть відповідальність за ч. 2 ст. 425 – недбале ставлення до військової служби.

Порушення права на захист (Стаття 374)

Конституція України проголошує право підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист (ст. 63) і забезпечення цього права відносить до основних засад судочинства (п. 6 ч. 3 ст. 129). Загальна декларація про права людини затверджує ґарантії, необхідні для захисту особи, обвинуваченої у вчиненні караного діяння. Конвенція про захист прав людини і основних свобод, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР, встановлює право кожної людини, обвинуваченої у вчиненні кримінального кримінального правопорушення, «мати достатньо часу і можливостей для підготовки свого захисту» і «захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника на свій власний вибір або, якщо вона не має коштів для оплати правової допомоги захисника, одержувати таку допомогу безкоштовно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя».

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах, як встановлено Конституцією, діє адвокатура (ст. 59).

Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню кримінальним правопорушенням у серпні 1990 р., передбачають спеціальні ґарантії у кримінальній юстиції, зокрема забезпечення людині, підданій затриманню, арешту або поміщеній у тюрму з пред'явленням або без пред'явлення обвинувачення у вчиненні кримінального кримінального правопорушення, швидкий допуск до адвоката, у будь-якому випадку не пізніше ніж через 48 годин з моменту затримання або арешту (п. 7).

Стаття 374 КК встановлює відповідальність за порушення конституційного права на захист. На відміну від досить широкого і недостатньо обґрунтованого тлумачення Конституційним Судом України терміну «право на захист» як такого, що «може бути реалізовано фізичною особою у цивільному, арбітражному, адміністративному і кримінальному судочинстві» (див. Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 у справі про право вільного вибору захисника), у коментованій

статті право на захист розглядається як право певних осіб, яке реалізується ними в кримінальному судочинстві.

Відповідальність за цією статтею наступає у разі порушення конституційного права на захист перерахованих в ній учасників кримінального процесу особами, на яких у кримінальному судочинстві покладається обов'язок забезпечити це конституційне право (особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею) шляхом роз'яснення права мати захисника у визначеному законом порядку, а також надати можливість захищатися встановленими законом засобами від пред'явленого обвинувачення та забезпечити охорону особистих і майнових прав (ст. 21 КПК України).

Основним об'єктом злочинного посягання є конституційне право на захист осіб, які обвинувачуються (або підозрюються) у вчиненні кримінального правопорушення. Їх перелік наводиться у ч. 1 ст. 374: підозрюваний, обвинувачений, підсудний (терміни визначені у ст. 43 КПК України). Разом з тим, Конституція проголошує право на захист не тільки цих осіб. У ч. 3 ст. 63 Основного Закону зазначено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Тобто засуджений має право на захист. Це право закріплено, зокрема, у ст. 47, 48 КПК України.

Передбачено, що захисник запрошується в тому числі й засудженим або на його прохання чи за його згодою іншими особами (ст. 47 КПК України). Встановлено обов'язок захисника використовувати передбачені у КПК України та в інших законодавчих актах засоби захисту та надавати необхідну юридичну допомогу не тільки підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, а й засудженому (ч. 1 ст. 48 КПК України). У ст. 44 КПК України також йдеться про захист прав і законних інтересів виправданого та надання йому необхідної правової допомоги при провадженні у кримінальній справі, а в суді апеляційної інстанції передбачена обов'язкова участь захисника, якщо в апеляції ставиться питання про погіршення становища засудженого чи виправданого (ч. 2 ст. 45 КПК України).

Додатковим об'єктом є честь, особиста недоторканість особи.

Потерпілими від кримінального правопорушенняє:

Підозрюваний – це особа, затримана по підозрінню у вчиненні кримінального правопорушенняабо до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого.

Обвинувачений – особа, щодо якої в установленому кримінально-процесуальним законодавством порядку винесена постанова про притягнення як обвинуваченого.

Підсудний – особа, щодо якої в розпорядчому засіданні суд виносить ухвалу або суддя одноособово виносить постанову про віддання до суду.

Злочинні дії, які утворюють **об'єктивну сторону** кримінального

правопорушення, полягають в умисних або необережних діях особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді, що не дають можливості підозрюваному, обвинуваченому, підсудному скористатися своїм конституційним правом на захист – захищати себе самостійно або за допомогою захисника чи законного представника. Згідно зі ст. 114 КПК України слідчий несе повну відповідальність за законне і своєчасне проведення слідчих дій, всі рішення він приймає самостійно, за виключенням тих, де за законом необхідні відповідні санкції інших службових осіб.

Суд, як зазначено у ст. 161 КПК України, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав. Захист підсудного здійснює сам підсудний, його захисник, законний представник. Обов'язок забезпечити право на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного покладено на особу, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, суддю (ст. 21 КПК України). Вони для цього наділені повноваженнями щодо допуску захисника у випадках і в порядку, передбачених законом. Таким чином, будь-які дії вказаних вище службових осіб, що призводять до недопущення захисника, ненадання своєчасно захисника, або інше грубе порушення права на захист тягне кримінальну відповідальність за цією статтею.

Недопущення захисника полягає в умисних (прямий або непрямий умисел) або необережних діях осіб (їх коло прямо окреслено у ч. 1 ст. 374), виражених у порушенні визначених законом порядку і терміну допуску захисника в процес. Службові особи, спрямовуючи свої дії на позбавлення особи можливості скористатися правовою допомогою захисника, не допускаючи його в процес, діють умисно, розуміючи негативні наслідки такого недопуску, бажаючи або свідомо допускаючи їх настання. Такі дії можуть проявлятися у безпідставній відмові допустити до участі в справі адвоката або іншу особу, яка згідно зі ст. 44 КПК України може бути захисником.

Наприклад, відмова у будь-якому випадку допустити близького родича обвинуваченого як захисника з моменту пред'явлення обвинуваченому для ознайомлення матеріалів попереднього слідства з посиланням на те, що він у цій стадії може брати участь лише одночасно з захисником – адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги, є порушенням права на захист, оскільки такий порядок встановлено лише у випадках, коли відповідно до вимог ст. 45 КПК України участь захисника є обов'язковою.

Недопущення захисника має місце:

• у невинесенні постанови (ухвали) про допуск захисника (ч. 5 ст. 44);

• у недопущенні запрошеного підозрюваним, обвинуваченим, підсудним (або за їх проханням чи згодою) захисника замість призначеного;

• у ненаданні затриманій особі чи особі, яка утримується під вартою,

допомоги у встановленні зв'язку з захисником або з особами, які можуть запросити захисника (ч. 1 ст. 47);

• обмеженні терміну, передбаченого ст. 46, 47 КПК України для запрошення захисника; невмотивованій відмові у клопотанні підозрюваного, обвинуваченого, підсудного щодо заміни захисника (ст. 46).

До умисних дій, що порушують право на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, слід віднести й такі, коли перераховані службові особи не допускають без поважних причин, посилаючись на різні обставини, не передбачені законом, конкретного, обраного підозрюваним, обвинуваченим, підсудним або за їх проханням чи згодою захисника чи декількох захисників, або просто уникають зустрічі з захисником з метою затягування його допуску, або з цією метою штучно відтягують пред'явлення обвинувачення особі, наприклад, допитуючи її як свідка.

У відповідності зі ст. 59 Конституції підозрюваний, обвинувачений, підсудний є вільними у виборі захисника своїх прав. У п. 7 Указу Президента України «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» від 30 вересня 1999 р. встановлено обов'язок органів попереднього слідства усувати порушення цього конституційного права.

Дії вказаних у ч. 1 коментованої статті службових осіб, спрямовані на обмеження даного права. *Наприклад, їх поради або тиск з метою обрання підозрюваним, обвинуваченим, підсудним певного, рекомендованого цими службовими особами, адвоката або іншої особи, яка за законом може бути захисником, слід розглядати як порушення права на захист.*

Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 р., містять заборону на прийняття адвокатом доручення на ведення справи клієнта, направленого йому особами, що здійснюють дізнання або слідство у цій справі, чи суддею, який братиме участь в судовому розгляді справи (ст. 54 та 60). Право на вибір захисника має бути реальним і службові особи повинні надавати можливість його здійснити. Тиск на підозрюваного, обвинуваченого, підсудного з метою схилити до відмови від захисника або від конкретного захисника також слід вважати діями, що перешкоджають здійсненню права на захист.

Про допуск захисника до участі в справі особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя виносять постанову, а суд – ухвалу (ст. 44 ч. 5 КПК України). Невинесення або несвоєчасне винесення такої постанови (ухвали) є порушенням права на захист, оскільки така дія (або бездіяльність) не дає можливості захиснику вступити в процес або вступити своєчасно і здійснювати захист, а підозрюваному, обвинуваченому, підсудному скористатися правовою допомогою захисника.

Однак перш ніж скласти таку постанову (ухвалу), відповідні особи зобов'язані впевнитися, що відсутні обставини, які виключають участь у справі

захисника (ст. 61 КПК України). Захисник допускається до участі у справі в будь-якій стадії процесу (ч. 4 ст. 44, ч. 1 ст. 46 КПК України). Недопущення захисника, наприклад, коли обвинувачений відмовився від його участі, а згодом змінив своє рішення і зажадав запросити того ж чи іншого захисника для участі в подальших стадіях процесу, є порушенням права на захист.

Ненадання своєчасно захисника полягає у діях перерахованих у ч. 1 ст. 374 чинного Кодексу службових осіб, які порушують встановлений законом термін допуску захисника, що робить неможливим для підозрюваного, обвинуваченого, підсудного захищатися за допомогою захисника з моменту, встановленого законом, і спричиняє порушення права цих осіб на захист. Злочинними є умисні чи необережні дії (або бездіяльність) особи, яка веде дізнання, слідчого, прокурора, судді, що призводять до порушення у такий спосіб права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист.

Встановлено спеціальні терміни, протягом яких захисник має бути допущений до слідства. Кримінально-процесуальний кодекс (ч. 2 ст. 21) передбачає, що вказані вище службові особи зобов'язані до першого допиту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного роз'яснити право мати захисника і надати їм можливість захищатися встановленими законом засобами. Тобто надати можливість скористатися допомогою захисника і для цього сприяти у встановленні зв'язку з захисником або з особами, які можуть запросити захисника (ч. 1 ст. 47 КПК України). У випадках, коли участь захисника відповідно до закону є обов'язковою, ст. 45 КПК України визначає момент вступу захисника у справу.

Наприклад, у справах неповнолітніх – з моменту визнання особи підозрюваною чи пред'явлення обвинувачення, а при провадженні справи про застосування примусових заходів виховного характеру – з моменту першого допиту неповнолітнього або з моменту поміщення його до приймальника-розподільника та ін.

До ненадання своєчасно захисника слід віднести також дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, судді, котрі своєчасно не забезпечують участь нового захисника у разі усунення попереднього від участі в справі або після прийняття відмови захисника від виконання обов'язків – при неможливості підозрюваного, обвинуваченого, підсудного у встановлений ч. 4 ст. 46 КПК України термін запросити іншого захисника.

Пленум Верховного Суду України в постанові від 7 липня 1995 р. № 10 «Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист» роз'яснив, що судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню у випадках, коли істотне порушення чинного законодавства, яке регламентує право на захист, позбавило чи обмежило підозрюваного, обвинуваченого, підсудного або його захисника в здійсненні цього права і перешкодило чи могло перешкодити суду всебічно, повно

та об'єктивно розглянути справу і винести законне та обґрунтоване судове рішення (1).

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту вчинення будь-якої з дій, що грубо порушують право на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (формальний склад кримінального правопорушення); при спричиненні інших тяжких наслідків (ч.2) – матеріальний склад кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбачає вину у формі прямого умислу: Винний усвідомлює, що своїми діями позбавляє потерпілого можливості реалізувати своє право на захист або суттєво обмежує його на стадіях кримінального судочинства і бажає здійснити це.

Суб'єкт кримінального правопорушення*спеціальний* – співробітники правоохоронних органів, які проводять дізнання у кримінальних справах, слідчий, прокурор та суддя

Кваліфікований склад кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 374 КК) утворюють ті самі дії, які 1) призвели до засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушенняособи, 2) вчинені за попередньою змовою групою осіб, 3) такі, що спричинили інші тяжкі наслідки.

Група осіб, що **за попередньою змовою** вчиняє передбачений ст. 374 кримінальне правопорушення може складатися з перелічених у цій статті суб'єктів (не менше двох) у будь-якій комбінації. У групу можуть входити й інші особи, але в ній обов'язково повинен бути хоча б один із спеціальних суб'єктів.

Кваліфікація злочинних дій особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або судді буде відбуватись за ст. 374, а інших осіб як співучасників за відповідною частиною ст. 27 і 374.

Іншими тяжкими наслідками можуть бути самогубство, розлучення, втрата житла, втрата роботи, великі матеріальні збитки тощо.

5. Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та припинення злочинних посягань

Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (Стаття 387)

Розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання чи досудове слідство, даних досудового слідства чи дізнання особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

Розголошення даних досудового слідства або дізнання, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником органу дізнання, оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередньо участь у досудовому слідстві чи дізнанні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність, – карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Розголошення даних досудового слідства або дізнання може негативно вплинути на хід розслідування і взагалі на вирішення справи. Тому розголошення цих даних можливе тільки з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, який вони визначають.

У необхідних випадках слідчий або особа, яка проводить дізнання, попереджають свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, а також інших осіб, присутніх при проведенні слідчих дій, про обов'язок не розголошувати без їх дозволу дані досудового слідства (ст. 121 КПК України).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується розголошенням даних незалежно від способу і форми досудового слідства (безпосередньо, телефоном, листом, у пресі, по радіо, телебаченню тощо) третій особі (особам) без дозволу або всупереч забороні прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання.

До даних досудового слідства належать відомості, зібрані у ході провадження досудового слідства або дізнання, що містяться у протоколах, постановах та інших документах, які є у справі. Попередження про нерозголошення даних досудового слідства може торкатись всіх матеріалів справи, їх частини або окремого факту. Воно може бути зроблене на будь-якому етапі розслідування і повинне мати письмову форму. Якщо розголошення відбулося за відсутності такого письмового попередження, склад кримінального правопорушеннявідсутній. Підозрюваний та обвинувачений відповідальності за це кримінальне правопорушення не несуть.

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту, коли дані досудового слідства, щодо яких мало місце попередження про нерозголошення, завдяки винному стали відомі хоча б одній особі, в тому числі й іншому учаснику процесу.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом: винний усвідомлює, що розголошує дані досудового слідства, про нерозголошення яких його попереджено, і бажає цього. Необережне розголошення вказаних даних не становить складу кримінального правопорушення. Мотиви та мета розглядуваного кримінального

правопорушенняна кваліфікацію не впливають.

Суб'єктом кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 387 можуть бути свідок, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, експерт, спеціаліст, перекладач, понятий, а також інші особи, які були присутні при проведенні слідчих дій (секретар, практикант, педагог, лікар, батьки або інші законні представники неповнолітнього, а також особи, що випадково опинились на проведенні слідчої дії), якщо кожен з них спеціально у письмовій формі був попереджений про обов'язок не розголошувати дані досудового слідства і про кримінальну відповідальність у разі порушення взятого зобов'язання. Відповідальність настає з 16-річного віку.

За ч. 2 ст. 387 суб'єктом кримінального правопорушення може бути суддя, прокурор, слідчий, працівник органу дізнання, оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи брала ця особа безпосередньо участь у досудовому слідстві або дізнанні. Але відповідальність настає лише тоді, коли розголошені ким-небудь із них дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність. Якихось спеціальних попереджень про невчинення визначених у статті дій для цих службових осіб не передбачено. Підозрюваний та обвинувачений відповідальності за кримінальне правопорушення не несуть.

Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації (Стаття 388)

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 388, є майно, яке підлягає конфіскації або на яке накладено арешт чи яке описано.

Конфіскація – це примусове безоплатне вилучення майна у власника і звернення його у власність держави.

Відповідно до ст. 41 Конституції України конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Майно, що підлягає конфіскації, це:

• будь-які види майна та предмети, що належать особі на правах особистої власності чи є його часткою у спільній власності, за винятком майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами (див. Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р.);

• речові докази, до яких належать знаряддя кримінального правопорушення, що підлягають конфіскації на підставі п. 1 ст. 81 КПК України;

• гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом (п. 4 ст. 81 КПК України);

• гроші, цінності та інші речі, які були предметом кримінального правопорушення, коли їх законні володільці не встановлені (п. 5 ст. 81 КПК України).

Питання про конфіскацію майна вирішується вироком, ухвалою чи постановою суду про закриття кримінальної справи.

Арешт та опис майна є заходами забезпечення конфіскації або охорони майна.

Арешт, на відміну від конфіскації, не передбачає переходу права власності на майно до іншої особи, а лише встановлює обмеження щодо користування та розпорядження майном у вигляді заборони вчинювати певні дії щодо нього (наприклад, продаж, дарування, обмін тощо).

Накладення арешту – процесуальна дія, порядок її проведення регламентується КПК України та іншими законодавчими актами, якими передбачається застосування арешту на майно. Згідно із Законом України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. державний виконавець зобов'язаний вживати заходи примусового виконання рішень.

Відповідно до ч. 3 ст. 5 названого Закону державний виконавець має право накладати арешт на майно боржника, вилучати, передавати таке майно на зберігання, накладати арешт на грошові кошти та інші цінності боржника, в тому числі на кошти, які знаходяться на рахунках та вкладах в установах банків, інших кредитних установах, на рахунках в цінних паперах. Особливість арешту на майно полягає в тому, що такі дії проводяться з метою забезпечення виконання рішень, які набрали законної сили (вироків, рішень, постанов тощо).

Предметом кримінального правопорушення можуть бути і активи платника податків, на які накладається адміністративний арешт як виключний спосіб забезпечення можливості погашення податкового боргу в порядку, передбаченому ст. 9 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21 грудня 2000 р.

Опис як захід забезпечення конфіскації майна може проводитись під час обшуку або виїмки і покладається на правоохоронні органи, до яких відносяться органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, органи державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції (див. ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р.).

Всі документи і предмети, що підлягають вилученню під час обшуку або виїмки, повинні бути перелічені в протоколі обшуку або виїмки або зазначені в доданому до протоколу описі з перерахуванням їх назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого виготовлені, та індивідуальних ознак (ч. 2 ст. 186 КПК України). Майно, описане, але не вилучене, може бути передане на відповідальне зберігання іншим особам (родичам, представникам комунальних служб тощо), про що має бути зазначено у протоколі. З метою забезпечення охорони спадкового майна державні нотаріуси та службові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад також можуть проводити

опис майна і передавати його на зберігання спадкоємцям або іншим особам (див. ст. 61 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р.).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 388, виражається в приховуванні майна, яке підлягає конфіскації або на яке накладено арешт чи яке описано. Приховування майна, що підлягає конфіскації, може вчинюватись як шляхом дій (переміщення такого майна в інше місце, укладення фіктивних угод на його відчуження, внесення перекручених відомостей в документи, що засвідчують належність, вартість майна тощо), так і бездіяльності (неповідомлення інформації про місце знаходження майна, його кількість, вартість тощо при умові, коли особа повинна і могла це знати).

Приховування майна, на яке накладено арешт чи яке описано, вчинюється шляхом дії. Мова йде про приховування майна, на яке вже накладено арешт або яке описано (тобто майна, індивідуально визначеного у відповідних процесуальних документах), особою, якій передане арештоване або описане майно на зберігання. Якщо особа, якій доручено охорону чи зберігання майна, не виконала або неналежним чином виконала свої обов'язки, вона, за наявності всіх необхідних підстав, нестиме відповідальність за ст. 197.

Склад кримінального правопорушення є формальним, він вважається **закінченим** з моменту вчинення будь-якого діяння по приховуванню майна.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу, вид умислу прямий. Особа усвідомлює, що приховує майно, яке підлягає конфіскації або на яке накладено арешт чи яке описано, і бажає вчинити такі дії. Мотив і мета вчинення кримінального правопорушенняна кваліфікацію не впливають, але можуть бути враховані судом при призначенні покарання. За наявності корисливих мотиву і мети дії особи, якій описане майно передане на відповідальне зберігання, у разі його привласнення можуть кваліфікуватися за ст. 193 за наявності всіх інших необхідних ознак цього кримінального правопорушення.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 388, може бути фізична особа, що досягла 16-річного віку і є власником майна, яке підлягає конфіскації або на яке накладено арешт чи яке описано, або будь-яка інша особа, якій таке майно доручено зберігати чи охороняти. Необхідно зазначити, що підозрюваний, обвинувачений або підсудний мають право відмовитись давати показання і відповідати на запитання, в тому числі і щодо майна (ст. 73, 74, 263 КПК України). В цьому випадку вони не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 388.

6. Кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання

судових актів та заходів впливу, що ними призначені.

Невиконання судового рішення (Стаття 382)

Судові рішення, вироки, ухвали та постанови, що набрали законної сили, обов'язкові до виконання всіма службовими особами та громадянами. Службовими особами, які повинні виконувати судові рішення або допомагати їх виконанню, є керівники та інші працівники органів та установ внутрішніх справ, державні виконавці, керівники та інші службові особи різноманітних підприємств, установ та організацій.

Невиконання будь-якого судового рішення, яке безпосередньо належить виконати даній службовій особі, або перешкоджання нею його виконанню становлять склад зазначеного кримінального правопорушення. Невиконання може характеризуватись бездіяльністю. Наприклад, службова особа, що отримала вирок, яким підлеглому їй працівникові заборонено займати посаду, на якій він працює, не робить ніяких дій для його виконання.

Можливі випадки, коли службова особа чинить дії, прямо заборонені судовим рішенням, приймає працівника саме на ту посаду, займати яку він не може. Факт невиконання судового рішення може бути підтверджений службовою особою письмово, безпосередньо судді, телефоном тощо, але склад кримінального правопорушеннябуде й тоді, коли заяв з цього приводу не робилось і рішення просто не виконується. Якщо службова особа державного або громадського підприємства, установи чи організації не виконала рішення суду (наприклад, про поновлення на роботі) з особистих мотивів, її дії належить кваліфікувати за ст. 172, а за відсутності такого мотиву – за ст. 382. Цю ситуацію добре проаналізовано в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність судів» від 12 квітня 1996 р. № 4.

Перешкоджання виконанню судового рішення матиме місце тоді, коли службова особа, використовуючи свої службові повноваження, заважає особам, які виконують рішення, робити це.

Кримінальне правопорушеннявважається **закінченим** після того, як судове рішення надійшло до службової особи, яка повинна його виконувати, але цього зроблено не було. Для наявності кримінального правопорушення-необхідна констатація факту, що відповідний документ надійшов до особи, яка повинна його виконувати, і вона мала реальну можливість це зробити. При перешкоджанні виконанню службовою особою судового рішення кримінальне правопорушеннявважається закінченим з моменту вчинення дій, які не дозволяли це рішення виконати. Якщо перешкоджання поєднується зі скоєнням іншого кримінального правопорушення, то такі дії повинні кваліфікуватись за сукупністю кримінальних правопорушень (наприклад, насильницьке недопущення службовою особою, щоб державний виконавець

виконав службове рішення, кваліфікуватиметься за ч. 1 або 2 ст. 382 та за ч. 2 ст. 342).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Особа, якій за службовим становищем необхідно виконувати судове рішення, усвідомлює свій обов'язок, але не бажає це робити і не виконує розпорядження за умови наявності можливості для його виконання або перешкоджає такому виконанню. Мотиви кримінального правопорушенняна кваліфікацію не впливають. Якщо ж невиконання судового рішення сталося через необережність, то дії (бездіяльність) службової особи повинні кваліфікуватись за ст. 367.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути службова особа, яка, виходячи з її службових обов'язків, повинна виконати судове рішення. Це може бути лише спеціальний суб'єкт.

У названій постанові Пленуму Верховного Суду України говориться, що за невиконання судового рішення до відповідальності може бути притягнута лише службова особа, яка відповідно до своїх повноважень повинна була вчинити дії по його виконанню або мала можливість перешкодити останньому. При цьому не має значення, яке рішення не виконала службова особа, – те, яким закінчено провадження у справі, чи інше, прийняте відповідно до закону (про привід або арешт, про скасування санкції на арешт тощо).

Характеристика осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище, міститься в ч. 2 примітки до ст. 368.

Повторним вчинення кримінального правопорушення може бути лише тоді, коли особа раніше вже була судимою за такий же кримінальне правопорушення

Якщо невиконання судового рішення або перешкоджання його виконанню завдають істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, кваліфікація здійснюється за ч. 2 ст. 382. Шкода визнається істотною в залежності від обставин справи, оскільки матеріальні збитки від таких дій можуть бути лише непрямими. В той же час матеріальним виразом істотної шкоди може бути прийнятий у чинному Кодексі розмір в сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

При умисному невиконанні службовою особою рішення Європейського суду з прав людини настає кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 382.

Приховування кримінального правопорушення (Стаття 396)

Під заздалегідь не обіцяним приховуванням кримінального правопорушення потрібно розуміти вчинення особою умисних діянь, спрямованих на те, щоб про вчинений кримінальне правопорушення або про особу, що його вчинила, не стало відомо правоохоронним органам.

Об'єктивна сторона виражається в приховуванні: особи, що вчинила

тяжкий або особливо тяжкий злочин; знарядь і засобів вчинення такого кримінального правопорушення; слідів кримінального правопорушення; предметів, здобутих вчиненням тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення. Кримінальне правопорушеннямає формальний склад і вважається закінченим з моменту вчинення зазначених дій, незалежно від того, чи вдалося особі досягти мети приховати кримінальне правопорушення

Приховування – це триваючий кримінальне правопорушення він може бути припинений закінченням приховування або розкриттям кримінального правопорушення, що приховується. Заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушенняє видом причетності до кримінального правопорушення, тобто приховування здійснюється вже після вчинення кримінального правопорушенняіншою особою.

Заздалегідь обіцяне приховування кримінального правопорушення кваліфікується за правилами співучасті у кримінальному правопорушенні.

Приховування особи, що вчинила тяжкий чи особливо тяжкий кримінальне правопорушення може виражатись у наданні такій особі місця для тимчасового проживання, забезпеченні її підробленими документами, транспортними засобами тощо. Приховування знарядь, засобів, слідів кримінального правопорушення або предметів, здобутих вчиненням кримінального правопорушення, може вчинюватись, наприклад, шляхом їх знищення, надання їм іншого вигляду, зберігання, збуту. Приховування предметів, зберігання або збут яких утворює самостійний склад кримінального правопорушення, необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 396) та відповідною статтею Особливої частини Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинення таких дій.

Наприклад, приховування вогнепальної зброї, яка була знаряддям вчинення умисного вбивства, потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 396 та ч. 1 ст. 263; приховування наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, здобутих шляхом розбійного нападу, – за ст. 396 та відповідною частиною ст. 309. Ч. 1 ст. 396 передбачає відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення.

Тяжким визнається кримінальне правопорушення за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років (ч. 4 ст. 12), а особливо тяжким – за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (ч. 5 ст. 12). Якщо особа вчинила заздалегідь не обіцяне приховування кримінальних правопорушень невеликої (ч. 2 ст. 12) або середньої тяжкості (ч. 3 ст. 12), склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 396, відсутній. За наявності необхідних підстав такі дії можуть кваліфікуватись, наприклад, за ст. 198.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу, вид

умислу прямий: особа усвідомлює, що вчинює приховування тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення, і бажає цього. Мотиви вчинення приховування кримінального правопорушенняможуть бути різними і на кваліфікацію не впливають, однак можуть бути враховані при призначенні покарання.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути осудна фізична особа, що досягла 16-річного віку. Зловживання владою чи службовим становищем, а також перевищення влади або службових повноважень, поєднане з приховуванням тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення, вчинене службовою особою, необхідно кваліфікувати за ст. 364 чи 365, додаткова кваліфікація за ст. 396 не потрібна. 6. Відповідно до ч. 2 ст. 396 не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушеннячлени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення

Близькими родичами визнаються: батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки (п. 11 ст. 32 КПК України). До членів сім'ї винного очевидно можуть відноситись особи, які спільно проживають з ним і ведуть спільне господарство, незалежно від того, перебувають вони у зареєстрованому шлюбі чи ні.

До таких осіб відносяться також особи, що проживають у прийомній сім'ї.

Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (Стаття 390)

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в ухиленні від відбування покарання у виді обмеження волі чи у виді позбавлення волі та виражається в залежності від виду призначеного судом покарання у наступних діях. Для осіб, засуджених до обмеження волі, ці дії можуть мати чотири форми:

- самовільне залишення місця обмеження волі;
- злісне ухилення від робіт;
- систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання (відповідальність за їх вчинення передбачена ч. 1 ст. 390);
- неповернення до місця відбування покарання після закінчення строку короткочасного виїзду (ч. 2 ст. 390).

Для осіб, засуджених до позбавлення волі, об'єктивна сторона кримінального правопорушенняполягає у неповерненні до місця відбування покарання після закінчення строку короткочасного виїзду (ч. 3 ст. 390). У зв'язку з цим для встановлення об'єктивної сторони кримінального правопорушеннянеобхідно правильно визначити місце його вчинення, тобто місце відбування покарання (яке винна особа самовільно залишає або під час перебування в якому злісно ухиляється від робіт, систематично порушує громадський порядок чи встановлені правила проживання, або до якого не повертається

після закінчення строку короткочасного виїзду), що, у свою чергу, взаємопов'язано із визначенням суб'єкта складу кримінального правопорушення.

Виходячи зі змісту ч. 1 та 2 вказаної ст. 390 ухилення від відбування покарання може бути вчинено особами, які засуджені відповідно до ст. 61 до обмеження волі та відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах. Самовільним є залишення місця обмеження волі, під яким слід розуміти територію як безпосередньо виправного центру, так і гуртожитку, де проживають засуджені, без спеціального дозволу, оформленого у передбаченому законом порядком. Вказаний кримінальне правопорушенняввважається закінченим з моменту самовільного залишення місця відбування покарання незалежно від того, контролювався у цей момент засуджений працівниками виправного центру або міліції чи ні.

Водночас це кримінальне правопорушення слід відрізняти від втечі з місця позбавлення волі або з-під варти, відповідальність за яку передбачена ст. 393, оскільки відповідно до ст. 61 чинного Кодексу та ст. 33 ВТК України засуджені до обмеження волі утримуються не під вартою (на відміну від засуджених до позбавлення волі або арешту), а без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ними нагляду. Злісним ухиленням від робіт є вчинення засудженим не менше двох грубих порушень трудової дисципліни (невихід на роботу або відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня без поважних причин, поява на роботі у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, запізнення та інші порушення), за кожне з яких до нього адміністрацією виправного центру у встановленому законом порядку застосовувалися відповідні заходи стягнення.

Систематичним порушенням громадського порядку чи встановлених правил проживання визнається вчинення засудженим не менше трьох порушень громадського порядку, за які передбачена адміністративно-правова відповідальність (зокрема, дрібне хуліганство, розпивання спиртних напоїв у громадських місцях, на виробництві та ін.), або встановленого порядку відбування покарання, за кожне з яких на нього судом накладено адміністративне стягнення або у встановленому законом порядку застосувалися відповідні заходи стягнення адміністрацією виправного центру.

Обов'язковою умовою для встановлення складу вказаних кримінальних правопорушень є додержання вимог чинного законодавства адміністрацією виправних центрів при попередньому застосуванні заходів стягнення щодо винної особи (або судом при накладенні адміністративного стягнення). За таких обставин обов'язковій перевірці підлягають дотримання встановленого законом порядку щодо застосування заходів стягнення, строки їх накладення або відповідність їх тяжкості характеру правопорушення, проступку засудженого, звернення до виконання та ін.

Наприклад, вчинення засудженим повторного грубого порушення трудової дисципліни вже після закінчення року з дня відбуття стягнення за попереднє порушення, якщо засуджений за цей час не був підданий новому стягненню, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 390.

Неповерненням до місця відбування покарання визнаються випадки, коли засуджений, якому у передбаченому законом порядку дозволено короткочасний виїзд за межі виправного центру, не повернувся до нього після закінчення строку виїзду без поважних причин. Під неповерненням слід також розуміти й випадки несвоєчасного, із значним запізненням повернення засудженого до виправного центру без поважних причин. Водночас незначне за часом запізнення не тягне за собою кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 390.

Дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником установи (у даний час, до прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України – за погодженням з прокурором), з урахуванням особистості та поведінки засудженого, на строк не більше семи діб, не рахуючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (але не більше п'яти діб), за наявністю завірених у встановленому порядку документів, що підтверджують винятковість обставин.

Кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 390 наступає у випадках, коли особа, яка засуджена до позбавлення волі та якій у передбаченому законом порядку дозволено короткочасний виїзд, не повернулася до місця відбування покарання після закінчення строку виїзду. До вказаної категорії відносяться особи, які засуджені до позбавлення волі та відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах.

Таким чином, **суб'єктом** кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 та 2 ст. 390, є особи, які засуджені до обмеження волі та відбувають покарання у колоніях, а передбачених ч. 3 вказаної статті – особи, які засуджені до позбавлення волі та відбувають покарання у виправно-трудових колоніях загального режиму, колоніях-поселеннях усіх видів і виховно-трудових колоніях. Водночас у разі встановлення факту незаконного засудження особи до позбавлення або обмеження волі, під час якого нею вчинені дії, пов'язані з ухиленням від відбування покарання, вирок стосовно такої особи за ст. 390 підлягає скасуванню, а справа закриттю на підставі п. 2 ст. 6 КПК України за відсутністю в діях суб'єкту складу кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, тобто засуджений усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх (так, при наданні дозволу на короткочасний виїзд він письмово попереджається про дату повернення та про наслідки неповернення у встановлений строк), незалежно від мотивів ухилення від відбування покарання.

Такі ж дії, що призвели до несвоєчасного повернення до місця відбування

покарання внаслідок необережності або з поважних причин (тяжкої хвороби засудженого, припинення руху транспорту та ін.), які підтверджуються відповідними документами, не тягнуть за собою відповідальності за ст. 390. Не утворюють складу кримінального правопорушенняі випадки самовільного залишення місця відбування покарання особою, яка засуджена до обмеження волі і яка при цьому не намагалася ухилитись від відбування покарання та добровільно повернулася до установи через нетривалий час після її залишення.

За такі дії до засуджених можуть застосовуватись заходи дисциплінарного впливу, передбачені ст. 67 ВТК України (п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26 березня 1993 р. № 2).

Втручання в діяльність захисника чи представника особи (Стаття 397)

Основним об'єктом кримінального правопорушення є нормальна діяльність осіб по наданню правової допомоги при здійсненні правосуддя в кримінальному, адміністративному та кримінальному процесі.

Додатковим об'єктом виступають права, свободи та законні інтереси людини та громадянина.

Конституція України надає кожному право на правову допомогу, на забезпечення цього права та права на захист від обвинувачення при вирішенні справ у судах та в інших державних органах за допомогою адвокатури (див. ч. 2 ст. 59); надає право кожному заарештованому чи затриманому з моменту затримання користуватися правовою допомогою захисника (див. ч. 4 ст.29); право підозрюваному, обвинуваченому, підсудному на захист (див. ч. 2 ст. 63) та забезпечення цього права (ч. 3 ст. 129).

Участь захисника при провадженні у справі є важливою гарантією прав і законних інтересів осіб, яких він уповноважений захищати і котрим надає юридичну допомогу, а також є необхідною умовою реалізації конституційного принципу змагальності сторін (ст. 16 КПК).

Потерпілим від кримінального правопорушення є: 1) захисник та 2) представник особи. Захисником є особа, яка в порядку, передбаченому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі (ст. 44 КПК). Як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які мають право надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (ст. 44 КПК, ст.271 КпАП).

Захисником у справі можуть бути:

1) адвокат – особа, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською

діяльністю (ст. 2 Закону України «Про адвокатуру»);

2) фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;

3) близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, а також опікуни або піклувальники цих осіб за їх заявою.

Однією з основних гарантій адвокатської діяльності являється суворе дотримання законності в процесі проведення досудового слідства та судового розгляду справи; усунення порушень професійних прав адвокатів, недопущення втручання в їх діяльність.

Гарантії діяльності адвокатів передбачені і міжнародними документами про адвокатуру. Так, ст. 16 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню кримінальним правопорушенням 1990 р., встановлює обов'язок урядів забезпечувати адвокатам можливість здійснювати свої професійні обов'язки, усувати залякування, перешкоди, завдання турбот і недоречне втручання. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків, прийняті 25 жовтня 2000 р., наголошують на необхідності вжиття заходів для забезпечення поваги до свободи здійснення професійних адвокатських обов'язків, її захисту і сприяння такій свободі, без будь-якої дискримінації і без неналежного втручання державних органів або приватних осіб, з особливим урахуванням відповідних положень Європейської конвенції з прав людини.

Представник особи – це особа, яка представляє інтереси потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, цивільного позивача та цивільного відповідача, а також юридичної особи у цивільному (статті 110-112 ЦПК), кримінальному (п. 10 ст. 32, ст. 52, п. 3 ч. 1 ст. 253, статті 441-443 КПК) чи адміністративному (ст. 270 КпАП) процесі. Представниками сторін і третіх осіб, крім представників за законом, можуть бути також адвокати.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення представляє собою протиправне втручання в діяльність захисника чи представника особи шляхом: 1) вчинення вбудь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності особи по наданню правової допомоги або 2) порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та 3) порушення професійної таємниці.

Вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги може бути здійснене як у формі активних дій, так і бездіяльності винного. Перешкодою для надання правової допомоги можуть стати погрози притягнути до відповідальності, прохання, умовляння, які супроводжуються обіцянкою матеріальної винагороди чи іншої користі для особи та інші активні дії, спрямовані на схиляння захисника чи представника до відмови від надання правової допомоги або до відстоювання певної правової позиції;

відмова в представленні документів, матеріалів чи інформації.

У тих випадках, коли перешкоди створюються через психічний або фізичний вплив на особу, пов'язаний з погрозою вбивством, насильством щодо захисника, представника особи або їх близьких родичів, погрозою знищення, пошкодження або умисне знищення чи пошкодження майна, а також посягання на їх життя, вчинення необхідно кваліфікувати відповідно за статтями 398, 399 або 400 КК.

Порушення встановлених законом гарантій діяльності захисника чи представника може бути вчинено діями, які порушують законодавчі приписи щодо реалізації особою своїх функцій як захисника або представника особи по наданню правової допомоги.

Законом передбачений відповідний порядок вступу особи до участі у справі в якості захисника або представника особи, регламентовані права та повноваження цих осіб щодо надання правової допомоги. Тому будь-які дії, які позбавляють захисника чи представника особи можливості реалізації свого права чи значно ускладнюють таку діяльність, є неправомірними.

Такими, зокрема, можуть бути визнані ненадання захиснику конфіденційного побачення з підозрюваним чи обвинуваченим до першого їх допиту; непредставлення для ознайомлення матеріалів, якими обґрунтовується затримання підозрюваного чи обрання щодо нього запобіжного заходу у виді тримання під вартою; відмова захиснику бути присутнім на допитах підозрюваного, обвинуваченого або при виконанні інших слідчих дій; відмова у допуску особи в якості захисника або представника особи до участі в судовому процесі, якщо ці, а також інші діяння були вчинені незаконно.

Порушення професійної таємниці може проявитись у порушенні законодавчих норм, які гарантують забезпечення дотримання адвокатської таємниці при наданні захисником або представником особи правової допомоги. Її законодавчими гарантіями, зокрема, є заборона допитувати адвоката як свідка, інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги, щодо даних, що їм були довірені або стали відомі при здійсненні професійної діяльності; представника потерпілого про обставини, що стали йому відомі при наданні юридичної допомоги (ст. 69 КПК). Тому, як порушення професійної таємниці повинно кваліфікуватись тиск, погрози, примушування особи повідомити інформацію чи фактичні дані; незаконне вилучення у адвокатів документів, що складають адвокатську таємницю, їх послідуюче використання всупереч інтересам особи, якій надається правова допомога; обшук приміщень адвокатських фірм; прослуховування або запис конфіденційних розмов під час побачення захисника або представника та послідуюче їх оприлюднення чи використання отриманої інформації.

Склад аналізованого кримінального правопорушення формальний і вважається ***закінченим*** з моменту вчинення будь-якого з передбачених частиною

1 злочинних діянь.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Винний усвідомлює, що незаконно втручається в діяльність захисника або представника особи, перешкоджає їх діяльності, порушує встановлені гарантії їх діяльності та професійну таємницю і бажає вчинити ці злочинні діяння.

Суб'єкт кримінального правопорушення *загальний* – це особа, яка досягла 16 років. Ним може бути як службова особа (ч. 2), так і інші особи, котрі чинять перешкоди професійній діяльності захисника або представника (потерпілий, його родичі, інші обвинувачені або захисники у справі, члени злочинних формувань, зацікавлені у розгляді справи, законні представники, сторона в цивільній справі або її представник, особа, яка своєчасно не видає захиснику для ознайомлення документи, необхідні для виконання захисту або представництва, чи не відповідає на запити адвоката, адвокатського об'єднання у встановленому порядку та вчиняє інші дії, що ускладнюють збирання відомостей про факти, що можуть бути використані як докази в кримінальних, цивільних справах, а також у справах про адміністративні правопорушення.

Кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 397 КК, є вчинення злочинних діянь ***службовою особою з використанням свого службового становища***. Про поняття службової особи див. примітки 1 і 2 до ст. 364 КК. Зокрема, до кола таких осіб відносяться співробітники правоохоронних органів, які проводять дізнання, досудове слідство у кримінальних справах, прокурор, працівники слідчого ізолятору, кримінально-виконавчої установи.

Діяння осіб, які проводять дізнання, слідчого, прокурора або судді (суду), якщо останні перешкодили здійсненню професійної діяльності захисником або представником особи по наданню правової допомоги або порушили встановлені законом гарантії їх діяльності та професійної таємниці, і тим самим порушили права на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, утворюють сукупність кримінальних правопорушень, передбачених статтями 374 та 397 КК.

Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (Стаття 398)

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення являються суспільні відносини, які регламентують діяльність учасників процесу по наданню правової допомоги при здійсненні правосуддя в кримінальному, цивільному та адміністративному процесі. **Додатковим обов'язковим** об'єктом виступають здоров'я особи, особиста недоторканість, права власності.

Потерпілим від кримінального правопорушення являється захисник, представник особи у зв'язку з їх діяльністю по наданню ними правової

допомоги, а також їх близькі родичі. Про поняття захисника і представника особи див. Коментар до ст. 397; поняття близьких родичів – коментар до ст.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 398 КК, полягає в погрозах:1) вбивством, 2) насильством та 3) знищенням чи пошкодженням майна потерпілого. Під погрозою розуміються заяви, зроблені потерпілим особисто або через посередника в будь-якій формі: усно, електронною поштою, по телефону чи листом та ін. Дана норма містить вичерпний перелік можливих погроз. Так, погроза розголосити відомості, що ганьблять потерпілого, може бути оцінена як вчинення перешкод до здійснення правомірної діяльності особи по наданню правової допомоги, і відповідно кваліфікована за ст. 397 КК.

Погроза вбивством потребує самостійної додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 129 у тих випадках, коли дане злочинне діяння вчиняється членом організованої групи.

Кримінальне правопорушення є ***закінченим*** з моменту висловлення погрози. Вчинення будь-якого із діянь, щодо яких висловлені погрози, повністю охоплює вчинене і кваліфікується залежно від наслідків, що настали: вбивство потерпілого (ст. 400); знищення або пошкодження майна (ст.399). Кримінальне правопорушенняу формі заподіяння потерпілому легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень передбачений ч. 2 ст. 398; тяжких тілесних ушкоджень – ч. 3 ст. 398.

Заподіяння тілесних ушкоджень всіх ступенів тяжкості повністю охоплюється ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 398. Лише у випадку умисного тяжкого тілесного ушкодження, вчиненого за обтяжуючих це кримінальне правопорушення обставин, має місце сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 398 та ч. 2 ст. 121.

Кримінальне правопорушення передбачений частинами 2 та 3 ст. 398, вважається ***закінченим*** з моменту заподіяння відповідних тілесних ушкоджень.

Обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за нормами ст. 398 є вчинення злочинних діянь у зв'язку з професійною діяльністю потерпілих, пов'язаною з наданням ними правової допомоги учасникам кримінального, цивільного або адміністративного провадження. При відсутності цієї умови вчинене підлягає кваліфікації за нормами, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя, здоров'я або проти власності.

Реалізація права на правову допомогу є забезпеченням конституційних прав громадян (ст. 59 Конституції України). Правова допомога це надання юридичних консультацій і роз'яснень з правових питань, усних та письмових довідок щодо законодавчих положень; складання заяв, скарг та інших документів, які мають юридичне значення; здійснення представництва прав та інтересів особи у кримінальному, цивільному та адміністративному процесі.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення вчиняється з прямим умислом. Винний усвідомлює, що його дії мають на меті перешкодити захиснику чи представнику особи займатись діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги під час здійснення правосуддя, примусити особу відмовитися від такого виду діяльності або вчиняються з помсти за таку діяльність в минулому і бажає вчинити їх.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 398, а також умисного заподіяння потерпілому легких тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 398) є особа, яка досягла віку 16 років, а за діяння у виді умисного заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень відповідальності підлягає особа, яка досягла 14-річного віку.

Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (Стаття 399)

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення являються суспільні відносини, які регламентують діяльність учасників процесу по наданню правової допомоги при здійсненні правосуддя в кримінальному, цивільному та адміністративному процесі. **Додатковим обов'язковим** об'єктом виступає право власності, а додатковим факультативним – здоров'я, життя особи.

Предметом злочинного посягання може бути будь-яке майно, що має певну економічну або споживчу цінність: нерухоме майно (будинок, квартира, земельна ділянка та ін.); рухоме майно (транспорті засоби, особисті речі; коштовності; гроші та ін.), і на праві приватної власності належить захиснику, представнику особи або їх близьким родичам.

Потерпілими від кримінального правопорушенняможуть бути особи, які постійно чи тимчасово виконують свої професійні обов'язки по наданню правової допомоги при відправленні правосуддя: 1) захисник; 2) представник особи; 3) їх близькі родичі (див. коментар до ст. 397).

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення виражається у: 1) знищенні або 2) пошкодженні майна, що належить потерпілому.

Знищення майна полягає у таких діях винного, які привели предмети власності потерпілого в повну непридатність або фізичного його ліквідували (спалення будинку, вирубка зелених насаджень на присадибній ділянці; підрив автомобіля та ін.). Знищення майна означає, що воно назавжди втрачає свою економічну цінність і не може бути використане за своїм побутовим та господарським призначенням.

Під *пошкодженням майна* слід розуміти втрату майном певної частки своїх властивостей та якості, коли воно частково або на деякий час стає непридатним для використання за призначенням, потребує ремонту та відновлення. Факт знищення чи пошкодження майна утворює склад аналізованого кримінального правопорушенняз умовою врахування вартості майна, його

розмірів у натуральному вигляді, а також цінності його для потерпілого.

Знищення предметів, які не мають матеріальної цінності чи не завдають шкоди інтересам потерпілого, а також несуттєве пошкодження майна при відсутності обтяжуючих обставин вчинення діяння, передбачених ч. 2 чи 3 ст. 399 КК, через малозначність заподіяних наслідків виключають склад розглядуваного кримінального правопорушення.

Даний кримінальне правопорушення відноситься до кримінальних правопорушень з матеріальним складом і вважається ***закінченим*** з моменту заподіяння матеріальної шкоди: знищення або пошкодження майна.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення(ч. 1 ст. 399 КК) характеризується виною у формі прямого чи непрямого умислу. Винний бажає заподіяти шкоду майну з метою перешкодити захиснику чи представнику особи займатись діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги під час здійснення правосуддя (залякати, шантажувати) або діє з помсти за таку діяльність в минулому і бажає вчинити їх.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 399 КК, є особа, яка досягла 16 років або 14 років – за ч. 2 чи 3 ст. 399 КК.

Частина 2 ст. 399 КК передбачає **кваліфікований склад** кримінального правопорушенняпри вчиненні діяння шляхом: 1) підпалу; 2) вибуху чи 3) іншим загально небезпечним способом; або 4) якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах і частина 3 – особливо кваліфікований: дії, що 4) спричинили загибель людей, 5) завдання їм тяжких тілесних ушкоджень або 6) настання інших тяжких наслідків.

Знищення або пошкодження майна шляхом *підпалу* слід розуміти навмисні дії, які привели до пожежі, тобто неконтрольованого процесу горіння.

Вибух представляє собою процес звільнення великої кількості енергії в обмеженому просторі за короткий проміжок часу. Звільнена енергія з великою силою впливає на навколишнє середовище, викликаючи руйнування будівель, пошкодження приміщень, знищення транспортних засобів та ін. Пожежа як і вибух можуть бути наслідком використання легкозаймистих, вибухових речовин за допомогою вибухових пристроїв чи спеціального обладнання (пошкодження системи вентиляції, газопостачання, електропостачання та ін.).

Під *іншим загально небезпечним способом* знищення чи пошкодження майна необхідно розуміти такий спосіб вчинення злочинного діяння, який створює реальну небезпеку для життя та здоров'я людей, для матеріальних об'єктів. Кримінальне правопорушення може виразитись в затопленні певних об'єктів чи території; організації аварії транспортних засобів; застосування отруйних або сильнодіючих речовин, радіоактивних матеріалів та ін.

Знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загально небезпечним способом представляє собою злочинне діяння з

підвищеною небезпекою, так як наслідки в результаті застосування таких способів мають більшу тяжкість та більшу ймовірність їх настання.

При визначенні меж *особливо великих розмірів шкоди* у випадках знищення майна можна за орієнтир взяти особливо великі розміри, визначені в ч. 4 примітки до ст. 185, – шістсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо в результаті умисного знищення або пошкодження майна захисника, представника особи чи їх близьких родичів настала смерть хоча б однієї особи, а винний, не бажаючи її настання, свідомо допускав або ставився до неї байдуже (з непрямим умислом), кваліфікація вчиненого крім ч. 3 ст. 399 КК повинна включати і відповідні пункти ч. 2 ст. 115 КК або ст. 400 КК – коли умислом винного охоплювалась можливість настання смерті будь-якої особи із кола потерпілих за даними статтями.

В тих випадках, коли ставлення особи до смерті потерпілого при знищенні чи пошкодженні майна є необережним, вчинене діяння повністю охоплюється кваліфікацією за ч. 3 ст. 399 КК.

Під іншими тяжкими наслідками крім настання смерті потерпілої особи через необережність слід розуміти, зокрема, заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше потерпілим, а також заподіяння матеріальної шкоди (втрату житла; засобів до існування; автомобіля; знищення плодових насаджень чи худоби, якщо на відновлення поголів'я та насаджень необхідно витратити значні кошти та значний період часу). У всіх випадках треба враховувати значимість знищеного або пошкодженого майна у конкретних умовах і для конкретного власника (див. також коментар до ст. 194).

Відповідальність за зазначені злочинні дії (підпал, вибух) настає у випадку, коли винний передбачав, що він завдає чи може завдати фізичної шкоди людям, а так само може знищити або пошкодити майно інших фізичних чи юридичних осіб, крім потерпілого, на майно якого вчинене посягання, чи міг і повинен був це передбачити .

Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (Стаття 400)

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення являються суспільні відносини, які регламентують діяльність особи по наданню правової допомоги при здійсненні правосуддя в кримінальному, цивільному та адміністративному процесі. **Додатковим обов'язковим** об'єктом виступає життя потерпілого.

Потерпілими від кримінального правопорушення можуть бути особи, які постійно чи тимчасово виконують свої професійні обов'язки по наданню правової допомоги при відправленні правосуддя: 1) захисник; 2) представник особи; 3) їх близькі родичі (див. коментар до ст. 397).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняпредставляє собою

посягання на життя особи у формі: 1) вбивства або 2) замаху на вбивство. Вбивство це протиправне позбавлення життя іншої особи. Посягання повинно бути пов'язане з професійною діяльністю захисника або представника особи по наданню правової допомоги.

Кримінальне правопорушеннявизнається **закінченим** як з моменту настання смерті потерпілого, так і з моменту вчинення будь-яких дій, спрямованих на заподіяння такого наслідку.

Якщо посягання на життя захисника чи представника особи вчинене при наявності певних кваліфікуючих ознак, властивих вбивству при обтяжуючих обставинах (вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, за попередньою змовою групою осіб, на замовлення тощо), вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 400 та відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК (див. п. 12 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Відповідальність за ст. 400 настає лише у тому випадку, коли вбивство чи замах на вбивство захисника, представника особи чи їхніх близьких родичів вчиняються у зв'язку з діяльністю захисника або представника особи, пов'язаною з наданням правової допомоги. Якщо не буде встановлено цей зв'язок, відповідальність наставатиме за фактично скоєне за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 115 КК.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу. Винний усвідомлює, що його дії спрямовані на заподіяння смерті потерпілим особам і бажає настання такого наслідку. Обов'язковими ознаками є мета кримінального правопорушенняяк намагання винного через смерть перешкодити законній діяльності особи, яка надає правову, або мотив помсти за таку діяльність. Посягання на близьких родичів може бути вчинене з метою залякування захисника або представника особи, примусу до вчинення дій в інтересах винного або інших осіб, а також з помсти.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 400 КК, є особа, яка досягла 14 років.

Висновок.

Відповідно до ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Незаконні затримання, привід або взяття під варту порушують важливі конституційні права особи. У розділі XVIII Особливої частини КК передбачена відповідальність за кримінальні правопорушення, які посягають на суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність у сфері здійснення правосуддя. Причому під здійсненням правосуддя тут розуміється діяльність, пов'язана з нормальним

функціонуванням не тільки власне судової влади, а й інших органів та осіб, які сприяють діяльності суду щодо здійснення правосуддя і до кола яких належать органи дізнання, досудового слідства, прокуратури, органи виконання судових рішень, вироків, ухвал та постанов, представники адвокатури тощо.

Питання для самоконтролю.

1. На які групи можуть бути розподілені всі кримінальні правопорушення проти правосуддя за їх безпосередніми об'єктами?
2. У чому полягає об'єктивна сторона і суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбачебого 372 КК.
3. У чому полягає об'єктивна сторона і суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбачебого 372 КК.
4. Хто може бути суб'єктом примушування давати показання?
5. Які ознаки характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторони завідомо незаконних затримання, приводу, арешту або тримання від вартою?
6. У чому полягає об'єктивна сторона втручання в діяльність судових органів?
7. Якими ознаками характеризується об'єктивна та суб'єктивна сторони погрози або насильства щодо судді, народного засідателя чи присяжного?
8. За якими ознаками погроза або насильство щодо судді відрізняється від суміжних із цим діянням кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи?
9. Які ознаки характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторони посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного?
10. Чим відрізняється посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного від суміжних кримінальних правопорушень проти життя особи?
11. Чим відрізняються такі кримінальні правопорушення, як завідомо неправдиві показання та відмова від давання показань?
12. У чому полягає об'єктивна та суб'єктивна сторона приховування кримінального правопорушення?
13. За яких умов приховування кримінального правопорушеннябуде визнаватися кримінальним правопорушенням проти правосуддя, а за яких – співучастю у кримінальному правопорушенні у вигляді пособництва?
14. Якими ознаками характеризується об'єктивна та суб'єктивна сторона невиконання судового рішення?
15. У яких формах виявляється об'єктивна сторона дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань?
16. У чому полягає об'єктивна сторона втечі з місця позбавлення волі

або з-під варти і які кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушеннявстановлені законом?

Список рекомендованих джерел.

1. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
5. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
10. Стасольська С.П. Кримінально-правовий аналіз поняття «ухилення від відбування покарання» / С. П. Старосольська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 2(3). С. 42-47.
11. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 червня 1993 р.
12. Інструкція про порядок виконання постанов прокурорів, суддів, слідчих, органів дізнання і ухвал судів про привід підозрюваних, обвинувачених, підсудних, свідків і потерпілих. Затверджена наказом МВС № 864 від 23 грудня 1995р.
13. Основні принципи незалежності судових органів (Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року).
14. Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів (прийняті резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1889 року).
15. Європейська хартія про статус суддів (Рада Європи, 1998 р.)
16. Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів, від 10 липня 1998 року.
17. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів).
18. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів
19. Велика хартія суддів. Консультативна рада європейських суддів. Основоположні принципи (прийнята у Страсбурзі, 17 листопада 2010 року КРЄС (2010)
20. Київські Рекомендації ОБСЄ щодо незалежності судової системи в країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії (Київ, 23-25 червня 2010 р.)
21. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) «Європейські стандарти в сфері судочинства – систематичний огляд» (3 жовтня 2008, CDL-JD (2008) 002)
22. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина І: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією на 82-му пленарному засіданні (Венеція, 12-13 березня 2010 р.)
23. Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя (Перша світова конференція щодо незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 р.)
24. Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 листопада 1999 р. Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань) 17 листопада 1999 року.
25. Статут суддів в Європі (Європейська асоціація суддів) (1997)
26. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. – 708 с.

27. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06. 1993 р.
28. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12. 1994 р.
29. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06. 2016 р.
30. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07. 2012 р.
31. Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду» №3 від 28 березня 1986р.
32. Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням режиму відбування покарань в місцях позбавлення волі № 2 від 26 березня 1993 р.
33. Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» №4 від 25 квітня 2003 р.
34. Єдиний державний реєстр судових рішень http://reyestr.court.gov.ua/

Тема 16. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).

Мета теми: визначення оняття, загальної характеристики і видиів військових кримінальних правопорушень. Суб'єктів військових кримінальних правопорушень. Відповідальність за співучасть у цих кримінальних правопорушеннях осіб, які не є спеціальними суб'єктами.

1. **План лекційного заняття:**
2. **Поняття, загальна характеристика і види військових кримінальних правопорушень.**
3. **Суб'єкти військових кримінальних правопорушень. Відповідальність за співучасть у цих кримінальних правопорушеннях осіб, які не є спеціальними суб'єктами.**
4. **Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості і військової честіКримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби**
5. **Кримінальні правопорушення проти порядку користування військовим майном і його зберігання.**
6. **Висновок.**

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика і види військових кримінальних правопорушень.

Тлумачення кримінального законодавства щодо відповідальності за військові кримінальні правопорушення здійснено в постановах Пленуму ВС України «Про практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні» від 28 грудня 1996 р № 15 та «Про внесення змін і доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 грудня 1996 р. № 15, «Про практику направлення військовослужбовців, які вчинили кримінальні правопорушення, в дисциплінарний батальйон» від 26 грудня 2003 р, № 17.

Питанням кримінально-правової протидії військовим кримінальним правопорушеннямбули присвячені роботи таких науковців: В. Білоконєва, П. Богуцького, В. Бугаєва, С. Дячука, М. Карпенка, І. Климова, А. Маркевича, М. Мельника, П. Михайленка, В. Навроцького, В. Терентьєва, М Хавронюка та ін.

Поняття військового кримінального правопорушення має всі ознаки, властиві загальному поняттю кримінального правопорушення. Крім того, воно має додаткові специфічні ознаки, зазначені у ст. 401. Такими ознаками е: 1) спеціальний об'єкт кримінального правопорушення? встановлений законодавством порядок несення або про-ходження військової служби; 2) спеціальний суб'єкт кримінального правопорушенняч. 2 ст. 401 КК військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів; З) караність діянь за нормами, які вміщені у розділі про військові кримінальні правопорушення.

Родовим об'єктом військових кримінальних правопорушень є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби. Цей порядок закріплений в законах України, Військовій присязі, військових статутах, положениях про проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців, наказах Міністра оборони та інших актах військового законодавства. Він повинен неухильно додержуватися всіма військовослужбовцями. Злочинні посягання на такий порядок ведуть до підриву боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Безпосереднім об'єктом конкретного військового кримінального правопорушення є ті відносини військової служби, проти яких спрямоване діяння.

Залежно від безпосереднього об'єкта можна виділити такі групи військових кримінальних правопорушень:

• кримінальні правопорушення, що посягають на порядок взаємовідносин між військовослужбовцями (статті 402-406);

• кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок проходження військової служби (статті 407-409);

• кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок користування військовим майном (статті 410-413);

• кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок поводження зі зброєю та порядок експлуатації військової техніки (статті 414-417);

• кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок несення окремих видів військової служби (статті 418-421);

• кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок збереження військових відомостей, що становлять державну таємницю (стаття 422);

• військові службові кримінальні правопорушення (статті 425-426; 426 – 1);

• кримінальні правопорушення, вчинювані в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (статті 427-435).

Суб'єктами військових кримінальних правопорушень можуть бути військовослужбовці та військовозобов'язані (останні тільки у разі, коли вони проходять навчальні (чи перевірні) або спеціальні збори).

Військовослужбовці – це особи, які проходять військову службу. Видами військової служби є:

а) строкова військова служба;

б) військова служба за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу;

в) військова служба (навчання) курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки (далі вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів);

г) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; г) військова служба за призовом осіб офіцерського складу (ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Такими, що перебувають на строковій службі, вважаються солдати, матроси, сержанти й старшини, які проходять військову службу за призовом у межах строків, визначених ст. 23 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу».

Військову службу за контрактом проходять особи, прийняті на військову службу у добровільному порядку. Порядок прийняття на військову службу за контрактом регламентується ст. 20 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» та положеннями про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців.

Наприклад: Положения про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил

України; Положения про проходження строкової військової служби солдатами і матросами, сержантами і старшинами Служби безпеки України; Положения про проходження військової служби (навчання) за контрактом курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів Служби безпеки України, затверджені Указом Президента України від 7 листопада 2000р. № 1053.

До тих, хто служать за призовом, належать офіцери, призвані на військову службу із запасу.

Не належать до військовослужбовців допризовники, тобто особи, які проходять допризовну підготовку до приписки їх до призовних дільниць, призовники, тобто особи, які приписані до призовних дільниць, і службовці за призовом, тобто особи, які проходять альтернативну (невійськову) службу.

Альтернативна служба запроваджується замість проходження строкової військової служби і вважається державною службою поза Збройними Силами чи іншими військовими формуваннями. Право на таку службу за наявності істинних релігійних переконань мають громадяни України, які належать до діючих, згідно із законодавством, релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю та служби в Збройних Силах.

Військовозобов'язані – це особи, які перебувають у запасі. Не можуть бути суб'єктами військового кримінального правопорушенняособи, не взяті на військовий облік або зняті з нього відповідно до статей глав V і VI Закону «Про військовий обов'язок і військову службу».

Військова служба є почесним обов'язком громадянина України. Військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я й віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни.

Під іншими військовими формуваннями слід розуміти СБ, Державну прикордонну службу України, Управління державної охорони України, внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України та інші військові формування,

Державна спеціальна служба транспорту утворені відповідно до законів України.

Початком перебування на військовій службі вважається:

а) день відправлення у військову частину з районого (міського) військового комісаріату для громадян, призваних на строкову військову службу;

б) день зарахування до списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) для громадян, прийнятих на військову службу за контрактом;

в) день призначення на посаду курсанта вищого військового навчального

закладу, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу для громадян, які не проходили військову службу, та військовозобов'язаних.

Закінченням проходження військової служби вважається день виключення військовослужбовця із списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) у порядку, встановленому положеннями про проходження військової служби громадянами України.

Відповідальність за військові кримінальні правопорушення настає, як правило, з 18-ти років,тобто з віку призову на строкову військову службу.

Водночас, оскільки, згідно зі ст. 20 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», на військову службу за контрактом приймаються особи з повною загальною середньою освітою віком від 17 років до 21 року, в тому числі ті, яким 17 років виповнюється в рік початку військової служби у разі зарахування їх курсантами на перший та наступні курси навчання до вищих військових навчальних закладів або вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи, відповідальність за військові кримінальні правопорушення може наставати і до виповнення винним 18-річного віку.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р. передбачає, що військовополонені ворожої армії несуть кримінальну відповідальність за законом про військові кримінальні правопорушення за дії, вчинені проти порядку несення військової служби держави перебування в полоні. Конвенція робить виняток для військовослужбовців, які вчинили замах на втечу з полону. Вона не визнає військовим кримінальним правопорушенням невдалу втечу з полону, а у випадках вчинення втечі військовополонений, вдруге взятий у полон у ході наступних військових. дій, не підлягає покаранню за раніше вчинену втечу (статті 84, 87, 89, 91, 92, 93 Конвенції).

Деякі військові кримінальні правопорушення можуть бути вчинені тільки військовослужбовцями, які наділені певними спеціальними ознаками. Так, військові службові кримінальні правопорушення (статті 423-426) можуть вчинювати тільки начальники та інші службові особи; порушення правил кораблеводіння (ст. 417) тільки військовослужбовці (військові моряки), на яких покладений обов'язок водіння корабля (командир корабля, штурман, старший помічник командира корабля, вахтовий офіцер та ін.); порушення правил польотів або підготовки до них (ст. 416) військовослужбовець, який безпосередньо брав участь у здійсненні польоту літального апарату (командир корабля, член льотного екіпажу, службова особа, яка здійснювала керівництво польотом), або готував літальний апарат до польоту (військовослужбовці, які готували літальний апарат до польоту, здійснювали технічний огляд чи ремонтували його).

3. Суб'єкти військових кримінальних правопорушень. Відповідальність за співучасть у цих кримінальних правопорушеннях осіб, які не є спеціальними суб'єктами.

Суб'єктами військових кримінальних правопорушень можуть бути військовослужбовці та військовозобов'язані (останні тільки у разі, коли вони проходять навчальні (чи перевірні) або спеціальні збори).

Військовослужбовці – це особи, які проходять військову службу. Видами військової служби є: а) строкова військова служба; б) військова служба за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу; в) військова служба (навчання) курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки (далі вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів); г) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; г) військова служба за призовом осіб офіцерського складу (ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Такими, що перебувають на строковій службі, вважаються солдати, матроси, сержанти й старшини, які проходять військову службу за призовом у межах строків, визначених ст. 23 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу».

Військову службу за контрактом проходять особи, прийняті на військову службу у добровільному порядку. Порядок прийняття на військову службу за контрактом регламентується ст. 20 Закону та положеннями про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців.

Наприклад: Положения про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України; Положения про проходження строкової військової служби солдатами і матросами, сержантами і старшинами Служби безпеки України; Положения про проходження військової служби (навчання) за контрактом курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів Служби безпеки України, затверджені Указом Президента України від 7 листопада 2000р. № 1053.

До тих, хто служать за призовом, належать офіцери, призвані на військову службу із запасу.

Не належать до військовослужбовців допризовники, тобто особи, які проходять допризовну підготовку до приписки їх до призовних дільниць, призовники, тобто особи, які приписані до призовних дільниць, і службовці за призовом, тобто особи, які проходять альтернативну (невійськову) службу. Альтернативна служба запроваджується замість проходження строкової військової служби і вважається державною службою поза Збройними Силами

чи іншими військовими формуваннями. Право на таку службу за наявності істинних релігійних переконань мають громадяни України, які належать до діючих, згідно із законодавством, релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю та служби в Збройних Силах.

Військовозобов'язані – це особи, які перебувають у запасі. Не можуть бути суб'єктами військового кримінального правопорушенняособи, не взяті на військовий облік або зняті з нього відповідно до статей глав V і VI Закону «Про військовий обов'язок і військову службу».

Військова служба є почесним обов'язком громадянина України. Військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я й віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни.

Під іншими військовими формуваннями треба розуміти СБ, Державну прикордонну службу України, Управління державної охорони України, внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України та інші військові формування, Державна спеціальна служба транспорту утворені відповідно до законів України.

Початком перебування на військовій службі вважається:

а) день відправлення у військову частину з районого (міського) військового комісаріату для громадян, призваних на строкову військову службу;

б) день зарахування до списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) для громадян, прийнятих на військову службу за контрактом;

в) день призначення на посаду курсанта вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу для громадян, які не проходили військову службу, та військовозобов'язаних. Закінченням проходження військової служби вважаєгься день виключення військовослужбовця із списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) у порядку, встановленому положеніями про проходження військової служби громадянами України.

Відповідальність за військові кримінальні правопорушення настає, як правило, з віку призову на строкову військову службу.

Водночас, оскільки, згідно зі ст. 20 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», на військову службу за контрактом приймаються особи з повною загальною середньою освітою віком від 17 років до 21 року, в тому числі ті, яким 17 років виповнюється в рік початку військової служби у разі зарахування їх курсантами на перший та наступні курси навчання до вищих військових навчальних закладів або вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи, відповідальність за військові кримінальні правопорушення може наставати і до виповнення винним

18-річного віку.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р. передбачає, що військовополонені ворожої армії несуть кримінальну відповідальність за законом про військові кримінальні правопорушення за дії, вчинені проти порядку несення військової служби держави перебування в полоні. Конвенція робить виняток для військовослужбовців, які вчинили замах на втечу з полону. Вона не визнає військовим кримінальним правопорушенням невдалу втечу з полону, а у випадках вчинення втечі військовополонений, вдруге взятий у полон у ході наступних військових. дій, не підлягає покаранню за раніше вчинену втечу (статті 84, 87, 89, 91, 92, 93 Конвенції).

Деякі військові кримінальні правопорушення можуть бути вчинені тільки військовослужбовцями, які наділені певними спеціальними ознаками. Так, військові службові кримінальні правопорушення (статті 425 – 426 – 1) можуть вчинювати тільки начальники та інші службові особи; порушення правил кораблеводіння (ст. 417) тільки військовослужбовці (військові моряки), на яких покладений обов'язок водіння корабля (командир корабля, штурман, старший помічник командира корабля, вахтовий офіцер та ін.); порушення правил польотів або підготовки до них (ст. 416) військовослужбовець, який безпосередньо брав участь у здійсненні польоту літального апарату (командир корабля, член льотного екіпажу, службова особа, яка здійснювала керівництво польотом), або готував літальний апарат до польоту (військовослужбовці, які готували літальний апарат до польоту, здійснювали технічний огляд чи ремонтували його).

Особи, які не є військовослужбовцями, можуть притягуватися до кримінальної відповідальності за статтями, що передбачають відповідальність за військові кримінальні правопорушення, тільки як підбурювачі, пособники або організатори (див.: ч. 3 ст. 401). Виконавцями й співвиконавцями цих кримінальних правопорушень можуть бути тільки військовослужбовці та військовозобов'язані.

Істотною особливістю норм, які включені у розділ XIX Особливої частини КК, є широка диференціація умов і меж відповідальності за військові кримінальні правопорушення залежно від часу та обстановки їх вчинення. Наприклад, посилюється відповідальність та застосовуються більш суворі міри покарання за вчинення в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці таких кримінальних правопорушень, як непокора (ст. 402), дезертирство (ст. 408), недбале ставлення до військової служби (ст. 425). Посилення відповідальності за подібні кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану або у бойовій обстановці обумовлено підвищенням їх суспільної небезпечності у складних умовах, коли необхідні максимальна чіткість, стійкість, висока дисципліна всіх військовослужбовців.

Умови воєнного стану – це фактичне перебування України у стані війни

з іншою державою. Вони настають з оголошенням стану війни чи фактичним початком воєнних дій. Воєнний стан вводиться у разі збройної агресії або загрози нападу на Україну. Умови воєнного стану зникають у день і час припинення стану війни. Час з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій і до їх припинення називається воєнним. Ця ознака має місце як тоді коли кримінальні правопорушення вчинюються у діючій армії, так і в тилу.

Під бойовою обстановкою слід розуміти перебування військової частини (підрозділу) в умовах безпосередньої підготовки й ведення бою (операції). Бойова обстановка може виникнути не тільки в умовах воєнного стану, але й у мирний час, коли частина (підрозділ) відбиває напад на прикордонну заставу, під час вторгнення на територію України збройних банд, при порушенні недоторканності її повітряного чи морського простору.

Посилюється відповідальність за окремі види військових кримінальних правопорушень і в разі вчинення їх групою осіб (ч. 2 ст. 404, ч. 3 ст. 405 та ін.) чи за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 408, ч. 2 ст. 410 та ін.), або якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки (наприклад, ч. 2 ст. 411, ч. 2 ст. 412) тощо.

Разом з тим особа, яка вчинила кримінальне правопорушення передбачений статтями цього розділу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 44 цього Кодексу із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України (ч. 4 ст. 401). Наприклад, особа звільняється (обов'язково) від кримінальної відповідальності тоді, коли вперше вчинила військовий кримінальне правопорушенняневеликої тяжкості або необережний кримінальне правопорушеннясередньої тяжкості, після чого щиро покаялася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушенняі повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 45), чи примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 46). Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, можливе (оскільки це право суду) і при вчиненні особою вперше військового кримінального правопорушенняк невеликої, так і середньої тяжкості, якщо вона щиро покаялася (ст. 47), або якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48).

3. Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості і військової честі

За своїм службовим становищем і військовим званиям військовослужбовці можуть бути начальниками або підлеглими стосовно інших військовослужбовців. Начальник має право віддавати накази підлеглому військовослужбовцеві і зобов'язаний перевіряти їх виконання. Підлеглі зобов'язані беззастережно виконувати накази начальника, крім випадків віддання явно злочинного наказу, і ставитися до нього з повагою. «Наказ має бути виконаний сумлінно, точно та у в становлений строк».

Непокора (ст. 402). Непокора посягає на встановлений порядок підлеглості і породжує неорганізованість і безладдя у військах, порушує твердий статутний порядок негативно позначається на боєготовності та боєздатності військ.

З **об'єктивної сторони** непокора виражається у відкритій відмові від виконання наказу або в іншому навмисному невиконанні наказу.

Наказ (службове розпорядження) – це обов'язкова для виконання вимога командира (начальника) про вчинення або невчинення підлеглим будь-якої дії по службі. Наказ може бути відданий письмово або усно, безпосередньо підлеглому чи через інших осіб. У деяких випадках спеціальними актами визначена певна форма віддання наказу, яка повинна додержуватися. Наприклад, з питань витрати грошей вимагаєтьея письмовий наказ начальника-розпорядника цих коштів.

Відповідальність за ст. 402 настає за невиконання наказу, який містить конкретну вимогу, що звернена до визначеної особи або певної групи осіб. Невиконання вимог загальних обов'язкових норм, що містяться у статутах, порадниках, інструкціях, наказах, які мають загальний характер і установлюють визначені функції чи норми поведінки, не може розглядатися як непокора. Відповідальність за невиконання загальних розпоряджень може наставати як за недбале ставлення до служби. За порушення ж статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання, правил поводження зі зброєю, а також із речовинами й предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, правил водіння або експлуатації машин тощо відповідальність настає за спеціальними нормами про військові кримінальні правопорушення.

Відкрита відмова виконати наказ начальника виражається в усній або письмовій заяві підлеглого про небажання виконувати одержаний ним наказ чи в мовчазному демонстративному вчиненні дій, які свідчать про те, що наказ не буде виконуватися.

Суспільна небезпечність (злочинність) розглядуваного діяння відсутня, якщо непокора є невиконанням незаконного наказу (тобто відданого невідповідною особою чи не в належній формі, або поза межами її повноважень, чи такого, що за змістом суперечить чинному законодавству, або пов'язаного з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина).

Кримінальна відповідальність виключається і в разі, коли причиною непокори є наказ, виконання якого пов'язане із вчиненням кримінального правопорушення. В цьому випадку враховуються положения ч. 3 ст. 41.

При іншому умисному невиконанні наказу особа, яка одержала наказ, відкрито не заявляє, що вона не буде виконувати наказ начальника, але й не виконує його (навмисно не виконує зазначених у наказі дій, вчинює дії, які заборонені наказом, або неточно виконує вимоги, що містяться у наказі).

Непокора вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту відкритої відмови від виконання наказу або з моменту навмисного його невиконання, незалежно від настання наслідків.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути військовослужбовець, який за своїм службовим становищем чи військовим званиям є підлеглим начальникові, що віддав наказ.

Із суб'єктивної сторони непокора характеризуемся умисною формою вини. Кваліфікуючими ознаками є: а) непокора, вчинена групою осіб, або б) така, що спричинила тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 402), а особливо кваліфікуючими непокора вчинена: а) в умовах воєнного стану; б) в бойовій обстановці (ч. 3 ст. 402).

Групова непокора передбачає дію двох або більше військовослужбовців, об'єднаних спільністю умислу. При груповій непокорі кожний, хто відмовився від виконання наказу, усвідомлює, що непокора здійснюється ним разом з іншими військовослужбовцями у складі групи. Для групової непокори наявність попередньої змови не є обов'язковою. Наявність такої змови свідчить про більш небезпечну форму групової непокори і може враховуватися при призначенні покарання як обставини, яка обтяжує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67). Якщо непокора вчинена військовослужбовцем за підмовою іншої особи (у т. ч. й іншого військовослужбовця), то перша особа (військовослужбовець), що не виконала наказ, відповідає як виконавець, а друга як підбурювач за ч. 4 ст. 27 і відповідною частиною ст. 402.

Питания про наявність тяжких наслідків вирішується з урахуванням усіх обставин конкретного факту непокори. До тяжких наслідків належать, зокрема, зрив певних заходів щодо забезпечення постійної бойової готовності частини, підрозділу, зрив бойового завдання, настання нещасних випадків із людьми, знищення або пошкодження бойової техніки, заподіяння серйозної майнової шкоди тощо. Для кваліфікації кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 402 необхідна наявність причинового зв'язку між непокорою та настанням тяжких наслідків, а також умисної або необережної вини суб'єкта кримінального правопорушеннящодо наслідків.

Невиконання наказу (ст. 403). Кримінальне правопорушенняє різновидом невиконання наказу командира, тому на нього повністю поширюються положения про об'єкт посягання, поняття наказу, суб'єкт кримінального

правопорушення, зміст тяжких наслідків, що наведені при описанні непокори (ст. 402).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у невиконанні чи неточному виконанні наказу, настанні тяжких наслідків та наявності причинового зв'язку між невиконанням чи неналежним виконанням наказу та настанням тяжких наслідків. При невиконанні наказу відсутні ознаки, необхідні для визнання діяння непокорою. Відсутні, зокрема, відкрита заява про небажання виконувати наказ і демонстративні дії, що свідчать про небажання підлеглого підкорятися наказу свого начальника.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків.

На відміну від непокори (ст. 402), яка вчинюється тільки умисно, невиконання наказу (ст. 403) характеризується лише необережною формою вини. При цьому винний не передбачає можливості невиконання наказу та настання тяжких наслідків, хоч повинен був і міг це передбачити (злочинна недбалість), або свідомо не виконує наказ, легковажно розраховуючи на певні обставини, завдяки яким наказ буде виконаний і тяжкі наслідки не настануть (злочинна самовпевненість).

Кваліфікуючими ознаками є невиконання наказу:

а) в умовах воєнного стану і б) в бойовій обстановці (ч. 2 ст. 402).

Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404). Суспільна небезпека цих кримінальних правопорушень полягає в тому, що винний відкрито й зухвало втручається в службову діяльність начальника або іншого військовослужбовця, здійснювану в інтересах військового порядку, з метою припинити або змінити її законний характер.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є порядок військової підпорядкованості, що забезпечує нормальну службову діяльність командирів (начальників) або інших осіб, що виконують обов'язки з військової служби. Додатковим безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушенняможе бути здоров'я цих осіб, а передбаченого ч. 4 ст. 404 їх життя.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути командири (начальники) та інші особи, що виконують обов'язки з військової служби. До останніх належать військовослужбовці, що перебувають у складі варти, вахти, патруля або нарядів внутрішньої служби, та інші військовослужбовці, які виконують певні обов'язки з військової служби.

Об'єктивна сторона розглядуваного кримінального правопорушенняпередбачає:

1) опір начальникові, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби;

2) примушування цих осіб до порушення покладених на них обов'язків

з військової служби.

4. Кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби

Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407). Порядок звільнення військовослужбовців із розташування військової частини регламентується статтями 216-222 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України. Залишення військовослужбовцем без відповідного дозволу території розташування військової частини або місця служби, а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин є грубим порушенням військової дисципліни, яке може призвести до зниження рівня бойової готовності військової частини та якості бойового чергування.

Залежно від **суб'єкта** кримінального правопорушення ст. 407 передбачає відповідальність за два самостійних діяння:

1) самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби (ч. 1);

2) самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовнем нестрокової служби (ч. 2).

Об'єктом обох кримінальних правопорушень є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби, який зобов'язує військовослужбовців строкової служби перебувати постійно, військовослужбовців нестрокової служби, в години несення чи проходження служби, а коли вони несуть службу в навчальному центрі (таборі) чи на кораблі постійно у розташуванні військової частини або місця служби і не залишати їх без дозволу відповідного начальника.

Об'єктивна сторона обох кримінальних правопорушень може виражатися в активних діях (самовільному залишенні частини або місця служби) та бездіяльності (нез'явленні вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явления з відрядження, з відпустки або лікувального закладу).

Самовільне залишення частини або місця служби полягає в тому, що військовослужбовець строкової служби, не одержавши дозволу відповідного начальника, залишає територію військової частини.

Для осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів і військовослужбовців служби за контрактом самовільним залишенням частини або місця служби є залишення ними без дозволу начальника розташування військової частини або місця служби в службовий час, території навчального центру (табору) або корабля у будь-який час.

Під територією частини слід розуміти простір у межах казарменого,

табірного, похідного або бойового розташування частини. При відособленому територіальному розташуванні підрозділу самовільним залишенням військової частини або місця служби визнається залишення без дозволу території, яку займає підрозділ.

У ряді випадків місце служби може не збігатися з розташуванням військової частини (наприклад, місце, де виконуються певні роботи або завдання, ешелон, потяг при пересуванні в складі команди тощо). Залишення військовослужбовцем без дозволу відповідного начальника місця служби також є самовільним залишенням військової частини чи місця служби.

Нез'явления вчасно на службу полягає в тому, що, залишивши військову частину або місце служби на законній підставі, військовослужбовець, маючи об'єктивні можливості для повернення у встановлений час, своєчасно в частину не з'являється й знаходиться поза її розташуванням понад установлений строк.

Для військовослужбовців строкової служби законною підставою залишення військової частини чи місця служби є звільнення з частини, призначення чи переведення на службу в іншу військову частину чи інше місце в тій же військовій частині, відрядження, відпустка, направления в лікувальний заклад.

Для осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів і військовослужбовців, що несуть службу за контрактом, законною підставою залишення частини або місця служби є кінець робочого дня (зміни), відрядження, відпустка, направления в лікувальний заклад, призначення чи переведення в іншу частину, звільнення з частини, коли служба проходить у навчальному центрі (таборі) або на кораблі.

Для наявності складу кримінального правопорушенняне має значення, де знаходився військовослужбовець в гарнізоні, де розташована частина, чи за межами гарнізону.

Якщо військовослужбовець строкової служби своєчасно не з'явився в частину з поважних причин, то таке запізнення не розглядається як військовий кримінальне правопорушення. Поважними причинами треба вважати такі випадки, коли об'єктивні фактори перешкоджають військовослужбовцеві своєчасно з'явитися в частину (стихійне лихо, затримання органами влади, перерва в русі транспорту, тяжка хвороба, смерть близького родича тощо).

Частина 1 ст. 407 застосовується у випадках, коли самовільне залишення частини або місця служби чи нез'явления вчасно на службу тривало понад три доби (тобто понад 72 години), але не більше місяця. Під «місяцем» розуміється астрономічний, а не календарний місяць, незалежно від кількості днів, що є в ньому (з 1 березня по 1 квітня, з 17 травня по 17 червня тощо).

Частина 2 ст. 407 застосовується у випадках, коли самовільне залишення частини або місця служби чи нез'явлення вчасно на службу тривало понад десять діб (тобто, хоча б на хвилину більш як 240 годин), але не більше

місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше тръох діб, вчинені повторно протягом року.

«Протягом року» означає, що з моменту вчинення попереднього самовільного залишення частини або місця служби чи нез'явлення вчасно на службу не минув один рік. Не виключається кримінальна відповідальність і в разі, коли за попереднє діяння до винного були застосовані заходи, передбачені Дисциплінарним статутом Збройних Сил України.

Початком самовільного залишення військової частини або місця служби вважається момент фактичного самовольного залишення військової частини або місця служби, а кінцем, час і день повернення в частину або затримання поза межами частини. Початком нез'явления вчасно на службу вважається закінчення встановленого строку з'явлення, а кінцем, час повернення до частини або затримання.

Час прибуття у розташування військової частини або до іншого місця служби вказується в документі, який видається військовослужбовцеві при відбутті з території військової частини чи місця служби. До таких документів належать, зокрема, відпускний білет, посвідчення про відрядження, записка про звільнення.

Суб'єктивна сторона самовільного залишення частини або місця служби характеризується тільки умисною формою вини, а нез'явлення вчасно на службу без поважних причин може бути вчинене і з необережності.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 407, може бути тільки військовослужбовець строкової служби.

Оскільки особи, направлені в дисциплинарний батальйон, є військовослужбовцями строкової служби, їх втеча з гауптвахти або інше ухилення від військової служби до прибуття у дисциплнарний батальйон, а також під час відбування там покарання, повинно кваліфікуватися залежно від спрямованості умислу, способу та тривалості ухилення за статтями 407, 408 або 409 КК .

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 407, можуть бути тільки особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, сержанти, старшини й військовослужбовці, що проходять службу за контрактом.

Кваліфікуючою ознакою обох кримінальних правопорушень (ч. 3 ст. 407) є відсутність військовослужбовця на службі понад один місяць, а особливо кваліфікуючими (ч. 4 ст. 407) самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явления вчасно на службу без поважних причин, вчинені: а) в умовах воєнного стану та б) в бойовій обстановці.

Дезертирство (ст. 408). Об'єктом кримінального правопорушенняє встановлений законодавством порядок проходження військової служби, який зобов'язує кожного військовослужбовця нести військову службу протягом встановленого законом строку, завжди бути готовим до захисту держави, виконувати свій військовий обов'язок.

Об'єктивна сторона дезертирства вчинюється шляхом дії (залишення військової частини чи місця служби) або шляхом бездіяльності (нез'явлення на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу).

Дезертирство є триваючим кримінальним правопорушенням, який починається з моменту самовільного залишення військової частини чи місця служби або нез'явлення на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу та закінчується затриманням дезертира чи з'явленням його із зізнанням, чи його смертю, або ж якщо з моменту досягнення дезертиром граничного віку (строку) перебування на військовій службі минуло п'ять років, якщо вчинене дезертирство кваліфікується за ч. 1 ст. 408, десять років, за ч. 2 ст. 408, п'ятнадцять років, за ч. 3 ст. 408 і давність не була перервана вчиненням нового кримінального правопорушеннясередньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення. Уявляється, що для військовослужбовців строкової служби таким моментом є досягнення 27-річного віку або закінчення строку служби, якщо вона мала б завершитися після досягнення винним 27-річного віку; для військовослужбовців, що проходять службу за контрактом, – після закінчення строку контракту або після досягнення винним граничного віку перебування на військовій службі, якщо у зв'язку з цим контракт мав би бути припинений (розірваний); для військовослужбовців, що проходять кадрову військову службу, з моменту досягнення граничного віку перебування на військовій службі. Для визнання кримінального правопорушення закінченим тривалість незаконної відсутності військовослужбовця у військовій частині або місці служби значения не має.

Нез'явлення на службу полягає в тому, що, залишивши військову частину або місце служби на законній підставі, військовослужбовець, маючи об'єктивні можливості для повернення у встановлений час, в частину не з'являється.

Суб'єктивна сторона дезертирства характеризується прямим умислом і метою ухилитися від військової служби. Ця мета може з'явитися у військовослужбовця перед залишенням частини або в процесі вчинення самовільної відлучки, самовільного залишення частини, під час повернення в частину з відрядження тощо. Наявність цієї мети відрізняє дезертирство від самовільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407). Мотиви, які спонукають військовослужбовця ухилитися від військової служби, можуть бути різними: небажання переносити тягар військової служби, побоювання відповідальності за вчинене правопорушення, боягузтво у воєнний час, небажання служити в певній місцевості тощо.

Суб'єктами кримінального правопорушення можуть бути

військовослужбовці строкової служби, військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом, кадрову службу та особи офіцерського складу, які проходять службу за призовом.

Як дезертирство кваліфікуються дії військовослужбовців, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, якщо вони з метою ухилення від військової служби скоюють втечу.

Не може бути суб'єктом цього кримінального правопорушення особа, яка незаконно призвана у Збройні Сили України.

Добровільна відмова від дезертирства можлива тільки до моменту залишення частини. Повернення до місця служби або з'явлення до органів влади військовослужбовця, який покинув частину або не з'явився на службу з метою ухилення від військової служби, е пом'якшуючою покарання обставиною (з'явлення із зізнанням п. 1 ч. 1 ст. 66), яка на кваліфікацію не впливає.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення(ч. 2 ст. 408) є:

а) дезертирство із зброєю,

б) дезертирство, вчинене за попередньою змовою групою осіб.

Дезертирство із зброєю має місце як тоді, коли військовослужбовець, залишаючи військову частину або місце служби, забирає з собою зброю, яка закріплена за ним або видана йому на час несення, наприклад, бойового чергування, варти тощо, так і тоді, коли дезертир заволодіває зброєю будь-яким способом, передбаченим ст. 410 (шляхом викрадення, вимагання, шахрайства тощо). У першому випадку винному треба інкримінувати, крім дезертирства, ще й привласнення зброї (ст. 410) та незаконне поводження зі зброєю (ст. 263). Так само треба кваліфікувати дії військовослужбовця, який вчинив дезертирство зі зброєю шляхом нез'явления на службу. У другому випадку винному треба інкримінувати дезертирство зі зброєю, заволодіння зброєю певним способом, передбаченим ст. 410, крім шляхом привласнення, та незаконне поводження (носіння, зберігання, передача тощо) зі зброєю (ст. 263).

Дезертирство, вчинене за попереднъою змовою групою осіб, має місце тоді, коли не менше двох військовослужбовців домовилися про його вчинення до початку виконання об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. Не буде цієї ознаки, якщо хтось із військовослужбовців лише допоміг дезертирувати винному шляхом, наприклад, видачі документа про законну підставу залишення військової частини чи місця служби (документ про звільнення з частини, про відрядження, відпустку тощо). Така особа буде нести відповідальність залежно від її ролі у вчиненні кримінального правопорушенняк організатор, підбурювач чи пособник із посиланням на відповідну частину ст. 27.

Особливо кваліфікуючими ознаками дезертирства (ч. 3 ст. 408) є

вчинення його:

а) в умовах воєнного стану;

б) в бойовій обстановці.

Якщо дезертирство вчинюється під час виконання військовослужбовцем спеціальних обов'язків із військової служби (у складі варти, патруля, наряду з охорони державного кордону, під час несення бойового чергування тощо), скоєне треба кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень ? за ст. 408 і статтями 418, 419, 420 або 421.

Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409). **Об'єктом кримінального правопорушення є** встановлений законодавством порядок проходження військової служби.

Об'єктивна сторона ухилення від військової служби може бути виконана шляхом:

1) самокалічення,
2) симуляції хвороби,
3) підроблення документів,
4) іншого обману (ч. 1 ст. 409);
5) шляхом відмови від несення обов'язків військової служби (ч. 2 ст. 409).

Ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення полягає в тому, що винний через штучне заподіяння шкоди своему здоров'ю (спричинення будь-якого членоушкодження), створює підстави для звільнення від військової служби, оскільки військовослужбовці, що мають фізичні вади або хворіють, підлягають звільненню від виконання обов'язків військової служби у зв'язку з лікуванням або визнаються непридатними до військової служби взагалі і звільняються від неї. Самокалічення може бути вчинене шляхом штучного ушкодження будь-яких органів чи тканин тіла або захворювання, загострення чи посилення хвороби, яка вже була у винного.

Самокалічення може бути вчинене самостійно або за допомогою інших осіб. Виконавцем кримінального правопорушенняв усіх випадках визнається особа, якій спричинене ушкодження і яка ухиляється від військової служби. Особа, яка спричинила військовослужбовцеві на його прохання ушкодження, підлягає відповідальності за пособництво за ч. 5 ст. 27 і ст. 409. Умисне заподіяння пособником військовослужбовцеві тяжкого тілесного ушкодження вимагає додаткової кваліфікації за ст. 121.

Ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом симуляції хвороби полягає в удаванні хвороби військовослужбовцем, який насправді даним захворюванням не страждає, у свідомому перебільшенні ознак хвороби, яка є у військовослужбовця (аггравація), приписуванні собі фізичної вади. Можлива симуляція як фізичних так і психічних захворювань.

У справах про симуляцію хвороби обов'язкове проведення судово-медичної експертизи. У багатьох випадках вимагається проведення і

судово-психіатричної експертизи, яка, зокрема, має визначити, чи не є симуляція одним із симптомів захворювання, яке є у хворого (патологічна симуляція). В останньому випадку кримінальна відповідальність виключається.

Ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом підроблення документів полягає в тому, що військовослужбовець подає відповідному начальникові документ, в якому містяться неправдиві відомості, і на підставі цього документа одержує постійне або тимчасове звільнення від військової служби. Підроблений документ може бути виготовлений самим військовослужбовцем або іншою особою.

Подання підробленого документа для приховання вчиненої самовільної відлучки кваліфікується за ст. 358, а самовільного залишення військової частини або місця служби за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 358 та ст. 407. Подання підробленого документа для отримання можливості залишити військову частину чи місце служби на постійно чи на певний час кваліфікується за ст. 358 та ст. 409 або ч. 2 ст. 15 і ст. 409, якщо винному не вдалося залишити військову частину чи місце служби.

Ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом іншого обману може виражатися у повідомленні начальникові завідомо неправдивих відомостей про обставини, які обумовлюють тимчасове чи постійне звільнення військовослужбовця від військової служби. Як інший обман розглядається, наприклад, повідомлення про смерть когось із батьків.

Кримінальне правопорушенняє закінченим з моменту одержання повного чи тимчасового звільнення від виконання всіх або деяких військових обов'язків у зв'язку із самокаліченням, обманом, на підставі підробленого документа тощо.

Під відмовою від несення обов'язків військової служби (ч. 2 ст. 409) розуміється виражене в усній, письмовій або іншій формі небажання військовослужбовця виконувати обов'язки військової служби. Відмова супроводжується фактичним припиненням виконання цих обов'язків. Відмова від несення обов'язків військової служби може бути здійснена й у формі явного, фактичного припинення несення обов'язків військової служби без заяви особи про небажання служити. Відмову підлеглого виконувати конкретні вказівки командира не можна розглядати як відмову від несення обов'язків військової служби. У подібних випадках мова може йти про відповідальність за непокору.

Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту припинення несення обов'язків військової служби, фактичного ухилення від виконання цих обов'язків.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. При цьому особа має за мету зовсім або тимчасово ухилитися від виконання всіх або деяких обов'язків військової служби.

Суб'єктом кримінальних правопорушень може бути як особа рядового і сержантського складу строкової служби, так і особи, що проходять військову службу за контрактом, за призовом, кадрову службу, а також військовозобов'язані, призвані на навчальні або перевірні збори.

Оскільки особи, направлені в дисциплінарний батальйон, є військовослужбовцями строкової служби, ухилення їх від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом до прибуття в дисциплінарний батальйон, а також під час відбування там покарання кваліфікується за ст. 409 КК.

Кваліфікуючими ознаками ухилення від військової служби (ч. 3 ст. 409) є вчинення його:

а) в умовах воєнного стану;

б) в бойовій обстановці.

5. Кримінальні правопорушення проти порядку користування військовим майном і його зберігання

Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422). Ця стаття передбачає відповідальність за два кримінальні правопорушення:

1) розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю (ч. 1),

2) втрату документів або матеріалів, що містять такі відомості (ч. 2).

Об'єктом обох кримінальних правопорушень є порядок збереження відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю.

До відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, належать, зокрема: інформація про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань; про напрями розвитку окремих видів озброєння, військової і спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, наукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння тощо, що плануються або здійснюються в інтересах оборони України; про сили і засоби Цивільної оборони.

У випадках розголошення військовослужбовцем інших відомостей, які становлять державну таємницю, відповідальність настає за ст. 328 (за

відсутності ознак державної зради).

Відомості військового характеру можуть становити не державну чи військову таємницю, а конфіденційну інформацію. Коло таких відомостей визначають компетентні органи військового управління. Відповідальність за розголошення (передачу або збирання з метою передачі) відомостей військового характеру, які не підлягають розголошенню (конфіденційна інформація), за наявності відповідних обставин, настає за ст. 330 (за відсутності ознак державної зради).

Об'єктивна сторона першого кримінального правопорушення полягає у протиправному розголошенні військових відомостей, що становлять державну таємницю, будь-яким способом (усно, письмове повідомлення, показ або передача документів з такою таємницею тощо), внаслі-док чого вони стають надбанням сторонніх осіб.

Об'єктивна сторона другого кримінального правопорушення полягає у порушенні військовослужбовцем встановлених правил поводження із ввіреними йому документами, матеріалами, предметами, які всупереч його волі виходять з його володіння і стають надбанням третьої особи.

За втрату документів або матеріалів з відомостями невійськового характеру, що становлять державну таємницю, відповідальність настає за ст. 329 (за відсутності ознак державної зради).

Суб'єктивна сторона розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, характеризується як умисною, так і необережною формою вини, а втрата документів, предметів або матеріалів тільки необережною формою вини.

Психічне ставлення до порушення правил поводження із зазначеними предметами може характеризуватися й умисною формою вини.

Суб'єктами кримінальних правопорушень можуть бути військовослужбовці рядового, сержантського (старшинського) складу, прапорщики, мічмани й офіцери, незалежно від їх службового становища.

За ст. 422 не може притягатися до відповідальності військовослужбовець у разі втрати документів або матеріалів, що містять державну таємницю, якщо вони не були довірені йому по службі, а виявилися у нього випадково.

Кваліфікуючою ознакою обох кримінальних правопорушень є спричинення тяжких наслідків.

До них можна віднести випадки, коли розголошені відомості стали надбанням іноземних розвідок і використовуються на шкоду інтересам України, зрив важливих бойових завдань тощо.

Висновок.

Військова служба є почесним обов'язком громадянина України. На військовослужбовців покладається неухильне дотримання КУ законів і підзаконних

актів, військової присяги, наказів командирів (начальників). Усе це зумовлює специфіку суспільних відносин у сфері несення військової служби, а також особливості та суспільну небезпечність їх порушень, зокрема й кримінальних правопорушень. Нормативна база протидії військовим кримінальними правопорушеннями – розділ XIX Особливої частини КК (статті 401-435).

Питання для самоконтролю.

1. Суб'єкт військових кримінальних правопорушень.
2. Проблеми кваліфікації військових кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті.
3. Як відмежувати самовільне залишення частини від дезертирства.
4. Як відмежувати непокору від невиконання наказу.
5. Відмежування кримінальних правопорушень проти порядку збереження та користування військовим майном від кримінальних правопорушень проти власності.
6. Відмежування розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрати документів чи матеріалів, що містять такі відомості, від загальнокримінальних кримінальних правопорушень.
7. Поняття, система та загальна характеристика кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями.

Список рекомендованих джерел.

1. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. – Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
5. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.

6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
10. Карпенко М.І. Військові кримінальні правопорушення: питання теорії, законодавства і практики: Монографія/ М.І. Карпенко. К.: ЗВО «Національна академія управління», 2019. 458 с.
11. Харитонов С.В. Військові кримінальні правопорушення в системі кримінального законодавства України // Право і безпека – Право и безопасность – Law and Safety. 2018. № 1 (68). С. 25-30.
12. Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 28 листопада 1987 р., ратифікованою Україною 24 січня 1997 р.
13. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., ратифікованою УРСР 26 січня 1987 р.
14. Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року // Офіційний вісник України. 1998. № 13.
15. Про військовий обов'язок і військову службу :Закон України від 4 квітня 2006 р. № 3597 – IV. Офіційний вісник України. 2006. №17. Ст.1261.
16. Про Державну прикордонну службу України :Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661 – IV// ВВРУ 2003, №27. Ст. 208.
17. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 13 травня 1999 р. № 644 – X IV // ВВРУ. 1999, № 27. Ст. 221.
18. Про оборону України : Закон Україн від 5 жовтня 2000 р. № 2020 – III // ВВРУ, 2000, № 49. Ст. 420.
19. Про Збройні Сили України : Закон України, в ред. від. 5 жовтня 2000 р. № 2019// ВВРУ 2000 р. № 48. Ст. 650.
20. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. №551 – X IV // ВВРУ. 1999, № 22-23. Ст. 197.
21. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки: постанова ПВС України від 4 червня 2010 року № 7 //URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/ vsu/vsu.nsf/(documents)/53A64DE284FE4E59C2257AF4004F974C
22. Єдиний державний реєстр судових рішень http://reyestr.court.gov.ua/

Тема 17. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Мета теми: ознайомитися з поняттям та загальною характеристикою кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

План лекційного заняття:

1. **Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку**
2. **Кримінальні правопорушення проти миру.**
3. **Кримінальні правопорушення проти безпеки людства.**
4. **Кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку.**

Висновок.

Питання для самоконтролю.

Список рекомендованих джерел.

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Кримінальні правопорушення проти миру, **безпеки людства та міжнародного правопорядку** – це група особливо небезпечних для усього людства кримінальних правопорушень, передбачених як такі міжнародним кримінальним правом і Кримінальним кодексом України, спрямованих проти миру, людяності, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Окремі із цих кримінальних правопорушень уперше були передбачені Статутом Міжнародного військового трибуналу від 8 серпня 1945 р. Йдеться про кримінальні правопорушення проти миру (планування, підготовка, розв'язування чи ведення агресивної війни), воєнні кримінальні правопорушення

(порушення законів та звичаїв війни), кримінальні правопорушення проти людяності (жорстоке поводження з цивільним населенням, геноцид тощо).

Родовий об'єкт розглядуваних кримінальних правопорушень складається із трьох спеціальних об'єктів, якими є:

1) мир,

2) безпека людства

3) міжнародний правопорядок.

Кримінальні правопорушення, передбачені статтями 443, 444 і 446 КК, мають ***обов'язкові додаткові об'єкти***: перший з них – життя людини, другий (альтернативно) – нормальна діяльність певних установ, власність, життя, здоров 'я, воля і гідність особи, третій (також альтернативно) – власність, життя, здоров'я, воля і гідність особи.

З ***об'єктивної сторони*** ці кримінальні правопорушення, як правило, вважаються закінченими з моменту вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння, тобто є формальними за конструкцією складу. Деякі з них (наприклад, кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, передбачених статтями 438, 439 і 446) є кримінальними правопорушеннями з матеріальними складами.

Із ***суб'єктивної сторони*** усі кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризуються *прямим умислом*. Це підкреслюється, зокрема, і тим, що для кримінальних правопорушень, передбачених статгями 436, 442, 443, 444, 446, 447 КК, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є*спеціальна мета*.

Суб'єктами кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку можуть бути осудні особи, які досягли 16-річного віку, а кримінального правопорушення, передбаченого ст. 443 «Посягання на представника іноземної держави», –14-річного віку.

Слід також мати на увазі, що відповідно до ч. 5 ст. 49 і ч. 6 ст. 80 КК давність не застосовується у разі вчинення кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства, передбачених ст. 437–439 і ч. 1 ст. 442 КК.

Усі кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX Особливої частини КК, виходячи із їхніх об'єктів, можна поділити на такі **групи**:

1) кримінальні правопорушення проти миру (ст. ст. 436, 437, 447);

2) кримінальні правопорушення проти безпеки людства (ст. ст. 439–442);

3) кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку (ст. ст. 438, 443–446).

Однак слід мати на увазі, що ця класифікація носить дещо умовний характер. Адже міжнародний правопорядок є найбільш широким поняттям, яке охоплює собою і порядок, встановлений з метою забезпечення миру на нашій планеті, і порядок, встановлений для забезпечення безпеки людства.

2. Кримінальні правопорушення проти миру.

Пропаганда війни – ст. 436 КК.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК, є мир як складова міжнародного правопорядку.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується діями у таких формах:

1) публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту;

2) виготовлення матеріалів із закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту;

3) розповсюдження таких матеріалів.

Агресивна війна і *воєнний конфлікт* є видами актів агресії, які відрізняються між собою, зокрема, масштабами дій, і передбачають застосування державою чи від її імені збройних сил першою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації).

Актом збройної агресії можуть бути визнані: вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація; бомбардування збройними силами держави території іншої держави; блокада портів, берегів або територіальних вод держави збройними силами іншої держави; напад збройних сил держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави; заслання державою або від її імені збройних банд, груп, регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, котрі мають настільки серйозний характер, що це рівносильне переліченим вище актам тощо.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний.

Суб'єктивна сторона характеризується *прямим умислом*. При цьому винний бажає нав'язати певному колу осіб думку про необхідність агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту. Не обов'язково, щоби винний сам вважав агресивну війну чи розв'язування воєнного конфлікту необхідними: він може, наприклад, діяти за корисливим мотивом (з метою отримати матеріальну винагороду за свою пропагандистську діяльність, одержати державне замовлення на виробництво зброї тощо), або з метою перешкодити процесу укладення договору про дружбу та співробітництво з іншою державою, із помсти певним державним діячам.

Планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни (ст. 437 КК).

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 КК, є *мир*.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушенняхарактеризується

діями у п'яти можливих формах, перші чотири із яких передбачені ч. 1, а остання – ч. 2 ст. 437: 1) планування агресивної війни чи воєнного конфлікту; 2) підготовка агресивної війни чи воєнного конфлікту; 3) розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту; 4) участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій; 5) ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Слід мати на увазі два моменти: по-перше, згідно з міжнародним законодавством війна або воєнні дії можуть бути кваліфіковані як агресивні лише Радою Безпеки ООН; по-друге, визначення агресії, що дається у відповідній резолюції ООН, може бути застосоване тільки щодо відповідальності держав, але не персоналій. До *агресивних воєнних дій* треба відносити воєнні дії, які ведуться ініціатором воєнного конфлікту не під час агресивної війни.

Планування агресивної війни чи воєнного конфлікту означає розроблення системи діяльності, яка передбачає порядок, послідовність, строки та інші суттєві умови щодо їх підготовки та розв'язування (обґрунтування ідеї війни, розробка її політичної концепції, стратегії і тактики мобілізації та початку воєнних дій тощо).

Підготовка агресивної війни чи воєнного конфлікту – це дії, пов'язані з попереднім готуванням засобів ведення війни, зосередженням збройних сил на певних напрямках, проведенням розвідувальних заходів, схилення населення до ненависті до народів інших держав та інші дії, спрямовані на усунення можливих перешкод для вторгнення збройних сил на територію іншої країни або для іншого акту агресії, створення умов для успішного розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту.

Під *розв'язуванням* агресивної війни чи воєнного конфлікту треба розуміти знищення останніх ідеологічних, політичних, дипломатичних та інших перешкод, надання можливостей для розвитку агресії. Розв'язування війни може проявитися, скажімо, в пред'явленні ультиматуму іншій державі, різноманітних агресивно-провокаційних діях на кордоні, у фактичному початку іншого воєнного конфлікту.

Участь у змові, що спрямована на планування, підготовку та розв'язування агресивної війни, передбачає наявність попередньої змови двох чи більше осіб про вчинення таких дій.

Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій – це здійснення будь-якого акту агресії проти іншої держави.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний. Проте у перших трьох формах, а також у п'ятій це кримінальне правопорушення може вчинюватися, як правило, лише службовою особою ЗС чи інших військових формувань України або службовою особою вищого органу державної влади чи центрального органу державної виконавчої влади, яка за своїми повноваженнями фактично може спланувати, підготувати чи розв'язати агресивну

війну (воєнний конфлікт), або ініціювати ведення агресивної війни чи віддати наказ про здійснення агресивних воєнних дій, – глава держави, Верховний головнокомандувач ЗС, секретар Ради національної безпеки і оборони, міністр оборони, начальник Генерального штабу ЗС тощо.

Найманство (ст. 447 КК).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується *прямим умислом*.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 447 КК, є *мир, міжнародний правопорядок та зовнішньополітична безпека України*.

З ***об'єктивної сторони*** найманство може мати місце у таких формах, перші п'ять з яких передбачені ч. 1, а остання – ч. 2 ст. 447:

1) вербування найманців;
2) фінансування найманців;
3) матеріальне забезпечення найманців;
4) навчання найманців;
5) використання найманців у військових конфліктах чи діях;
6) участь без дозволу відповідних органів державної влади у збройних конфліктах інших держав.

Під *вербуванням* найманців розуміється безпосереднє наймання, тобто запрошування і набір добровольців для участі у збройних конфліктах інших держав або у насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади або порушення територіальної цілісності, а також створення із них певних груп, загонів, банд, формувань тощо.

Фінансування – це забезпечення як окремих чи кожного із найманців, так і створених за їх участю груп, загонів тощо коштами у національній валюті України чи в іноземній валюті.

Матеріальне забезпечення найманців передбачає постійне тилове забезпечення їх або разове чи кількаразове надання їм обмундирування, спорядження, засобів зв'язку, харчування, медикаментів, зброї, боєприпасів, засобів захисту від зброї масового знищення тощо, створення для них навчальних баз, полігонів, шпиталів і т. ін.

Під *навчанням* найманців розуміється передача їм знань, навичок і вмінь щодо використання зброї і військової техніки, планування і забезпечення бойових та інших насильницьких дій, аналізу й оцінки тактичної та оперативної обстановки, управління підлеглими, взаємодії і прийняття рішень тощо.

Використання найманців – це безпосереднє застосування їх при виконанні бойових завдань під час військових конфліктів, а також для насильницьких дій (військових переворотів, захоплення важливих об'єктів чи заложників, вбивства політичних діячів, диверсій, актів тероризму тощо) на території інших держав.

Участь без дозволу відповідних органів державної влади у збройних

конфліктах інших держав передбачає індивідуальну або спільну з іншими діяльність найманця по виконанню бойових завдань, що ставлять перед ним особи, які здійснювали вербування, фінансування, матеріальне забезпечення чи навчання найманця або від яких залежить отримання ним матеріальної винагороди.

Збройний (воєнний) конфлікт інших держав передбачає процес вирішення суперечок на території інших держав із застосуванням зброї і може мати міжнародний (без участі України) чи не міжнародний (внутрішній у межах іншої країни, міжетнічний, міжконфесійний тощо) характер.

Один лише факт зарахування особи, скажімо, до французького Іноземного легіону та проходження нею служби у колоніальних землях Франції по охороні розміщених там космічних, ядерних та інших об'єктів, як і взагалі проходження військової служби у збройних силах іноземних держав не тягне відповідальності за законодавством України.

Кримінальне правопорушенняє закінченим з часу вчинення хоча б однієї із перерахованих вище дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення у перших п'яти його формах – загальний.

У випадку, коли такі фактичні дії, як вербування, фінансування, матеріальне забезпечення і навчання найманців, були вчинені за межами України іноземцем або особою без громадянства, що не проживає постійно в Україні, вони не підлягають відповідальності за ст. 447«Найманство»., якщо інше не буде прямо передбачено міжнародними договорами України. Адже найманство не є особливо тяжким кримінальним правопорушенням (див. ст. ст. 8 і 12).

Що стосується шостої форми цього кримінального правопорушення, то у даному випадку ознаки суб'єкта кримінального правопорушення(найманця) чітко перераховані у законодавстві.

Найманець – це особа, для якої характерна сукупність таких ознак.

Вона:

а) спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті;

б) фактично бере безпосередню участь у воєнних діях;

в) бере участь у воєнних діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і їй дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, яка перебуває у конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, котрі входять до особового складу збройних сил даної сторони;

г) не є ні громадянином сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті;

д) не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває

у конфлікті;

е) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, що входить до складу її збройних сил (наприклад, як військовий радник).

Іншими словами, найманець: спеціально завербований, як правило, за кордоном для фактичної безпосередньої участі у воєнних діях; не має прямого юридичного зв'язку зі сторонами, що знаходяться у конфлікті; отримує матеріальну винагороду у значному розмірі, порівняно з особовим складом збройних сил сторони, яка його завербувала.

Найманця треба відрізняти від *комбатанта* – учасника збройного конфлікту на законних підставах. Ним є солдат, сержант чи офіцер, який служить у збройних силах тієї або іншої конфліктуючої сторони за призовом, контрактом, а також добровільно, має відповідні документи, особистий номер і військову форму. Проте, комбатант може не бути громадянином тієї держави, якій належать збройні сили (наприклад, до складу збройних сил Франції входить Іноземний легіон, більшість солдат-контрактників якого є громадянами інших держав). Крім того, комбатантами є також партизани, які мають відповідні документи та розпізнавальні знаки, і добровольці, які воюють із ідейних чи моральних міркувань.

Не можуть визнаватися найманцями особи, які безпосередньо не беруть участі у воєнних діях (медичний персонал, духовенство, журналісти), у т.ч. особи, які працюють технічними інструкторами, радниками, пілотами транспортних літаків, а зброю носять лише для самозахисту (визнання їх найманцями може порушити їх конституційне право на працю).

З ***суб'єктивної сторони*** кримінальне правопорушення характеризується прямим умислом.

Крім того, вербування, фінансування, матеріальне забезпечення і навчання найманців є злочинним лише у разі, коли вони вчинені з *метою* використання найманців у збройних конфліктах інших держав або у насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади або порушення територіальної цілісності інших держав. Для такої форми кримінального правопорушення, як використання найманців, наявність мети не є обов'язковою ознакою.

Достатньо того, щоби винний усвідомлював той факт, що ним безпосередньо застосовуються особи, які відповідають ознакам найманців, при виконанні бойових завдань під час військових конфліктів, а також для насильницьких дій на території інших держав.

Спеціальною метою – отримання матеріальної винагороди – характеризується також і участь без дозволу відповідних органів державної влади у збройних конфліктах інших держав. Якщо особа не дбає про таку винагороду (і фактично не одержує її, або одержує у розмірі, що істотно не перевищує винагороду, обіцяну чи сплачувану комбатантам такого ж рангу і функцій,

які входять до особового складу збройних сил даної сторони), а керуючись своїми політичними, ідеологічними, релігійними поглядами, воює проти агресії, колоніалізму, расизму, геноциду, апартеїду, навіть і у рядах формувань, які визнаються екстремістськими, її дії не можуть бути кваліфіковані за ч. 2 ст. 447 «Найманство».

3. Кримінальні правопорушення проти безпеки людства.

Застосування зброї масового знищення (Ст. 439 КК). Предметом кримінального правопорушенняє ті види зброї масового знищення, які заборонені до застосування міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

До *зброї масового знищення* належать хімічна, біологічна, ядерна, лазерна, інфразвукова, радіологічна, променева та деякі інші види зброї. Проте, відповідними міжнародними договорами заборонено застосування лише перших трьох її видів.

Бактеріологічна (біологічна) зброя – це зброя, дія якої побудована на використанні хвороботворних властивостей бойових біологічних засобів, зокрема: а) збудники захворювань (патогени), небезпечні для людини, – віруси (збудники різних видів гарячки, енцефаліту, віспи, тифу, холери тощо) і токсини (газової гангрени, стафілококу тощо); б) патогени, небезпечні для тварин, – віруси (збудники чуми свиней, ящуру тощо) і бактерії (збудник плевропневмонії рогатої худоби); в) патогени, небезпечні для рослин, – віруси (збудник кущистості верхівки бананів), бактерії (збудники опіку опіку рису, раку цитрусових), мікроскопічні гриби (збудники антракнозу стеблової та жовтої іржі пшениці, моніліозу какао) тощо.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у *застосуванні зброї масового знищення*, під яким розуміється використання її специфічних властивостей саме у воєнних цілях, тобто як зброї. За змістом міжнародних договорів, не повинно визнаватися застосуванням хімічної зброї використання токсичних хімікатів: а) у промислових, сільськогосподарських, дослідних, медичних, фармацевтичних або інших мирних цілях; б) у цілях, безпосередньо пов'язаних із захистом від хімічної зброї; в) у воєнних цілях, які не пов'язані з використанням токсичних властивостей хімікатів як засобів ведення війни; г) у правоохоронних цілях, включаючи боротьбу з заворушеннями у країні; застосуванням бактеріологічної (біологічної) зброї – застосування відповідних агентів і токсинів для запобігання захворюванням та в інших мирних цілях; так само немає заборон і на здійснення ядерних вибухів у мирних цілях.

Випробування зброї масового знищення кваліфікується за ст. 440 як її

виробництво.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний.

Його ***суб'єктивна сторона*** характеризується умислом.

Кваліфікованим видом кримінального правопорушення**(ч. 2 ст. 439)** є застосування зброї масового знищення, забороненої відповідними міжнародними договорами, яке спричинило загибель людей. Таке діяння є проявом біоциду – застосування атомної, водневої, нейтронної, хімічної та іншої зброї масового знищення з метою незворотного зруйнування оточуючого природного середовища.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого **ст. 440 КК**, є порядок поводження зі зброєю масового знищення, який забезпечує безпеку людства і міжнародний правопорядок.

Предмет його – ***зброя масового знищення***, заборонена міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Фактично, якщо виходити із змісту відповідних міжнародних договорів, цією статтею передбачено відповідальність тільки за:

1) розроблення та виробництво ядерної, хімічної і біологічної (бактеріологічної) зброї;

2) придбання, збут і транспортування ядерної зброї;

3) зберігання, але тільки на дні морів і океанів та в його надрах, будь-яких видів зброї масового знищення.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення може мати прояв у суспільно небезпечних діях або бездіяльності. Формами його можуть бути такі стосовно відповідних видів зброї:

1) розроблення – всі стадії робіт до початку серійного виробництва (прикладні дослідження, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, проектування тощо);

2) виробництво – всі стадії створення (будівництво, виготовлення, випробування тощо);

3) придбання;

4) зберігання – розміщення предметів у певному місці;

5) збут;

6) транспортування – перевезення предметів із одного місця в інше транспортними засобами.

Екоцид (ст. 441 КК).

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона характеризується умислом.

У міжнародному праві під ***екоцидом*** звичайно розуміється використання геофізичних, метеорологічних та інших засобів з метою зміни динаміки, складу чи структури Землі, включаючи її біосферу, літосферу, гідросферу та атмосферу, а також космічного простору, що може потягнути або потягло

масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери, водних ресурсів або інші тяжкі наслідки.

Відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань Україна не повинна застосовувати військові чи інші ворожі засоби впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові чи серйозні наслідки як засоби зруйнування, заподіяння шкоди будь-якій іншій державі (за принципом взаємності).

Об'єкт міжнародного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 441 КК, – безпека природи як середовища проживання людини.

Його **предметом** є ***рослинний світ***, ***тваринний світ***, ***атмосфера***, ***водні ресурси***, а також можуть виступати земля, надра, інші компоненти екосистеми і космічний простір.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушенняможе проявитися у таких формах:

1) масове знищення рослинного або тваринного світу;
2) отруєння атмосфери або водних ресурсів;
3) вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Склад цього кримінального правопорушенняу перших двох його формах сформульований як матеріальний, і кримінальне правопорушенняє закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді спричинення екологічної катастрофи, конкретними різновидами якої є масове знищення рослинного або тваринного світу і отруєння атмосфери або водних ресурсів. Склад кримінального правопорушення у третій формі сформульований як формальний: кримінальне правопорушенняє закінченим з моменту вчинення будь-яких дій, якими створюється загроза спричинення екологічної катастрофи.

Під ***масовим знищенням рослинного або тваринного світу*** у ст. 441 слід розуміти повне знищення флори та/або фауни певного регіону Землі або часткове, але таке, що поширюється на велику кількість (множину) рослин та/або тварин, а під ***отруєнням атмосфери або водних ресурсів*** – поширення отрути різних видів у повітряному просторі, у водах Світового океану, морів, озер, рік, інших водоймищ.

Екологічна катастрофа означає надзвичайні, трагічні, тобто такі, що створюють гостру аномалію, наслідки для природного середовища (наприклад, надзвичайно великі за площами поширення лісові пожежі, катастрофічне затоплення місцевості, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення довкілля, що обмежує або виключає можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах тощо).

Спричинити такі наслідки може застосування: а) зброї масового знищення. У разі забороненого міжнародними договорами, згода на обов'язковість

яких надана ВР, застосування певних видів вказаної зброї діяння треба кваліфікувати за сукупністю ч. 2 ст. 439 і ст. 441, а у разі, якщо вказані наслідки стали результатом застосування зброї об'ємного вибуху, нейтронної, інфразвукової, радіологічної, лазерної, променевої та інших видів зброї масового знищення – тільки за ст. 441; б) небезпечної зброї невибіркової дії, наприклад запалювальної; в) геофізичних методів – стимулювання землетрусів та вулканічної діяльності, вплив на вічну мерзлоту та льодовий шар полюсів, знищення озонового шару та інші штучні зміни динаміки, складу або структури Землі; г) метеорологічних методів – викликання цунамі, смерчів, ураганів, селів, зсувів, інших кліматичних явищ.

Суб'єкт екоциду загальний.

Від таких екологічних кримінальних правопорушень, як порушення правил екологічної безпеки (ст. 236), забруднення або псування земель (ст. 239), порушення правил охорони надр (ст. 240), забруднення атмосферного повітря (ст. 241), порушення правил охорони вод (ст. 242), забруднення моря (ст. 243), знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245), проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253) екоцид відрізняється, зокрема, тим, що з **суб'єктивної сторони** він є кримінальним правопорушенням, у якому психічне ставлення винного і до діяння, і до його наслідків характеризується прямим умислом.

Геноцид (ст. 442 КК).

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний. Для складу кримінального правопорушенняне має значення, чи вчинено кримінальне правопорушенняпредставником так званої титульної нації або національної меншини, європейської раси або негроїдної, віруючим або атеїстом. Так само не має значення, чи належать суб'єкт кримінального правопорушенняі потерпілі до однієї раси, національності, етносу, конфесії.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується виною у вигляді прямого умислу. Спеціальною ознакою геноциду у перших його п'яти формах є **мета** – повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової або релігійної групи. Тому дискримінаційні дії, що позбавляють громадян певної групи можливості повністю використовувати свої права і свободи – право на свободу пересування, на підприємницьку діяльність, на судовий захист, на охорону здоров'я, на освіту, на користування і навчання рідною мовою, на розвиток національних культурних традицій, на створення культурних і навчальних закладів національних меншин, на участь у діяльності міжнародних неурядових організацій тощо, – але не спрямовані на знищення цієї групи, кваліфікуються за ст. 161. Метою виготовлення матеріалів із закликами до геноциду є їх розповсюдження. Для таких форм кримінального правопорушення, як публічні заклики до геноциду і розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду, мета не є обов'язковою

ознакою складу.

Об'єктом геноциду є безпека існування національних, етнічних, расових та релігійних груп.

Потерпілими від цього кримінального правопорушенняможуть бути тільки члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи, на знищення якої спрямоване діяння винних осіб – як громадяни України, так і іноземні громадяни чи особи без громадянства. До найбільш небезпечних сучасних форм дискримінації належать расизм, антисемітизм, нетерпимість стосовно арабів і мусульман, негрофобія, ксенофобія (ворожість до будь-яких іноземців). Видом геноциду є апартеїд – обмеження прав громадян за расовою ознакою.

Національна група (нація) – це така, що історично склалася стійка спільнота людей, для якої характерні спільна територія, економічні зв'язки, своя мова, відмітні особливості побуту, культури і духовності.

Етнічна група (етнос) – така, що історична склалася стійка соціальна група людей, для якої характерні єдність культури і духовності, особливості побуту, звичаїв (плем'я, народність, народ). Для неї можуть не бути характерними ознаки, що є визначальними для національної групи (наприклад, євреї тривалий час не мали спільної території, не були пов'язані між собою економічно, багато із них не володіли своєю мовою).

Расова група (раса) – така, що історично склалася група людства, об'єднана спільністю фізичних ознак, що наслідуються (колір шкіри, волосся та очей, форма черепа, зріст тощо), обумовлених спільністю походження і початкового розселення.

Релігійна (конфесійна) група – група людей, для якої спільною є сукупність духовних уявлень про надприродні сили та істоти, яким ця група поклоняється.

Перші п'ять форм передбачені ч. 1, а останні три – ч. 2 ст. 442.

Створення **для певної групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення** передбачає, наприклад, економічну блокаду групи та позбавлення її реальної можливості забезпечувати для себе достатнє харчування і медичне забезпечення, заборону існування групи за межами невеликої території резервації чи гетто, експропріація землі, що належить групі або її членам, примусове переміщення населення з місця його споконвічного проживання, насильницьке переселення (депортацію) в місцевість, несприятливу для проживання людей взагалі або для представників даної групи зокрема, штучне створення складних екологічних умов, поширення епідемій тощо. Найбільш яскравими проявами геноциду у цій формі в історії України були масова депортація населення у віддалені регіони СРСР у 1929–1931 рр. і голодомор 1932–1933 рр. (зокрема, внаслідок цих діянь кількість українців, що проживали в Російській та Австро-Угорській

імперіях на початку XX століття, до нашого часу зросла приблизно на 9%, в той час як кількість поляків на території Польщі за такий самий термін – майже на 250%).

Скорочення дітонародження чи запобігання йому може відбуватися шляхом застосування методів генної інженерії, примусової кастрації і стерилізації, насильницької контрацепції, примушування жінок до вчинення аборту, незаконного позбавлення волі чоловіків групи або створення умов для окремого проживання чоловіків та жінок, заборони шлюбів між членами однієї расової, етнічної чи національної групи тощо. Способом запобігання дітонародженню є і кастрація, яка водночас розглядається як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу передбачає передачу їх із однієї національної в іншу національну, із однієї етнічної в іншу етнічну, із однієї расової в іншу расову, із однієї релігійної в іншу релігійну групу. Метою цієї передачі звичайно є стирання із пам'яті дитини інформації, що ідентифікує її у власному уявленні як члена певної групи з наступним біологічним розчиненням її нащадків серед представників іншої групи.

4. Кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку.

Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК).

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК, є встановлений відповідними міжнародними актами порядок ведення війни.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується переважно діями; в окремих випадках закони і звичаї війни можуть порушуватися шляхом бездіяльності. Формами цього кримінального правопорушенняє:

1) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням;
2) вигнання цивільного населення для примусових робіт;
3) розграбування національних цінностей на окупованій території;
4) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
5) інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
6) віддання наказу про вчинення таких дій.

Відповідні міжнародні акти містять норми, які забороняють: убивати чи ранити ворога, який здався; застосовувати щодо цивільного населення та військовополонених тортури, мордування, образливе, принижуюче та жорстоке поводження, взяття заручників, інші акти насильства, що мають на меті тероризувати цивільне населення; піддавати військовополонених науковим чи медичним дослідженням, які не виправдовуються їх лікуванням

та інтересами тощо. Усі подібні дії, вчинені щодо військовополонених або цивільного населення, мають визнаватися ***жорстоким поводженням***.

Примусові роботи – це такі, під час яких цивільне населення без його добровільної згоди примушується брати участь у військових операціях, роботи, які виконуються за межами окупованої території, де знаходиться це населення, які не оплачуються чи оплачуються несправедливо, які явно не відповідають фізичним чи інтелектуальним здатностям працівників, до яких залучаються особи, що не досягли 18-річного віку, а так само роботи, пов'язані з мобілізацією працівників в організацію, що носить військовий чи напіввійськовий характер. Проте, примусове направлення цивільних осіб, які досягли 18-річного віку, для виконання робіт, необхідних для потреб окупаційної армії (наприклад, робіт по спорудженню оборонних рубежів противника), або робіт, пов'язаних з комунальними підприємствами, харчуванням, житлом, одягом, транспортом і здоров'ям населення зайнятої місцевості, не може потягти відповідальність за ст. 438, оскільки такі дії прямо дозволяються Конвенцією про захист цивільних осіб під час війни. До примусових не належать також роботи, виконання яких звичайно вимагається під час ув'язнення, призначеного відповідно до встановленої законом процедури, а також інші роботи, перелічені у ст. 4 Європейської конвенції з прав людини.

Під ***розграбуванням національних цінностей на окупованій території*** слід розуміти примусове вилучення таких цінностей із музеїв, інших приміщень та сховищ, із житла чи іншого володіння фізичних осіб та вивезення їх за межі окупованої території з метою обернення у власність іншої держави або окремих осіб. До ***національних цінностей*** як предмета цієї форми кримінального правопорушенняналежить будь-яка власність, що є загальнонаціональною, державною або власністю окремих юридичних та фізичних осіб, і щодо якої державою встановлено особливий охоронний режим, у т.ч. культурні цінності (пам'ятники архітектури, мистецтва, історії тощо).

Окупованою є територія держави, зайнята збройними силами ворожої держави.

Міжнародні акти забороняють застосування певних видів зброї, методів ведення війни, обмежують об'єкти військових дій. ***Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом,*** означає: а) застосування під час війни та збройних конфліктів окремих видів зброї: деяких видів наземних і підводних мін, куль і розривних снарядів, мін-пасток, запалювальної та лазерної зброї, що осліплює; бактеріологічної (біологічної) зброї і токсинів; нейтронної зброї; будь-якої зброї, що ранить осколками, які не можна виявити в тілі за допомогою рентгенівського опромінення; задушливих, отруйних та інших газів і рідин; б) використання як зброї штучно викликаних явищ природи (землетрусів, цунамі тощо); в) використання присутності чи пересування цивільного населення для захисту певних пунктів чи районів

від військових дій, або використання голоду серед цивільного населення; оголошення про те, що нікому не буде дано пощади; г) бомбардування незахищених міст, сіл, осель і будівель, інших споруджень і засобів транспорту, що використовуються виключно цивільним населенням; бомбардування госпіталів та інших місць та будівель, де зібрані хворі і поранені, якщо ці місця та будівлі позначені помітними знаками та не служать одночасно військовим потребам; затоплення торговельних суден, які не відмовляються зупинитися та не вчинюють опору при огляді та обшуку; д) піддавання нападу гребель та дамб, нафтопромислів та супертанкерів, атомних електростанцій та інших об'єктів, що містять небезпечні сили, об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення (запасів продуктів харчування, посівів, споруджень для постачання питної води тощо) і т. ін.

До інших порушень законів та звичаїв війни можна віднести примушування підданих ворога брати участь у військових діях, спрямованих проти їх країн; порушення недоторканності парламентерів; порушення договору про перемир'я; взяття в полон представників санітарного складу, священнослужителів та деяких інших категорій осіб, які користуються спеціальним захистом; незаконне користування парламентськими чи національними прапорами, військовими відзнаками і форменим одягом ворога, знищення культурних цінностей та споруд, головним призначенням яких є збереження цих цінностей (музеї, бібліотеки, архіви) тощо. Проте, такий вид порушення законів і звичаїв війни, як застосування забороненої зброї масового знищення, кваліфікується за ст. 439, а в разі, якщо воно поєднане з умисним вбивством, – за ч. 2 ст. 438 і ч. 2 ст. 439.

Вказані закони та звичаї війни повинні бути передбачені міжнародними договорами, що мають юридичну силу для України, тобто чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. За ст. 438 не може настати відповідальність за порушення звичаю війни, який не отримав юридичного закріплення у відповідному міжнародному договорі.

Суб'єкт кримінального правопорушення в перших п'яти його формах загальний. В окремих випадках ним не може бути військовослужбовець. Наприклад, такі вчинені військовослужбовцем порушення законів та звичаїв війни, як мародерство, насильство над населенням у районі воєнних дій, погане поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вчинене неодноразово, пов'язане з особливою жорстокістю чи спрямоване проти хворих і поранених, тягнуть відповідальність за ст. ст. 432, 433 і 434.

Суб'єкт кримінального правопорушення в його шостій формі спеціальний: ним є службова особа, яка за своїми повноваженнями може віддавати накази, які стосуються права війни. Накази про ті чи інші порушення законів та звичаїв війни можуть віддаватися не тільки військовим, а й політичним

керівництвом країни. Але висновками Нюрнберзького, Токійського і Гаазького трибуналів підтверджено, що провідну роль під час війни чи збройного конфлікту відіграють саме представники військового командування. Це пояснюється централізацією керівництва, єдиноначальністю та військовою дисципліною, а в Україні, крім того, і розширенням в умовах воєнного стану повноважень військового командування, якому за рішенням Верховної Ради України можуть передаватися функції органів державного управління у сфері оборони.

У разі віддання військовою службовою особою наказу про порушення законів та звичаїв війни, вчиненого в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, її дії слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 424, а якщо такі дії були поєднані з умисним вбивством – додатково за ч. 2 ст. 438.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини.

Кваліфікованим видом кримінального правопорушення є вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 438, якщо вони поєднані з умисним убивством хоча б однієї людини.

Посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК).

Основним безпосереднім **об'єктом** кримінального правопорушення є мирне співіснування і плідне співробітництво України з іншими державами, безпека держави у політичній сфері, а обов'язковим додатковим об'єктом – життя людини.

Потерпілим від кримінального правопорушення може бути представник іноземної держави або інша особа, яка має міжнародний захист.

Згідно з Конвенцією про запобігання і покарання кримінальних правопорушень проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, до***осіб, які мають міжнародний захист***, належать: 1) глава держави, у т.ч. кожний член колегіального органу, який виконує функції глави держави відповідно до конституції відповідної держави, глава уряду, міністр закордонних справ, які знаходяться в іноземній державі, а також члени їхніх сімей, які їх супроводжують; 2) будь-який представник або посадова особа іншої держави, будь-яка посадова особа чи інший агент міжурядової міжнародної організації, який під час, коли проти нього, його офіційних приміщень, його житлового приміщення або його транспортних засобів було вчинено кримінальне правопорушеннята в місці вчинення такого кримінального правопорушеннямає право відповідно до міжнародного законодавства на спеціальний захист від будь-якого посягання на його особистість, волю і гідність, а так само члени його сім'ї, що проживають разом з ним.

До ***представників іноземної держави*** в контексті ст. 443 слід, зокрема, відносити глав дипломатичних представництв (послів, посланників,

нунціїв, акредитованих при Президентові України, або повірених у справах, акредитованих при Міністрові закордонних справ України), глав консульських установ, прийнятих як таких Урядом України в особі Міністерства закордонних справ України (генеральних консулів, консулів, віце-консулів і консульських агентів), глав іноземних держав, глав парламентів та урядів, осіб, включених до парламентських і урядових делегацій іноземних держав як їх членів, та які знаходяться на території України для участі у міждержавних переговорах, міжнародних конференціях і нарадах або з іншими офіційними дорученнями.

До ***інших осіб, які мають міжнародний захист***, можна віднести представників таких міжнародних організацій, як ООН, РЄ, Організація Економічного Співробітництва та Розвитку, Організація Чорноморського Економічного Співробітництва та ін.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення полягає в суспільно небезпечних діях або бездіяльності і може виражатися у двох формах:

1) вбивство особи, яка має міжнародний захист;

2) замах на вбивство такої особи.

Кримінальне правопорушення у першій формі є закінченим з моменту настання смерті особи, яка має міжнародний захист, у другій – з моменту безпосереднього здійснення замаху, незалежно від настання фактичних наслідків (шкода здоров'ю може бути не заподіяна зовсім). Заподіяння шкоди здоров'ю особи, яка має міжнародний захист, яке завідомо для винного не могло спричинити смерть, кваліфікується за відповідною статтею розділу II Особливої частини КК.

Погроза вбивством особі, яка має міжнародний захист, має кваліфікуватися за ст. 129.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 14 – річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у вигляді прямого умислу, а також спеціальною **метою**.

При цьому кримінальне правопорушення може бути вчинений з альтернативною метою:

а) здійснити вплив на характер діяльності особи, яка має міжнародний захист;

б) здійснити вплив на діяльність держави чи організації, яку вказана особа представляє;

в) спровокувати війну;

г) спровокувати міжнародні ускладнення України з іншими суверенними державами (такі, як розірвання дипломатичних чи консульських стосунків, зрив міждержавних переговорів, розірвання міжнародних угод, припинення надання фінансової чи іншої допомоги Україні, виникнення військового

конфлікту тощо).

Кримінальні правопорушення проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК).

Основним безпосереднім **об'єктом** кримінального правопорушенняє мирне співіснування і плідне співробітництво України з іншими державами та міжнародними організаціями, а обов'язковим додатковим об'єктом – альтернативно – нормальна діяльність певних установ, або власність, або життя, здоров'я, воля, честь та гідність людини.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення передбачає вчинення суспільно небезпечних дій. Формами його є:

1) напад на службові або житлові приміщення особи, яка має міжнародний захист;

2) викрадення такої особи;

3) позбавлення її волі;

4) погроза вчинення нападу на службові або житлові приміщення особи, яка має міжнародний захист, викрадення такої особи або позбавлення її волі.

Перші три форми кримінального правопорушення передбачені ч. 1, четверта – ч. 2 ст. 444.

Предметом кримінального правопорушення у його першій формі є тільки службові та житлові приміщення вказаних осіб, але не є ним їхні транспортні засоби.

Під ***нападом*** тут треба розуміти дії, пов'язані із несподіваною агресією, застосуванням насильства над особою, що має міжнародний захист, або зі створенням реальної загрози його застосування, а також будь – які інші подібні дії, що посягають на громадську безпеку, власність, нормальне функціонування міжнародних установ та заподіюють матеріальну чи іншу шкоду.

Викрадення або позбавлення волі особи, яка має міжнародний захист, повністю охоплюється ч. 1 ст. 444. Проте, якщо ці дії щодо вказаної особи вчинені організованою групою або спричинили тяжкі наслідки, вони повинні додатково кваліфікуватися за ч. 3 ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини». Якщо наслідком нападу було знищення майна, яке знаходиться у службових або житлових приміщеннях осіб, що мають міжнародний захист, ці дії додатково кваліфікуються за ч. 2 ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна» у разі, коли вони були вчинені загальнонебезпечним способом, або заподіяли майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у вигляді прямого умислу, а також спеціальною **метою**: а) здійснити вплив на характер діяльності потерпілих; б) здійснити вплив на діяльність держав чи організацій, які вони представляють; в) спровокувати війну; г)

спровокувати міжнародні ускладнення.

Напад, здійснений з метою заволодіння майном, що знаходиться у службовому чи житловому приміщенні осіб, які мають міжнародний захист, може бути кваліфіковано за ст. 187 «Розбій».

Незаконне використання символів Червоного христа, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК).

Об'єктом кримінального правопорушення є порядок використання і захисту символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця як складова міжнародного правопорядку.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується суспільно небезпечними діями у формі незаконного використання відповідної символіки.

Від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435, це кримінальне правопорушення відрізняється за ознаками **місця** (у ст. 445 незаконне носіння відповідної символіки стосується не лише району воєнних дій), **часу** (за ст. 435 карається лише таке зловживання відповідними прапорами, знаками та пофарбуванням, яке здійснюється в умовах воєнного стану) та **суб'єкта** (у ст. 445 ним є не військовослужбовець, а інша осудна особа, що досягла 16 – річного віку).

Незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, вчинене в умовах воєнного стану чи під час збройного конфлікту не військовослужбовцем, кваліфікується за ст. 438 як порушення законів та звичаїв війни. Відтак, слова «***крім випадків, передбачених цим Кодексом***», означають, що діяння може бути кваліфіковане за ст. 445 лише у разі, якщо воно вчинене цивільною особою не в умовах воєнного стану і не під час збройного конфлікту.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Піратство (ст.446 КК).

Надзвичайна небезпека піратських дій обумовила той факт, що пірати ще за римським правом вважалися ворогами людського роду (hostis humanis generis), а піратство – ще до прийняття Женевської конвенції про відкрите море – кримінальним правопорушенням за міжнародним звичаєвим правом. Морський розбій у всі часи дезорганізовував торгівлю та інші економічні зв'язки між державами, від рук піратів загинула або постраждала іншим чином значна кількість людей.

Основним безпосереднім **об'єктом** кримінального правопорушення є безпека міжнародного судноплавства, а його додатковим обов'язковим об'єктом можуть бути – альтернативно – власність або життя, здоров'я, воля і гідність особи.

Потерпілими від піратства можуть бути тільки члени екіпажу або

пасажири морського чи річкового судна. Під таким ***судном***, яке в ситуації його захоплення виступає **предметом** кримінального правопорушення, треба розуміти морський чи річковий транспортний засіб будь – якого типу, не закріплений постійно на морському (річковому) дні, включаючи судна з динамічним принципом підтримання, підводні апарати та інші плавучі засоби. Це не обов'язково має бути судно торговельного флоту, а й судно спеціальної державної служби (митної, санітарної тощо), або плавуча споруда, що використовується для морського промислу, розвідки і добування корисних копалин, рятування людей, захисту моря від забруднення, буксирування, здійснення гідротехнічних робіт, для наукових, навчальних, спортивних чи інших цілей, не пов'язаних безпосередньо з перевезенням пасажирів і вантажів, у т.ч. маломірне судно аматорської конструкції (катер, човен, яхта). Не виключається, що потерпілими від піратства можуть бути члени екіпажу або пасажири військового корабля.

Вчинення дій, які за міжнародним правом кваліфікуються як піратські, стосовно осіб, які перебувають на стаціонарних платформах, розташованих на континентальному шельфі, кваліфікується як диверсія, тероризм або відповідний кримінальне правопорушенняпроти власності чи проти життя та здоров'я особи.

Так зване «повітряне піратство« може бути кваліфіковане за ст. 278 як захоплення повітряного судна.

З **об'єктивної сторони** піратство полягає у використанні озброєного чи неозброєного судна для:

1) захоплення іншого морського чи річкового судна;

2) застосування насильства щодо екіпажу чи пасажирів іншого морського чи річкового судна;

3) пограбування екіпажу чи пасажирів іншого морського чи річкового судна;

4) інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна.

Судно може бути захоплене для його наступного використання як піратського, для транспортування вантажу тощо, або лише для полегшення вчинення дій, пов'язаних із застосуванням насильства щодо екіпажу чи пасажирів, для пограбування останніх чи вчинення щодо них інших ворожих дій.

До ***інших ворожих дій*** щодо екіпажу чи пасажирів морського чи річкового судна можна віднести такі, як обстріл, підпалювання, затоплення, садіння на мілину, руйнування судна іншим чином, знищення або пошкодження морського навігаційного обладнання чи вантажу, встановлення на судні пристроїв або речовин, які можуть знищити це судно, завдати йому чи вантажу збитків або створити загрозу безпеці плавання цього судна, незаконне позбавлення волі членів екіпажу та пасажирів, взяття їх як заложників або залучення їх до примусових робіт, здійснення контролю над судном шляхом

залякування, створення загрози безпечному плаванню шляхом повідомлення завідомо брехливих відомостей тощо.

Обов'язковою ознакою піратства є **місце** його вчинення. Піратство може бути вчинене лише у відкритому морі або в іншому місці за межами територіальної юрисдикції будь – якої держави (певні річкові судна також можуть вийти у відкрите море). У даному випадку не має правового значення той факт, що територія судна, яке знаходиться у відкритому морі, de – jre прирівнюється до території держави.

Дії ж, передбачені ст. 446, вчинені, наприклад, з морського судна із спрямуванням на острів, або у внутрішніх водах, або в територіальному морі мають кваліфікуватися як відповідний кримінальне правопорушенняпроти власності або кримінальне правопорушенняпроти життя та здоров'я особи тощо.

Згідно з Конвенцією з морського права ***судно є піратським***, якщо особи, які мають над ним владу, проявили намір вчинити будь – яку з дій, визначених у Конвенції як піратські. Це стосується також судна, яким користувались для вчинення таких дій доти, доки воно залишається під владою осіб, винних у цих діях. Проте, сам факт плавання у відкритому морі без прапора або з піратським прапором ще не дає підстав для визнання судна піратським. Взагалі піратство є закінченим кримінальним правопорушенням з моменту початку здійснення нападу на морське чи річкове судно, коли створюється небезпека для морського судноплавства.

Ніщо у відповідних міжнародних конвенціях щодо піратства не торкається імунітету воєнних кораблів та інших державних суден (наприклад, суден митної, санітарної, інших служб), які експлуатуються в некомерційних цілях. Тому якщо для вчинення перелічених вище дій стосовно морського чи річкового судна держави використано військове судно, що належить військово – морському флоту іншої держави, дії винних мають кваліфікуватися як розв'язування та ведення воєнного конфлікту (ст. 437), як порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), або як перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 424), та/або відповідний кримінальне правопорушенняпроти власності та проти життя і здоров'я особи тощо. Проте, до дій, що вчиняються приватновласницьким судном, прирівнюються піратські дії, що вчиняються екіпажем військового корабля (іншого державного судна), який підняв заколот і встановив контроль над цим кораблем (судном), або екіпажем військового корабля (іншого судна), який складається із осіб, що підтримують невизнаний уряд.

Захоплення морського чи річкового судна з подальшим застосуванням насильства щодо його екіпажу чи пасажирів, їх пограбування тощо, якщо такі дії вчинені з використанням не морського чи річкового судна, а, скажімо, гелікоптера чи гідроплана, або якщо вони вчинені членом екіпажу чи пасажиром цього ж самого, а не іншого судна можуть бути кваліфіковані як

захоплення морського чи річкового судна за ст. 278 або як напад на об'єкти, якими транспортуються предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення за ст. 261 та як примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст. 280). Умисне бомбардування морського чи річкового судна з літака у мирний час може кваліфікуватися, наприклад, як терористичний акт (ст. 258).

Не є піратством захоплення військовими кораблями чи іншими суднами, які мають чіткі зовнішні ознаки, що дозволяють розпізнавати їх як такі, що перебувають на урядовій службі й уповноважені для цієї мети (тобто поліцейськими, митними, прикордонними суднами, але не торговельними), у відкритому морі чи в будь – якому іншому місці поза юрисдикцією якої б то не було держави піратського судна або судна, захопленого внаслідок піратських дій та яке знаходиться під владою піратів, з метою арешту осіб, які знаходяться на цьому судні, і відібрання майна, що на ньому знаходиться.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний. Це особа зі складу екіпажу (капітан, інші особи командного складу і суднової команди) чи пасажир будь – якого приватновласницького або прирівняного до нього морського чи річкового судна, у т.ч. катера або човна.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, а також спеціальною **метою** – одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди. Під ***матеріальною винагородою*** слід розуміти плату, яку отримує пірат за участь у піратських діях, у т.ч. у вигляді трофеїв, а під ***іншою особистою вигодою*** – вигоду матеріального характеру, що не є грошовою чи іншою матеріальною винагородою (наприклад, одержання права на судно чи яке – небудь інше майно). Мотив піратства корисливий. Тому використання морського судна, наприклад, для захоплення іншого судна з політичною метою має кваліфікуватися за ст. 278. Від піратства слід також відрізняти корсарство – партизанську діяльність на морі під час війни, яка за певних обставин може бути кваліфікована за ст. 438.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення є вчинення його повторно, а також спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків. До ***інших тяжких наслідків*** можуть бути віднесені спричинення потерпілому тяжких тілесних пошкоджень, значної матеріальної шкоди або затоплення чи знищення судна тощо.

Висновок.

Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного право порядку вперше в історії вітчизняного кримінального права згруповані в окремому розділі – розділі XX Особливої частини КК України 2001 р. Особливістю цих кримінальних правопорушень також є їх зв'язок з міжнародним кримінальним правом, за яким ці діяння також визнаються

кримінальними правопорушеннями. Основними джерелами норм про такі кримінальні правопорушення у міжнародному праві є: статути Нюрнбергського (1945 р.) і Токійського (1946 р.) військових трибуналів, статути міжнародних кримінальних трибуналів по Югославії (1993 р.) і по Руанді (1994 р.). Римський Статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.), численні конвенції і резолюції ООН. З 1947 р. Комісія міжнародного права ООН готує Кодекс про кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства. При кваліфікації кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку у багатьох випадках слід звертатися до міжнародно – правових джерел. Окремі із цих кримінальних правопорушень уперше були передбачені Статутом Міжнародного військового трибуналу від 8 серпня 1945 р. Йдеться про кримінальні правопорушення проти миру (планування, підготовка, розв'язування чи ведення агресивної війни), воєнні кримінальні правопорушення (порушення законів та звичаїв війни), кримінальні правопорушення проти людяності (жорстоке поводження з цивільним населенням, геноцид тощо)..

Питання для самоконтролю.

1. Чи має значення для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК, яка війна пропагується і між якими державами?
2. Хто відноситься до суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК?
3. У чому полягає значення міжнародного права для кваліфікації порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК)?
4. Яка особа визнається найманцем? Хто може бути суб'єктом найманства (ст. 447 КК)?
5. Які дії зі зброєю масового знищення визнаються злочинними за статтями 439 та 440 КК?
6. У чому полягають основні відмінності екоциду (ст. 441 КК) від кримінальних правопорушень проти довкілля (статті 236 – 254 КК)?
7. Які ознаки суб'єктивної сторони геноциду мають вирішальне значення для його відмежування від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи?

Список рекомендованих джерел.

1. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон – 2, 2012. 780 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон – 2,

2012. 704 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В.І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5 – те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/ Ю.В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 2 – ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
5. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково – практичний коментар / В. І. Антипов. Харків : Право, 2019. 1200 с.
6. Кримінальний кодекс України. Науково – практичний коментар. Т.2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
7. Науково – практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4 – е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.І. Антипов [та ін.] К. : А.С.К., 2005. 848 с.
8. Науково – практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
9. Науково – практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11 – те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
10. Международное уголовное право. Учебн. пособие / Под общей ред. В.Н. Кудрявцева. 2 – е изд. перераб. и доп. М.: Наука, 1999. 264 с.
11. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України та норми міжнародного права // Кримінально – правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук. – практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С.166 – 170.
12. Антипов В.І. Щодо повноти імплементації міжнародних договорів в Кримінальному кодексі України / В. І. Антипов // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика) : науковий журнал / ред. кол. : П. В. Цимбал (голов. ред.) та ін. – Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2019. Випуск 14. С. 95 – 107.
13. Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 28

листопада 1987 р., ратифікованою Україною 24 січня 1997 р.
14. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., ратифікованою УРСР 26 січня 1987 р.
15. Визначення агресії. Резолюція XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р.
16. Віденська конвенція«Про дипломатичні зносини» від 18 квітня 1961 р.
17. Віденська конвенція «Про консульські зносини» від 24 квітня 1963 р.
18. Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 р.
19. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р.
20. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р.
21. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 10 червня 1977 р.
22. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р.
23. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р.
24. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, від 10 березня 1988 р.
25. Конвенція про відкрите море від 29 квітня 1958 р.
26. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р.
27. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р.
28. Конвенція про заборону розроблення, виробництва та накопичування бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення від 10 квітня 1972 р.
29. Конвенція про запобігання злочинові геноцид та покарання за нього від 9 грудня 1948 р.
30. Конвенція про запобігання і покарання кримінальних правопорушень проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р.
31. Конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 р.
32. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р.
33. Конвенція про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та пов'язаного з нею персоналу від 15 грудня 1994 р.
34. Конвенція про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 р. УРСР приєдналась до Конвенції 20 листопада 1953 р.
35. Конвенція про ядерну безпеку від 20 вересня 1994 р.
36. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. Ратифікована Україною 14

липня 1993 р.
37. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки: постанова ПВС України від 4 червня 2010 року № 7 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/ vsu/vsu.nsf/(documents)/53A64DE284FE4E59C2257AF4004F974C
38. Єдиний державний реєстр судових рішень http://reyestr.court.gov.ua/

Класифікація кримінальних правопорушень

• Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Після внесення змін до ККУ було виключено поняття злочин середньої тяжкості, а всі злочини, які раніше так класифікувалися, вважатимуться нетяжкими.

• Кримінальні правопорушення в ККУ поділяються на:

• кримінальні проступки (основне покарання не пов'язане з позбавленням волі, а штраф не перевищує 3 000 нмдг);

• злочини невеликої тяжкості (основне покарання – до 5 років позбавлення волі або штраф до 10 000 нмдг);

• тяжкі злочини (основне покарання – до 10 років позбавлення волі або штраф до 25 000 нмдг);

• особливо тяжкі злочин (основне покарання – понад 10 років позбавлення волі або штраф понад 25 000 нмдг).

• Перелік кримінальних проступків

• Повний перелік кримінальних проступків (станом на 01 липня 2020 року):

• умисне легке тілесне ушкодження (ч.1, 2 ст.125 КК України);

• побої та мордування (тільки ч.1 ст.126 КК України);

• погроза вбивством (тільки ч.1 ст.129 КК України);

• розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.132 КК України);

• примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи (ч.4 ст.134 КК України);

• ненадання допомоги хворому медичним працівником (тільки ч.1 ст.139 КК України);

• насильницьке донорство (тільки ч.1 ст.144 КК України);

• незаконне розголошення лікарської таємниці (ст.145 КК України);

• експлуатація дітей (тільки ч.1 ст.150 КК України);

• примушування до вступу в статевий зв'язок (тільки ч.1, 2 ст.154 КК України);

• порушення таємниці голосування (тільки ч.1 ст.159 КК України);

• підкуп виборця, учасника референдуму (тільки ч.1 ст.160 КК України);

• порушення недоторканості житла (тільки ч.1 ст.162 КК України);

• порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (тільки ч.1 ст.163 КК України);

• ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст.164 КК України);

• ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст.165 КК України);

• розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (тільки ч.1 ст.168 КК України);

• перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст.171 КК України);

• грубе порушення законодавства про працю (тільки ч.1 ст.172 КК України);

• грубе порушення угоди про працю (ст.173 КК України);

• примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку (ст.174 КК України);

• невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст.175 КК України);

• порушення недоторканності приватного життя (тільки ч.1 ст.182 КК України);

• порушення права на отримання освіти (тільки ч.1 ст.183 КК України);

• порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст.184 КК України);

• крадіжка (тільки ч.1 ст.185 КК України);

• викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (тільки ч.1 ст.188 – 1 КК України);

• шахрайство (тільки ч.1 ст.190 КК України);

• заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст.192 КК України);

• незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст.193 КК України);

• погроза знищення майна (ст.195 КК України);

• самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (тільки ч.1 ст.197 – 1 КК України);

• умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (тільки ч.1 ст.209 – 1 КК України);

• порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (тільки ч.1

ст.213 КК України);

• розголошення комерційної або банківської таємниці (ст.232 КК України);

• незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (тільки ч.1 ст.239 – 1 КК України);

• незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (тільки ч.1 ст.239 – 2 КК України);

• порушення законодавства про континентальний шельф України (тільки ч.2 ст.244 КК України);

• порушення законодавства про захист рослин (ст.247 КК України);

• незаконне полювання (тільки ч.1 ст.248 КК України);

• незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (тільки ч.1 ст.249 КК України);

• умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно – заповідного фонду (тільки ч.1 ст.252 КК України);

• проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (тільки ч.1 ст.252 КК України);

• безгосподарське використання земель (тільки ч.1 ст.254 КК України);

• незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини (тільки ч.1 ст.268 КК України);

• порушення вимог законодавства про охорону праці (тільки ч.1 ст.271 КК України);

• порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (тільки ч.1 ст.272 КК України);

• порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (тільки ч.1 ст.275 КК України);

• порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (тільки ч.1 ст.276 КК України);

• блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (тільки ч.1 ст.279 КК України);

• примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (тільки ч.1 ст.280 КК України);

• порушення правил повітряних польотів (тільки ч.1 ст.281 КК України);

• порушення правил використання повітряного простору (тільки ч.1 ст.282 КК України);

• самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда (тільки ч.1 ст.283 КК України);

• ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха (ст.284 КК України);

• неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст.285 КК України);

• керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції (ст.286 – 1 КК України);

• знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст.290 КК України);

• групове порушення громадського порядку (ст.293 КК України);

• заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст.295 КК України);

• хуліганство (тільки ч.1 ст.296 КК України);

• незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (тільки ч.1 ст.298 КК України);

• знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (тільки ч.1 ст.298 – 1 КК України);

• жорстоке поводження з тваринами (тільки ч.1 ст.299 КК України);

• створення або утримання місць розпусти і звідництво (тільки ч.1 ст.302 КК України);

• незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (тільки ч.1 ст.309 КК України);

• посів або вирощування снотворного маку чи конопель (тільки ч.1 ст.310 КК України);

• незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (тільки ч.1 ст.311 КК Україні);

• незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (тільки ч.1 ст.319 КК України);

• спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (тільки ч.1 ст.323 КК України);

• ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст.335 КК України);

• ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст.337 КК України);

• незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні (ст.339 КК України);

• опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (тільки ч.1 ст.342 КК України);

• втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця

(ст.343 КК України);

• погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (тільки ч.1 ст.350 КК України);

• перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст.351 КК України);

• перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст.351 – 1 КК України);

• перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст.351 – 2 КК України);

• самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (тільки ч.1 ст.353 КК України);

• примушування до виконання чи невиконання цивільно – правових зобов'язань (тільки ч.1 ст.355 КК України);

• самоправство (ст.356 КК України);

• викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (тільки ч.1 ст.357 КК України);

• підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (тільки ч.1, 2, 4 ст.358 КК України);

• умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі (тільки ч.1 ст.360 КК України);

• завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (тільки ч.1 ст.371 КК України);

• розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (тільки ч.1 ст.381 КК України);

• введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (тільки ч.1 ст.384 КК України);

• відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст.385 КК України);

• перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст.386 КК України);

• розголошення даних оперативно – розшукової діяльності, досудового розслідування (ст.387 КК України);

• ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст.389 КК України);

• умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості (ст.389 – 1 КК України);

• невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст.390 – 1 КК України);

• порушення правил адміністративного нагляду (ст.395 КК України);

• втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст.397 КК України);

• представництво в суді без повноважень (ст.400 – 1 КК України);

• необережне знищення або пошкодження військового майна (тільки ч.1 ст.412 КК України);

• незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст.445 КК України).

Загальні положення досудового розслідування кримінальних проступків

Досудове розслідування кримінальних проступків здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України. Згідно статті 298. **Кримінальний процесуальний кодекс України** Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання. Повноваженнями слідчого під час проведення досудового розслідування наділяється (дізнання) дізнавач. Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими **Кримінальний процесуальний кодекс України**

Згідно частині 3 статті 214 **КПК**, особливістю процедури дізнання, в порівнянні із процедурою досудового розслідування слідчі або розшукові дії які можуть проводитися до моменту внесення відомостей до ЄРДР (Єдиного реєстру досудових розслідувань).

Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

1) відібрано пояснення;

2) проведено медичне освідування;

3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото – і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото – і кінозйомки, відеозапису;

4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Згідно статті 298^{-1} **Кримінальний процесуальний кодекс України** введено нове поняття, таке як процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки.

Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 **Кримінальний процесуальний кодекс України**, також є:

• пояснення осіб, результати медичного освідування,
• висновок спеціаліста,
• показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото – і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото – і кінозйомки, відеозапису.
• Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

Строки розслідування кримінальних проступків

З дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене протягом **72 годин** або **20 діб,** якщо підозрюваний не визнає вину або існує необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій або вчинення кримінального проступку неповнолітнім.

В окремих випадках про продовження строку дізнання прокурор виносить постанову для проведення додаткових слідчих і розшукових дій строк дізнання може бути продовжений прокурором до тридцяти днів.

Дізнавач зобов'язаний не пізніше **72 годин** з моменту затримання особи подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Навчальний посібник

Конспект лекцій

За загальною редакцією Топчія В.В.

Підписано до друку
формат 149х210. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк арк.
Обл.-вид арк.
Наклад 35 прим. Зам. № 1150/1.

Віддруковано з оригіналів замовника
Фоп Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «ТВОРИ»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців.
виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК №6188 від 18.05.2018 р.
21027, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а, прим.143
Тел.:(0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail:info@tvoru.com.ua
http://www.tvoru.com.ua